

***KÍNLÓDNI EBBEN AZ ORSZÁGBAN...?
ANKÉT A ROMÁNIAI MAGYARSÁG
MEGMARADÁSÁNAK
SZELLEMI FELTÉTELEIRŐL***

S SAPIENTIA KÖNYVEK

SAPIENTIA
ERDÉLYI MAGYAR
TUDOMÁNYEGYETEM

SAPIENTIA
ALAPÍTVÁNY

PARTIUMI
KERESZTÉNY
EGYETEM

KÍNLÓDNI EBBEN AZ ORSZÁGBAN...?

***ANKÉT A ROMÁNIAI MAGYARSÁG
MEGMARADÁSÁNAK
SZELLEMI FELTÉTELEIRŐL***

Szerkesztette
SALAT LEVENTE

A kutatásban részt vettek
ISÁN ISTVÁN CSONGOR
SALAT LEVENTE
TASNÁDI MIKLÓS

A szöveggyűjteményt gondozta
HADHÁZY ZSUZSA

SAPIENTIA KÖNYVEK 13.

Társadalomtudomány

A kiadvány megjelenését a Sapientia Alapítvány támogatta.

Kiadja a

Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete
3400 Kolozsvár (Cluj-Napoca), Kossuth Lajos u. (B-dul 21 Decembrie) 24/3.
Tel./fax: +40-64-197584, +40-64-194228, e-mail: kpi@kpi.sapientia.ro

Felelős kiadó:

Tánczos Vilmos

Lektor:

Roth Endre

A társadalomtudományi sorozat szerkesztőbizottsága:

Fóris Ferenczi Rita
Szilágyi Györgyi
Tonk Sándor

Sorozatborító:

Miklósi Dénes

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Kínlódni ebben az országban...? / ed.: Salat Levente. –

Kolozsvár [Cluj-Napoca]: Scientia, 2002.

p.; cm – (Sapientia Könyvek; 13)

Bibliogr.

index.

ISBN 973-85750-8-7

I. Salat Levente (ed.)

323.1(=511.141)(498)

TARTALOMJEGYZÉK

A közgondolkodás jelentésszerkezetei Erdélyben. Előszó egy kvalitatív elitkutatás elé	7
--	---

I. RÉSZ

A romániai magyar közgondolkodási minták analízise és szimptomatológiája	11
---	-----------

1. Bevezető	11
2. A hipotézis és annak megindoklása	12
3. Elméleti előfeltevések	16
3.1. A társadalmi tudáskészlet interszubjektív jellege	18
3.2. A tudás szocializáltsága	19
3.2.1. A tudás szerkezeti szocializáltsága	19
3.2.2. A tudás genetikus szocializáltsága	20
3.2.3. A tudás társadalmi eloszlása	20
3.3. A típusosság	21
4. A módszer	22
4.1. A megfigyelő	23
4.2. A jelentésszerkezetekhez való hozzáférés kérdése	24
4.3. A kvalitatív adatelemzés	25
5. A kutatás lefolyása	27
6. A kapott eredmények kiértékelése	30
6.1. A statisztikai adatok szerint	30
6.2. Típusosság a válaszolók állásfoglalásaiban	32
6.2.1. Első kérdés: a közösségi integráció	32
6.2.2. Második kérdés: a nemzetállam	34
6.2.3. Harmadik kérdés: kisebbségi oktatáspolitikai	36
6.2.4. Negyedik kérdés: román–magyar együttélés	37

6.2.5. Ötödik kérdés: prioritások	38
6.2.6. Hatodik kérdés: eddigi eredmények	39
6.2.7. Hetedik kérdés: kudarcok	40
6.2.8. Nyolcadik kérdés: tennivalók	41
6.2.9. Kilencedik kérdés: az esélyek	41
6.3. A szimptomatológia	42
7. Konklúziók	45
1. Függelék – a felkérés	47
2. Függelék – a körkérdés	49
3. Függelék – adatlap	53
Szakirodalom	54
II. RÉSZ	
Szöveggyűjtemény	57
A válaszolók névjegyzéke	289
Abstract	293
Rezumát	294

A KÖZGONDOLKODÁS JELENTÉSSZERKEZETEI ERDÉLYBEN.

Előszó egy kvalitatív elitkutatás elé

A kötet, amelyet most kézbe vehetünk, kétségtelenül előzmény nélküli vállalkozás: alighanem az első olyan kísérlet, amely az erdélyi magyarság értelmiségi elitjének – a közélet szereplőinek, illetve a közélet tematizálására befolyással levőknek – a gondolkodását a romániai magyarság közösségi-politikai integrációjának stratégiai peremfeltételeként kívánja vizsgálni. Azt persze nem állíthatjuk, hogy a rendszerváltás óta eltelt tizenkét év során semmilyen vizsgálat nem készült a közgondolkodás állapotáról. Tárgya volt ez az elemző publicisztikának, alighanem felbukkant a *policy paperekben* (melyek elkerülték a nyilvánosságot), s mindenképpen készült róla jó néhány közvélemény-kutatás. Az utóbbiak száma nem is kevés: olyan felmérések készültek, amelyek – mintegy egymásra épülve – módszereiket, kérdéseiket és a mintavételt finomítva egyre relevánsabb konklúziók megfogalmazását tették lehetővé. Mindezek azonban nem váltak el egyértelműen a közéleti agendáktól. Az elemző publicisztikában gyakran kitapintható volt valamely politikai stratégia elsőbbsége (a *policy paperek*, nyilván, egyenesen politikai megrendelésre készültek), a közvélemény-kutatások pedig finalitásuk tekintetében kötődtek – még ha áttételesen is – valamilyen, a prioritásokról alkotott előfeltevéshez.

Az előzménynélküliség azonban nem jelent premisszátlanságot. Ezt mindenekelőtt az itt közzétett eredményeket bevezető, aggályos módszertani megfontolások jelzik. A közéleti gondolkodás, az értelmiségi és politikai közgondolkodás vizsgálói ma már a kvalitatív társadalomtudományok egy meglehetősen gazdag metodológiai eszköztárából válogathatnak. Ez az eszközkészlet a XX. század második felétől kezdődően ígéretesen kibővült, elsősorban a politikai tudáselméletek lendületes fejlődése nyomán. Négy irányzat is kibontakozott: (1) a szemantikai (Lasswell elmélete a hatalmi nyelvről és a politika mitikus elemeiről, Bourdieu koncepciója a politika szövegvalóságáról, valamint Koselleck fogalomtörténeti kutatásai); (2) a szimbolikus (Geertz antropológiai foganatású értelmezése az ideológiák metaforikus jelentésadó szerepéről); (3) a retorikai (Perelman teóriája az „új retorikáról”, mely az arisztotelé-

szi retorikai hagyományt terjeszti ki a modern politikai közönségre) és (4) a kommunikatív-diszkurzív (Habermas nyilvánosság- valamint Foucault diskurzuselmélete).

Az erdélyi magyar közgondolkodás itt elvégzett vizsgálatának szerzői azonban nem ezekre az eredményekre építenek, hanem a megértő szociológia egy korábbi időszakáig, az Alfred Schütz nevével fémjelzett fenomenológiai irányzatig nyúlnak vissza. E módszertani döntésüket ugyan nem indokolják meg, azonban választásuk mindenképpen logikusnak tűnik, amennyiben szem előtt tartjuk azt, hogy az erdélyi magyar nyilvánosság nem a polgári nyilvánosság klasszikus kontúrjai mentén alakul, valamint azt, hogy a közéleti-politikai elit az elmúlt tíz-tizenkét év során olyan átalakuláson ment keresztül, amelyet csakis egy jóval szélesebb szociológiai kontextusban vizsgálhatunk. Vagyis: olyan módszertani opcióról van szó, amely az erdélyi magyar elit uralkodó beszédmódja és az erdélyi magyar társadalomban jelenlevő diskurzusok közötti disztinkciót másodlagosnak tekinti, s nem a társadalmi szerepek és pozíciók elkülönülését, hanem – ezzel szemben – a jelentésadó szerkezetek terjedését tartja szem előtt.

A közgondolkodási minták elemzésében a szerzők a közösségi tudás-készlet típusosságát kívánták feltárni, s ezt olyan vitatott kérdésekre adott válaszokból szűrték ki, mint a közösségi integráció, a nemzetállam, a kisebbségi oktatáspolitikai, a román–magyar együttélés vagy az eddig elért eredmények és kudarok kérdése. Már az elemzés eredményeinek első olvasatából kitűnik az erdélyi magyar közgondolkodás egyik sajátos belső feszültsége. Egyrészt kitapintható egy erőteljes morális elkötelezettség a közösségi célok meghatározása iránt, másrészt érzékelhető, hogy ez a politikai képzelőerő egyfajta beszűkülésével párosult. Ez utóbbi kétségtelenül azt jelzi, hogy a közgondolkodás tematizációs horizontját egyértelműen az erdélyi magyarság politikai elitjének kényszerű kompromisszumelvélsége szabja meg.

Salat Levente egyetemi adjunktus valamint Isán István Csongor és Tasnádi Miklós egyetemi hallgató közös kutatása azonban nemcsak a közgondolkodás belső feszültségeinek és mintáinak feltárása szempontjából fontos. Itt közzétett tanulmányuk (kutatási jelentésük) minden bizonnyal a kvalitatív elemzések meghonosításában is alapvetőnek bizonyul, s ez kétségtelenül gazdagítja az erdélyi társadalomtudomány módszertani eszköztárát.

Bakk Miklós

I. RÉSZ

A ROMÁNIAI MAGYAR KÖZGONDOLKODÁSI MINTÁK ANALÍZISE ÉS SZIMPTOMATOLÓGIÁJA

Ha az intézményes rend integrálódását csak tagjainak róla alkotott „tudása” keretei között lehet értelmezni, logikusan következik, hogy ennek a „tudásnak” az elemzése nélkülözhetetlen a szóban forgó intézményes rend elemzése szempontjából.

Peter L. Berger–Thomas Luckmann

1. Bevezető

A romániai magyar közgondolkodási minták analízisének és szimptomatológiájának az elkészítésére vállalkozó kutatásra 2001 májusa és augusztusa között került sor, a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete ösztöndíjpályázatának keretében.

Az 1989-es fordulat és az azt követő események, a közösségi-politikai integráció elakadt kísérlete és a dezintegráció megannyi kihívása már régen időszerűvé tették a románia magyarság szellemi helyzetének az alapos, széles körű felmérését, amely alapján hitelesebb válaszokat lehetne adni a romániai magyarság közelebbi és távolabbi jövőjével kapcsolatos kisebbségi sorskérdésekre. Jelen kutatás ennek a szélebb körű összefogást és bonyolult, megfelelő módon előkészített módszert igénylő felmérésnek az egyik lehetséges előtanulmányát próbálta meg elkészíteni: a kisebbségi helyzetben releváns kérdésekre vonatkozó közösségi tudás típusosságát, annak meghatározó jelentésszerkezeteit kísérte meg fölmérni illetve azonosítani, a fenomenológiai szimptomatika alább részletezendő módszeréhez folyamodván. Célunk tehát az volt, hogy fölkuassuk és rendszerezzük a romániai magyar közgondolkodás uralkodó reflexeit, és elkészítsünk egy olyan szellemi térképet, amely a közügyek és a kisebbségi sorskérdések iránt érdeklődést mutató közszereplők elképzeléseit, véleményeit, rejtett premisszáit tükrözi. Az elkészített helyzetfelmérés, leírás és értelmezés alapján célunk volt továbbá 3-4 konkrét területre vonatkozó kutatási stratégiát is fölvázolni, amelyek a romániai

magyar kisebbség közösségként való megmaradásához elengedhetetlennek ítélt szellemi feltételek fenntartható újratermelődésének fontosabb kritériumait lettek volna hivatottak azonosítani, illetve, azokból kiindulva, ágazati kisebbségpolitikai programelemeket megfogalmazni.

2. A hipotézis és annak megindoklása

A kutatás abból a hipotézisből indult ki, hogy a romániai/erdélyi magyarság szellemi élete lemaradt azok mögött a társadalompolitikai folyamatok mögött, amelyek a kisebbségi társadalom közelmúltját meghatározták. A kisebbségi nyilvánosságban a rendszerváltozás óta eltelt időszakban nem került sor olyan színvonalas nemzetstratégiai vitára, amely letisztult, kiértelmezett alternatívák megfogalmazódását eredményezhette volna, és amelyek kapaszkodókként szolgálhatnának a romániaiság sajátos körülményeivel szembeállított erdélyi magyarságnak a világban való tájékozódáshoz és eligazodáshoz.¹ Nem készülnek kutatások, amelyek a helyzet minél pontosabb feltárását és tükrözését követnék célként, és amelyek pragmatikusabb, a szimbolikus politizálás hagyományával szakító, valós szükségletekre válaszoló, kivitelezhető és következtetéseképpen elszámoltatható közösségi stratégiák kidolgozását tennék lehetővé.² Ezek hiányában a romániai magyarság korszerűtlen fogalmakban gondolja el maga-magát, inadekvát fogalmi konstrukciókban jeleníti meg tulajdon helyzetét, és kivihetetlen stratégiákban írja körül a jövőt. Ennek a sajátos tárgyiasulásnak, amely a rosszul értelmezett hagyományörzés és transzszilván konzervativizmus szabadság-

1 Kivételekként a *Magyar Kisebbség Fórum* rovatának néhány kezdeményezését, illetve a Bakk Miklós–Székely István–Toró T. Tibor szerk. 1999, valamint Bodó Barna szerk. 2000 kiadványokat említhetjük meg. Sajnálatos azonban, hogy az említett kiadványokban közreadott tanulmányok visszhangtalanok maradtak, gyakorlatilag semmilyen befolyással nem voltak a kisebbségi közgondolkodásra. Nagy általánosságban elmondható, hogy az 1989-es fordulat óta eltelt tizenegy esztendő alatt legalább négy olyan kérdés merült fel, amelyekkel kapcsolatosan minél szélesebb körű szakmai vitát kellett volna kibontakoztatni: az autonómia, az állami magyar egyetem kérdése, és az RMDSZ kormányba lépése, majd a kormányzásban való részvétel következményeinek, tapasztalatainak a kiértékelése. Valamennyi kérdésben a kisebbségi érdekképviselet viszonyulását szűk – szakmainak ritkán mondható – körökben döntötték el, a konzekvenciákról pedig legfeljebb a napilapok kommentárodalain lehetett véleményeket olvasni.

2 Kivétekként Sorbán Angella kutatásai (Sorbán 1999) valamint a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának többnyire a Székelyföldre összpontosító elemzései említhetők. Vö.: Biró A. Zoltán 1998.

nélküliségének az adottságaként nehezedik a kisebbség tagjaira, az a következménye, hogy sem az elit, sem a mindennapok cselekvő embere nem érti azt a világot, amelyben élnie adatott. Miközben a történelmi víziókkal és kényszerképzetekkel folytatott szélmalomharc köti le figyelmét és energiáit, fokozatosan föladja az öntörvényűség és a közösségi akaratnyilvánítás minden igényét, és tehetetlenül hagyja magát sodortatni a térség zavaros társadalompolitikai folyamában.

A nemzetstratégia fogyatékosága a politikai integráció kérdésével kapcsolatban érhető tetten a legbeszédesebb formában. Noha a közösségi jövőt eldöntő sorskérdésről van szó, nem tudunk fölmutatni egyetlen távlatos, elméletileg megalapozott, korszerű szemléletű tanulmányt sem arról, hogy milyen alternatívái vannak a romániai magyarságnak egyrészt a magyar államhoz, másrészt a román államhoz fűződő viszonyában. Ezeket a kérdéseket ez idő szerint alapvetően a politikai akarnokság dönti el, következményeiben végig nem gondolt opciókat kényszerítve rá mindkét vonatkozásban a közgondolkodásra.³

Ami a kisebbségi társadalom román államhoz való viszonyát illeti, ebben a vonatkozásban a politika – független értelmiségi, civil szempontból el nem számoltatott – egyeduralma a közgondolkodásban több áldatlan következménnyel járt. Mindenekelőtt kerülő úton legitímálta a román állam deklarált politikai célját, hogy a romániai magyarságot *egyénenként* és ne *közösségként* integrálja a román politikai nemzetbe. Másfelől, miközben foggal-körömmel ragaszkodik az egységideológiához, a célba vett politikai integráció helyett éppen a romániai magyarság dezintegrációját eredményezte. Innen, ebből a nézőpontból állítható, hogy a romániai magyarság öntörvényű párhuzamos társadalomként ma már csak a valóságtól elszakadt ideologikus beszédekben létezik, helyette feudumokra szétesett lokális közösségekről indokolt csak beszélni szigorú szociológiai értelemben. Egyik-másik ilyen feudumra az életerő, a vitalitás és a divergens érdekek artikulációjának olyannyira sajátos formái a jellemzőek, hogy azokat nemcsak integrálni, de megmagyarázni sem igen lehet a kisebbségi közgondolkodás uralkodó fogalmaiban.⁴

Ami a magyar államhoz való viszonyunkat illeti, az opciók, az alternatívák és azok következményei hasonlóképpen végiggondolatlanok. A kulturális értelemben vett nemzet határok fölötti integrációjának a fogalma, ha megfelelő módon van elővezetve, igencsak korszerű gondolat. Az integráci-

3 Lásd ehhez Bárdi Nándor 1999, illetve Lőrincz Csaba 1998, valamint Borbély Imre–Borbély Zsolt Attila 1999.

4 Lásd erről Tánczos Vilmos 1999 és Biró A. Zoltán 1998. 167–178.

ós törekvések Európában kikezdték ugyanis a szuverenitás, a területiség, és az állampolgárság Bodin óta szorosan összetartozónak hitt egységét. Az *adminisztratív autoritások* és az *állampolgársági lojalitás* változatos és többszörösen rétegzett alakzatai vannak kialakulóban Európa-szerte – ránk köszöntött a posztvesztfáliai vagy a posztnacionális éra, ahogyan a szakirodalom egyik-másik divatos irányzata fogalmaz – innen nézve tehát az állampolgárság fogalmának átértelmezésével kapcsolatos kutakodások akár az európai törekvések előrséhez való tartozás érzését is sugallhatnák.⁵ Valójában azonban nem ez történik, hiszen a dologról való beszélés konkrét alakzataiban a múlt szelleme kísért, és ahelyett, hogy a határok fölötti egymásra találás össznemzeti eszméje segítené a romániai magyarság közösségi integrációját, tovább darabolja azt, maga is egyéneként próbálván rendezni az anyaország viszonyát az elszakadt nemzetrészek tagjaival. Nem elhanyagolható következménye továbbá a kérdéssel kapcsolatban fennforgó uralkodó eszméknek, hogy erősítik a romániai magyar közösség tagjaiban az amúgy is lopakodó érzést, hogy gondjaik megoldását csak odaátról remélhetik, az itteni állapotok javítására nem érdemes erőt-energiát pazarolni.

A kisebbségi közgondolkodás stratégiátlansága a legegységelműbben talán a többség–kisebbség viszonyának a vonatkozásában érhető tetten. A politikai érdekképviselőteljesítménye a többség–kisebbség viszonyának javítása tekintetében természetesen nem becsülhető alá, és a kétes megítélésű kormányzati szerepvállalás mérlege ebben a vonatkozásban kétségtelenül pozitív. Ami valójában történik azonban, e tekintetben is fölöttébb ellentmondásos, hiszen a legutóbbi választásokat követően berendezkedett hatalom legújabb megnyilvánulásai alapján aligha lehet tovább halogatni annak a régóta lappangó fölismerésnek a tudatosítását és a vele való felelősségteljes szembenézést, hogy a kisebbségi célok-követelések és a többségi hajlandóság között igen mély szakadék tátong.⁶ Ebből pedig nem kisebb horderejű következtetés adódik, mint hogy a helyzet kezelésének az eddigi – kizárólag a politikára korlátozódó – eszközei, amelyek mind az ellenzékiesség, mind a hatalomból való részesedés változatait végigpróbálták immár, elvétek, és hogy sürgősen kidolgozandó alternatívákat tesznek szükségessé.

Az üresjáratú kisebbségi nemzetstratégiák következményeit elvétett oktatáspolitikai gyakorlat súlyosbítja. Az elmúlt bő évtized tapasztalatai és újrateremtett problémái beszédesen bizonyítják, hogy nincs megfelelő

5 Lásd ehhez Habermas 1995, 1996, 1998, illetve Linklater 1998.

6 Ezt a tendenciát mind az 1994–96 közötti, mind a 2000-ben elvégzett kutatások igazolni látszanak. Vö: *Relații interetnice în România. Sondaje de opinie 1994–1996*, valamint Culic, Irina–Horváth István–Raț, Cristina 2000.

színvonalú, kellő kitartással egyeztetett elképzelés arról, hogy mire volna szükség mind a többség, mind a kisebbség viszonylatában a békés együttéléshez, az egymást kölcsönösen elfogadó párhuzamos társadalmak intézményrendszereinek a feszültségeket elfogadható szintre visszaszorító, hosszú távú fenntartásához. E megkerült vagy leginkább föl sem tett kérdés következményeként újabb és újabb generációk kerülnek ki az életbe ugyanazokkal az előítéletekkel, a kölcsönös elutasítás beléjük nevelt hajlamával, fönttartván és időről időre újratermelvén a megmérgezett közéletet, a kölcsönös bizalmatlanságnak és félelemnek azt a légkörét, amelyben – Bibó István maradandó figyelmeztetése szerint – lehetetlenség az autentikus demokrácia feltételeit megteremteni, hiszen a hatalom birtokosa mindig följogosítva fogja érezni magát, hogy a társadalmat a mobilizált-ság állapotában megtartsa, és hogy az autoriter eszközök mindig a keze ügyében legyenek. A világ megannyi feszültségekkel terhes övezetének példája, nem utolsósorban pedig a sokat emlegetett német–francia megbékélés esete bizonyítja, hogy a hasonló természetű problémák nem oldódnak meg maguktól: fölszámolásukhoz koncepcióra, precízen kidolgozott és egyeztetett programokra, hosszú távú investíciókra van szükség rendszerint. A romániai magyarság sokat investál – nem utolsósorban a magyar állam hathatós közreműködésével – saját identitásának a megőrzésébe, ami természetesen a legteljesebb mértékben indokoltnak tekinthető, de alig tudni olyan programokról, amelyek a fenntartható együttélés feltételeit próbálnák meg fölkeresni, majd megteremteni.

E megfontolásokból kiindulva kutatásunk annak próbál utánajárni tehát, hogy mennyire lehet megalapozottnak tekinteni azt a hipotézist, miszerint *a romániai magyarság közösségként való fennmaradásának a feltételei elsősorban szellemi természetűek*. Hogy lehet-e úgy tekinteni, miszerint a fiatalabb nemzedékek tömeges távozásának egyik fontos oka az ifjúság nem megfelelő felkészítése ahhoz, hogy eredményesen el tudjon boldogulni a kisebbségi lét sajátos helyzeteiben. Hogy indokolt-e a megfelelő színvonalú politikai kultúra, a fölvilágosult nemzetstratégia és az életképes együttélési modellek *hiányát* okolni azért, hogy Makkai Sándor 1937-ben közreadott, sokat kárhoztatott „*Nem lehet*”-jének alapérzése ott munkál megint megannyi sorstársunk szívében-tudatában.

Ezeknek a kérdéseknek a jelentőségét aligha lehet alábecsülni. Hiszen amennyiben a kérdéssel kapcsolatos véleményeik kifejtésére vállalkozó, a romániai magyarság közügyei iránt elkötelezett vagy közérdekű funkciót betöltő nyilatkozók nagy része úgy látja, hogy a romániai magyarság közösségi fennmaradásának a feltételei elsősorban nem szellemi, hanem

más, például gazdasági természetűek, akkor számolni kell azzal, hogy a kisebbség valóban ki van szolgáltatva tőle független körülményeknek, és hogy nem állnak rendelkezésére a középtávú jövőjének a befolyásolásához szükséges eszközök. Ebben az esetben a romániai magyarság jövőjét egyrészt a fejlett európai nemzetek családjába befogadott, prosperáló anyaország által gyakorolt szívóhatás, másrészt a romániai gazdaság rövid- és középtávon kevés jóval kecsegtető alakulása fogja döntő mértékben befolyásolni. Amennyiben ezzel szemben a nyilatkozók nagy része úgy fogja megítélni, hogy a szellemi helyzet befolyása a közösségi megmaradás feltételeire jelentős, akkor úgy lehet tekinteni talán, hogy a gazdasági folyamatoktól bizonyos mértékig függetlenül is van esély arra, hogy a romániai magyar kisebbség korszerűbb, adottságaival inkább számot vető fogalmak segítségével definiálja magát újra oly módon, hogy az akár öt-tíz éves perspektívában is lemérhető, kedvező fordulat bekövetkeztét tegye lehetővé, amely a közösség hosszú távú fennmaradásához és a környezetébe való harmonikus beilleszkedéséhez teremtené meg a feltételeket.

3. Elméleti előfeltevések

Tekintettel arra, hogy kutatásunk a közgondolkodásban kimutatható, uralkodó jelentésszerkezetek azonosítását és a társadalmi valóság értelmezésében megnyilvánuló típusosság feltérképezését tűzte ki célul, az operacionalizálható kulcsfogalmakat és a választott módszer elméleti megalapozásának lehetőségét a *fenomenológiai szociológiában* véltük fölfedezni.

A fenomenológiai szociológia fogalmát és módszerét Alfred Schütz dolgozta ki, aki ilyenként ennek az irányzatnak a megalapítójának számít.⁷ Az irányzat (különböző változatainak) további képviselői Thomas Luckmann, Peter L. Berger, Aaron Cicourel, Harold Garfinkel, Jack. D. Douglas.

A szociológia fenomenológiai irányzata abból indul ki, hogy a társadalmi valóságnak sajátos, szubjektív értelemből konstituált, értelemfelteli szerkezete van, ami meghatározza a társadalomtudományok és azon be-

7 A. Schütz 1899-ben született Bécsben. 1938-ban a náci uralom elől Amerikába emigrált. 1959-ben, New Yorkban halt meg. Edmund Husserl tanítványa, akiről az idős mester a következőképpen nyilatkozik egy helyen: „Örömet találkozik a komoly és alapos fenomenológussal, aki a kevesek egyikeként eljutott életem munkájának sajnos oly nehezen megközelíthető jelentésmagváig, s aki minden jel szerint munkám folytatója lesz...” Edmund Husserl levele Alfred Schützhöz. Freiburg, 1932. május 3. Idézi Hernádi Miklós 1984. 9.

lül a szociológia módszertani irányultságát is: a társadalomtudományok feladata általában véve nem más, mint rekonstruálni ezt az értelemteli felépítettséget. Schütz ennek a sajátosságnak a lényegét a következőkben látja: „Valamennyi társadalomtudomány problémáját (...) a következő kérdésben foglalhatjuk össze: *hogyan lehetségesek egyáltalán a szubjektív jelentés-összefüggésről szóló tudományok?*”⁸

A választ a kérdésre Schütz Max Weber megértő szociológiájának és Edmund Husserl fenomenológiai filozófiájának az összekombinálása révén vélte megtalálni.

A megértő szociológia az értelem vezérelte cselekvések tudományos megragadására irányul: „Ennek a tudománynak elsősorban az a feladata – foglalja össze egy helyen a módszer interpretációjával kapcsolatos álláspontjának a lényegét Schütz –, hogy leírja azokat az értelemkifejtési és értelemtételezési eljárásokat, amelyeket a társadalmi világban élő emberek végeznek. A leírás lehet empirikus vagy eidetikus, tárgya lehet individuális vagy típusos, elvégezhető a hétköznapi társadalmiság konkrét szituációiban vagy az általánosság igen magas fokán. A megértő szociológia azonban ezen túlmenően az így nyert értelmezési sémákkal éppen azokat a kulturális objektumokat akarja vizsgálni, amelyek az értelemtételezési és -kifejtési eljárások során jöttek létre a társadalmi világban, hogy azután az őket konstituáló értelemre visszakérdezve »megértse« őket.”⁹

Schütz azonban arra jött rá, hogy a megértő szociológia weberi akceptiójából hiányzik az alap: ahhoz, hogy a módszer beváltsa a hozzá fűzött reményeket, nélkülözhetetlen az értelem fogalmi tisztázása, amelyhez viszont a mindennapi értelemtételezési és -kifejtési folyamatok előzetes elemzésére van szükség. Schütz ezt az alapot Husserl fenomenológiai filozófiájának a módszerében vélte megtalálni, azon belül pedig abban a fogalomban, amelyet Schütz Husserl nyomán az „életvilág struktúráinak” nevez.¹⁰ A fogalom

8 A. Schütz 1984a. 163. Kiemelés az eredetiben. Ugyanez a dilemma egy másik helyen a következő, bővebben kifejtett változatban fordul elő: „...az a szubjektív jelentés, amellyel egy cselekvés rendelkezik, a cselekvő számára egyszeri és egyéni, hiszen a cselekvő egyszeri és egyéni életrajzi helyzetéből fakad. Hogyan lehetséges akkor a szubjektív jelentés tudományos megragadása? Másodsor, bármely tudományos tudásrendszer jelentés-összefüggése (meaning context) objektív tudásnak mondható, mely közösen hozzáférhető minden egyes kolléga számára, azok ellenőrzésének van alávetve, vagyis igazolható, érvényteleníthető, cáfolható általuk. Akkor hát hogyan lehet objektív tudásrendszerrel szubjektív jelentésszerkezetet megragadni?” Vö.: A. Schütz 1984b. 214–215.

9 A. Schütz 1984a. 175.

10 Lásd erről Max Preglau 2000.

arra a társadalmilag konstituált, az egyes ember által készen talált és azt az értelmezés folyamata során mindegyre újratermelt keretre vonatkozik, amelyben: „a természetes beállítódásban tapasztaljuk a természetet, a kultúrát és a társadalmat, állást foglalunk ezek tárgyaival kapcsolatban, azok befolyásolnak bennünket, mi meg hatunk rájuk. Ebben a beállítódásban az életvilág létezését és tartalmainak tipikáját minden további nélkül kétségbevonhatatlanul adottnak fogadjuk el”.¹¹ A természetes beállítódásnak ezt a közegét, amelyben a mindennapokra jellemző világtapasztalás, értelemkonstituálódás és cselekvéskifejtés zajlik, Schütz a *mindennapok világának* a fogalmával jelöli. A fenomenológiai szociológia célja pedig Schütz szerint nem más, mint hogy „a lehető legvilágosabbá tegye és kifejtse mindazt, amit a társadalmi világban élő emberek rendszerint erről a világról gondolnak”.¹²

Megközelítésünk szempontjából megkülönböztetett jelentősége van annak, ahogyan Schütz a mindennapi értelemben vett társadalmi világnak a szerkezetét és annak fontosabb jellemzőit látja. Lényeges ismérve, hogy a lehetséges jelentésszerkezetek szempontjából a társadalmi világ korántsem strukturálatlan: „Meghatározott jelentés és relevanciaszerkezettel bír – írja – a benne élő, gondolkodó, cselekvő emberek számára, akik előzetesen kiválogatták és értelmezték ezt a világot a mindennapi élet valóságára vonatkozó köznapi konstrukciók egész sorával, ezek a gondolattárgyak határozzák meg egész viselkedésüket, rajzolják fel tevékenységük céljait, a célok eléréséhez szükséges eszközöket – röviden, így tájékozódnak természeti és szociokulturális világukban”.¹³

A társadalmi világban való eligazodást ezen a strukturáltságon túl a mindennapi világ néhány további, Schütz által kiemelt és körülírt jellemzője is lehetővé teszi, illetve elősegíti: a mindenki számára kéznél levő tudáskészlet *interszubjektív* jellege, a tudás *szocializálódása* és a társadalmi valóság, illetve az arra vonatkozó jelentésszerkezetek *típusossága*.

3.1. A társadalmi tudáskészlet interszubjektív jellege

Az *interszubjektivitás* abban nyilvánul meg, hogy különböző emberek képesek többé-kevésbé egybehangzóan értelmezni a társadalmi jelenségek univerzumát, a mindenki számára ugyanolyan módon adott „intéz-

11 A. Schütz: *Gesammelte Aufsätze, 3. Studien zur phänomenologische Philosophie*. Hága, Martinus Nijhoff 1971. 153. Idézi M. Preglau 2000. 87.

12 A. Schütz 1984a. 161.

13 A. Schütz 1984b. 181.

ményes rend” formájában objektiválódott társadalmi világot. Ez annak következtében válik lehetségessé, hogy „az intézményes rendnek tulajdonított »logika« része a társadalmilag hozzáférhető tudáskészletnek, és mint ilyen magától értetődőnek tekintődik. Mivel a jól szocializált egyén »tudja«, hogy a társadalmi világ konzisztens egészet alkot, e »tudása« jegyében kénytelen magyarázni működését, illetve működési elégtelenségeit. (...) Az intézményes rendről alkotott elsődleges tudás az elmélet előtti szinten létező tudás. Végösszege annak, »amit mindenki tud« egy-egy társadalmi világról.”¹⁴

3.2. A tudás szocializáltsága

A társadalmi valóság interszubjektivitása Schütz és követőinek értelmezése szerint, a tudás *szocializáltságából* következik. E szocializáltságnak Schütz három mozzanatát emeli ki: a tudás szerkezeti szocializáltságát, annak társadalmi eredetét vagy genetikus szocializáltságát és a tudás társadalmi eloszlását.¹⁵

3.2.1. A tudás szerkezeti szocializáltsága

A tudás szerkezeti szocializáltsága abban nyilvánul meg, hogy a társadalmilag kéznél levő tudáskészlet anonim és objektív, vagyis az életrajzi adottságoktól függetlenül mindenki számára azonos mértékben adott. Az egyéni életrajzi adottságokból fakadó nézetkülönbségeket a mindennapi észjárás két alapvető idealizációval küzdi le: az álláspontok felcserélhetőségének az idealizációjával, valamint a relevanciarendszerek illeszkedésére, összhangjára vonatkozó feltevással. Az előbbi azt feltételezi, hogy amennyiben a mindennapi cselekvés aktorai helyet cserélnének, átvennék egymás „itt és most”-ját, ugyanolyan típusossággal látnák a dolgokat, azokkal kapcsolatban nem jutnának gyökeresen más következtetésekre. A relevanciarendszerek kongruenciájának az idealizációja pedig arra vonatkozik, hogy a bennünket egyénenként partikularizáló életrajzi adottságainkból adódó nézetkülönbségek a pillanatnyi szándékok szempontjából nem relevánsak, ugyanis a mindennapi élet során rendszerint azt feltételezve cselekszünk, hogy a környezetünkben élők a lényeges kérdéseket tekintve hasonló módon járnának el. E két idealizációt együttesen a né-

14 Peter L. Berger–Thomas Luckmann 1984. 346–347.

15 Lásd erről A. Schütz 1984b. 187–191.

zópontok kölcsönösségének a generáltéziseként említi Schütz, tekintettel arra, hogy azok „olyan gondolatárgy-konstrukciókat tipizálnak, amelyek túllépnek a magam vagy a társam privát tapasztalatain”.¹⁶

3.2.2. A tudás genetikus szocializáltsága

A tudás genetikus szocializáltságára vonatkozó feltételezés a fenomenológiai szociológia értelmezésében a tudás társadalmi eredetét emeli ki, abból a felismerésből kiindulva, hogy „a világról alkotott tudásomnak csak nagyon kicsiny része fakad személyes tapasztalataimból. A nagyobbik rész társadalmi eredetű, barátaimtól, szüleimtől, tanítóimtól és azok tanítóitól jutok hozzá. Nemcsak azt tanulom meg, hogyan definiáljam a környezetet [...], de megtanulom azt is, *hogyan kell a csoport személytelenül egységes szempontjából elfogadott relevanciákkal összhangban típusos képzeteket alkotnom. Ide értendők életmódok, a környezettel való megbirkózás módszerei, hathatós receptek azon típusos eljárásokra vonatkozóan, amelyekkel típusos helyzetekben típusos célokat lehet elérni*”.¹⁷ Megközelítésünk és módszerünk szempontjából megkülönböztetett jelentősége van továbbá Schütz következő meglátásának: „A társadalmi eredetű tudás átadásának par excellence tipizáló közege a mindennapi nyelv szókincse és szintaxisa [...] A tudomány előtti nyelvhasználat voltaképpen kincsestára azoknak a kész, előre gyártott típusosságoknak, jellegzetességeknek, amelyeknek mindenike társadalmi eredetű, és felderítetlen tartalmuk nyitott horizontját hordozza magával.”¹⁸

3.2.3. A tudás társadalmi eloszlása

A tudás társadalmi eloszlásának az előfelvetése azzal számol, hogy az egyének nem ugyanolyan mértékben részesülnek a társadalmilag objektiválódott tudásból, hanem a foglalkozástól, a társadalmi réteghez és a kultúrkörhöz való tartozástól függően változó mértékben. „A nézőpontok kölcsönösségének a generáltézise természetesen megoldja azt a nehézséget, hogy az én tényleges tudásom társam számára csak potenciális tudás, és megfordítva. De a *tényleges*, kéznél levő tudás egyénenként más és más, amivel a köznapi észjárás is számol. Nemcsak az a más, *amit*, hanem az is, *ahogyan* tudják »ugyanazokat« a tényeket az egyének.

16 A. Schütz 1984b. 188.

17 A. Schütz 1984b. 190. A mi kiemelésünk: S. L.–I. Cs.–T. M.

18 Uo.

A tudásnak számtalan világossági, körülhatároltsági, pontossági és megszokottsági foka van.”¹⁹ A tudás társadalmi eloszlására vonatkozó tudás maga is része a mindenki számára hozzáférhető társadalmi tudáskészletnek: általában tudjuk, hogy milyen típusú körülmény között kihez kell fordulnunk, ha orvosra vagy ügyvédre van szükségünk.

A tudás szocializáltságára vonatkozó, a fenomenológiai szociológia képviselői által kidolgozott feltevésnek kutatásunk szempontjából két fontos további következménye van. Az egyik a kéznél levő társadalmi tudáskészletnek az egyéni cselekvésstratégiák alakításában játszott szerepével kapcsolatos, a másik a kollektív tudás jelentésszerkezeteinek az alakíthatóságával függ össze. Az előbbivel kapcsolatosan Schütz a következőket mondja egy helyen: „Későbbi aktusaimra vonatkozó terveim a tervezés idején meglévő, kéznél lévő tudásomon alapulnak. E tudásomnak része korábban végrehajtott, a tervezetthez típusosan hasonló aktusaimra vonatkozó tapasztalatom is. [...] A köznapi észjárásban is feltételezetten összefüggő tényekből formálunk világot, amely csakis olyan elemekből áll, amelyeket kéznél levő szándékaink szerint ítélünk relevánsnak.”²⁰ Amiből nem kevesebb következik, mint hogy a társadalmilag létrehozott, kéznél levő tudáskészlet nem csak azt határolja be, hogy miként értelmezzük a számunkra adott világot, hanem azt is, hogy milyen célokat tűzünk ki magunk elé, és hogyan jelöljük ki a magunk számára az azokhoz vezető utat. Ami a közösségi tudáskészlet alakíthatóságának a kérdését illeti, ezzel kapcsolatban Berger–Luckman a következőképpen vélekedik: „Ami magától értetődő tudásnak számít a társadalomban, egykiterjedésűvé válik a tudhatóval, vagy legalábbis keretet szolgáltat, amelyen belül a még nem tudott a jövőben tudottá válik. [...] A társadalomról alkotott tudás tehát megvalósulás a szó kettős értelmében: az objektiválódott társadalmi valóság megragadásának, illetve e valóság folytonos létrehozásának az értelmében.”²¹ Vagyis: a tudás szocializálódott, uralkodó jelentésszerkezetei hiába határolják be a tudhatót, a társadalmi tudáskészlet elvileg az adottságoknak megfelelően képes „létrehozni” maga-magát.

3.3. A típusosság

A társadalmi világ harmadik, a fenomenológiai szociológia számára megkülönböztetett jelentőséggel bíró jellemzőjére, a *típusosságra* vonatko-

19 Uo. Kiemelések az eredetiben.

20 A. Schütz 1984b. 197–198.

21 P. Berger–T. Luckmann 1984. 348.

zóan több utalást láthattunk az előzőekben. Az alábbiakban a típus definíciójára, kialakulására, beidegződésére és annak közegére vonatkozóan idézzük a Schütz–Luckmann szerzőpáros néhány reprezentatív megállapítását: „Az életvilág tudáskészletének minden *típusa* az életvilágbeli tapasztalatokban »lehorgonyzott« értelem-összefüggés. [...] Minden típust valamilyen »eredeti« problémahelyzetben alkotunk meg, majd további rutinhelyzetekben és problémahelyzetekben alkalmazunk. Ha újból és újból bebizonyosodik, hogy a típus alkalmas arra, hogy általa úrrá legyünk a helyzeten, akkor természetesen *viszonylag* »végérvényessé« válhat. [...] Minél hitelt érdemlőbb valamely típus, minél gyakrabban nyert »megerősítést« és minél jobban összeegyeztethető más típusokkal és tudáselemekkel, annál »végérvényesebb« is. [...] A normális felnőtt ember számára a természetes beállítódásban ezért a tipizálás a legszorosabban összefonódik a nyelvvel. [...] egy bizonyos nyelv szemantikai tagozódása messzemenően megfelel a társadalomban uralkodó, típusosan releváns tapasztalati sémáknak.”²²

A fenomenológiai szociológia fontosabb fogalmainak és beállítódásbeli sajátosságainak e rövid ismertetését követően újrafogalmazhatjuk kutatásunk célját és hipotézisét, ezúttal a bevezetett fogalmak segítségével. Célunk volt tehát megvizsgálni azt, hogy a romániai magyarság esetében melyek azok a típusos, következőképpen anonimeknek és objektíveknek számító értelemösszefüggések, amelyekkel a társadalmi és kultúrvilág kérdőre nem vont adottságaiként kell számolnunk, amelyekbe az egyének beleszületnek, és amelyek segítségével a kisebbség tagjai a világban tájékozódni és eligazodni, környezetükkel megbirkózni próbálnak. Hipotézisünk alapvetően azzal függ össze, hogy az uralkodó értelem-összefüggések, a kisebbségi társadalom hagyománya és intézményei által létrehozott, fenntartott és folyamatosan újratermelt tudáskészlet *nem felel meg a társadalomban uralkodó, típusosan releváns tapasztalati sémáknak*, hanem e relevanciaszerkezetek közötti szakadékkal kell számolni.

4. A módszer

Az ekképpen felfogott cél konkrétan a mindennapi élet valóságára vonatkozó, az életvilágbeli magatartást vezérlő tudáskészlet feltárására irányul, a mindennapi életben nélkülözhetetlen tudás alapjainak a

22 A. Schütz–T. Luckmann 1984. 312–318.

megvilágítását kívánja lehetővé tenni. E cél elérésére legalkalmasabbnak a fenomenológiai szociológia leíró-értelmező módszere mutatkozott, amely empirikus ugyan, de nem „tudományos” a szónak abban az értelmében, amelyben a szigorúan vett szociológiai vizsgálatok szerzői szokták munkájuk eredményeit minősíteni.²³

A módszer kidolgozásakor mindenekelőtt a megfigyelő(k) és a vizsgált alanyok relenciarendszerei közötti különbségekre, valamint a társadalmi jelentésszerkezetekhez való hozzáférés hagyományos eszközeinek a korlátaira próbáltunk tekintettel lenni.

4.1. A megfigyelő

A társadalomkutató – figyelmeztet egy helyen Schütz – „csak annyiban figyelheti meg az emberi interakciós mintákat és eredményeiket, amennyiben *hozzáférhető* megfigyelése és *nyitottak* értelmezése számára. Ugyanakkor az interakciós mintákat *szubjektív jelentésszerkezetük* fényében kell értelmeznie, ha nem akarja még a reményét is elveszíteni annak, hogy megragadja a társadalmi valóságot.”²⁴ A jelentések szubjektív értelmezése azonban egyrészt „csak úgy lehetséges, ha feltárjuk azokat az indítékokat, amelyek meghatároznak egy adott cselekvésstratégiát”²⁵, másrészt csak akkor, ha „a szubjektív nézőpontra támaszkodik, nevezete-

23 E fontos kérdéssel kapcsolatban tanulságos idézni Barry Smart álláspontját: „A fenomenologikus szociológiát a szociológián belül vagy úgy tekintik mint a szociológia alternatíváját, vagy úgy mint annak kiegészítését, és végül úgy is mint a szociológia számára teljesen irreleváns módszert. A hagyományos szociológia egyes aspektusainak a fenomenologikus bírálata fontos jelenség volt és maradt, de az a tendencia, hogy ezt a bírálatot a szociológia alternatív formájának tekintsék, nem volt termékeny, mert oda vezetett, hogy a fenomenologikus szociológusok a társadalmi helyzetekkel kapcsolatos beszámolókkal, leírásokkal, beszélgetésekkel és beszédekkel foglalkoztak, elhanyagolva a társadalmi valóságot, a társadalmi struktúra vagy a cselekvési következmények bármifajta vizsgálatát. Ahhoz, hogy a szociológia magának a szociológiai munka jellegének megértése felé fejlődjen, hogy újratermelhesse és átalakíthassa a társadalmi struktúrát, valamint azon eljárásokat, amelyekkel a társadalom tagjai magvalósítják a társadalmi struktúrával kapcsolatos felfogásukat, sokkal többet igényel, mint olyan elemzést, amelyben egyoldalúan a szubjektivitásra helyezik a hangsúlyt. Az elemzés két ellentétes formáját, melyek közül az egyik a szubjektivitásra, a másik az objektivitásra összpontosít, olyan alternatívával kell helyettesíteni, mely képes megtestesíteni és szóhoz juttatni a társadalmi valóság kettős természetét.” Vö: Barry Smart 1984. 530.

24 A. Schütz 1984b. 220. A mi kiemeléseink: S. L.–I. Cs.–T. M.

25 A. Schütz 1984b. 202.

sen a cselekvésnek és környezetének a cselekvő fejével történő elemzésére”²⁶. Van azonban erre lehetőség? Más szóval: lehetséges egyáltalán objektív tudásrendszerrel szubjektív jelentésszerkezetet megragadni?

A fenomenológiai szociológia schützi értelmezésében ezekre a kérdésekre bizvást lehet igennel válaszolni, tekintettel arra, hogy a megfigyelő relevanciarendszere különbözik a megfigyelt alanyokétól: ő egyszerre többet is, kevesebbet is lát, mint a cselekvők. „Hogy megértse őket – írja Schütz – fel kell használnia azt a saját tudását, amely típusosan hasonló körülmények között zajló, a mostanihoz típusosan hasonló interakciós mintákra vonatkozik, továbbá a cselekvés menetének abból a szelvényéből kell kikövetkeztetnie a cselekvő indítékait, amely történetesen megfigyelhető. A megfigyelő konstrukciói ennél fogva különböznek az interakció résztvevőinek konstrukcióitól, ha másért nem, hát azért, mert a megfigyelő szándéka különbözik a cselekvőkétől, és emiatt a szándékhoz csatolt relevanciarendszerek is különbözőek.”²⁷ Mindazonáltal, vonja le szerzőnk a számunkra fontos következtetést, „van rá némi esély, és ez az esély sok gyakorlati szempontból elégséges, hogy a mindennapi élet megfigyelője meg tudja ragadni a cselekvő aktusainak a szubjektív jelentését”²⁸. Kérdés azonban, hogy miként lehet hozzáférni a megfigyelt cselekvők jelentésszerkezeteit konkretizáló konstrukciókhoz.

4.2. A jelentésszerkezetekhez való hozzáférés kérdése

E kérdés megvilágításához és meghaladásához a fenomenológiai szociológia egy másik képviselőjének, Jack D. Douglasnak egyik tanulmányában véltük megtalálni a kapaszkodókat. Douglas szerint a társadalom nagyobb mintáit elemző „makroszociológiai” kutatások a mindennapi élet jelentésszerkezeteire vonatkozó, eredetüket tekintve problematikus előfeltevésekre alapoznak. Eredményeik következőképpen nem többek, mint a különböző, kritikátlanul kezelt jelentésszerkezetek statisztikai eloszlását tükröző adatok, ezek a társadalmi arányszámok pedig többnyire valakinek vagy valakiknek a mindennapi életre vonatkozó értelmezését tükrözik.

A kritikátlanul kezelt előfeltevések és általában véve az a meggyőződés, hogy például a kérdőíves felmérések a mindennapi élet jelentésszerkezete-

26 A. Schütz 1984b. 213.

27 A. Schütz 1984b. 204.

28 Uo.

itől, „értődéseitől” független makroadatokat eredményeznek, Douglas megítélése szerint problematikussá teszik mind a nagyobb minták összeállításának a bevett módszereit, mind a vizsgálatok eredményeinek az értelmezhetőségét. „Azok a makroszociológusok – írja Douglas –, akik úgy vélik, hogy egész társadalmakat vagy (intézményi) csoportokat a köznapi észjárástól függetlenül is lehet vizsgálni, elemezni, egyszerűen azt állítják, hogy a mindennapi élet értelmezéseinek felhasználása nélkül is elemezhető a társadalom vagy annak valamely intézményi csoportja. Ám ha még értelmes dolog volna is azt mondani, hogy a társadalmi élet nagyobb mintáit a kisebb (mindennapi) minták előzetes, kellő megértése nélkül is lehet elemezni, az már végképp nem volna értelmes állítás, hogy érvényesen és megbízhatóan meg lehetne határozni, mik is ezek a nagyobb minták, anélkül, hogy előbb meghatároznánk a társadalomban vagy a csoportban folyó mindennapi kommunikáció természetét. Ez egyszerűen azért lehetetlen, mert *nem lehet hozzáférközni a társadalmi jelentésekhez, amelyekből burkoltan vagy nyíltan a nagyobb mintákra következtetünk, csakis a társadalom vagy csoport tagjával folytatott kommunikáció valamilyen formája révén; ahhoz, hogy ez a kommunikáció érvényes és megbízható legyen, előfeltétel, hogy értsük az emberek nyelvét, nyelvhasználatát, azt, hogy mit tartanak a megfigyelők szándékai felől és így tovább szinte a végtelenségig.*”²⁹

Tekintettel arra, hogy bennünket egy adott – társadalomnyi – közösség uralkodó közgondolkodási mintái érdekeltek, és azok típusosságát próbáltuk megragadni, a hagyományos szociológiai vizsgálati módszereknek azok a „mikroszociológiai” változatai sem kecsegtettek az eredményesség ígéretével, amelyek – elvben legalábbis – nincsenek kitéve a Douglas által exponált veszélyeknek. Sem az interjúkészítés, sem a fókuszcsoportok módszere nem tűnt alkalmasnak ugyanis arra, hogy a közgondolkodási szokások *típusosságát* viszonylag könnyen előállítható körülmények között hozzáférhetővé tegye, noha mindkét módszer esetében alapos okunk van feltételezni, hogy a „kommunikáció érvényes és megbízható” formáit teszik lehetővé.

4.3. A kvalitatív adatelemzés

A szándékainkhoz leginkább illeszkedő módszert végül is az alkalmazott közpolitikai elemzések keretében használatos *kvalitatív adatelemzés* többé-kevésbé formalizált eljárásaiban véltük megtalálni. Ezeket

29 Jack D. Douglas 1984. 365–366. Kiemelés az eredetiben.

az egyelőre kevésbé elterjedt eljárásokat olyan esetekben szokták alkalmazni, amikor „a különböző társadalmpolitikai területeken fölmerül a komplex viselkedések, szükségletek, rendszerek és kultúrák megértésének a szükségessége”.³⁰ A kvalitatív adatelemzés megközelítésünk szempontjából fontos ismérve továbbá, hogy a társadalmi cselekvésnek egy olyan elméletét készíti elő, illetve teszi lehetővé „amely azoknak a tapasztalatában – világértelmezésében – gyökerezik, akiket érint egy adott közpolitikai jelentőséggel bíró döntés, illetve akik tevékeny résztvevői maguk is az elemzett problémának”³¹

A köz- vagy ágazati politikák kontextusában elvégzett kvalitatív adatelemzések rendszerint többféle célt tűznek ki elvégzőik elé. Egyrészt *leíró*, helyzetelemző funkciókat látnak el, amelyek olyan kérdésekre keresik a választ, mint hogy melyek a fellelhető attitűdök és percepciók előfordulásának a dimenziói; milyen tapasztalatokról adnak számot a vizsgált alanyok; milyen meghatározó tényezőket lehet azonosítani a vizsgált rendszeren belül. Másodsorban *diagnózist* készítenek az elemzett helyzetről, megválaszolván az arra vonatkozó kérdéseket, hogy mi magyarázza az uralkodó attitűdök és percepciók előfordulását és gyakoriságát; mire vezethetők vissza a fölmerülő, ki nem elégített szükségletek. Harmad- és negyedsorban *kritikai* és *stratégiai* funkciókat látnak el, rámutatván egyrészt a létező gyakorlat fogyatékoságaira, másrészt kijelölve a meghaladásásukhoz szükséges cselekvési irányokat.

A kvalitatív adatelemzés rendszerint nagy mennyiségű strukturálatlan információ feldolgozását teszi szükségessé, amely az adatgyűjtés változatos módszereinek alkalmazása révén válik szövegszerűen hozzáférhetővé. Az elemzésnek úgy kell struktúrát és koherenciát bevinnie a begyűjtött adathalmazba, hogy közben ne torzítsa el és ne másítsa meg a rögzített attitűdök és percepciók kontextualitását.

A kvalitatív adatelemzés jellegzetes feladatainak az ellátására rendszerint a következő szakaszokban kerül sor:

1. a fogalmak értelmezése és meghatározása;
2. a jelenség feltérképezése: a vizsgált attitűdök és percepciók arányainak, természetének és dinamikájának a leírása;
3. a tipológiák elkészítése: a típusosság szerkezetének a feltárása az attitűdök, viselkedési formák és motivációk tipológiájának a fölállítása révén;

30 Jane Ritchie–Liz Spencer 1994. 173.

31 R. Walker: *Applied Qualitative Research*. Aldershot. Gower, 1985, 19. Idézi J. Ritchie–L. Spencer 1994. 174.

4. az asszociációk, összefüggések megállapítása: az uralkodó jelentés-szerkezetek feltárása az azonosított tapasztalatok és attitűdök, attitűdök és viselkedési formák, valamint a körülmények és a motivációk közötti összefüggések elemzése révén;

5. magyarázatok megfogalmazása;

6. új elméletek és stratégiák kidolgozása.

A módszer lényege tehát egy fölöttébb gazdag, változatos és jelentésgazdag adathalmazon elvégzendő absztrakció és konceptualizáció, amely lényegét tekintve a kommunikációs helyzetet fölállaló alanyok válaszaiban a visszatérő gondolatok, eszmék, problémák, attitűdök, motivációk és stratégiaelemek azonosítását, felleltározását, indexelését és azok értelmezését szeretné elérni. Ez a módszer megítélésünk szerint alkalmasnak mutatkozik arra, hogy konkrét kutatási stratégiában jelenítse meg mind a fenomenológiai szociológia elméleti beállítottságát, mind annak a kutatás tárgyához fűződő sajátos viszonyát. A köz- és ágazati politikai kutatások keretében használatos kvalitatív adatelemzési módszer következőképpen *a romániai magyar közgondolkodási minták analízisének és szimptomatológiájának* az elkészítésére is alkalmasnak ígérkező eljárás.

5. A kutatás lefolyása³²

2001 májusa folyamán a kutatás kezdeményezői körlevelet küldtek szét 946 címre, amelyben együttműködésre kérték fel a címzetteket. A körlevél névre szóló felkérést (1. függelék), a megválaszolendő kérdéseket tartalmazó, *Körkérdés* című dokumentumot (2. függelék), egy, a statisztikai feldolgozást elősegítő adatlapot (3. függelék), valamint egy felbélyezett válaszborítékot tartalmazott.

A címlista a kisebbségi közélet aktív szereplőinek – aktív politikusoknak, választott képviselőknek, oktatási, kulturális és vallási intézmények vezetőinek, a sajtó és a kisebbségi mass-media rangos képviselőinek, egyesület- és alapítványvezetőknek – nevét tartalmazta, illetve olyan személyek nevét, akik bizonyíthatóan, illetve dokumentálhatóan érdeklődésről tettek tanúbizonyosságot a kisebbségi társadalom közügyei iránt, és ilyenként közvélemény-formáló személyiségeként tarthatók számon.

32 A kutatás kezdeményezői és kivitelezői köszönettel tartoznak Magyarai Tivadar és Kali Zoltán szociológusnak a kutatás különböző szakaszaiban nyújtott segítségükért.

A címzettek nevét tartalmazó *elsődleges* minta szerkezete a következő volt:

Sorszám	Kategóriák	A kiküldött levelek száma
1.	Helyhatósági képviselők (polgármesterek, alpolgármesterek, tanácsosok) ³³	220
2.	Megyei tanácsosok ³⁴	13
3.	Szenátorok és képviselők ³⁵	39
4.	Oktatási intézményvezetők (igazgatók, aligazgatók) ³⁶	98
5.	Alapítványok, egyesületek, civilszervezetek vezetői ³⁷	103
6.	Folyóirat-szerkesztőségek ³⁸	18
7.	Televízió- és rádióadók szerkesztőségei ³⁹	6
8.	Könyvkiadók ⁴⁰	13
9.	Múzeumok és könyvtárak ⁴¹	9
10.	Színházak ⁴²	12
11.	Egyházak ⁴³	9
12.	Más, a közvéleményt befolyásoló személyiségek ⁴⁴	419
	Összesen	946

33 Forrás: *Az RMDSZ az önkormányzatokban. Nevek címek és tisztségek adattára*, RMDSZ, 2000.

34 Uo.

35 Forrás: RMDSZ honlap: <http://www.rmdsz.ro>

36 Forrás: <http://adatbazis.transindex.ro>

37 Forrás: *Romániai magyar alapítványok és egyesületek katalógusa* valamint *Erdélyi Magyar Ki Kicsoda*.

38 Forrás: *Erdélyi Magyar Ki Kicsoda*.

39 A kezdeményezők által összeállított címlista.

40 Forrás: *Erdélyi Magyar Ki Kicsoda*.

41 Forrás: Uo.

42 Forrás: Uo.

43 Forrás: Uo.

44 Forrás: Uo. A nevek kiválasztásakor a következő szempontokra voltunk tekintettel, a fontosság csökkenő sorrendjében: 1. elérhetőségi adatok föltüntetése a címszóban; 2. a közügyek iránt való érdeklődés egyértelmű kinyilvánítása a címszó keretében; 3. arányos területi eloszlás a tömbmagyarság és a szórványterületek között; 4. arányos megoszlás a nem, korosztály, végzettség és tevékenységi terület szerint.

A felkérés szövegét hozzáférhetővé tettük továbbá két hazai internetes levelezési listán, az *Erdélyi Közéleten*⁴⁵ valamint a *Transindexen*⁴⁶ is, tekintettel arra, hogy mindkettőn hosszabb ideje érdekes vita zajlik az erdélyi magyarság jelenének és jövőjének olyan kérdéseiről, amelyek ez idő szerint még nem kapnak helyet a hazai írott nyilvánosságban.

A felkérésben megjelölt határidő leteltével 80 válaszlevelet kaptunk, amely közül 2 levél nem tartalmazott választ a körkérdésre (csupán a kitöltött adatlapot), további 8 pedig kitérő vagy a kutatás szempontjából nem hasznosítható válasszal érkezett vissza a kezdeményezőkhöz.⁴⁷ Noha a kutatás szempontjából relevánsnak tekinthető válaszok száma viszonylag alacsony, és az ilyenként minősíthető válaszlevelek is formai jegyeiket tekintve fölöttébb változatosak, általában véve megállapítható, hogy a kutatás eredményes volt: több mint 240 oldalnyi (közel 558 000 leütésből álló) tartalmas és változatos szöveggyűjteményt eredményezett, amelyet bizvást lehet alávetni a kvalitatív adatelemzés módszerének.⁴⁸

Noha a válaszolók közül többen nehezményezték azt, hogy a kérdések megválaszolása fölöttébb idő- és munkaigényes, általában éltek a kísérőlevélben felkínált lehetőséggel: voltak, akik sorra vették és egyenként értelmezték és/vagy megválaszolták a körkérdés problémafölvetéseit, mások csak bizonyos kérdésekkel kapcsolatosan fejtették ki véleményüket, és végül voltak olyanok is, akik a kérdéskörrel általában, a fölöttébb kérdésekhez szorosan nem kapcsolódva osztották meg gondolataikat a kezdeményezőkkel.⁴⁹ A válaszolók döntő többsége névvel vállalta kifejtett álláspontjának esetleges közreadását (53), de akadtak ellenpéldák is (12).⁵⁰

A válaszleveleket a beérkezés sorrendjében láttuk el iktatási számmal és gépeltük be a szöveggyűjteményt tartalmazó állományba. A begépelte állományt levelenként mezőkre osztottuk, minden mező tíz sort foglal magába. A levelekre való hivatkozás az alábbiakban (esetenként) két

45 <http://groups.yahoo.com/group/erdelyikozelet/messages>

46 <http://www.transindex.net>

47 A *másodlagos* minta szerkezetét illetően lásd a 6.1. alfejezetet.

48 Érdekes adalék, hogy az alapszövegekhez való internetes hozzáférés semmilyen vagy gyakorlatilag elhanyagolható reakciót eredményezett: az *Erdélyi Közéleten* közzétett felhívás teljességgel visszhangtalan maradt, a *Transindexen* pedig egy rövid ideig tartó módszertani vitát eredményezett, amely néhány nap leforgása alatt kifulladásra vezetett.

49 Egy esetben a válasz kollektív, egy civilszervezet választmányának a tagjai által kifejtett nézeteket összesíti.

50 Két esetben a válaszlevelek szerzői feltüntették ugyan nevüket, de álláspontjuk közreadása esetén a névtelenség felkínált opciója mellett döntöttek.

szám feltüntetésével történik, a következőképpen: az első szám a levél sorszámát jelöli, a második pedig a megfelelő mező számát.

6. A kapott eredmények kiértékelése

A beérkezett anyag tartalom- és gondolatgazdagsága sokrétű elemzést tesz lehetővé és szükségessé is egyben. Az eddigiekben csupán három szempont szerint sikerült elvégeznünk az előzetes feldolgozást: a válaszolók anonim adatainak statisztikai eloszlása szerint, a válaszlevelekből a körkérdés problémafelvetéseivel kapcsolatosan kiszálazható válaszok típusosságának a deskriptív leírása szerint, valamint a szimptóma-index összeállítását eredményező elemzés szerint. Mindez a kvalitatív elemzés a 4.3 alfejezetben ismertetett módszer 1–3-ig terjedő szakaszait meríti ki több-kevesebb teljességgel. A beérkezett anyagnak természetesen további elemzések tárgyát kell képeznie, ez azonban meghaladja a jelen kutatás kereteit és lehetőségeit. Az elemzés elvégzett szakaszai lehetővé teszik mindazonáltal a kiindulási hipotézis előzetes verifikációját.

6.1. A statisztikai adatok szerint

A beérkezett 80 levélből 12 (15%) nem tartalmazott érvényesnek tekinthetően kitöltött adatlapot. A helyesen kitöltött 68 adatlap a vizsgált hét változó szerint a következő eloszlást mutatja:

1. <i>Korosztály</i>	
• 20–39 év:	16 (23,52%)
• 40–59 év:	32 (47,05%)
• 60 év fölött:	20 (29,41%)
2. <i>Nem</i>	
• nő:	7 (10,29%)
• férfi:	61 (89,70%)
3. <i>Iskolai végzettség</i>	
• általános iskola:	4 (5,88%)
• felsőfokú végzettség:	57 (83,82%)
• érettségi:	7 (10,29%)
4. <i>Munkahely</i> ⁵¹	
• állami szektor:	35 (51,47%)
– oktatás:	25

51 Ennél a változónál a válaszolók egy része több opciót is megjelölt.

– egészségügy:	4
– kultúra:	5
– ipar, mezőgazdaság:	1
• magánszektor	23 (33,82%)
– vállalkozó:	14
– civil szervezet:	9
• főállású politikus	16 (23,52%)
– parlament:	2
– helyhatóság:	13
– politikai párt:	1
5. <i>Politikai tevékenység</i>	
• RMDSZ-tag:	51 (75,00%)
• más politikai szervezet:	-
• nem tagja semmilyen politikai szervezetnek:	17 (25,00%)
6. <i>Civiltársadalmi tevékenység</i>	
• tagja valamilyen civil szervezetnek:	59 (86,74%)
• nem tagja egyetlen civil szervezetnek sem:	9 (13,23%)
7. <i>Lakóhely megye szerint</i> ⁵²	
Arad:	1
Beszterce-Naszód:	2
Bihar:	4
Brassó:	6
Fehér:	1
Hargita:	5
Illinois, USA ⁵³ :	1
Kolozs:	15
Kovászna:	8
Maros:	12
Máramaros:	2
Szatmár:	3
Szeben:	1
Szilágy:	2
Temes:	3
Bukarest:	1

52 Erre a kérdésre az adatlapot egyébként helyesen kitöltők közül egy személy nem válaszolt.

53 Közelmúltban kitelepedett válaszoló, akihez itthoni hozzátartozói juttatták el a felkérést.

A vizsgált változók szerinti eloszlás általában kiegyensúlyozott képet mutat. Kivételt csupán a nemek szerinti eloszlás képez, az erre vonatkozó adatokat viszont a nők közügyekben való alacsony részvételének hazai hagyományai hitelesítik. Különösen érdekes a válaszolók lakóhely szerinti eloszlása, amely meglepően arányosan képezi le a tömb- és szóránymagyarság arányait és területi lefedettségét. A statisztikai eloszlásokból kibontakozó összkép alapján megállapítható, hogy a felkérésre válaszoló személyekből összeálló *másodlagos* minta a kutatás eredményeként összeállt szöveggyűjteményt legalábbis figyelemre méltóvá avatja, és indokoltá teszi annak minél több szempontú kiértékelését. Az állásfoglalások többségének a tartalomgazdagsága, a szövegek minősége ugyanakkor amellet szól, hogy érdemes megfontolás tárgyává tenni a szöveggyűjtemény megszerkesztett változatának egy önálló kiadvány keretében való közreadását.

6.2. Típusosság a válaszolók állásfoglalásaiban

Amint azt részletesebben is láttuk az elméleti előfeltevéseket ismerető alfejezetekben, valamely közösség tudáskészletének minden *típusa* a közösség tagjai számára az életvilágbeli tapasztalatokban „lehorgonyzott értelem-összefüggés”. Minden egyes típust valamilyen konkrét problémahelyzet hoz létre, a létrejött típusok pedig további rutinhelyzetekben és problémahelyzetekben kerülnek alkalmazásra. A típusok akkor válnak viszonylag állandóakká, ha újból és újból bebizonyosodik, hogy alkalmassak arra, hogy segítségükkel úrrá legyünk a helyzeten, eredményesen tájékozódjunk és eligazodjunk a világban. A típusok „eredményessége” azon is múlik továbbá, hogy milyen gyakran nyer megerősítést a nyilvános beszédben és a személyközi kommunikációban, illetve, hogy mennyire egyeztethető össze más típusokkal és tudáselemekkel.

Az alábbiakban a kutatás eredményeként összeállt szöveggyűjtemény anyagában kimutatható típusosság deskriptív ismertetésére kerítünk sort, majd az összefoglaló szimptomatológia keretében a legmarkánsabb típusoknak mint közgondolkodási szimptomáknak az indexét fogjuk bemutatni.

6.2.1. Első kérdés: a közösségi integráció

Az első kérdéskör legvitatottabb kulcsfogalmai a *teljes értékű kissebbségi társadalom*, az *öntörvényű közösség*, az *autonómia*, a *kisebbség közösségként* illetve *egyénenként* való integrációjának a kérdése, va-

lamint a kisebbség tagjai számára a magyar állam részéről alanyi jogon biztosított *státus* problematikája. A válaszok nagy része az autonómia-kérdést és a státustörvény problémáját járja körül.

Az autonómiaproblémával kapcsolatban, amint az várható volt, két alapvető nézet fogalmazódik meg. Az egyik az elutasító hozzáállás, amelynek képviselői attól tartanak, hogy az autonómia elszigetelődéshez, illetve a román–magyar viszony elmérgesedéséhez vezethet (pl. a 6, 16, 25, 30, 39, 43, 48, 62-es számú levelekben)⁵⁴. A hasonló válaszokból az szűrhető ki, hogy az így vélekedők elvi okokból utasítják el a kérdésfelvetést, és annak a meggyőződésüknek adnak hangot, hogy az autonómia egész kérdésköre egy – a politikum és a média által generált – álprobléma. A második alapállás az elvi egyetértés az autonómia gondolatával (pl. 4, 9, 11, 13, 21, 33, 35, 40, 44, 51, 60), ám a vélemények e tekintetben is megoszlanak. Egyesek a teljes körű, minden hatáskört magába foglaló önkormányzatiság mellett érvelnek, s az ennek elérésére törő állandó lobbizás szükségességét hangsúlyozzák, míg mások – reálpolitikai megfontolásokból – a kérdés időleges fölfüggesztése mellett foglalnak állást. Az autonómia-kérdés mibenlétének végső tisztázását, egyáltalán: megértését célzó közösségi és közösségek közti dialógus szükségességének a gondolata ugyancsak fölbukkan a válaszokban (pl. 35). Az a fölvetés is megfogalmazódik egy helyen, hogy az erdélyi magyarság helyzetének leginkább megfelelő „közösségi öngazgatást” nem tanácsos valamilyen ismert autonómiaformával azonosítani, hiszen az a függőség és az öngazgatás elemeinek egyfajta, a helyzetre jellemző érdekszerkezeteket tükröző keveréke leend (65).

A státustörvénykérdés kapcsán is észlelhető az autonómiafogalom összefüggésében tapasztalt szemléleti megosztottság: a közösségcentrikus, kommitariánus elveket valló válaszadók a státustörvényt annak vélt közösségromboló hatása miatt utasítják el, és úgy vélekednek, hogy az egyáltalán nem lehet az eredményes közösségi építkezés eszköze (pl. 4, 43, 50), ezzel szemben az egyén szempontjait előnyben részesítők úgy vélik, hogy a státustörvény pontosan azért kívánatos, mert az „alanyi jogok” terminusaiban fogalmazódik meg (pl. 49). A válaszolók egy harmadik kategóriája úgy látja, hogy a státustörvény egyáltalán nem káros, sőt, haszna a közösségépítés viszonylatában is megmutatkozhat, ám semmiképpen nem lehet kizárólagos és végső megoldásnak tekinteni (pl. 24, 27, 46).

54 Ebben az alfejezetben a levelekre való hivatkozás csupán a sorszámok feltüntetésével történik.

Mind a státustörvény, mind az autonómia kérdéséhez pozitív módon viszonyulók, vagyis az ezek szükségessége mellett érvelő válaszok szerzői döntő többségükben úgy látják, hogy az európai integráció nagymértékben elősegítheti ezeknek a nemzetközösségi prioritásoknak a megvalósulását, illetve az azokat generáló problémák megoldódását (pl. 3, 4, 5, 14, 15, 21, 26, 33, 35, 38, 46, 53, 58, 60). Az ország Európai Unióba való fölvétele ugyanis – állítják az említettek – feltételezi egyrészt azt a jogi keretet, amely az önkormányzatiság létrejöttének és megmaradásának a legbiztosabb garanciája, másrészt – a határok szimbolikussá válása révén – szükségtelemmé teszi a státustörvény alkalmazását. Az eurointegráció ugyanakkor mentalitásváltást is jelent és feltételez: európaiasodást és – nem utolsósorban – komoly gazdasági fellendülést (pl. 13, 15, 40). Tekintettel arra, hogy a gazdaság szerepének kérdése hangsúlyosan jelentkezik a válaszok jelentős hányadában, erre a későbbiekben még visszatérünk.

6.2.2. Második kérdés: a nemzetállam

A második kérdésre adott válaszok a *nemzeti kizárólagosság* és a *nemzetállami modell*, a *megmaradás* tudati-szellemi feltételei, illetve az autentikus kisebbségi lét elvi lehetőségének a témakörei köré szerveződtek.

A válaszok egyértelműen elutasítják a nemzetállami megközelítés jogosságát, azt hangsúlyozva, hogy a térség minden adottsága ez ellen szól (pl. 14, 16, 21, 51, 70). Ezzel szemben az állam többnemzetiségű jellegének az elismerését és ennek megfelelő intézményes kereteket szorgalmaznak, annak több lehetséges változatában, de általában az autonómia valamilyen – kulturális vagy területi – válfaja mellett teszik le a garast (pl. 9, 21, 33, 35, 47). A másik sűrűn hangoztatott megoldás, amelyet a válaszadók előszeretettel emlegetnek, a meglévő jogrend biztosította lehetőségek eredményesebb kiaknázása és annak fejlesztése az „európaiság” felé (pl. 23, 33, 49, 50, 52). Érdekes, hogy bár a válaszolók többsége a helyzet sajátosságainak a figyelembevételét, annak fontosságát hangsúlyozza, a megoldást mégis az európai normák bevezetésében látják, és nem valamiféle helyileg kidolgozott és egyeztetett intézményes változatban. Ez nem azt jelenti ugyan, hogy a válaszolók nem lennének tudatában annak, hogy minden kérdés partikuláris, helyzetre szabott megoldást követel, hanem úgy tűnik, hogy az alanyok többsége nem lát esélyt a helyzet belülről jövő rendezésére, azt csak a külső beavatkozás révén véli biztosíthatónak. Ebben az összefüggésben az európaiság gondolata

amolyan végiggondolatlan, kérdésessé nem tett érték kategória szerepét tölti be, amihez hozzátartozik minden, ami jó és követendő.

A válaszolók egy része megkérdőjelezi is kitér arra, hogy a szecesszió nem járható út, és hogy egyébként sem kínálna megoldást a romániai magyarság gondjaira. Az ekképpen vélekedők – de többen mások is – csak olyan megoldásjavaslatot tekintenek elfogadhatónak, amely biztosítja a többség és kisebbség megismerését lehetővé tevő, állandó, konstruktív dialógust (pl. 16, 49, 52, 55, 63).

A kérdésfelvetés természetéből adódóan több válaszoló reflektál a „menni vagy maradni” dilemma kérdésére. Ezzel kapcsolatban minden válaszadó fontosnak tartja a „számbeli megmaradást”, hiszen ez a kisebbségi közösség egyik kritikus erőforrása, azonban senki sem hibáztatja, illetve vádolja azokat, akik különböző megfontolásokból az emigráció mellett döntenek (pl. 6, 15, 31, 33, 38, 55, 65). A válaszok nagy többsége egybehangzó azt illetően, hogy lehetővé kell tenni, hogy az ittmaradásra vonatkozó döntés ne legyen egyenértékű a fanatizmussal, illetve ne legyen a kényszer különböző változatai mellett meghozott döntés, hanem válhasson olyan alternatívává, amely nem csak áldozathozatalra kötelez, hanem személyes elégtétel és megelégedettség forrása is egyben.

Hogy lehet azonban ezt a célkitűzést megvalósítani? A válaszokban az időről időre visszatérő, típusos megoldásjavaslatok változatosak. Fölbukkan mindenekelőtt a gondolat, hogy a nyugati modellek szellemiségének meghonosodását lehetővé tevő mentalitás elterjedésére van szükség (pl. 14, 15, 26, 40). Felvetődik továbbá, hogy a maradással kapcsolatos elképzelések alakításának kritikus tényezője a nevelés, amelynek a dogmatikus „agymosásból” minőségi és korszerű, reális alternatívákat felkínáló oktatássá kell átalakulnia (pl. 3, 8, 22, 30, 40, 59). Többen is szükségesnek látják továbbá egy reálisabb önkép kialakítását, ami a kisebbségi léthelyzet pragmatikus elgondolását és egy ennek megfelelő, eredményesebb politizálást tenne lehetővé (pl. 26, 50, 69). Minden szinten helyet kell adni a piac törvényeinek, javasolják többen is, mert csak az így megteremtődött versenyhelyzetben van biztosíték arra, hogy a legjobbaink érvényesüljenek. Kitartóan kell törekedni a románokkal való állandó együttműködés fenntartására, valamint az európai fórumokkal való állandó kapcsolattartásra annak érdekében, hogy a demokratikus jogok mindenki számára érvényesüljenek, hiszen ehhez a többségnek is érdeke fűződik. Számolni kell azzal, állítják többen is, hogy a román politika balkáni mentalitású, és ennél fogva elvétett próbálkozás folyamatosan európai eszméket számon kérni tőle (pl. 30, 35, 45). Az egyedüli megoldás, vélik az ekképpen nyi-

latkozók, az állandó párbeszéd és a román politika jogi eszközökkel való rábírása arra, hogy elmozduljon a demokrácia felé.

Akárcsak a kérdésekre megfogalmazott válaszok nagy részét, ezt a kérdéskört is áthatja az a meggyőződés, hogy a leghathatósabb megoldásoknak elsősorban gazdasági természetűeknek kell lenniük: a jólét ugyanis megértőbb, toleránsabb politikához vezet, állítják többen is. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a nemzetállam és a kisebbségi lét kérdéseit feszegető válaszokban a gazdasági érvek valamivel kisebb gyakorisággal fordulnak elő, mint a többi kérdés vonatkozásában.

6.2.3. Harmadik kérdés: kisebbségi oktatáspolitikai

A kisebbségi oktatáspolitikai dilemmáival kapcsolatos kérdésünkre megfogalmazott válaszok döntő többsége kétségbe vonja az oktatáspolitikai gyakorlat és a kivándorlási hajlandóság közötti közvetlen következményrelációra vonatkozó hipotézis jogosultságát. A kivándorlás elsődleges okait – kevés kivétellel (pl. 5, 13, 21, 24) – gazdasági tényezőkben látják megragadhatóknak (pl. 2, 4, 6, 7, 11, 16, 18, 19, 23, 33, 34, 52, 54). Mindenekfölött Románia rossz gazdasági helyzete a felelős azért, hogy a fiatalok külföldön keressék boldogulásukat – csendül ki egybehangzóan a legtöbb állásfoglalásból. A hasonló vélemények megfogalmazói ugyanakkor a gazdasági helyzet javulásával egyidőben a kivándorlási hajlandóság jelentős mértékű csökkenését, sőt megszűnését is elképzelhetőnek tartják.

Egyes válaszok a kivándorlást értékrendi opciókkal hozzák összefüggésbe. Az ekképpen vélekedők úgy gondolják, hogy a Romániában uralkodó szellemi helyzet, vagyis a mindennapokban érvényesülő, a közélet által propagált értékek váltanak ki nemtetszést a magyar fiatalok körében, ezért választják sokan a távozást (pl. 13, 35, 45, 56, 67). Néhányan azt hangsúlyozzák, hogy a fiatalokat a nem elég tisztességes vagy sok esetben egyáltalán nem érvényesülő verseny, illetve a versenyképes piac hiánya készíti a kivándorlásra (pl. 4, 14, 18).

A kivándorlási tendencia mérséklődését biztosítani hivatott megoldásjavaslatok a gazdasági fellendülés gyakran említett szükségessége mellett az intézményrendszer fejlesztésének a szerepét is hangsúlyozzák (pl. 4, 22, 30, 38, 44, 53). A kérdéssel kapcsolatban közvetlenebbül kapcsolódó válaszadók a versenyképességre illetve kommunikációképességre és az etnikumok közti kölcsönös megismerésre nevelő oktatás meghonosításában látnák az egyik lehetséges megoldást (pl. 14, 16, 18, 50). Sokan

látják úgy, hogy nem annyira az oktatás stratégiáján, mint annak minőségén kell változtatni (pl. 3, 7, 8, 15, 16, 19, 22, 27, 28, 31, 34, 40, 43, 57).

A „menni vagy maradni” dilemma normatív megközelítését a válaszolók egy jelentős hányada problematikusnak ítéli. Míg egyesek a kérdéssel kapcsolatban az erkölcsi felkészítés szerepének a fontosságát emelik ki, és elítélik azokat az „erkölcseikben meggyengült” magyar fiatalokat, akik személyes érdekeiket szem előtt tartva döntenek a közöség érdekeinek a kárára (pl. 20, 21, 33, 51), többen látják úgy, hogy az ittmaradás nem feltétlenül és minden körülményre való tekintet nélkül propagálandó érték (pl. 3, 6, 33, 38, 57, 62). Többen osztják azt a véleményt is, hogy ilyen természetű kérdésekben nem lehet sem elvárásokat megfogalmazni, sem tanácsokat adni az egyénnek: annak eldöntése, hogy ki hol kíván élni a személyes szabadság egyik föladatainak feltétele (pl. 5, 6, 15, 31, 55, 65, 69).

6.2.4. Negyedik kérdés: román–magyar együttélés

A negyedik kérdés a román–magyar együttélés feltételeire kérdez rá, arra, hogy elképzelhető-e az egymás kölcsönös elfogadására alapozott feszültségmentes viszony a két nemzet között.

A válaszokból nem annyira az észérvekre, mint inkább a jóremény-ségre alapozott optimizmus túlsúlya következtethető ki. A válaszadók többsége lát arra esélyt, hogy belátható időn belül teljesüljenek a kiegyensúlyozott együttélés feltételei. Többen úgy látják azonban, hogy ehhez külső, európai segítségre lesz szükség (pl. 1, 3, 8, 15, 22, 28, 30, 33, 40, 53). A válaszok tehát a kérdéssel kapcsolatosan a csökkent önbizalomról, a tehetetlenség eluralkodott érzéséről, valamint a román féllel szemben táplált bizalmatlanságról tesznek tanúbizonyságot, ami meglehetősen logikus következményként vonja maga után egy harmadik fél közbelépésének vélt nélkülözhetetlenségét. Többen látják úgy ugyanakkor, hogy a harmonikus együttéléshez gyökeres mentalitásváltásra van szükség mindkét részről, ami hosszadalmas folyamat, megvalósulására csak többrendbéli generációváltás nyomán lehet számítani (pl. 6, 12, 15, 33, 34, 38, 43, 61). Az ekképpen vélekedők az oktatás szerepének a jelentőségét hangoztatják az egymásról való pozitívabb kép kialakításában és a toleranciára való nevelésben. A régi gondolkodási sémák megváltozásához mindenekelőtt határozott politikai akaratra van szükség, olyan politikai beállítottságra, amely toleráns a másikkal szemben, de intoleráns a törvénytelenséggel és a jogtalansággal szemben. Többek szerint szükség

van ugyanakkor arra is, hogy a kisebbség eredményesebben ismertesse meg magát, céljait és törekvéseit a többséggel, megpróbálván eloszlatni a rólunk kialakult téveszméket, fölszámolni a többség leggyakoribb, velünk kapcsolatos frusztrációinak a forrásait (pl. 2, 5, 14, 19, 37, 41, 50, 62, 65). Egy ilyen próbálkozás sikere nagyban múlik természetesen a többség készségén és hajlandóságán is, a kisebbségnek következetesen föl kell fedeznie és ki kell használnia minden ezzel kapcsolatosan adódó lehetőséget (pl. 9, 18, 22, 31, 35, 45, 47, 58, 65).

A német–francia modellt a legtöbben nem tartják relevánsnak az erdélyi magyarság helyzetére nézvést, de akad olyan vélemény is, amely a példa behatóbb megismertetésének, eredményesebb népszerűsítésének a szükségessége mellett teszi le a garast (pl. 67).

Fontos megjegyezni, hogy a válaszolók többsége úgy gondolja, hogy a romániai magyarság politikai érdekképviselésének orientációja nem szolgálja elég határozottan és elég koncepciózusan az így felfogott célt, és hogy a megkötött kompromisszumok nem elősegítik a közeledést, hanem veszni hagynak jónak tűnő alternatívákat.

6.2.5. Ötödik kérdés: prioritások

A romániai magyarság rövid, közép- és hosszú távú prioritásaival kapcsolatos kérdésre adott válaszokból is egyértelműen kisugárzik a kisebbségi közgondolkodás markáns nyugatorientáltsága. Egyértelműen kitűnik ugyanakkor a beérkezett levelekből, hogy a válaszolók egy jelentős hányada a romániai magyarság helyzetének javulását nem látja leválaszthatónak a romániai állapotokról (pl. 6, 10, 20, 31, 32, 38, 44, 53, 65).

Legtöbben a megbízhatóan működő demokrácia megteremtése érdekében tett lépések és erőfeszítések fontosságát hangsúlyozzák. Többen említik továbbá a tulajdonjog és az ezzel kapcsolatos problémák teljes körű rendezésének a szükségességét mint a gazdasági esélytelenedés és – ezzel egyidőben – a kivándorlás egyik lehetséges ellensúlyozó tényezőjét (pl. 7, 10, 22, 30, 48, 51, 60, 65). Jelentős számban akadnak olyanok is, akik mentalitásváltás nélkül nem látnak esélyt a helyzet jobbra fordulására, ezért ezzel kapcsolatban jelölik meg a legsürgetőbb teendőket. Vannak, akik mindenekelőtt a kisebbség mentalitásának és orientációjának az átértékelését sürgetik (pl. 5, 14, 19, 37, 41, 50, 62, 63, 69), mások elsősorban a román fél mentalitásváltásától várják a helyzet jobbra fordulását (pl. 8, 9, 31, 48, 56, 58, 60), de akadnak olyanok is, akik

mindkét fél mentalitásváltását egyformán elengedhetetlennek tartják (pl. 6, 13, 14, 26, 40).

Többen hangsúlyozzák a civiltársadalom megerősödésének és aktívabb szerepvállalásának a jelentőségét, két vonatkozásban is: egyrészt a román féllel való nemhivatalos kapcsolattartás és dialógus tekintetében, másrészt a politikusok elszámoltatása és a politikai szféra fölött gyakorolt civil kontroll viszonylatában (pl. 2, 6, 28, 38, 43, 49, 58, 61).

Mint láttuk, az autonómia mint kisebbségstratégiai prioritás kérdésében a vélemények megoszlanak. Sokan vannak, akik az autonómia valamilyen változatában látják az egyedüli megoldást a kisebbség gondjaira (pl. 4, 8, 21, 35, 51, 60, 65, 67), de akadnak többen olyanok is, akik az autonómiáért folytatott küdelmet kontraproduktív pótcselekvésnek tartják (pl. 6, 12, 43, 44, 62). A válszolók jelentős hányada teszi le a garast a minőségi, korszerű oktatás nemzetstratégiai jelentősége mellett (pl. 3, 7, 8, 14, 15, 16, 22, 32, 41, 51, 69).

6.2.6. Hatodik kérdés: eddigi eredmények

A hatodik kérdés a politikai érdekképviselő megvalósításainak és elért eredményeinek felsorolását kérte a válszolóktól.

A felkérésre válaszolók között egyértelműen többségben vannak azok, akik úgy látják, hogy jelentős megvalósításokról lehet számot adni az utóbbi évek összefüggésében. Legtöbben a tulajdonviszonyok rendezésével kapcsolatos törvények alakításában és elfogadtatásában játszott szerepet hangsúlyozzák, abból kiindulva, hogy a magántulajdon visszaállítása az egyik legeredményesebb módja a nyugati típusú mentalitás gyors elterjedésének az élet minél több területén (pl. 7, 10, 13, 14, 19). Többen is igen fontos megvalósításként értékelik a tanügyi törvény kiharcolt módosításait (pl. 14, 26, 46, 47, 48), valamint a közigazgatási törvény kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó előírásait (pl. 15, 16, 26, 33, 47, 51). Többen értékelik pozitívan a kormánykoalícióban való részvételre vonatkozóan meghozott döntést mint olyan lépést, amely a kisebbséggel kapcsolatban a román közgondolkodásba mélyen beivódott ellenségkép ki kezdését, valamint a kisebbségi célkitűzések szempontjából nagy jelentőséggel bíró decentralizáció fokozottabb érvényesülését tette lehetővé (pl. 26, 44). Frunda György elnökjelöltként való indulását is többen értékelik számottevő imázsjavító és -alakító hatása miatt (pl. 33, 43, 46, 50).

A válaszadók között akadnak többen, akik nagy- vagy teljes mértékben egyetértenek a kisebbség politikai érdekképviselőt ellátó szervezet

által folytatott politikával, de vannak jelentős arányban olyanok is, akik elismerik ugyan az eredményeket, de nehezményezik, hogy a romániai magyar politikusok jelentős része beleesett a „balkáni politizálás” csapdájába. A hasonlóképpen vélekedők nehezményezik általában azt is, hogy a romániai magyarságnak nem sikerült mind ez ideig működésbe hoznia egy igazán erős civilszférát, amely polgári kontrollt volna képes gyakorolni a politikai érdekképviselő fölött, időről időre elszámoltatván azt.

Kevesen vannak, de akadnak olyanok is, akik úgy gondolják, hogy az RMDSZ politikája teljes kudarc, és hogy politikusainknak semmi értelmeset nem sikerült kivívniuk a román politikai színtéren. A hasonlóképpen vélekedők általában véve kétségbe vonják a kérdések belső erőkre hagyatkozó megoldáskísérleteinek a jogosultságát, kibékíthetetlen ellenségnek tekintik a román adminisztrációt, és eleve elutasítják a partnerség gondolatát.

6.2.7. Hetedik kérdés: kudarcok

A kudarcokat okozó körülmények közül többen említik a kommunikáció és a hozzáférhető információk hiányosságait, néhány konkrét terület vonatkozásában pedig a kellő színvonalú stratégiák hiányát (pl. 14, 19, 20, 26). A konkrétan megnevezhető kudarcok közül legtöbben az eredménytelen és bizonyos mértékig kontraproduktív autonómiaküzdelmet, az állami magyar (Bolyai) egyetem visszaállításáért tett üresjáratú erőfeszítéseket, a „nemzeti presztízs” fenntartását szolgáló politikai követeléseket (pl. a romániai magyarságnak államalkotó tényezőként való elismertetésére irányuló próbálkozások), valamint a kormánykoalícióba való belépést nevezik meg. Számos válaszoló említi továbbá a szórványok ügyét, amelyet a politikai érdekképviselőnek nem sikerült kellő hatékonysággal fölállania (pl. 12, 33, 44). Olyan vélemény is megfogalmazódott, miszerint túlságosan sok felesleges energiát emésztett fel a magyar magánegyetem megalapítása, és hogy koncepciótlan maga az egész elgondolás, hiszen kiszámíthatatlanok mind eredményes működésének, mind esetleges kudarcának a következményei.

Többen a politikai érdekképviselő szerepét ellátó szervezetet megosztó belső viták kártékony következményeit, a szimbolikus politizálás eredménytelenségét, valamint a politikusok önérdekeit előtérbe helyező mentalitás elurakodását említik mint kudarcokat okozó tényezőket, amelyek ugyanakkor a vélt vagy valós kudarcoknak a köztudatban való, olykor aránytalanul túlhangsúlyozott megjelenítésének is következményei.

6.2.8. Nyolcadik kérdés: tennivalók

A nyolcadik kérdés a halaszthatatlannak ítélt tennivalók, kezdeményezések körére kérdez rá. Az erre vonatkozó válaszok döntő többségéből kiolvasható a tehetetlenség- és kiszolgáltatottságérzés. A romániai magyarság helyzetét nem lehet függetleníteni a romániai állapotoktól, a fellendüléshez mindenekelőtt a gazdasági helyzet javulására van szükség, e tekintetben pedig a kisebbség önerőből vajmi keveset tehet – csendül ki a válaszok jelentős részéből.

A megnevezett, halaszthatatlannak vélt tennivalók között a piacgazdaság és a jogállamiság követelményeinek megfelelő törvényes keretek alakításához való hozzájárulást, a tulajdonviszonyok rendezését (az egyházi tulajdonok visszaszerzésének a kérdését is beleértve), a megfelelő színvonalú kisebbségi oktatás létrehozatalát, a helyi erőforrásokat mozgósító egzisztenciateremtő programok beindítását (különös tekintettel a pályakezdő fiatalokra), valamint a szórvány felkarolását említik a legtöbben.

Számos állásfoglalásban fölbukkan a gondolat, hogy a kibontakozáshoz generációváltásra lenne szükség. Olyan nemzedék képviselőinek kellene pozícióba kerülniük, olvasható több válaszlevélben is, akik mentalitásuk és felkészültségük révén eredményesebben tudnak szembenézni a piacgazdaság feltételei között érvényesülő verseny kihívásaival (pl. 6, 12, 15, 33, 34, 38, 43, 61).

6.2.9. Kilencedik kérdés: az esélyek

Rendelkezik-e a romániai magyarság azokkal az anyagi és szellemi erőforrásokkal, amelyek lehetővé teszik számára a közösségként való megmaradást a szülőföldön? – volt a kutatás kezdeményezőinek a megkeresettekhez intézett utolsó, összegező kérdése.

A válasz nem egy esetben határozott és lakonikus: „nem”. Sokan kommentárt sem fűznek sommás megállapításukhoz, mások úgy gondolják, hogy a konklúzió egyértelműen következik a korábbi kérdésekre adott válaszokból. Noha a kérdésre adott válaszok eloszlása bonyolult képet mutat – amelyet a válaszadók helyzetét, társadalmi beágyazottságát jellemző változók közötti korelációk szempontjából is érdemes lesz megvizsgálni a későbbiekben –, általában véve megállapítható, hogy enyhén túlsúlyban vannak azok, akik bizakodóan nyilatkoznak a romániai magyarság közösségi jövőjét illetően. Többen fogják fel a kérdést annak a helyi közösségnek a szempontjából, amelynek a keretei között élnek, és vá-

laszuk ennek megfelelően konkrét. A kérdést ekképpen értelmezők közül sokan látják úgy, hogy a megmaradás elvi esélyei adottak, de jobb, eredményesebb helyi politikizálásra, nagyobb gazdasági hatékonyságra lenne szükség a kibontakozáshoz. Ahol úgy látják, hogy a feltételek elvileg adottaknak tekinthetők, ott is az uralkodó mentalitások megváltoztatásának a szükségességét hangoztatják az érintettek.

A kérdéshez az általánosságok szintjén viszonyulók közül sokan adnak ideologikus természetű választ: hinni kell, és akkor cselekedni lehet – írják többen is. Mindenkinek saját helyén, a maga tevékenységi területén kell a lehető legjobbat nyújtania, és akkor lehetségesnek fog bizonyulni a megmaradás és a kisebbségi sors elviselhetővé tétele. Többen hangsúlyozzák ellenben azt is, hogy bár a megmaradás kulcsfontosságú a magyarság szempontjából, azt nem szabad az egyéni szabadság és a szabadságideológiák kárára túlhangsúlyozni: a közösségnek kötelessége biztosítani azokat a feltételeket, amelyek tiszteletben tartják tagjainak a szabadságra vonatkozó elképzeléseit és opcióit.

Többen intenek türelemre és kitartásra a válaszolók közül, azt hangsúlyozván, hogy a közösségi önbecsülés és bizalom hiánya, a kilátástalanság eltúlzott megjelenítése a kisebbségi nyilvánosságban, az apró eredmények értékelésének és megbecsülésének az elmulasztása kártékonyabb lehet, mint azok az objektív körülmények, amelyek áldatlan adottságként nehezedenek a romániai magyarságra, és amelyekkel szemben a kisebbség nem léphet fel eredményesen.

6.3. A szimptomatológia

Szimptomának azokat a típusos jelentésszerkezeteket neveztük a kutatás során, amelyek visszatérően ismétlődtek a megvizsgált állásfoglalásokban. Az alábbiakban azoknak a szimptomáknak a listáját és előfordulási helyeit ismertetjük, amelyek legalább három állásfoglalásban egymástól függetlenül és egyértelműen azonosítható alakban bukkantak föl. A felsorolás sorrendje az előfordulás sűrűségére volt elsősorban tekintettel. A helyekre való utalás a levél sorszámát, az oldalszámot, illetve – esetenként – a válasz sorszámát tünteti föl (pl. a 26.133.8 számsor a 26. levél jelen kötetben a 133. oldalon található, 8. kérdésre adott válaszára utal, a 10.96–97 típusú számsor pedig a 10. levélnek a kötet 96–67. oldalain található részét jelöli.)

1. A dialógus- és kompromisszum-készség jelentőségének a hangsúlyozása: 2.60; 10.96–97; 12.99–100; 14.107.2–3; 15.110.1; 16.112.2;

16.114.9; 18.116; 19.117.1; 19.118.3; 19.119.5; 26.133.8; 30.141.4; 31.145; 33.151.3–4; 37.164; 38.166; 39.169.7; 41.176–177.3–4; 42.180; 44.184.4; 49.194.4; 50.196.1; 50.197.4; 52.202.4; 53.204–205; 55.212.2; 60.223–224.1–4-8; 61.229.4; 63.239.4; 64.242; 65.249.4

2. A kivándorlás okai elsősorban gazdaságiak: 2.61; 6.77.1; 8.82; 11.98.2; 13.104; 16.113.3; 18.116; 19.118.3; 19.119.8; 20.120.1–2; 29.139; 33.151.3–5; 38.165; 44.184.3–4; 45.186.3; 48.192.1; 50.198.5; 52.202.3; 53.207.4; 56.214.2; 61.228.2–3; 61.230.8; 63.237.2–3; 64.241; 67.261.1f; 69.282.5; 70.284.1

3. Az autonómia (erdélyi, kulturális, politikai vagy annak valamilyen más változata), mint lehetséges megoldás: 4.73.1; 8.81; 9.89; 11.98.1; 13.105; 15.110.1; 16.113.5; 21.121.1; 21.122.2; 21.123.5; 22.124.1; 30.140.4; 33.153.5–8-9; 34.154.2; 35.156.1; 35.159.5; 39.169; 40.171.5; 44.184.2; 46.188; 47.191.7; 51.200.2–5; 60.222.1; 60.224.3; 65.244.1

4. A minőségi oktatás nemzetstratégiai jelentősége: 3.72.3; 7.80.3; 8.81; 13.102; 14.105.1; 14.107.2–3; 15.110.3; 16.113.3; 19.118.3; 22.124.1–3; 23.126.3; 27.134.3; 28.136.5; 30.143.8; 31.147; 32.147–148; 34.155.3; 40.171.5; 41.175–176.3; 43.182.5; 51.200.3; 59.221

5. A politikai kultúra elmaradottsága: 4.73.1; 6.77.1; 9.83–92; 10.94; 11.98.2; 17.115.2; 19.117.1; 21.121.1; 21.123.4; 26.131.1; 28.137.7; 33.150.2; 38.164; 52.201.1; 53.207.4; 57.215.1; 60.222.1; 61.231.9; 65.243.1–2; 69.277.

6. Az euroatlanti felzárkozás, mint megoldás: 1.59.2; 3.73.4; 5.75.1; 8.82; 9.88; 14.108.4; 15.110; 20.120.6; 22.124.2; 23.125.1; 24.128; 28.135.1; 30.142.5; 33.151.3–4; 38.165; 40.170.2; 53.204–208; 58.219.1; 60.224.3

7. A tolerancia hiánya a többségben: 21.121.1; 24.127; 28.135.3–4; 31.144; 35.158.4; 37.164; 38.168; 40.170.1; 41.174.1; 43.181.2–3; 45.186.6; 47.189.1; 49.194.4; 51.201.8; 53.203–205; 56.213.1; 58.219.4; 60.222–223.1–2

8. A román fél mentalitásváltásának szükségessége: 6.79.4; 8.81; 9.88; 9.91; 18.116; 22.125.4; 34.155.4; 35.158.4; 38.165; 45.187; 47.190.4; 48.192.3; 51.200.4; 52.202.4; 56.213.1; 57.217.4; 58.219.1; 60.223.2

9. A tulajdon-kérdés nemzetstratégiai jelentősége: 10.97.5; 13.102; 13.104; 14.108.8; 22.125.8–9; 23.126.2; 30.142.5; 37.163; 48.193.5; 49.194.2; 51.201.8; 60.225.8. 62.234.8; 65.251.5

10. A romániai magyarság helyzetének a javulását nem lehet a romániai állapotokról leválasztani: 6.79.4; 10.97.4; 13.105; 16.113.4; 20.120.1; 31.146; 32.147; 38.165; 44.183.1–2; 49.195.8; 53.208; 65.244.1

11. A civil szféra jelentőségének a hangoztatása: 2.60; 8.79.5; 28.136.5; 38.167; 43.181.1; 49.194.2; 58.219.2; 61.227–228.1; 61.229.3; 61.231.9; 65.249.3; 67.266.5e; 68.272.2

12. A román népre vonatkozó általánosan negatív értékítélet: 1.59.1; 3.70; 12.100.2; 28.135.3–4; 31.145; 34.154.1; 35.158.3; 38.166; 45.185–187; 48.192.4; 53.208; 54.211.3–4

13. A kisebbség mentalitásváltásának szükségessége: 2.60; 5.76.2; 12.100.2; 14.107.2–3; 19.119.9; 37.163; 41.176.3; 50.197.3; 62.232.3–4; 63.238.4; 65.247.1

14. Mindkét fél mentalitásváltásának szükségessége: 6.79.4; 13.105; 14.108.4; 15.111.4; 16.113.4; 26.131.1; 26.133.8; 40.170.1; 54.211.3; 62.232.3

15. Az anyaországi segítség szükségessége: 7.80.1; 8.82; 10.97.9; 24.129; 27.134.1; 37.163; 40.171.4; 43.182.5; 51.200.1; 56.214.4; 65.251.4

16. A magyar góg, magyarkodás megbélyegzése és elutasítása: 2.61; 12.100.2; 16.113.4; 26.133.8; 41.177.4; 50.199.9; 63.239.4; 67.265.4b

17. A megmaradás-ideológiák jogosultságának a vitatása: 3.71.2; 5.76.2; 6.78.3; 33.151.5; 38.165; 57.217.5; 62.233.6; 69.280

18. Megoldást csak a generációváltás hozhat: 12.100.2; 15.111.4; 33.150.1; 34.155.4; 38.168; 43.182.8–9; 61.229.4

19. A „teljes értékű kisebbségi társadalom” kifejezés jogosultságának a megkérdőjelezése: 6.77.1; 26.131.1; 41.173.1; 61.227.1; 63.235.1; 65.244.1; 69.278

20. A romániai magyarság kérdését nem lehet kiszakítani a többetnikumú erdély kontextusából: 9.90; 10.95.1; 11.98.1; 14.108.4; 20.120.4; 62.232.4; 70.287.2

21. A nemzeti kérdés mondvacsinált, a politikusok hozzák létre és tartják fenn: 2.61; 16.113.4; 28.135.3–4; 62.232.4; 64.242; 67.266.5d

22. Az autonómia-küzdelem, mint kontraproduktív pótcselekvés: 6.79.7; 10.95.1; 26.133.7; 43.182.7; 50.198.7

23. A kivándorlók cseberből vederbe kerülnek – „itt bozgor, ott román”: 31.145; 34.155.2; 43.181.2–3; 45.186.3; 59.221

24. Az individuum fontosságának és elsődlegességének hangsúlyozása a közösségi megközelítésekkel szemben: 6.78.3; 15.109; 31.144; 51.211.1; 65.243.

25. A románság „tanítgatása”, felemelése a „mi szintünkre”: 2.61; 19.119.5; 21.122.2; 28.136.4; 30.141.4

26. Magyar bank létesítése, mint a gazdasági problémák egyik megoldása: 16.103; 29.139; 40.171.5; 49.195.5

27. A politikusok – a helyzet haszonélvezői: 10.95.1; 21.121.1; 28.137.7; 61.226

28. A „kisebbség-többség” fogalomhasználat jogosultságának megkérdőjelezése: 5.76.3; 14.105.1; 32.147; 70.286

29. Explicit kétely Románia fölzárkozási esélyeivel kapcsolatban: 3.71.2; 9.88; 17.114.1

7. Konklúziók

Az első és legfontosabb konklúziónk arra vonatkozik, hogy a kutatás eredményeként összeállt szöveggyűjtemény mind méreteiben, mind tartalmának mélységi dimenzióiban messze meghaladja a kutatás eredetileg elgondolt és megpályázott kereteit. A beérkezett anyag fentiekben ismertetett feldolgozását következőképpen kizárólag előzetes jellegűnek lehet tekinteni, a későbbiekben annak több szempont szerinti elmélyített folytatására kell majd sort keríteni. A szövegek jelentős hányadának a minősége indokolttá teszi továbbá, hogy a Kutatási Programok Intézete megfontolás tárgyává tegye a szöveggyűjtemény megszerkesztett, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátott változatának a közreadását is.

Az előzetes feldolgozás alapján a következő – ugyancsak előzetes – konklúziókat látjuk megfogalmazhatóknak:

A beérkezett válaszokból mindenekelőtt az tűnik ki, hogy a fölvetett kérdésekkel kapcsolatban állásfoglalásra vállalkozók döntő többsége úgy látja, a romániai magyar kisebbség közösségként való megmaradásának a feltételei középtávon *elsősorban gazdasági és nem szellemi* természetűek. Ez gyakorlatilag első számú hipotézisünk *cáfolatával* egyenértékű.

Az uralkodó, leggyakrabban visszatérő szimptómák figyelmes elemzése alapján megkockáztatható azonban a feltételezés, hogy a kisebbségi társadalom hagyománya és intézményei által létrehozott, fenntartott és folyamatosan újratermelt tudáskészlet és a társadalomban uralkodó, típusosan releváns tapasztalati sémák között *valóban létező, mély szakadékkal kell számolnunk*. Ennek a szakadéknak a léte nem kisebb következménnyel jár a kétszeresen – egyrészt állampolgárként a román politikai kultúrába, másrészt kulturálisan, a kulturális értelemben vett magyar nemzet tagjaként – szocializált romániai magyarság tagjaira nézvést, mint hogy esetükben *nem tekinthető érvényesnek a nézőpontok kölcsönösségének a generáltézise*, amely, mint láttuk, minden egészséges és jól működő szocializációnak a feltétele és velejárója. Noha nehéz volna

érveket felhozni a kivándorlás hangsúlyosan gazdasági alátámasztottsága ellen, megítélésünk szerint nem lehet annak a körülménynek a jelentőségét sem alábecsülni, hogy a kisebbség tagjainak olyan világban kell nap mint nap eligazodniuk, amely *nem igazolja vissza azt a típusosságot, amelybe neveltetésük és az uralkodó oktatáspolitikai beállítottság következtében szocializálódtak*. Innen válik láthatóvá, hogy azoknak a problémáknak egy részét, amelyekkel a kisebbségek küzködnek, rendszerint az anyaországba való áttelepedés sem oldja meg, csak hosszabb akkomodációs periódust vagy – egyes esetekben – az első generációváltást követően. A jelentés- és relevenciaszerkezetek közötti különbségekkel tehát az anyaországi körülmények között is számolni kell.

A kisebbségi közgondolkodás uralkodó szimptomái és a romániai társadalomra ez idő szerint jellemző típusosan releváns tapasztalati sémák közötti különbségek és ellentmondások kérdése meggyőződésünk szerint olyan probléma, amelyet körültekintéssel kell megvizsgálni, amennyiben hozzá kívánunk járulni a romániai magyarság közösségként való fennmaradását biztosítani hivatott önismereti revízióhoz. E kutatás kezdeményezői és kivitelezői őszintén remélik, hogy a beérkezett válaszok megszerkesztett és kiadásra előkészített változatát tartalmazó szöveggyűjtemény, amely a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézetének támogatásával most a széles körű nyilvánosság számára is hozzáférhetővé válik, hatékony katalizátorként juthat szerephez abban a régtől fogva időszerű és sokat halogatott vállalkozásban, amely a nemzeti öntudatunk és önképünk, közösségi sorskérdéseinkkel kapcsolatosan fennforgó fogalmaink revízióját követi célként, és azoknak a megváltozott, immáron a harmadik évezred hajnalára jellemző körülményekhez való igazítását szeretné eredményként fölmutatni. Kevéssé valószínű, hogy egy ilyen természetű vállalkozás eredményesen veheti föl a harcot azokkal a térségünkben uralkodó gazdasági, demográfiai és nemzetpolitikai trendekkel szemben, amelyeket a soron következő válaszok szerzői közül oly sokan meghatározónak tekintenek az erdélyi magyarság jövőjére nézvést. E sorok íróit az a meggyőződés vezérli mindazonáltal, hogy az erdélyi gondolatban rejlő, mind ez ideig kiaknázatlan esélyekre való tekintettel méltánytalan volna meg sem próbálni.

1. FÜGGELÉK – A FELKÉRÉS

Sapientia Alapítvány
Kutatási Programok Intézete
3400 Kolozsvár, Bd. 21 Decembrie nr. 24/3
Tel/Fax: 064-194228, 064-197584

Cím
Kolozsvár, 2001. május 8-án
Tisztelt,

A romániai magyar kisebbségi társadalom közérdekű tisztséget viselő tagjaként keressük meg Önt, egy, a Sapientia Alapítvány Tudományos Tanácsa által jóváhagyott kutatás keretében.

A kutatás célja egy minden eddiginél szélesebb körű anket elkészítése a romániai magyarság szellemi helyzetéről, arról, hogy miként és milyen látják a kisebbségi közélet aktív résztvevői a közösség szülőföldön való megmaradásának és boldogulásának az esélyeit, feltételeit.

Kezdeményezésünket az a feltételezés indokolja, hogy a közelmúlt tapasztalatainak alapján időszerű újragondolni az erdélyi magyarság közép- és hosszú távú jövőjének a prioritásait ahhoz, hogy a közösségi programok eredménytelenségének, kivihetetlenségének a kisebbségi nyilvánosságban és a közhangulatban eluralkodott öszképét ellensúlyozni lehessen. A közösségi kilátástalanság érveinek az elemzése és módszeres lebontása elengedhetetlennek látszik ahhoz, hogy a fiatalok körében aggasztó méreteket öltő kivándorlási trend mérséklése érdekében – amihez természetesen sok egyéb szükségeltetik – tenni próbáljunk valamit.

Az elmúlt tizenegy év alatt kellő mennyiségű tapasztalat halmozódott fel ahhoz, hogy megállapíthassuk: a romániai magyarság prioritásait, nemzetstratégiai orientációját egyrészt az itt és most alkalmazhatatlan nyugat-európai modellek, másrészt a politikai akarnokság és a konjunktúrák határozták meg döntő mértékben. Nem készült mind ez ideig egyetlen alapos tanulmány sem, amely a közösségi programok kidolgozásának előmunkálataként a különböző területeken tevékenykedő, minden nehézség ellenére kitartó szakemberek, a jelen kockázatait és a cselekvést vállaló tisztségviselőinek a véleményét próbálta volna összesíteni.

Egy ilyen kezdeményezéshez kérjük most szíves együttműködését. Kérjük, olvassa el a mellékelt vitairatot és válaszoljon kérdéseinkre, akár a megadott sorrendben, akár azoktól teljesen függetlenül fejtven ki véleményét a vázolt kérdéskörrel. Válaszát akkor is köszönettel nyugtázzuk, ha nem ért egyet a kérdésfelvetések szellemiségével, illetve eleve elhibáztaknak ítéli azokat. Meggyőződésünk, hogy válaszai, kifejtett álláspontja fontos támpontot fog kínálni a jövő kisebbségpolitikai, nemzetstratégiai prioritásainak a körvonalazásához.

A kutatás összesített és szakszerűen feldolgozott eredményeit a politikai érdekképviselet illetékes testületeinek a figyelmébe fogjuk ajánlani, és nyilvános vitát fogunk velük kapcsolatosan kezdeményezni. A feldolgozott és megszerkesztett válaszokat kötetben szándékozunk közzéadni. Erre való tekintettel kérjük, hogy a válaszaihoz csatolt utóiratban tüntesse föl, hogy kifejtett álláspontjának közléséhez névvel vagy névtelenül járul hozzá.

A feldolgozást elősegítendő arra kérjük végezetül, hogy neve feltüntetése nélkül töltsse ki a mellékelt adatlapot, és csatolja azt a válaszait rögzítő dokumentumhoz.

A válaszokat és az adatlapokat 2001. június 30-ig várjuk a mellékelt válaszborítékon feltüntetett címre: Fundația Sapienția, OP. Nr. 1, C.P.: 480, Cluj 3400.

Tisztelettel,

Salat Levente
a Babeș–Bolyai
Tudományegyetem
Politikatudományok karának
adjunktusa

**Isán István Csongor és
Tasnádi Miklós**
a Babeș–Bolyai
Tudományegyetem
filozófia szakos hallgatói

2. FÜGGELÉK – A KÖRKÉRDÉS

Sapientia Alapítvány
Kutatási Programok Intézete
3400 Kolozsvár, Bd. 21 Decembrie nr. 24/3
Tel/Fax: 064-194228, 064-197584

Körkérdés

1. Az 1989-es fordulatot követően a romániai/erdélyi magyarság a térség megannyi népéhez, népcsoportjához hasonlóan új történelmi helyzetbe került. A megnyílt lehetőségek, a szabadság és egyenjogúság intézményesítését célzó néhány fontos megvalósítás ellenére a romániai magyar közösség egyre kevesebb – és nap mint nap fogyatkozó – jogosultsággal állíthatja magáról azt, amit érdekképviselői programja vitán felül állóként sugall, hogy nevezetesen: teljes értékű kisebbségi társadalom. A közelmúlt eseményei alapján számot kell vetni az aggasztó ténnyel, hogy sem a román, sem a magyar állam felé nem sikerült öntörvényű közösségeként érvényre juttatnia akarátát.

A román államhoz fűződő viszonyát illetően annak kell újra és újra kiderülnie, hogy a közösségi autonómia jogrendbe illesztett intézményesítése valóraválthatatlan célkitűzésnek bizonyult, és az, ahogyan harcolni próbálunk érte, egyre inkább csökkenti a valamikori megvalósítás esélyeit. E szemmel láthatóan lankadó szélmalomharc közepette elmulasztjuk észrevenni, hogy az erdélyi magyarság egyénekenkénti integrálására törekvő román állam olyan mérvű diszkriminációt alkalmaz – a magyarság népességi részaránya mögött messze elmaradó képviselőt tartván fenn például a rendőrség, az államvezetés és a tisztikar összefüggésében –, amely adott esetben komoly kerékkötője lehet Románia euroatlanti fölzárkózásának.

Az elszakadt nemzetrészek sorsáért egyre több felelősséget mutató és tetemes anyagi terhet vállaló magyar kormány sajátos módon maga is „alanyi jogon” biztosított státus segítségével, egyénekenként próbálja rendezni viszonyát az utódállamok magyarságával, ami – tartani kell tőle – tovább darabolhatja a határokon kívül rekedt magyar nemzeti közösségeket, azt a már amúgy is meggyökerezett érzést erősítve a kisebbségben élő

magyarokban, hogy sorsuk jobbra fordulását egyedül az anyaországtól remélhetik, s ennél fogva szülőföldjük viszonyainak javítására fölösleges erő-energiát pazarolniuk.

Mi a véleménye ezekről a kérdésekről? Miként, minek az árán látja ezt a dilemmát meghaladhatónak?

2. A romániai magyar kisebbségi társadalom önmeghatározási nehézségei azzal hozhatók többek között összefüggésbe, hogy az erdélyi kérdést a térség eddigi történelme során a nemzeti kizárólagosság, az utóbbi százötven-kétszáz esztendő alatt pedig a nemzetállami modell alapján próbálták megoldani az egymást váltó főhatalmak. A megfelelő politikai kultúra által lehetővé tett, kiegyensúlyozott együttélési modellek és azok intézményi megfelelőinek a hiányában Makkai Sándor 1937-ben közreadott, sokat kárhozott „*Nem lehet*”-jének alapérzése ott munkál megint megannyi sorstársunk szívében-tudatában.

Mi erről a véleménye? Lát-e esélyt arra, hogy a romániai magyarság kisebbségként is meg tudja találni, ki tudja alakítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit?

3. A fiatalabb nemzedékek tömeges távozásának egyik fontos oka, hogy az ifjúság nem kap megfelelő felkészítést ahhoz, hogy eredményesen el tudjon boldogulni a kisebbségi lét sajátos helyzeteiben. Sajátos paradoxonnal kell számolnunk ebben a tekintetben is: a körülményekre tekintettel levő, azokhoz alkalmazkodni próbáló oktatáspolitikát az egyetemes magyarságtudatot veszélyeztető alternatívaként utasítják el sokan, míg a kizárólagos, egyedül az anyaországi körülmények között releváns és az együttélés imperatívuszait figyelmen kívül hagyó magyarságtudat megerősítésére és ápolására koncentrálnak (és a megspórolhatatlan többségi arrogancia következményeivel tetézett) oktatási gyakorlat azt eredményezi, hogy az életbe kikerülő fiatalok egyre nagyobb számban keresik boldogulásukat Magyarországon.

Hogyan látja ennek a kérdésnek a méltányos és eredményes kezelését? Látja-e esélyét annak, hogy a romániai magyar közösség mozgósítani tudja a kisebbségi oktatáspolitikai gyökeres megreformálásához szükséges erőket? Mire volna szükség mindehhez?

4. Mind az üresjáratú kisebbségi nemzetstratégiák, mind az elvétett oktatáspolitikai gyakorlat egyik fontos hiányossága, hogy nincs megfelelő színvonalú, kellő kitartással egyeztetett elképzelés arról, hogy mire volna szükség mindkét részről – mind a többség, mind a kisebbség viszonylatában – a békés együttéléshez, az egymást kölcsönösen elfogadó

párhuzamos társadalmak intézményrendszereinek a feszültségeket elfogadható szintre visszaszorító, hosszú távú fenntartásához.

E megkerült vagy leginkább föl sem tett kérdés következményeként újabb és újabb generációk kerülnek ki az életbe ugyanazokkal az előítéletekkel, a kölcsönös elutasítás beléjük nevelt hajlamával, fönntartván és időről időre újratermelvén a megmérgezett közéletet, a kölcsönös bizalmatlanságnak és félelemnek azt a légkörét, amelyben – Bibó István maradandó figyelmeztetése szerint – lehetetlenség az autentikus demokrácia feltételeit megteremteni, hiszen a hatalom birtokosa mindig följosítva fogja érezni magát, hogy a társadalmat a mobilizáltság állapotában megtartsa, és hogy az autoriter eszközök mindig a keze ügyében legyenek.

A világ megannyi feszültségekkel terhes övezetének példája, nem utolsósorban pedig a sokat emlegetett német–francia megbékélés esete bizonyítja, hogy a hasonló természetű problémák nem oldódnak meg maguktól: fölszámolásukhoz koncepcióra, precízen kidolgozott és egyeztetett programokra, hosszú távú investíciókra van szükség rendszerint.

A romániai magyarság sokat investál – nem utolsósorban a magyar állam hathatós közreműködésével – saját identitásának a megőrzésébe, ami természetesen a legteljesebb mértékben indokoltnak tekinthető, de alig tudni olyan programokról, amelyek a fenntartható együttélés feltételeit próbálnák meg föl kutatni majd megteremteni.

Mi a véleménye ezekről a kérdésekről? Látja-e esélyét annak, hogy a kiegyensúlyozott, fenntartható román–magyar együttélés feltételei Erdélyben belátható időn belül megteremtődjenek?

5. *Az eddigiek alapján, vagy azoktól esetleg teljesen függetlenül, mi-
ben látja megjelölhetőeknek a romániai magyarság rövid, közép- és
hosszú távú prioritásait?*

6. *Az elmúlt tizenegy esztendő során melyek voltak megítélése szerint
a romániai magyarság politikai érdekképviselőtének azok a megvalósítá-
sai, illetve sikerre vitt kezdeményezései, amelyek a legnagyobb mértékben
járultak hozzá ahhoz, hogy a romániai magyar otthonosan, biztonságban
és megbecsülve érezze magát szülőföldjén?*

7. *Melyek azok a közösségi programelemek, amelyekről úgy tartja,
hogy az elmúlt évtized során a legtöbb közösségi energiát összpontosítot-
ták hibásan fölfogott célkitűzésekre, illetve fecséretek el kivihetetlen el-
gondolásokra?*

8. *Kérjük, sorolja fel azokat a területeket, amelyeken elengedhetetlennek ítéli a rövid távú változtatásokat ahhoz, hogy az erdélyi magyarság életkedve visszatérjen és a kivándorlási hajlandóság apadjon! Milyen természetű változtatásokat lát szükségeseknek a megjelölt területeken?*

9. *Megítélése szerint rendelkezik-e a romániai magyarság az Ön által az előző pontra adott válaszában megjelölt, elengedhetetlennek ítélt változtatások keresztülviteléhez szükséges eszközökkel és befolyással?*

Köszönjük szíves együttműködését!

3. FÜGGELÉK – ADATLAP

Kérjük, töltsse ki az alábbi adatlapot. Jelölje meg x-szel a személyi adatainak megfelelő mezőket!

Korosztály	20–39 év:	40–59 év:	60 év fölött:
Nem	Nő:	Férfi:	
Iskolai végzettség	Általános iskola	Érettségi	Felsőfokú végzettség:
	Jogi, közgazdasági	Tudomány-egyetem	Orvosi
			Képző- vagy előadó-művészeti
Munkahely		Allami szektor:	Főállásos politikus:
	Oktatás	Egészségügy	Magán szektor:
	Kultúra	Ipar, mezőgazdaság	Vállalkozó
			Civil-szervezet
			alkalmazotti
			zotjtja
Politikai tevékenység	Tagja-e valamilyen pártnak:		Nem tagja semmilyen politikai alakulatnak:
	RMDSZ	Egyéb	
Civil-társadalmi tevékenység	Tagja-e valamilyen alapítványnak, egyesületnek, amely a következő területeken tevékenykedik:		Nem tagja egyetlen civil-társadalmi szervezetnek sem:
	Szociális szolgáltatások	Kultúra	Természetvédelem
	Megye:	Város:	Község, falu:
Munkahely*	Megye:	Város:	Község, falu:

*Kérjük tüntesse fel a megyét, várost, községet illetve falut!
Köszönjük együttműködését!

SZAKIRODALOM

- BAKK Miklós–SZÉKELY István–TORÓ T. Tibor (szerk.)
1999 *Útközben*. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról. Csíkszereda, Pro-Print
- BÁRDI Nándor
1999 Törésvonalak keresése és összehasonlítása a határon túli magyar politikában 1989–1998. In: Bakk Miklós–Székely István–Toró T. Tibor (szerk.): *Útközben*. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról. Csíkszereda, Pro-Print, 19–44.
- BERGER, Peter L.–LUCKMANN, Thomas
1984 A valóság társadalmi felépítése (részletek). In: Hernádi Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 269–320.
- BIRÓ Zoltán, A. (szerk.)
1998 *Stratégiák vagy kényszerpályák?* Tanulmányok a romániai magyar társadalomról. Csíkszereda, Pro-Print
- BODÓ Barna (szerk.)
2000 *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Szórvány Alapítvány Temesvár, Polis Könyvkiadó Kolozsvár
- BORBÉLY Imre–BORBÉLY Zsolt Attila
1999 RMDSZ: érték, érdek és hatalom – 1989–1998. In: Bakk Miklós–Székely István–Toró T. Tibor (szerk.): *Útközben*. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról. Csíkszereda, Pro-Print, 181–214.
- BRYMAN, Alan
2001 *Social Research Methods*. Oxford, Oxford University Press
- BRYMAN, Alan–BURGESS, Robert G. (eds.)
1995 *Analyzing Qualitative Data*. London–New York, Routledge
- CULIC Irina–HORVÁTH István–RAȚ Cristina
2000 Ethnobarometer. In: Nastasă, Lucian–Salat Levente (eds.): *Interethnic Relations in Post-Communist Romania. Proceedings of the Conference „The Romanian Model of Ethnic Relations. The Last Ten Years, The Next Ten Years” Bucharest, July 7–8, 2000*. Kolozsvár, Ethnocultural Diversity Resource Center, 253–349.

DOUGLAS, Jack D.

1984 A mindennapi élet megértése. In: Hernádi Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 356–402.

HABERMAS, Jürgen

1995 Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe. In: Ronald Beiner (ed.): *Theorizing Citizenship*. Albany, State University of New York Press

1996 The European Nation-State – Its Achievements and Its Limits. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship. In: Gopal Balakrishnan (ed.): *Mapping the Nation*. London–New York, Verso

1998 *The Inclusion of the Other*. Studies in Political Theory. Cambridge, Mass., The MIT Press

HERNÁDI Miklós

1984 Fenomenológiai törekvések a szociológiában. In: Uó. (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat

LINKLATER, Andrew

1998 *The Transformation of Political Community*. Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era. Cambridge, Polity Press

LŐRINCZ Csaba

1998 A romániai magyar közösség politikai programja és a program megvalósítására irányuló koncepciói 1989 után. In: Lőrincz Csaba–Németh Zsolt–Orbán Viktor–Rockenbauer Zoltán (szerk.): *Nemzetpolitika '88–'98*. Tanulmányok, publicisztikák, beszédek, interjúk. Budapest, Osiris Kiadó, 53–60.

PATTON, Michael Quinn

1987 *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Newbury Park–London–New Delhi, SAGE Publications

PREGLAU, Max

2000 Fenomenológiai szociológia – Alfred Schütz. In: Julius Morel–Eva Bauer– Tamás Meleghy–Heinz-Jürgen Niedenzu–Max Preglau–Helmut Staubmann (szerk.): *Szociológiaelmélet*. Budapest, Osiris Kiadó, 83–102.

RITCHIE, Jane– SPENCER, Liz

1994 Qualitative data analysis for applied policy research. In: Alan Brymann–Robert G. Burgess (eds.): *Analysing Qualitative Data*. London–New York, Routledge, 173–194.

SCHÜTZ, Alfred

1984a A társadalmi valóság értelmi felépítése (részletek). In: Hernádi Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 159–177.

1984b A cselekvés köznapi és tudományos értelmezése. In: Hernádi Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 178–228.

SCHÜTZ, Alfred–LUCKMANN, Thomas

1984 Az életvilág struktúrái (részletek). In: Hernádi Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 269–320.

SMART, Barry

1984 A fenomenologikus szociológia – alternatív szociológia? In: Hernádi Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 510–530.

SORBÁN Angella

1999 Adalékok az erdélyi magyarság közéleti és politikai értékrendjéhez. In: Bakk Miklós–Székely István–Toró T. Tibor (szerk.): *Útközben*. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról. Csíkszereda, Pro-Print, 320–343.

TÁNCZOS Vilmos

1999 Kettős hatalmi struktúrák a Székelyföldön. In: Bakk Miklós–Székely István–Toró T. Tibor (szerk.): *Útközben*. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról. Csíkszereda, Pro-Print, 294–319.

1996 *Relații interetnice în România*. Sondaje de opinie 1994–1996. Bukarest, IMAS.

2001 *Barometer of Ethnic Relations*. Kolozsvár, Ethnocultural Diversity Resource Center

II. RÉSZ

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY*

* Csak a közreadásra érdemesnek ítélt válaszok megszerkesztett, kiadásra előkészített változatait tartalmazza.

1.

1. Erdélyben a román–magyar együttélés a lakosság körében nagyjából kialakult. A rendkívüli feszültséget a felsőbb vezetők okozták: Vadim–Pruteanu–Funar–Păunescu és még sokan mások. A szélsőségeseknek a visszaverésére kell, akár saját erőnkből, akár nemzetközi segítséggel, megoldást találni.

2. Az erdélyi magyarság gondjainak megoldását elsősorban abban a segítségben látom, amelyet az európai fórumoktól fogunk kapni. A román hatóság rosszindulata és a nép felkészületlensége nem teszi lehetővé öntudatának kialakulását. Annyit tudnak, hogy csak ők, a románok számítanak, más senki, ami a lemaradást tükrözi.

3. Az elmúlt tíz évben a magyarság javára csak annyi történt, hogy sorainkból is kerültek vezetőhelyekre olyanok, akik erejükhöz mértén harcoltak a magyarságért és védtek annak érdekeit. Ehhez az előrelépéshez azonban a külföld nyomására volt szükség, mert a román többség most is nagy ellenérzéssel viselkedik a kisebbséggel, főleg a magyarokkal szemben.

Részünkről a helytállásnak, az öntudatnak, a tisztességes munkának kell játszania a főszerepet, ez még eredményre vezethet.

4. Vannak hiányosságok: Beszterce-Naszód megyében például az illetékes RMDSZ-vezetők csak választások előtt látogatják a helyi szervezeteket, akkor, amikor szavazatokat akarnak szerezni, utána esztendőik telnek el, hogy nem látni őket.

5. Az erdélyi magyarság nemigen bízik abban, hogy rövid távon rendeződne a sorsa, nagyon hiányzik a többség részéről a jóindulat. Én személyesen bízom abban, hogy meg tudunk maradni kisebbségként is. Ha ezer év leforgása alatt, a mostoha körülmények ellenére, a nemzet meg tudott maradni és ki tudott bontakozni, akkor az elkövetkező időkben is van remény, csak legyünk azok, akiknek tartjuk magunkat.

A kisebbség védelmével kapcsolatos parlamenti határozatoknak semmilyen hatásuk nincs, hiába hozták meg őket, nem tudnak érvényt szerezni nekik.

A legnagyobb veszély a falusi fiatalság városra távozása. Ez neki sem előny, a közösség szempontjából pedig nagyon nagy veszteség, mert csökken a falusi lakosság száma, amely a legtöbb esetben az óvodák és elemi iskolák megszűnéséhez vezet.

Nem tudom elképzelni, mi lesz a következménye annak, hogy a szülők falvakon kiöregednek, illetve kihalnak, mert a fiataloknak a városra való menekülése nem megoldás.

Az ittmaradás titka nehezen megfejthető, de nagyon szükséges:

- az anyanyelvi oktatás biztosítása minden szinten és valami támogatást nyerni rá;
- munkahely biztosítása;
- az elkobzott javak visszaszerzése, hogy kialakuljon az önbizalom és bizonyos anyagi alappal rendelkezünk;
- rendkívüli összefogás a magyarok részéről, akár Erdélyben, akár az ország más részén élnek.

Sajnos, időhiány miatt nem tudtam kielégítően megválaszolni a kérdéseket. Bocsánatot kérek érte.

Tisztelettel,

Ferenczi Mihály

2001. 06. 07.

2.

Nem vagyok nagyon jártas a politikában, nem követem aprólékosan ennek megnyilvánulásait. Csak saját véleményemet írhatom meg, amely a szűkebb környezetemben történő mindennapi kapcsolattartás és a tömegtájékoztató követése révén kialakult bennem.

Akár magyar, akár nemzetiségileg semleges síkon mozogva a civil társadalom erősítésén kell munkálkodnunk. És ebben példát tudunk, sőt kell is mutatnunk a román többségnek, mert csak így lehet olyan stabil, legalább Erdélyre, ha nem is egész Romániára kiterjedő civil társadalmat létrehozni és megerősíteni, amely a mindenkori hatalmasoktól függetlenül szervezkedik, és amelyben a magyar kisebbség nem különc, akaratos csodabogár. Segíteni kell ilyen értelemben a románság mozdulni hajlandó tagjainak.

Az elnemzetietlenítés már évek óta leginkább nem a román hatalom részéről történik, hanem a globalizáció révén. Olyan embereket kell találni a románságon belül, akik rájöttek arra, hogy a románoknak és a magyaroknak igenis segítenie kell egymást abban, hogy a globalizáció mindenkit egyformává faragó tendenciájával szemben ki-ki saját jellegzetes nemzeti értékeit átmentse.

Kell a tiszta forrás, ahonnan a nemzetiség önmagát újratermelje, de folyamatosan kell a kapcsolattartás a másikkal is.

Ahogy ironikusan mondják, „magyarkodunk”, de keveset foglalkozunk azzal, hogy hidat építsünk a románság felé. Ideje lenne már a romá-

nokat nem ellenségnek tekinteni, hanem jóhiszemű, de hiányosan tájékozott és eltérő értékrendű embereknek, akiktől – merem állítani – nekünk is van mit tanulnunk, nemcsak nekik mitőlünk.

A magyarok hajlamosak, hogy nemzetük vélt vagy valós erényeit gögösen éreztessék a románokkal, minden alkalmat megragadva, hogy a másik orra alá dörgölgjék azt, hogy „én több vagyok nálad”. Ilyen módon erősödik a kisebbségi érzés, ellenszenv és félelem a románokban, és menedéket keresnek például Vadim Tudornál, aki visszaadja mind emberi, mind nemzeti önbecsülésüket. Megjelenik tehát a fenyegető veszély, amelytől a magyar kisebbséget meg kell védenie az érdekvédelmi szervezetnek, de ha a magyarok szerveződnek, akkor veszélyesek, tehát létjogosultságot nyer a Nagy-Románia Párt. A kör bezárul.

Érdekes módon a németeket inkább tisztelik a románok, talán azért, mert ők kevésbé éreztetik fölényüket.

Van esély arra, hogy a román–magyar együttélés feltételei megteremtődjenek. De ehhez kell engedni labdába rúgni olyan magyarokat, akik jóhiszeműen dolgoznának a kölcsönös megismerésen. Manapság azt, aki a másik tábor felé közelít, ferde szemmel nézik, illik magyarkodni annak, aki magyarnak vallja magát.

Persze a kisebbség–többség viszony enyhülése jó néhány politikust fölöslegessé tenne, olyanokat, akiknek a fontossága azon alapul, hogy a túlsó oldalon veszélyes ellenségek vannak.

Nem az RMDSZ a legalkalmasabb a hidak építésére, ehhez nemzeti-ségileg semleges szervezetek kellene.

Nem tudom, van-e felmérés arról, hogy miért akarnak elmenni olyan sokan. Ahogyan én tudom, az elmenni akarókat elsősorban a jobb gazdasági lehetőségek vagy a jobb szakmai érvényesülés motiválja, nem pedig a nemzetiségi megkülönböztetés.

Amennyire meg tudom ítélni, a státustörvény lehetőséget nyújt ezeknek a szükségleteknek a kielégítésére, de úgy, hogy a magyar vissza is térjen szülőhelyére.

Személy szerint azt a tevékenységet, amelyben részt vállalok – a környezetvédelmet – nem kizárólag a magyar kisebbség érdekében folytatom. A környezet állapota mindenkinek fontos, bármilyen nemzetiségű legyen is, és bármilyen minőségben tartózkodjék is például Erdélyben. Egyszerűen jobban akarom érezni magam – itthon.

Utóirat

A fentebb leírtak kizárólag a személyes véleményemet tükrözik, és nem azon szervezet álláspontját, amelynek vezetője vagyok. Közléséhez nevemmel járulok hozzá.

Varga István

Marosvásárhely, 2001. 05. 28.

3.

Tisztelt Uraim!

Május 8-i levelüket – a 9 pontos körkérdéssel és az adatlappal – idejében megkaptam. Sajnos, ezekben a hetekben időbeosztásom és maradék dolgozhatnék nem kedvezett az egyébként igen vonzó témákkal való foglalkozásnak. Amint az alábbiakból kitűnik, a szükséges munkának csak egy részét végeztem el. Elnézésüket kérem.

Levelük első mondatából egyébként is úgy látom, hogy körkérdésük *közérdekű tisztségeket betöltő személyiségekhez* szól. Én immár egy éve visszavonultam korábbi tisztségemből, már nem vagyok az EME főtitkára, más szervezeteknek, egyesületeknek pedig nem vagyok tagja, egyszóval semminemű tisztségem sincs. Kérem tehát, ítélik meg, hogy válaszomat még így is figyelembe vehetik-e. (Ha esetleg magánlevélként lenne hozzá idejük...)

Mielőtt rátérnék a tulajdonképpeni válaszokra, szeretnék előrebocsátani néhány megfontolást, észrevételt. Remélem, ezek legalább részben megindokolják, megmagyarázzák válaszaim jellegét, tartalmát.

a. Folyó év tavaszán arról beszélgettem dr. Tonk Sándor elnök úrral (mint az EME egyik alelnökével), hogy az Egyesület jövőjére vonatkozó megfontolásaimban nagy szükségét éreztem olyan – nem létező? – tanulmányoknak, amelyek segíthettek volna eligazodni a romániai (főleg pedig az erdélyi és az erdélyi magyar) tudományos élet jövőjének az elképzelésében, a tervezésben, az előmozdításban. Nem szellemi helyzetünk egészének ismeretére gondoltam, hanem csupán annak a *tudományos élet* szempontjából fontosabb összetevőire, de – másfelől – hangsúlyoztam, hogy hiányérzetem nem csupán egy a *szellemi helyzetünk képéből kialakított részletre* vonatkozott, mert feladatom megoldásához *általános helyzetképünk több más összetevőjét* is ismernem kellett volna. Utóvégre a tudományszervezés teendői attól *is* függnek, hogy hol hányan élünk, hogy hányan vagyunk diplomások (szakmák szerinti, életkorok

szerinti és területi lebontásban), hogy hol mennyi a gyerek, tehát hol, mennyi és milyen iskola szükséges, hogy a meglévő és a kialakítandó iskolahálózatnak mi köze lehetne a kutatómunkához, hogy melyik vidéken, melyik városban milyen megélhetést nyújtó tevékenység típusok tűnnek jövősnak (mely gazdasági szektorok, esetleg iparágak, szolgáltatási ágak stb.), hol milyen kutatók működnek máris, és a tudományos munkának hol milyen hagyománya van stb., továbbá függnék attól is, hogy milyen *általános jellegű erdélyi kutatónivalók* körvonalazódnak, azon túl pedig melyik földrajzi táj milyen sajátos kérdéseket kínál a vizsgálódóknak, tehát az egyes vállalatok milyen témakörben igényelnek kutatásokat, továbbá az egész gazdaság, a közigazgatás, az együttélés, az egészségügy, a környezetmegőrzés és környezetfejlesztés, a régészet stb. melyik területén melyek a már ma is körvonalazódó feladatok, és – legfőképp – az élet várható modernizálódása milyen más, új feladatokat róhat a kutatókra, milyen jelenségek megismerését követelheti stb., stb. Beszélgetésünk során az Elnök úr rámutatott, hogy – a lehető legtermészetesebb módon – a felsőfokú oktatás tervezésében-szervezésében szintén nagy nehézségeket okoz az előtanulmányok hiánya, és egyetérttünk abban, hogy jó lenne – egyrészt – a felsőfokú oktatási hálózat és a kutatóhelyek hálózatát *összehangoltan* tervezni, másrészt pedig a szükséges előtanulmányokat is (akár megkésve) jó lenne *összehangoltan* végezni. Tehát a kettős, esetleg hármas (Sapientia – EME – EMT) vagy még tágabb együttműködés is szóba került mint lehetőség.

Arról nem beszéltünk, hogy milyen jellegű együttműködésre (adminisztratív szempontokból) kerülhet-e sor, vannak-e akadályai stb. Arról sem beszéltünk, hogy miképpen kellene (miképpen lenne lehetséges, mennyiben és milyen vonatkozásban lenne érdemes) az oktatás- és kutatástervezés közben a *többségiek* hasonló téren végzett munkáját is szemmel tartani: azt is tüzetesen ismerni, mérlegelésünkbe azt is bevonni, és – bizonyos területeken – terveinket az övéikkel össze is hangolni, sőt, kutatásaink egy részéhez belföldi (esetleg éppen állami) támogatást is szerezni.

Most elkezdett kutatásuk célja – a körlevélből kitetszően – jól össze-cseng a fent vázolt feladatokkal. Ám az imént említett (meg a nem is említett, de hasonlóképp feltáratlan) valóság-összetevők hiányos ismerete vagy az illető összetevők mibennünk, megkérdezettekben élő képének szárnalmas hozzávetőlegessége (elsősorban a szakszerűtlen, *intuitív* meg-alapozottsága) a jelen körkérdés témáiban is nehezíti az eligazodást.

A megkérdezettek információszegénysége – módszertanilag – azért is *kényessé* teszi majd a jelen ankét kiértékelését, és *kérdéssé* a majd kita-

pinthatóvá váló válaszok (nézetek) *értékét*, mert a média által terjesztett vagy akár a köznapis beszélgetésekben alakulató és tovagyűrűző vélemények – szükségszerűen – beleépülnek válaszainkba, mintegy helyettesként-bitorlóként töltve be a pontos tudás válaszalakító szerepkörét. Így hát az esetleg majd körvonalazódó véleménykonszenzus – legalább bizonyos, nehezebben kiismerhető kérdésekben – elsősorban talán arról fog árulkodni, hogy a média milyen sikerrel alakította egybehangzóvá véleményeinket. Ugyanezek a vélemények pedig – most már mint egy rangos ankét eredményei – visszatáplálva a köztudatba megerősítik a médiászórta nézeteket, ahelyett, hogy inkább a kézzelfoghatóbb tények feltárására irányuló kutatások szükségességének a tudatát gerjesztenék, és véleményeink megalapozatlanságának felismerését segítenék.

b. A körlevél második bekezdése, midőn az ankét célját ismerteti, magától értetődő természetességgel abból indul ki, hogy a célba vett válaszadó a szülőföldön való megmaradást főbenjáró értéknek tekinti. Ezt – egyfelől – csakis helyeselni tudom, hiszen *a megmaradást – a magam számára* – én is mindig irányadó értéknek tekintetem. Értéknek, ergo feladatnak, mégpedig nemcsak kisebbségi feladatnak, hanem Erdély (esetleg egész Románia) európai jövője érdekében vállalandó feladatnak. Csakhogy képtelen lennék elég alaposan és elég sokoldalúan indokolni, bizonyítani azt *is*, hogy választásom *érvényes a mai fiatalok számára*; ezért hát nem tudom nyugodt lelkiismerettel azt állítani, hogy ez az érték és ez a feladat propagálandó, hogy beépítendő a fiataloknak felkínált, általuk megvalósíthatónak és megvalósítandónak vélt életprogramtípusokba. Igaz ugyan, hogy az ellenkezőjét sem propagálnám. Elégtelen helyzetismeretem nem engedi meg, hogy – határozottan, magabiztosan – menésre vagy maradásra biztassam a fiatalokat.

Mínthogy ismeretségi körömben, helyzetismeret dolgában senki sem dicsekszik, saját, hosszabb időre szóló előrelátásban pedig – megalapozottan – senki sem bíz, szükségesnek vélem, hogy a jelen ankét témakörében is, meg az ennél szélesebb ölelésű, Erdély jövőjére vonatkozó okoskodásokban is, az emigrálás illetve az itthonmaradás kérdését ne kezeljük úgy, mintha az *közösségi és erkölcsi szempontból* egyértelműen tisztázott lenne. Jobban esnék, ha tudnám, hogy:

- a jelen ankét feldolgozásában, kiértékelésében nem egy eleve elfogadott itthonmaradás-axióma érvényesülne;

- előbb-utóbb többen leszünk azok, akik értelmiségi kötelességünknek tartjuk, hogy ezt a kérdéskört az érzelmek uralta és a párttaktikáknak alávetett zónában most elfoglalt helyéről *áttereljük* az értelemmel is meg-

ragadandó témák (és a tudományos vizsgálatok) területére, és hogy vállalkozunk a „menni vagy maradni” alternatíva időnkénti *újragondolásra, újraértékelésre*, mégpedig a korrektség, a sokoldalúság, a jól dokumentáltság és a szakszerűség ma elérhető legmagasabb szintjén.

(Ezeket hangsúlyozva, egyben az *a.*-ban hiányolt kutatások szükségességét is hangsúlyozom, hiszen az önmagunkra és helyzetünkre vonatkozó ismeretek az itt érintett – és talán legfontosabb – kérdésünkben is segíthetnék az eligazodást. Másrészt azt is érzékeltetni szerettem volna, hogy ebben a témakörben aligha elégedhetünk meg egy szimplista válasszal, egy határozott igennel vagy nemmel; a lehetséges válaszok árnyaltabb skálájára is szükség lehet.)

Alább még kénytelen leszek más oldalról is közelíteni a kérdéshez.

c. Idézek a körlevél harmadik bekezdéséből: *ahhoz, hogy a közösségi programok eredménytelenségének, kivihetetlenségének a kisebbségi nyilvánosságban és a közhangulatban eluralkodott összképét ellensúlyozni lehessen...* Nem tudom, hogy itt mely programokról van szó; azonban konkrétumoktól függetlenül azt mondom, hogy egy program, hacsak nem gyermekes vagy nem a kiábrándításunkat szolgáló álprogram, akkor rendszerint megvalósítható. Nem hajszálpontosan, nem az eredeti tervek minden részletében, de megvalósítható. Egy jó program még természeti vagy társadalmi katasztrófák esetére is tartalékol reagálási módokat, továbbmentési javaslatokat.

Az ilyenfajta nekibuzdulás – „Látjátok-e, milyen jó lenne? Gyertek, csináljuk meg!” – nem nevezhető programnak.

A közösségi kilátástalanságérzés okai és érvei között azt nem szokták említeni, hogy ilyen nekibuzdulás-szerű és a megvalósíthatatlanság „biztosítékát” magukban hordozó „programokkal” (is) etetjük egymást, holott a létező kilátástalanságérzést generáló mezőben éppen az ilyen „programokhoz” fűzött reményeink szertefoszlása az egyik igen jelentős tényező.

A kilátástalanságérzés okait számba kellene venni és rangsorolni kellene (ilyen-olyan szempontok szerint). Az álokokról – ha vannak – ki kell mutatni és tudatosítani kell, hogy azok csak álokok. Az okokkal szemben, a valódi okokkal szemben, azonban nem a szellemi szférába lehetséges manipulatív *ellensúlyozás* kellene hogy az eszközünk legyen, bár valamit még azzal is segíthetünk. A kézzelfoghatóbb valóságártegekbe kellene belenyúlunk; amennyire lehet és amennyire érdemes, magukat a tényként megragadható valóságelemeket kellene a javunkra módosítanunk, nemcsak az értelmezésüket.

d. A negyedik bekezdés a romániai magyarság prioritásait és nemzetstratégiai orientációját említi.

Tehát – azt hiszem – nem létező dolgokat említ.

Prioritásai mindenkinek vannak. (Mint épeszű egyének.) Az erdélyi magyarságnak, mint közösségnek, attól tartok, nincsenek prioritásai. Már csak azért sem lehetnek, mert az erdélyi magyarság nem tekinthető politikai közösségnek. Ám még ha a „közösség”-et lazább értelemben vennénk, akkor is be kellene látnunk, hogy egy annyira rétegeződött és ideológiai szempontból annyira irányt vesztett népességben nincs, adott körülményeink között nem is alakulhat ki egy némileg összehangolt, többé-kevésbé egységes prioritásrendszer. (A romániai magyar nyelvű médiában tetten érhető „előregyártott” prioritáseggyveleget is nehéz lenne rendszerként megragadni.)

Nemzetstratégiai orientáció... Igényes kifejezés. Nemzetstratégiai nézetei csak egyik-másik értelmiséginek szoktak lenni. Ám ahhoz hasonlóan, ahogy a képzett filozófus gondolatrendszere mellett még a többi ember „filozófiájá”-ról is szoktunk beszélni, olyanformán a magyarok jelentős hányadánál is észlelhetünk valamilyen elképzelést a nemzetről, a nemzet lehetséges jövőiről stb., tehát beszélhetünk valamiről, amit – jobb kifejezés híján – akár nemzetstratégiai elképzelésnek is nevezhetünk. Azonban, ha nevezhetjük is nemzetstratégiai elképzelésnek, félrevezető lenne egyszerűen csak nemzetstratégiának nevezni, és hiba lenne nemzetstratégiának *tekinteni*. Az sem lenne ám kicsi hiba, ha megfeledeknénk ezeknek az elképzeléseknek a tarkaságáról és a változékonyságukról.

e. Idézek az éppen tárgyalt bekezdés első mondatából: „*a romániai magyarság prioritásait, nemzetstratégiai orientációját egyrészt az itt és most alkalmazhatatlan nyugat-európai modellek, másrészt a politikai akarnokság és a konjunktúrák határozták meg döntő mértékben*”.

α) A nyugat-európai modelleket tényleg nem alkalmazhatjuk, se ma, se holnapután; mindazonáltal ezek a modellek irányjelzőink lehetnek. Együttesüket *azért* lehetne és kellene irányjelzőként felfognunk, mert sejthetjük, kikövetkeztethetjük, hogy *azok* a modellek most *merre tartanak*, és – minthogy egyebet nehéz lenne kitalálni is, és elfogadtatni még nehezebb lenne – meg kellene próbálnunk úgy politizálni, hogy az övékhez közelítő, azzal mennél kompatibilisebb, számunkra pedig mennél természetesebb társadalmi-gazdasági fejlődésvonalat biztosítsunk magunknak. Tehát a nyugati modellek közvetlen alkalmazhatatlanságából nem kellene a számunkra közömbös, irreleváns és haszontalan voltukra következtetni.

β) Az akarnokság megnyilvánulásai és a konjunktúrák változandósága – két megkerülhetetlen jelenség. Mindkettő felismerhető az európai szemszögből normálisabbnak ítéltető társadalmakban is. Ott azonban *van* lehetőség erélyes korlátozásukra, és ott a társadalom elég egészséges, hogy el tudja viselni, kezelni tudja az ilyen szimptomákat. Csakhogy komolyan vehető, bizalmat érdemlő *stratégiai távlat* híján – azaz nálunk – egyiküket sem lehet kordában tartani. Visszaszorításuk végett is szükségünk van a mielőbbi stratégiai tisztázásokra. A *konszenzus* erejével felruházott stratégia ugyan egymagában nem ellenszer, de el se tudok képzelni olyan ellenszert, amelyik jelen stratégiátlanságunkban *is* hatni tudna (és még csak szélsőséges sem lenne).

γ) Az egész bekezdés olyan, mintha *csupán* a nyilvánosság előtt nyomatékosan, többször is megfogalmazódott prioritásokra és stratégiai orientációkra lenne érdemes odafigyelni, holott annak, aki a lehetségesnek látszó jövőképek és a jövőt építő elhatározások kidolgozásával próbálkozik, azt is sejtienie kell, hogy a *milliók* miképpen illeszkednének majd bele – mindennapi apró döntéseik révén – a mindannyiunknak szánt tervek kivitelezésébe. Ha ugyanis a tervező ezt még csak nem is sejtí, vagy ha erre egyszerűen nem ügyel, akkor megtörténhet, hogy az élet apró lépéseinek sokasága zátonyos vizekre terelje az elképzelt folyamatokat (hiszen a tervek nem vették tekintetbe az „otthoni” orientációkat, a nyilvánosságban alig észrevehető – és otthon is alig megfogalmazott –, de szívósan ható, a cselekedetek tömegében pedig jól megmutatkozó orientációkat).

f. A negyedik bekezdés második mondatából kiderül, hogy előre, a részkérdésekre vonatkozó tanulmányok híján, a megkérdezettek véleményeire, a mi véleményeinkre szeretnének támaszkodni. Ezt természetesen találok, de segítettek volna a válaszok megfogalmazásában, ha világosabban megmondják, mit várnak tőlünk, hogy milyen munkában szeretnének ezekre a véleményekre támaszkodni. (A Sapiaentia Alapítvány tevékenységét szeretnék-e jobban megalapozni, vagy mi más céljuk van?) Így a válaszadónak még az is megfordulhat a fejében, hogy ő maga, illetve a kiszemelt válaszadók együttese képezi a kutatás tulajdonképpen alanyát-céltárgyát.

Úgy fogtam fel a kérdéseket, mintha az Alapítvány tervezőmunkájához kérnének anyagot, de bevallom, a kérdések nem támogattak eléggé ebben a felfogásomban. Megmaradva tehát hipotézisem mellett, nagyon örvendének, ha tudnám, hogy *ennyivel* nem fognak megelégedni. Az *így* elérhető eredmény csak ideig-óráig segíthet; az ilyen eredményt csak a *megalapozottabb* elképzelések kidolgozásáig kellene mankóként hasz-

nálni. Semmi sem garantálja ugyanis, hogy ez a mankó megbízható lesz. (Ha már *lenne* egy tudományosan megalapozott elképzelésük mindezekről a kérdésekről, és most csak arra lennének kíváncsiak, hogy a mi válaszaink hogyan viszonyulnak *ahhoz*, akkor egészen más lenne a helyzet, más lenne a kutató feladata és más lenne a válaszadóé is.)

g. Megakadt a szemem ezen a kifejezésen: „*a közösségi programok kidolgozásának előmunkálataként*”. Elgondolkoztam: vajon a Sapientia Alapítvány céljait, a célok megvalósítása felé vezető teendőket, a létrejövő intézményhálózat működtetését stb., tehát ezt az egész cél- és feladat-együttest, tekinthetem-e *közösségi programnak*, vagy jobb, ha a kisebbség érdekében egy maréknyi ember által megvalósítandó, állami háttérű programnak tekintem?

Előbb el akartam ejteni ezt a kérdést, mondván, hogy csak szórszálhasogatás. Végül is leírtam, mert talán még *ezt* sem egészen fölösleges tisztázni. (Az eredmény feltehetőleg nem kérdésemre adott válasz lesz, hanem egy is-is jellegű kép kialakítása.)

*

Nem értem a kérdéseik közül „kilátszó” gondolatok egyikét-másikát. Megpróbálom vázolni e nemértés *egyik* bennem rejlő okát.

Évtizedekkel ezelőtt, amikor kiderült, hogy az NSZK igyekszik áttelepíteni az itt lakó németeket, és amikor ezt a nyugati törekvést – több körülmény mérlegelése után – elsősorban azzal tudtam magyarázni, hogy a német politikusok csak parányinak látják az esélyt, hogy a távolabbi jövőben Erdély ismét Közép-Európához tartozzék, *akkor még* úgy ítélt meg az itteni világot, mint ami képes lenne „hazatalálni”, ha a román állambelie helyzete javulna (vagyis ha némi autonómiához találna jutni), és ha az európai jellegűket jobban megőrzött államok némelyike ebben a törekvésében elég energikusan segítené. (Amikor „hazatalálás”-ról beszélek, akkor nem annyira Magyarországhoz való közeledésre, mint amennyire az európai jellegű kerékvágáshoz való közeledésre gondolok. Persze, van a kettőnek sok közös eleme, de azért mégis jó állandóan odafigyelni e két tendencia különbségére és következetes megkülönböztetésére.)

Azóta sok minden történt, és közben a „hazatalálás” lehetőségét – akkor még – elképzelhetővé tevő „tartalékaink” sokat szegényedtek; a közép-európaiakra jellemző mentalitásbeli vonásaink halványabbak lettek, szokásrendszerünk jobban eltávolodott a Vasfüggönyön túlitól (amelyik maga is változott, de másképpen), odatartozásunk tudata is újabb kérdőjelekkel „gazdagodott” stb., stb. A közép-európai jellegű élet feltámadásának/feltámasztásának és regáti meggyökereztetésének az akadályai időközben soka-

sodtak is meg erősödtek is. Igaz, hogy biztató, új jelenségek, új tendenciák is mutatkoztak, amelyek – remélhetőleg – jó irányba hatnak. (Biztos, hogy hathatnának jó irányba is. Pl. a nemzetközi kereskedelem élénkülése, az internethasználók sokasodása.) Ha mindazt *egybevetem*, amit képes vagyok közép-európai jövőnk szempontjából szemügyre venni és fölbecsülni, akkor a tőlem telhető „könyvelés” mérlege – végül is – lehangolóan negatív lesz.

Az elkönyvelt veszteségek és nyereségek közül csak néhányat említetek. Előbb a veszteségeket – olyanokat, amelyek a Vasfüggöny innenső oldalára került mindegyik Közép-Európa-darabkát érintették (ilyen-olyan helyi változatban), még „a legvidámabb barakot” is, de nem voltak mindenütt olyan jelentősek, mint minálunk.

– Most már nem a lojalitás, a kötelességtudás, a becsületérzés, az elégedetlenség és a jobbítási szándék jellemzi az egyén viszonyát az államhoz, hanem az, hogy az egyén az államban látja a legnagyobb veszélyforrást, mégis nagyok az állammal szembeni elvárásai, de bizalmatlan is vele szemben, „gondatlan gazdának tekinti”, élősködne rajta, sőt természetesnek tekinti az állami vagyon (és más alárendeltségű közvagyon) lopkodását...

– Most már nem a kötelességtudás, a becsületérzés, az elégedetlenség, a jobbítási szándék, a szakmai kibontakozási lehetőség és a megbecsülés elvárása jellemzi az egyén viszonyát a munkaadójához (egyénhez, vállalathoz, intézményhez), hanem a bizalmatlanság, a lopkodhatnék, a lóghatnék, a professzionális szempontokból függetlenített előmenetelre való törekvés...

– Most már nem a kölcsönös előnyök hosszú távú biztosítása szabályozza a vállalatok egymás közötti viszonyát, illetve az üzletemberek közötti viszonyt, hanem a másik átejtésére való felkészülés, és az átejtések elleni védekezés...

– Most már bolondnak tekintik azt a vállalatot, amelyik csalás nélkül adózik...

– Most már a hivatalos okmányok legtöbb típusának nincs semmi „ereje”, ha a csupasz okmányt valami más erő meg nem támogatja...

– Most már a legtöbb közhivatal mint egész és a legtöbb közhivatalnok mint egyén úgy viselkedik, mintha a polgár az ő kiszolgálója lenne (és mintha a polgárnak még az is kutya kötelessége volna, hogy időnként ajándékkal kedveskedjék)...

– Most már a polgár természetesnek tekinti, hogy a rendőrség, a pénzügyőrség, az ügyészség, a bíróság... minden rendfenntartó és igazságtévő fórum befolyásolható...

– Most már senki sem lepődik meg, ha a vonata öt avagy tíz percet késik; az ilyen „jelentéktelen” késéseket már be sem jelentik...

– Most már...

– Most már...

Ismétlem, ezek a sajátosságok a Vasfüggönyön innen *mindenütt* erősödőben voltak, és némelyikük 1989 után még tovább erősödött, de nem mindenütt egyformán. Az Európába való hazatalálás esélyei – többek között, de nem utolsósorban – ezeknek a mélyen meggyökeresedett „újdonságoknak” a levetkőzésére való képességtől és hajlandóságtól is jelentősen függenek. Így hát itt, Erdélyben, az egyik legfőbb bajunk az, hogy Romániában ezek *nem újdonságok*, nem annyira anomáliák, mint a „visegrádi” államokban. Itt nem a régi normákhoz való visszatérésről kellene beszélni, hanem valami sokkal valószínűlenebbről: az évszázados regáti normák levetkőzéséről. Ezt a bajt csak tetézi, hogy hovatovább egyre igazabbá válik a megállapítás: a romániai üzleti életben csak az érhet el sikereket, aki a balkáni magatartásmintákhoz hasonul. Tehát a ma induló fiatalok elé mintának állítható sikeres emberek – még ha netán magyar is lenne az anyanyelvük – évről évre balkánibbak.

Ilyen körülmények között, amikor

– úgy tűnik, hogy Magyarországon az emberek hajlandók komoly áldozatokat hozni a Közép-Európába való visszatérés érdekében, mifelénk viszont a lakosság is, a politikusok is azt várják, hogy pusztá geopolitikai megfontolások alapján „Európa olyanként szeressen minket, amilyenek vagyunk”;

– úgy tűnik, hogy az erdélyi magyarság gyorsuló ütemben balkániasodik;

– úgy tűnik, Magyarország és Románia *gazdasági mutatói* között a különbség növekedőben van;

– úgy tűnik: az iszlámra és a parancsuralmi rendszerekre jellemző vonásokkal színezett *ortodox-etnicista ideológia* erősödését és terjedését – itt, egyelőre – semmi sem képes megállítani (még fékezni is csak alig);

– úgy tűnik, hogy a törvényhozás szándékos „sajátosságai” csak a más szintjén halványulnak;

– a szerkezet szintjén viszont nem közelítenek a nyugatibb mintákhoz;

stb., stb.,

érthetetlen (legalábbis nekem érthetetlen), hogy e körkérdésnek miért axiómája a fiatalok itthontartása.

1. A kérdést bevezető három bekezdésnyi szöveg értelmezése túl sok munkát követelne. Nem tudok válaszolni.

2. Amennyiben megmaradásunk tudati-szellemi feltételein a *magyar nyelvűségünk* megtartását, egyházi és világi intézményeink többségének fenntartását, újabbak indítását, műemlék-épületeink megmaradásának biztosítását, egy-két gyűjteményünk továbbéltetését, néhány lap kiadását és néhány egyesület működtetését, valamint a majdnem teljes körű magyar oktatási hálózat kialakítását és fenntartását értjük, akkor a jelen tendenciák azt mutatják, hogy a válasz (két-három emberöltőre érvényesen) *igen* lehetne, feltéve, hogy „védettségünk” mai szintje tartósnak bizonyulna.

Ez a válasz nem optimista. Egyrészt azért nem az, mert azt a feltétel-együttest, amelyet röviden „védettségnek” neveztem, hosszabb távon semmi sem garantálja. (Például, az emberek manipulálásának mai-holnap technikai sokféle „támadást” tesznek lehetővé, hogy más meglepetések lehetőségéről ne is beszéljek.) Azért sem optimista ez a válasz, mert mentalitásunk fél évszázad alatt láthatóan bekövetkezett változásai, azonosságtudatunk (mai) tartalmi fellazultsága, valamint más, hasonlóképp nehezen vizsgálható tényezők egyaránt azt jelzik, hogy az előző bekezdésben felsorolt pozitív kilátások ellenére is, egy-két évtized alatt szellemiekben annyira és úgy eltávolodhatunk a többi magyar fejlődésiránytól, hogy talán valami újfajta csángósodás kilátásával kell szembenéznünk.

Ha „megmaradás”-on a fentebb vázoltaknál többet értek, például az európai irányú és a felzárkózás-követelte ütemű gazdasági-kulturális fejlődést is beleértem, akkor válaszom optimizmusszintje még alább száll, de reményeim még akkor sem foszlanak épp semmivé.

3. A kérdést felvezető első mondat megállapít egyényt. Egy kétségbevonhatatlan tény. Fiataljaink nagy többsége otthon sem kap, és az iskolában sem kap két- illetve háromnyelvű műveltséget (anyanyelvűt, államnyelvűt és idegen nyelvűt), olyan erkölcsi és ideológiai felkészítést, olyan viselkedni- és hatnitudást, olyan belátást a manipulálás lélektanába és technikáiba, amelyek lehetővé tennék számára, hogy magyarként és (annyira amennyire) európaiként helytállhasson, sikeresen mozoghasson a romániai közegben, méghozzá anélkül, hogy – bensőleg – hasonulna az itteni, egyre elrugaszkodottabb társadalomhoz. Egy ilyen minőségű és a fiatalok *többségét* érintő fölkészülés/fölkészítés – tiszta utópia. (A képzés szakmai összetevőjére ki se térek, pedig – szegénységünk következtében – ez sem megoldottnak tekinthető kérdés.)

A második mondat a körülményekhez alkalmazkodni próbáló iskola-politikát említi. Azonban *alkalmazkodáson*, az iskolák gyakorlatában, Er-

dély-szerte, csak a román nyelv, irodalom és történelem eredményesebb oktatását szokták érteni. (Hogy ezt az eredményességet melyik iskola, illetve melyik tanár hogyan értelmezi, az egy külön probléma.)

Sajnos, kevés olyan iskola van, ahol az *alkalmazkodás*ba a korszerűséget is meg az iskolai munka minőségének más jellemzőit is beleértik. Ám „akár a hazai piacra, akár exportra termel” is az az iskola, a gyermekeknek, a fiataloknak csak akkor érdemes annyi évet eltölteni benne, ha az képes jó képesítést – lehetőleg az országos átlagon felüli képesítést – nyújtani. Nem csupán átlagon felüli *jegyeket*, hanem *képesítést*.

Nem hiszem, hogy a szülők meg a politizálók többsége elutasítaná az alkalmazkodó iskola *minőségi* típusát. A szűken értelmezett alkalmazkodást viszont kevesen kedvelik, bár akad ilyen szülő is. Én egyáltalán nem kedvelem. (Elsősorban azokra az alkalmazkodási módokra gondolok, amelyek az inspektorok kedvét keresik, és vezérelvük a „román tantárgyak” olyan *kiemelt* oktatása, ahol a szigorúság kiemeltsége elnyomja vagy helyettesíti az oktatásminőség többi összetevőjét.)

Az óvodától kezdve minden szinten vigyázni kell arra, hogy ne lehessen úgy tekinteni a magyarul oktató intézményekre/tagozatokra mint másodrangú állampolgároknak szánt másodrangú intézményekre/tagozatokra. Ez a szempont különösen a „vidéki”, felsőfokú oktatás tervezésében és vezetésében fontos, hiszen a másodrangúság kialakulásának a feltételei a legnyomasztóbbak. (Meg a *kis falvak* óvodáiban és négyosztályos iskoláiban.)

Talán itt kellene szóvá tenni a következő (4.) kérdés felvezetésében említett „elvétett iskolapolitikai gyakorlat”-ot is. Kinek az iskolapolitikájáról van szó, kinek a tévedéséről vagy a vétségéről? Tán csak nem az RMDSZ-éről vagy a tanárokéről, igazgatókéről? – Anélkül, hogy akár az RMDSZ-t, akár a pedagógusainkat védelmembe venném, elhárítom azt a szándékot, amelyik tanügyi nehézségeink zömét *másvalakinek* tulajdonítaná, nem a hatalom különböző szintű szerveinek, és „pedagógusnevelő” gyakorlatának.

A tulajdonképpeni kérdésekre nem tudok válaszolni.

4. E kérdés felvezetésében szerepel egy kulcsfogalom: a *párhuzamos társadalmaké*. Én csak jól működő, párhuzamos oktatási rendszerekre tudok gondolni meg a párhuzamos közművelődési intézményrendszerekre és néhány más „szigetszerű” területre, amelyeken a jól működő párhuzamosság – a közelebbi évtizedekben – egyáltalán elképzelhető. Kérdőjelesen, de elképzelhető. Viszont a mai-holnapi Erdélyben párhuzamos társadalmakat nem tudok elképzelni.

A felvezetés másik fontos fogalma az *autentikus demokrácia*. Romániában most nincsenek meg az autentikus demokrácia rövid távú kialakításának a feltételei. Ha – mintegy varázsütésre – itt egyszeribe minden magyar vagy románá válnék, vagy emigrálna, a demokrácia esélyei, azt hiszem, nem sokat javulnának (ha egyáltalán javulnának és nem romlanának).

Ehhez a témához kapcsolódik a következő észrevétel is. A harmadik bekezdéssel tökéletesen egyetértek, de kiegészítendőnek érzem: az autentikus demokrácia kialakítását célzó romániai „invesztíció” csak akkor fizetődhet ki, ha a fő cél egy (európai értelemben vett) normális ország megteremtése, és ha a külön magyar invesztíció csupán az együttélésből eredő többletnehézségek megoldására fordul. Amíg azonban egy országos szintű főinvesztíció, egy őszinte, eltökélt, hatalomhoz kötött szándék alig vehető észre (és az a kevés is, ami látható, az is inkább csak a látványt szolgálja, nem a lényegét), addig...

5., 6., 7., 8., 9. Ezekre a kérdésekre nem tudok válaszolni.

Minden elnézendőért szíves elnézésüket kérem!

Tisztelettel,

Müller Ádám

Kolozsvárt, 2001. 06. 18.

Ui. A bevezető levél és a válaszok bármely részletének közléséhez hozzájárulok, mégpedig így: a teljes bekezdéseket vagy annál hosszabb részeket kérem feltétlenül névvel idézni, az annál rövidebb részek esetén a döntést Önökre bízom.

4.

1. Az autonómia – a romániai magyar közösség politikai szubjektivitása – kérdését a politikai elit talonba tette. Elvi kérdés: ha egy bizonyos közösség fölött gyakorolsz hatalmat, a teljességért felelész, s kiemelhetetlen ennek egy része a külön kezelés céljával.

Amíg a nemzeti kisebbségek politikai képviselői normák, koalíciók részesei, illetve szorosan kapcsolódnak ezekhez strukturálisan, a legtöbb, ami elérhető: bizonyos nyelvi – nyelvevhasználati jogok.

Ezekre is szükség van, természetesen, de akkor be kell vallani és vállalni kell, hogy a meghirdetett program és a napi politizálás tétje a lényegét illetően különbözik. Miként és mikor lehet egy ilyen helyzetből kilépni, és a valóban távlatos, a jövőt biztosító autonómiát visszaemel-

ni, és a közösséptetés központi elemévé tenni – erre a mai kontextus nem sok utat mutat.

Ami az anyaországi felelősségvállalás (státustörvényi) a határon túli közösségeket daraboló hatását illeti – ez azért tűnhet így, mert nem társul a politikai szubjektivitást megcélzó következetes tevékenységhez – inkább e politika „kiváltójaként” értelmezik sokan. Egy ilyen értelmezési keretben a „státustörvény” valóban nem a közösségi építkezés eszköze, csupán az egyéni megmaradás kulturális feltételeinek egyik tényezője.

2. A megmaradás tudati-szellemi feltételei ma csak látszólag állíthatók párhuzamba a két világháború közötti, Makkai Sándor nevével jelzett dilemmával. Akkor politikai megoldásra semmiféle esély nem mutatkozott, akkor az együttélést elsősorban morális vonatkozásaiban ragadták és élték meg. A két világháború közötti időszak nem ismeri azokat a nemzetközi folyamatokat, amelyek a második világháború után kialakítottak néhány mintának is tekinthető megoldást.

Ha kizárólag autonómiában gondolkodunk, az nem a nemzeti kizárólagosság megnyilvánulási módjaként értelmezhető, hanem a demokratikus építkezés kiterjesztéseként. Amikor kiegyensúlyozott együttélési modellekről beszélünk, akkor tudatosítanunk kell, hogy a konzociáció feltételezi a másik, a kisebb, valamilyen politikai alanyiségát. Itt a kisebb – természetesen – egy nemzeti közösséget jelent.

3. Kutatás mutatta ki, hogy vannak szakmák és pályák, amelyek érdekében a külföldön diplomát szerzett erdélyi magyar fiatal hazatér (mindenekelőtt a sajtó). Amennyiben olyan intézményi hálózatok alakíthatók ki, amelyek a magyarországi szellemi környezet nyújtotta lehetőségeket beépítik a rendszerbe – akkor a fiatal másként fog ítélni. Ma nem csupán az anyaországinál rosszabb létfeltételek közé kell(ene) visszatérnie, hanem azon szellemi támogatói karriert építő kört is odahagyja, amely a jövője szempontjából meghatározó lehet. Ha az anyagi vonatkozású különbségek kezelésére szinte semmi más mód nincs, a szakmai vonatkozásokat sokkal koncepciózusabban kellene kezelni.

Levente,

Vizsgáztatás közben írtam e sorokat, főleg az irántad érzett barátság miatt. Kíváncsi vagyok hány és milyen válasz érkezik be, mert végül is hatalmas és alapos tanulmányban kellene számba venni a felvetett kérdéseket. Amire most nincs erőm.

Barátsággal,

Bodó Barna

5.

1. Az, hogy a román politikai vezetés, a román állami politika nacionalista stratégiát folytat, nem lehet vita tárgya. Tetten érhető ez, ahogy ti mondjátok, a hadsereg, a rendőrség kötelékeiben gyakorolt negatív diszkriminációban is, de tetten érhető – véleményem szerint – ennél alapvetőbb szinten is, mondjuk a „hivatalos államnyelv” elismerésében. Hogy ennek a célja „a magyarság egyénenkénti integrálása” lenne, ebben nem vagyok biztos. Nem látom az asszimilációs tendenciát, inkább a kirekesztést. Véleményem szerint abban is igazatok van, hogy egyik lehetséges megoldás a „közösségi autonómia jogrendbe illesztett intézményesítése” lenne. Amennyire én tudom, a közösségi (kulturális stb.) autonómia a kollektív jogok egyik szélső esetét képezi. A jogalany ez esetben a közösség, amely maga után vonja, hogy az államnak és a törvényhozásnak különbséget kell tennie polgárai (a polgárok) között, illetve, hogy a közösségnek juttatott jogosítványoknak közjogi aktus révén kell megerősítést nyerniük. Vagyis feltételezi egy nemzeti, etnikai csoport tagjainak mint adott csoport tagjainak az identifikációját. Nyilván ennek csak akkor van értelme, ha feltételezzük, hogy egy többnemzetiségű liberális államban, éppen amiatt, mert csupán egyéni jogokat ismer, az alapvető liberális eszmények – pl. az egalitás – sérülnek. Nem szabadna viszont megfélemlenünk arról – és ez, úgy vélem, nem derül ki egyértelműen a szövegekből –, hogy a kollektívának juttatott jogok semmiképp sem képezhetik az egyéni jogok alternatíváját. Céljuk éppen a jogegyenlőség helyreállítása, illetve azon jogi és törvényi feltételek megteremtése, melyek között az egyéni szabadságjogok zavartalanul gyakorolhatók. Summa summarum: a megoldást mindannyian látjuk, a kivitelezés módja és esélye az, amely kérdéses. Egyik lehetőség erre az európai jogi normatívákhoz való felzárkózás lenne. Úgy gondolom ugyanis, hogy a szindikalista típusú érdekvédelmi mozgalmak erre nem hoznak megoldást. Elvben talán igen, de gyakorlatban nem.

2. Félretéve most Makkai „Nem lehet”-jét, egyértelmű, hogy mind Makkai, mind pedig a kortárs elméletírók (pl. Tavaszy) az erdélyi magyarság 1918 utáni sajátos politikai szituációját a nemzeti önértelmezés akkoriban uralkodó paradigmáján belül próbálták meg értelmezni, elsősorban természetesen német mintára. (Ennek az önértelmezési kísérletnek egyik produktuma egyébként a „kisebbségi lét”, „nemzeti lét” általaltok is használt szintagmája.) Ebben nincs semmi meglepő. Az az érzésem, hogy ezt a ránk testált önértelmezési hagyományt – mint ti is ál-

lítjátok – a mai napig nem sikerült levetkőzni. Márpedig különbség van aközött, ha egy politikai szituációt (amely nyilván nem annyira az, mint amennyire mi annak hisszük, lévén, hogy a világon bárhol másutt is találunk kisebbségeket) politikai vagy ontológiai-szellemfilozófiai terminusokban próbálunk megragadni. A politikai elmélet jogokban és intézményekben gondolkodik, az ontológia a lét kategóriáiban. Ha ezt még egy hamis etikai üzenettel is megtetézzük, akkor az eredmény a következő lesz: megmaradni, elmenni, lehetni, nem lehetni, vállalni stb. Ebből értelmes – jogokra, intézményekre, politikumra vonatkozó – javaslat valóban nem származhat. Szolgálja az akár az együttélést, akár a különélést.

3. Abban igazatok van, hogy egy nemzeti, etnikai, kulturális közösségnek annál jobb esélyei vannak identitása megőrzésére, minél nagyobb a taglétszáma. Az erdélyi magyarság számára tehát kívánatos, hogy numerikusan is „megmaradjon”. Másfelől viszont – úgy gondolom – minden embernek istenadta joga, hogy oda menjen, ahová akar, és ott telepedjen meg, ahol hagyják. Azt hiszem, igaza van Yael Tamirnak abban, hogy egy kollektíva tagjai – bírjon az a kollektíva bármilyen jogokkal –, mindaddig, amíg kisebbségnek fogják tudni magukat, arra törekednek, hogy többséggé váljanak. Márpedig a kisebbségi címkét a többség tagjai szokták a kisebbségre ragasztani. Az oktatáspolitikai ezen nem segít. Legalábbis addig nem, amíg az csak a saját helyzettudatunk megváltoztatására törekszik. Vagyis addig nem, amíg csupán „kisebbségi oktatáspolitikai”.

Tisztelettel,

Demeter M. Attila

Ui. A nevemet természetesen fel lehet tüntetni. A további kérdésekre – engedelmetekkel – most nem válaszolnék. Talán majd egy esetleges vita alkalmával.

6.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim,

Mindenekelőtt gratulálnom kell az Önök kezdeményezéséhez! Valóban alapvető dolgokról kérdeznek! A válaszaim a következők:

1. A romániai, illetve az erdélyi magyarságot az 1989-es fordulat éppolyan felkészületlenül érte, akárcsak a romániai többséget. Ennek következtében mind a többség, mind a kisebbség köreiben éppen a helyzet újtonságára, ennek igazi természetére való rálátás lehetősége szűkült be. Azaz, produktív hozzáállás helyett, a kisebbség, valamint a többség viszo-

nyának a problematizálása voltaképpen nem is „újból” kezdődött, hanem egyszerűen folytatódott, éspedig nagyjából ott, ahol annak idején 1938–40-ben, majd 1945-ben és az 1950-es években abbamaradt... Jellemző, hogy a „párbeszéd” hivatkozási alapja évekig az 1918-as gyulafehérvári kiáltvány szövege, valamint tulajdonképpen „alkalmazásának” ellentmondásai voltak; de az is, hogy pl. az erdélyi magyar egyetem ügye, illetve kérdése – még manapság is – főként a volt Bolyai Egyetem „pilléreire” merült fel.

Másrészt, ugyanez a mindenekelőtt múltba tekintő jövőépítés jellemzi a romániai többség projektumait is, úgyhogy a kérdések tisztázása helyett, illetve a látszólagos tisztázás alkalmával, inkább a múltból való vitának, mint a tényleges problémák felvázolásának vagyunk tanúi... de vétkesei is! Viszont pontosan ennek a függvényében nem tudom, hogy mit jelent az Önök kérdésében a „teljes értékű kisebbségi társadalom” kifejezés, ugyanis nagyon úgy hangzik, mint valami önellátó középkori parasztgazdaság, illetve parasztközösség képzete, helyesebben kísértete...

Semmi csodálkoznivalót nem látok abban, hogy a célkitűzések valóra válthatatlannak bizonyultak, de úgy találom, kitűzésükkor nem is ez volt a voltaképpen politikai motiváció: a politizálást eleve úgy fogták fel, illetve mentalitásbelileg csakis úgy foghatták fel, mint aminek nem is az a feledata, hogy lépésről lépésre, taktikailag lebontott stratégiákat konstruáljon, hanem, hogy fennkölt és „lelkesítő” eszményképet fabrikáljon... Ezzel aztán egyrészt kaput nyitottak a többségi államnak az erdélyi magyarságot egyedenként integráló politikája előtt, másrészt viszont a magyar államot is a romániai magyarságot egyedekre lebontó politika kényszerpályáira utalták, hiszen a romániai magyar közéletnek ma nincsen olyan színvonalú politikai, illetve kulturális közszervezete, amellyel a magyar állam fenntartások nélkül szellemi, illetve politikai közösséget vállalhatna. Ezzel együtt, de emiatt is, „az elszakadt nemzetrészek sorsáért egyre több felelősséget mutató és tetemes anyagi terhet vállaló magyar kormány” sok tekintetben egyrészt belpolitikai indíttatású megfontolásokat érvényesít, másrészt viszont mintegy pótcselekvésre kényszerül... Nagyon kétséges ugyanis, hogy az erdélyi magyarság „legitim” képviselői valóban „eredményesen” vagy valóban önzetlenül költik el a magyar adófizető forintjait, mint ahogy arról sem tudok felmérést, hogy vajon az említett összegekből mennyi fordul voltaképpen vissza Magyarországra.

Ebben az összefüggésben, az elvándorlás kérdése szerintem mindenekelőtt egzisztenciális, illetve gazdasági motivációkat vet fel, éspedig annak az egyébként is egyéni lavírozásnak a függvényében, ahogyan az egyénnek itthon sikerül (vagy sem) párhuzamosan hozzájutnia a romániai,

valamint a magyarországi erőforrásokhoz. Ezt a „dilemmát” azonban csak, pontosabban csakis úgy látom megoldhatónak, ha a romániai magyarság valóban belátja azt, hogy az ő „sorsa” mindenekelőtt a romániai társadalom helyzetétől függ, azaz, közösségként is, „politikailag” is nem csupán a kisebbségi érdekképviselő, hanem az egész társadalom fejlődését szolgálja.

2. „Kisebbségként meg tudni találni, ki tudni alakítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit”, szerintem mindenekelőtt azt jelenti: el tudni fogadni a többségi államhoz való tartozást, az anyanemzethez való kulturális, de sajátos odatartozással együtt. Egyik nélkül sincsen igazán „kisebbség”.

3. „A fiatalabb nemzedék tömeges eltávozásával” kapcsolatban – oktatóként – saját tapasztalataim vannak, mégpedig olyanok, amelyek némileg ellentmondanak az Önök kérdésének. Úgy tűnik, a fiatal nemzedék túl sok „eligazítást” kap manapság, és az életbe kerülő fiatalok – szabadság helyett – éppenséggel számos recepttel találják magukat szemben. Néhány éve egy tehetséges hallgató az iránt érdeklődött tőlem, hogy miként találhatna magára filozófiai érdeklődései közepette. Én azt választottam neki, hogy erre nincsen recept. Ő csodálkozva nézett rám, és azt mondta: de tanár úr kérem, *csak receptek vannak!* Valóban, be kellett látnom, hogy a különböző ösztöndíjak és egyéb támogatások rendszere távolról sem az egyéniséget, illetve annak alkotóerejét célozzák meg, hanem bennük és mögöttük (pl. kuratóriumokban) ott munkál a támogatásoknak egy meghatározott szelleme, amelybe feltétlenül bele kell illeszkedni ahhoz, hogy valaki a juttatásokból részesülhessen. Más szóval, az előző kérdés szempontjából ez nem jelent kevesebbet, mint hogy a „kisebbséget” egyrészt mesterségesen kialakítandó valaminek, másrészt pedig a priori felvázolandó valaminek tekintik(jük). Anélkül azonban, hogy belátnánk: ehhez a recepthez a kivándorlás is hozzáértődik..., hiszen lényegében nem is különbözik az „egyéb” utak receptjeitől, mert végeredményben azok sem mások, mint felzárkózások valamihez... Nem lévén felvázolva az autonóm egyén mint a nemzetiség vagy a kisebbség számára adott érték, az egyedek sokszor olyasmire zárnak fel, amihez sokan nem szeretnék, hogy felzárkózzanak... Ez persze nem változtat azon, hogy ez utóbbiak is megmaradnak egyfajta felzárkózási lehetőséget – azaz: recepteket – szimatoló lényeknek. Márpedig valóban közösségi tényezővé, szerintem, csakis az egyének autonóm döntése alapján válhatna valaki.

4. Romániai viszonylatban szerintem arra lenne szükség, hogy mind a többség, mind a kisebbség(ek) kölcsönösen a maguk időszerű problémáit az ország alapvető jelen- illetve jövőbeli kérdéseiként azonosítsák, és

rajzolja újra. Bármennyire „haladjon és fejlődjön” is Magyarország, a romániai magyar kisebbség helyzetét sohasem lesz képes egy vissza- vagy elmaradott Romániában alapjaiban körvonalazni. A kölcsönös elutasítás előítéletével szemben azonban valóban igen nehéz a pusztá nevelés eszközeivel fellépni, és különösen nehéz az identitásörtség riadója és zászlaja alatt. Nehéz ilyenkor a kölcsönös egymásrautaltság kényszerét egyenesen lehetőségként tudatosítani. Pedig, mégis, valami ilyesmire lenne szükség. A probléma pontosan az, hogy mentalitásváltásra van szükség az identitás megőrzésének, valamint a kölcsönös egymásrautaltságnak a lehetőségként való beláttatásához. Más szóval: talán az identitásnak kellene dinamikus tudatát szorgalmaznia szemben az őrszolgálati tudattal.

5. A legrövidebb és a leghosszabb távú prioritásnak tehát az identitás dinamikus, a kisebbségre és a többségre, valamint a jelenre és a jövőre orientált tudatának kialakítását tartom. Ehhez azonban a ma még voltaképpen hiányzó, a valóban minőségi alapokon működő „civil társadalom” kialakítására lenne szükség. Egyelőre ugyanis sem az RMDSZ, sem a „történelmi egyházak”, sem pedig az EME és az EMKE vagy a Bolyai Társaság nem biztosítja és nem is pártfogolja sem szervezetileg, sem szellemileg a hasonló fejleményeket. Elképesztő anakronizmusnak tartom pl. azt a tényt, hogy az autonóm romániai magyar egyetemi oktatás ügyét és anyagi erőforrásait lényegében az egyházak kezére bízták. Másrészt állandóan hátrányos helyzetben tartottak mindenféle alternatív és kritikai civil kezdeményezést. (Pl. az egyes kutatóintézetek létrehozását.) Nyilvánvaló a tendencia, hogy mind szervezetileg, mind ideológiailag egy meghatározott mentalitás uralkodjék a kisebbségi kultúra felett.

6. A legjelentősebb megvalósításnak a romániai magyar oktatás, nevezetesen az egyetemi oktatás terén elért eredményeket tartom.

7. A leghibásabb és legenergiaigényesebb elképzelésnek a területi autonómia délibábját tekintem.

8. Nem tudom mit jelent „az erdélyi magyarság életkedve” és azt sem, hogy miként lehetne visszaadni azt. Igazság szerint az a tapasztalatom, hogy mióta én élek, állandóan az itteni magyarság életkedvének a hiányáról, illetve az itteni magyarok távozásáról hallok meg olvasok, közben azonban mindig szép számmal akadnak olyanok, akik az életkedv párolgásából jól és életteli kedvvel élnek meg. Ma is sok karrierista, sőt családszerű klán él teli életkezzel ebből, hiszen pl. a filozófiai, illetve irodalmi oktatás ma is mintegy négy-öt familia családi ügyeként nemzeti(ségi). A kérdés tehát nem az, hogy milyen természetű legyen a

változtatás, hanem, hogy az az „alapokig hatoljon”. Márpedig, őszintén szólva, úgy látom, hogy itt a kártyákat már jó időre kiosztották.

9. Szerintem az anyagi erőforrások nem hiányoznak, de rosszul költik el őket. Ami pedig a befolyást illeti, azt talán inkább kifelé (nem „külföldre”) kellene érvényesíteni.

Kolozsvár, 2001. 05. 29.

7.

1. Szerintem a státustörvénynek nagy fontossága van, mert az ember legalább lát egy kis törődést a magyar állam részéről, és ez egy kis biztonságérzetet teremt. Nem tartom megfelelőnek a román társadalom toleranciáját (lásd a státustörvénnyel kapcsolatos erős felhördülést és ellenállást).

2. Nem látok esélyt arra, hogy a romániai magyarság rövid távon kisebbségként érvényesülni tudjon.

3. Mivel a román társadalom nemzeti hovatartozásuktól függetlenül nagyon csekély esélyt biztosít a fiataloknak, világos, hogy a kisebbséghez tartozóknak a helyzete még kilátástalanabb. Mindazáltal a romániai kisebbségi oktatás fejlesztése és önálló megteremtése biztos, hogy hozzájárulna a magyar ifjak Romániában való maradásához.

4. Rövid távon nem látok esélyt a román–magyar együttélés minőségének megjavulásához.

5. A romániai magyarságnak harcolnia kell a jogaiért, a magyar oktatás minden szinten való bevezetéséért, az egyházi és a magántulajdon teljes visszaszolgáltatásáért és a magyarság Romániában való maradásáért.

6. Az elmúlt 11 év során az RMDSZ és a romániai magyarság elért néhány jogot, és sok mindent megvalósított, de mindez jócskán elmarad az elvárásoktól.

7. A legtöbb energiát a magyar önálló egyetem megteremtésére pazarolták el, és mivel ez nem valósult meg, *ki kellett* volna lépni a kormányból.

8. Oktatás, vallás, gazdasági fejlődés stb.

9. Részben rendelkezik, de hosszú távon nagy harcot kell megvívnia, hogy ezek mind megvalósuljanak.

8.

A mindekori román hatalom a Trianon után kialakult határain belül, annak szentesítése érdekében, változatos eszközökkel módszeresen olvasztotta és olvasztja be a magyarságot. Ez ellen közösségünk 1989 után sem tudott hatékonyan védekezni. Érdekképviseleti szervezetünk vezetőinek a folyamat megállíttására vagy visszafordítására irányuló kezdeményezései a többségi nemzet vezetőinek akaratába ütközik, s ha sikerül is egy-egy javaslatot érvényre juttatni, az nem változtatja meg döntően a helyzetet. A közösségi autonómia megteremtése – amely révén érdekeinket szolgáló jogaink érvényesülhetnének – szintén elvész e bűvös kör csapdájában.

Megoldásként – jobb híján –, ha kísérleti jelleggel is, el kell fogadnunk az anyaország arra irányuló kezdeményezését, hogy az érdekeltség biztosításával próbáljunk gátat vetni a megtévesztett magyar nemzetiségű lakosság beolvasztásának. A céljainkat tartósan segítő megoldást csak hosszú távon és Európába integrált nemzetként remélhetjük, amikor autonóm közösségként érdekeinknek megfelelően dönthetünk sorskérdéseinkben.

Amíg a többségi nemzet akaratától függ az olyan intézményrendszer kiépítése, amely biztosítaná a kisebbségi önrendelkezést a jelenlegi politikai struktúrában, nincs esély a megmaradásunkhoz szükséges tudatiszemleli feltételek kialakításához. Az önálló, azonos kultúrájú és civilizációs szintű, ha úgy tetszik nemzetcivilizációs vidékek kialakítása esetén viszont megfelelő európai jellegű intézményrendszerek biztosíthatnák a kisebbségek identitásának megőrzését.

Kétségekívül erőteljes csábítást jelent a Magyarország határain túl élő fiatalok számára az európauniós esélyű anyaország és a többségi nemzethez való tartozás tudata. Az anyanyelven történő, megfelelő színvonalú oktatásnak döntő szerepe lehet az ittmaradás ösztönzésében. Ennek kialakítására azonban a belső erő – amely a többségi nemzetet képviselők politikai akaratába ütközik – nem elegendő. A magyar kormány által támogatott magánegyetemi hálózat, valamint az állami oktatás keretei között továbbfejlesztett magyar nyelvű felsőoktatás együttesen megváltoztathatná a kisebbségi oktatás mai helyzetét.

A békés együttéléshez mindkét fél őszinte akaratára szükség volna. Amíg a többségi nemzet nem kap tárgyilagos nevelést, a kisebbség legjobb szándéka ellenére sem tudja egyoldalúan megteremtteni a román–magyar együttélés feltételeit. Erdély önrendelkezése, tekintettel a lakosság összetételére, véleményem szerint nem oldaná meg azonnal e kérdést, de

megfelelő – az európai normák alkalmazását biztosító – demokratikus intézményrendszerek elindíthatnák a megoldáshoz vezető folyamatot.

Prioritások:

- anyanyelvű oktatás minden szinten;
- a magyarság gazdasági megerősödése;
- az önrendelkezést biztosító intézményrendszerek megeremtése.

Megvalósítások:

- szabad sajtó, ezen belül a román közvélemény tájékoztatása – a média eszközeivel, magyar szakemberek, politológusok és politikusok közreműködésével – arról, hogy célkitűzéseink nem ellenük irányulnak;
- a helyhatósági törvénynek a kisebbségi jogokra vonatkozó cikkelei;
- az oktatásban elért eredmények – szakoktatás és felsőoktatás;
- szólásszabadság, nemzeti és egyházi ünnepeink szabad gyakorlása.

Az erdélyi magyarság ittmaradását leginkább a gyors regionális gazdasági fejlődés ösztönözné: csábító munkahelyek, külföldi, főleg magyarországi beruházásokkal. Például feldolgozó ipar létesítése a magyar falvakban, ahonnan munkalehetőség híján rohamosan szóródnak szét vagy vándorolnak ki a fiatalok. Magas képzettséget biztosító oktatás. Sürgős az elszigeteltséget megszüntető infrastruktúra javítása, a bürokratikus ügyintézés csökkentése. Ezekhez a romániai magyarságnak a helyi hatalom megértő és jóakarató viszonyulása mellett módszeres anyaországi segítségre is szüksége lenne.

Graur János

Temesvár

9.

Tisztelt Salat Levente,

Isán Csongor és Tasnádi Miklós!

Köszönöm a megtisztelő bizalmat, hogy hozzám is fordultatok, rám gondoltatok. Megvallom, a titeket foglalkoztató témakör nem új számomra: 1989 óta állandóan kísértő kérdéskör, amelytől szabadulni nem tudok.

A román politika roppant megtévesztő, tele van csapdákkal, nehéz eligazodni rajta. Mi is, akik nyolcvan éve szenvedő alanyai vagyunk s okulásra hajlamosak, mindegyre arra ébredünk, hogy újból megtévesztettek, átverték bennünket. A román diplomácia nemcsak minket, magyaro-

kat általában, hanem a nagyvilágot is ámulatba ejtette, csúfosan átverte. Nehéz eligazodni a román politika labirintusában. Csak úgy tudunk eligazodni benne, ha szigorúan az alapelvekhez tartjuk magunkat, s nem engedjük magunkat belesodorni a megtévesztő taktikai fogásokba. A jóhiszeműség és kishitűség táptalaja a megtévesztésnek.

Kedves Levente,

az én írásom természetesen magánvélemény, mint ahogy várhatóan a többi szerző véleménye is az. Valószínű nehéz lesz egyeztetni őket és egységes, határozott alternatívát, paradigmát formálni belőlük.

Amint írod, ki szándékoztok adni a kérdésekre kapott válaszokat, véleményeket. Helyeslem a szándékot és egyetértek azzal, hogy az általam megfogalmazott szöveget teljes egészében, szó szerint és aláírással közöljétek.

Ki váltja meg az erdélyi magyarságot?

A Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete által feltett kérdések megválaszolása nem könnyű. Átfogó és elmélyült elemzés alapján lehet csak őket megközelíteni, s olyan válaszokat adni rájuk, amelyek közel állnak a realitásokhoz, s eligazítással szolgálnak a bonyolult, sokrétűen összetett román társadalom gazdasági, társadalmi és politikai útvesztőiben, csapdáiban – a „tartalom nélküli formák”-ban.(1)

Románia több mint tíz éve keresi a kiutat, a neki megfelelő helyes választ, és a politikai elit még mindig nem tudta eldönteni, hogy milyen irányba kötelezze el magát – a keleti vagy a nyugati orientáció mellett horgonyozza-e le ingadozó, viharvert politikai bárkáját. A keleti orientáció nem vonzó – a megszokott nem tételez fel mentalitásváltást. A nyugati orientáció ígéretes és vonzó, a modernizáció esélyével kecsegtet, a globalizáció áramkörének sodrásába terelné a román társadalmat – és mentalitásváltást igényel. A demokratikus jogállamiság, az emberi jogok tisztelete, a kultúra sokszínűsége, az európai civilizáció értékeinek megbecsülése esély és kötelezettség – a forma helyett a tartalomra kell helyezni a hangsúlyt.

Van-e esélye ennek az alternatívának?

Véleményem szerint van. A feltételek adottak. Politikai akarat kérdése. Radikális mentalitásváltást igényel. Szembe kell nézni a valósággal. Szakítani kell a hagyományos politikával, különben az alternatíva kiaknázatlan esély marad.

A politikai irányváltás késik. Bukarest azon fáradozik, hogy úgy csatlakozzon az európai struktúrákhoz, ahogy van: a tartalom nélküli formák intézményrendszerével, centralizált nemzetállammal, az emberi jogok szelektív alkalmazásával stb., stb. Nyugat felé hangsúlyozza a térségben

betöltött stabilizációs szerepét, az ország geopolitikai fekvését, lakosságának tekintélyes nagyságát, amelyet Európa nem hagyhat figyelmen kívül. Bukarest meg van győződve arról, hogy ez a politikai lobbizás eredményel jár, holott az minden valóságot mellőz.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásra váró tizenkét országból Románia az utolsó helyen áll, s az idő múlásával csatlakozási esélyei csak romlanak.

Romániának minden esélye megvan arra, hogy a meghasonlott országok közt rekedjen. Molnár Gusztáv *Az erdélyi kérdés* című nagyszerű tanulmányában olvashatjuk:

„De lássuk mit ír a szingapúri Wang Gundgwu által korunk Machiavellijének nevezett amerikai tudós oly sokat emlegetett, de csak kevesek által olvasott könyvében.

A hidegháború idején – kezdi fejtegetését Huntington – Európa mint egész nem létezett. A kommunizmus bukásával azonban többé nem lehetett megkerülni a kérdést: mit jelent Európa?

Európa északi, nyugati és déli határait hatalmas víztömeg jelöli ki, ami déli irányban éles kulturális különbséggel párosul. De hol húzódik Európa keleti határa? Kit lehet európainak és ezzel az Európai Unió, a NATO és más ezekhez hasonló szervezetek potenciális tagjainak tekinteni?

A legegyszerűbb és legátfogóbb választ a nyugati kereszténységhez tartozó népek, valamint a muzulmán és ortodox népek között húzódó, évszázadok óta fennálló nagy történelmi választóvonal szolgáltatja. Ez a választóvonal a Római Birodalom IV. századi felosztásával és a Német-római Birodalom X. századi megalakulásával vált láthatóvá. Mai „helye” körülbelül 500 év óta változatlan. Észak–déli irányban a Finnország és Oroszország, valamint a balti államok és Oroszország közötti határral esik egybe, majd Nyugat-Belorusszián, Ukrajnán húzódik keresztül, elválasztva egymástól a görög katolikus nyugati részt az ortodox keleti résztől, Romániában a katolikus magyarok (Huntington itt nyilván az egyszerűség kedvéért használja a „katolikus” jelzőt – M. G.) által lakott Erdély és az ország többi része között húzódik, majd a volt Jugoszláviában a Szlovéniát és Horvátországot a többi köztársaságtól elválasztó határ mentén halad tovább. A Balkánon ez a választóvonal természetesen az Osztrák–Magyar Birodalom és a Török Birodalom közötti történelmi határvonallal esik egybe. Ez Európa kulturális határa és a hidegháború utáni világban ez egyben Európa és a Nyugat politikai és gazdasági határa is.

A civilizációs paradigma így világos és megcáfolhatatlan választ ad a nyugat-európaiakat foglalkoztató kérdésre: »Hol ér véget Európa?« Európa

ott ér véget, ahol a nyugati kereszténység véget ér, és ahol az iszlám és az ortodoxia kezdődik.”(2)

Az utóbbi években egyre több cikk, tanulmány jelenik meg, amely azokkal a gondokkal, feltételekkel, kötelezettségekkel foglalkozik, amelyek megoldása, megvalósítása lehetővé teszi az EU-hoz való csatlakozást.

A román és a magyar értelmiségi elit között az erdélyi, a romániai szakfolyóiratokban, a *Magyar Kisebbségben*, a *Provinciában*, a *Korunkban*, a bukaresti *A Hétben* és a *Dilemmában* terjesztett, ismertetett párbeszéd mindeddig nem örvendett osztatlan elismerésnek a vezető politikusok körében, nem került a román társadalom figyelmének középpontjába. A hatalomcentrikus román közvélemény szívesebben tünteti ki figyelmével a mitizáló, nacionalista diskurzust, bizalmat előlegezve azoknak a pártoknak és személyiségeknek, amelyek, illetve akik a totalitárius koncepción alapuló, centralizált, erős államrendszer hívei.

„A román politikai elit még nem ismerte fel e kérdés jelentőségét. Még mindig látszatzmegoldásokra törekszik. Az erdélyi kérdés jelentőségét sem ismerte fel. A valós elégedetlenség, az autonómiára való törekvés mögött a magyar »irredentizmus« mesterkedéseit látja vagy akarja látni. Adrian Năstase, volt külügyminiszter, a RTDP első alelnöke, ez év júliusában megjósolta, hogy forró ősz várható az idén Erdélyben (az 1999-es évről van szó – K. K.). És a Román Hírszerző Szolgálathoz fordult »értésülései« megerősítése végett. Az RHSZ szokatlanul gyorsan válaszolt az ellenzéki politikusnak, aki ugyan a választ – »államtitok« lévén – nem hozta nyilvánosságra, de világosan jelezte, hogy kijelentésében nem tévedett. Ugyancsak Năstase a *Civilizáció és geopolitika a Kárpát-medencében* című nemzetközi szemináriumon azt állította, hogy Románia NATO-csatlakozását azért halasztották el, hogy az »erdélyi probléma« kirobbanhasson, mivel NATO-tagok között már nem merülhet fel a határok megváltoztatásának kérdése.”

(1999 – K. K.) „...október 13-án Ion Mircea Pascu, az RTDP alelnöke egy »ördögi« tervről számolt be. E »terv« szerint Magyarország hamarosan meg fogja szakítani kapcsolatait Romániával, Erdélyben etnikumközi konfliktust fog kirobbantani, majd a nemzetközi erők beavatkozását fogja kérni (ennek a »fogatókönyvnek« a létezéséről már 1990 óta fel-felröppentenek egy-egy, »megbízható forrásokra« támaszkodó hírt a szélsőségesen nacionalista román lapok). A jelenlegi kormányon levő erők pedig, hogy ne veszítsék el szavazói bázisukat, sorozatosan meghátrálnak a »reformok« kivitelezése előtt, és az ellenzéki pártok demagógiájához iga-

zodnak (lásd pl. Emil Constantinescu elnök ez év júniusi kirohanását a »szeparatizmus« ellen).» (3)

„A román szélsőséges nacionalisták veszélyes játékot űznek. Gátlástalan választási propagandájukkal, az »erdélyi lap« kijátszásával azt a hitet táplálják a románokba – sőt az erdélyi magyarokba is –, hogy a határok a közeljövőben megváltoztathatók, sőt meg is fognak változni, ha ezt a NATO, a nyugati »sötét erők« tervbe vették, ugyan ki tudná meggátolni őket? Csak talán nem Oroszország? *A revizionizmus gondolatát ilyenképpen tehát nem a »magyarországi revizionista körök, hanem a román nacionalista pártok élesztgetik.* (Kiemelés tőlem – K. K.) Hogyan lehetne összehasonlítani a MIÉP elképzeléseinek hatását a Romániai Társadalmi Demokrácia Pártja, a Nagy-Románia Párt, a Román Nemzeti Egységpárt és a többi számtalan kicsi román nacionalista párt propagandájának hatásával? Ugyanakkor Nyugat-ellenes közhangulatot gerjesztenek Romániában. Mindez, ha nem is teszi véglegessé Románia kimaradását az euroatlanti struktúrákból, de beláthatatlan messzeségbe tolhatja ki a csatlakozás időpontját.» (4)

A román társadalmi élet lehorgonyzott és áldozata lett a nacionalista mentalitásoknak és a nemzeti kishitűségnek. A román politikai elit árral szemben vezeti uszályát, a világban kibontakozó gazdasági, társadalmi, kulturális folyamatokkal ellentétes politikát folytat. Ez a politika nemcsak korszerűtlen, fölöttébb románellenes is. A világban, így Európában is a globalizáció és a regionalizmus határozza meg a modernizációs folyamatokat, a korszerű államformákat.

„Megfigyelhető, hogy a globalizációnak egyszerre oka és következménye az az egyre erősödő folyamat, mely megmutatkozik egyrészt a vállalkozások »multinacionalizálódásá«-ban, a gazdaság »finanszalizálódásá«-ban és »transznacionalizálódásá«-ban, másrészt a termelés további határozott decentralizációjában, a termelői struktúra egyre erősödő »flexibilisé« válásában, valamint azon modellek hanyatlásában, amelyeken a korábbi évtizedekben a termelő gazdaság alapult.» (5)

„Ha tehát a gazdaság globális és lokális dimenzió, itt a szándék vége felé kölcsönös kihívást jelentenek, olyannyira, hogy ennek hatására megszületett a glocal/global+local kifejezés, akkor igen szoros kapcsolatról beszélhetünk a globalizáció, a regionális és helyi önkormányzat fejlődése között is. Valóban, néhány évtizeddel ezelőttig még a kutatók közt is olyan vélekedés volt jellemző, amely lokális dimenzióban regresszív jelenséget, provinciális bezárkózást, a modernizációs folyamatokkal való (többé-kevésbé »vandeámus« típusú) szembeszegülést látott. Nem nehéz

megértenünk, mi volt e vélekedés oka: a nemzetállamok arra törekedtek, hogy olyan területet alakítsanak ki, amely megfelel annak a célnak, hogy ellenálljon az erős expanzív kulturális és gazdasági folyamatoknak. E törekvés pedig a zárt és fulladozó lokális gazdaságok csökkenését és a helyi elit és klientúra marginalizását kívánta meg.” (6)

„A nemzetállam válságban van. Nemcsak hogy elveszítette azt a képességét, hogy ellenőrizze a cserekapcsolatokat és megóvja saját valutáját, de a nemzetállami dimenzió egyfelől túlságosan szélesnek bizonyul ahhoz, hogy állja a versenyt a regionális rendszerekkel, másrészt pedig túlságosan szűknek ahhoz, hogy összetettebb gazdasági folyamatokat ellenőrizni tudjon.” (7)

„Ma, amikor a nemzetállam válságba jutott, ez az összekapcsolódás ténykérdés: a gazdaság globalizálódása folyamatosan és egyre erősödően emeli ki a regionális és lokális dimenzió jelentőségét.”(8)

A román társadalom gondolkodását, eszményképét, szellemi világát, kultúráját, társadalmi életét három intézménybe vetett hit határozta meg: *az ortodox egyház, a hadsereg és a centralizált állam*. Tehát *a kereszt, a kard és a politika*. Az ortodox egyház a román szellemi élet központja és ideológusa. Tanulságos és figyelemre méltó Constantin Iordachi tanulmánya *Politika és interkonfesszionális küzdelmek az 1989 utáni Romániában: a forrásokért való küzdelmektől, a nemzeti ideológia újrafogalmazásáig* cím alatt, amelyből idézünk egy passzust:

„Az ortodox egyházat rendre a nemzet spirituális vezetőjének és a hagyományos román értékek őrzőjének állították be, így igényelve jogot a nemzeti feletti szimbolikus-ideológiai kontroll megteremtésére. E törekvések legrepresentatívabb terméke az ortodoxizmus, a *Gândirea* (Gondolat) című folyóirat körül kialakult szellemi irányzat. A *Gândirea* formált az ortodoxiából izmust vagyis ideológiát. Az ortodoxizmus legfőbb jellemzője a román nemzeti ideológiában a vallás és nemzet kapcsolatának hívő nacionalista újragondolása és értékelése volt. Nae Ionescu, a korszak ünnepelet publicistája, egyetemi tanár és ortodox filozófus fogalmazta meg a két háború közti korszak leghatásosabb nacionalista szlogenjét: »ortodoxok vagyunk, mert románok vagyunk, és románok vagyunk, mert ortodoxok vagyunk.« Ionescu eme formulája a román nemzeti ideológia két alapvető elemét egyesítette: egyfelől a paraszt mint a hagyományos nemzeti értékek és az etnikai tisztaság őrzője, és másfelől az ortodoxia mint a román szellemiség alapvető karaktere. Mi több, Ionescu román identitásdefiníciója szinkretizmust tételezett ortodoxia és nemzetiség között, mely figye-

lembe véve a román társadalom plurikonfesszionizmusát, a románok egy részét szimbolikusan kizárta a nemzet közösségből.” (9)

Összegezve az eddig felsoroltakat, s az utóbbi tíz évben felhalmozott tapasztalatokat, élményekben gazdag eseményeket, *úgy gondolom, hogy Románia képtelen lesz teljesíteni a NATO és az Európai Unió által támasztott igényeket, és kimarad az euroatlanti struktúrákból.* Nagy hiba volna, ha az EU és NATO tagországok soraikba fogadnának egy olyan államalakulatot, amely nagyképűen, arrogánsan a tagországokkal ellentétes orientációjú politikát folytat. Ha a romániai politikai vonalvezetésben irányváltás történne – ami, véleményem szerint, lehetetlen mentalitásváltás nélkül –, akkor is hosszú évtizedekre lenne szükség, hogy behozza a lemaradást.

Ha a román diplomáciának, politikának sikerülne politikai döntés alapján elfogadtatnia önmagát úgy, ahogy van az EU és a NATO tagországaival, olyan kompromisszum jönne létre, amely beláthatatlan következményekkel járna egész Nyugat-Európa számára. Egyfelől próbára tenné Nyugat-Európa gazdasági teherviselési képességét, másfelől a tartalom nélküli formák, a hibrid, totalitárius és demokratikus állami struktúrák, a centralizált nemzet-állam stb., stb. állandó feszültségek forrása lenne az EU-n belül.

Ostoba és elhibázott a Szekuritáté emlőin nevelkedett román politikai elit megtévesztő manipulációja, a nacionalista kártya újbóli kiosztása a koszovói eseményeket követően. Jogosan elvárhatnánk, hogy a román elit minimális jóérzéssel korlátozza nyugat- és magyarellenességét. Nem így történt. A madridi NATO-bővítési folyamatból kimaradt Románia elnöke, Emil Constantinescu megintette a nyugati hatalmakat, hogy Románia NATO-ba való felvétele elnapolásának ára van, s ennek következményeit vállalniuk kell. A 2002-es évi prágai NATO csúcstalálkozó előtt a román hatalmi politikai akarat erőteljesebben játszotta ki nacionalista kártyáit, és a szekus román elit készenlétbe helyezte szélsőséges politikai hadosztályait. A 2000. évi parlamenti választásokon a Nagy-Románia Párt a második politikai erő lett a román parlamentben, Corneliu Vadim Tudor, Gheorghe Funar, Adrian Păunescu, Priboi, George Pruteanu, Radu Timofte kulcspozíciókhoz jutottak a román politikai hadszíntéren. Mindez nyomásgyakorlási szándék, figyelmeztetés a NATO és az EU irányába.

A fenti megállapítások alapján jogosan tevődik fel a kérdés: milyen következményei lehetnek Románia politikai, társadalmi életében, milyen alternatívája lehet a bukaresti vonalvezetésnek, ha terveit, számításait csődbe jutnak?

Románia ebben az esetben is válsághelyzetbe kerül. A belső feszültségek hatására a politikai elit radikális lépésre kényszerül – irányváltás-

ra: vagy Nyugat, vagy Kelet irányába. A kétértelműségnek, a felemás politikai – ide is, oda is, se ide, se oda – hozzáállásnak vége.

Valószínű, hogy az elit a nyugati felzárkózás mellett dönt. Ebben az esetben a nyugati értékek előtérbe kerülnek, a globalizáció és a lokális regionalizmus teret hódít, s a nyugati állammodell előtérbe kerül. Románia három provinciájában *Land*-típusú államrend honosodhat meg.

Másik lehetséges alternatíva a szélsőséges pártok hatalomra kerülése, rövid életű katonai diktatúra bevezetése. Ez az irányzat Románia széteséséhez vezethetne. Erdély visszanyerné önálló államiságát. Ezzel a trianoni békediktátum revidiálása befejeződhetne, mivel minden, általa létrehozott államalakulat megszűnne.

A globalizáció és regionalizmus olyan működőképes, átfogó gazdasági, társadami, kulturális és politikai irányzat, amellyel nem tanácsos szembefordulni, s akik ezt mégis megkockáztatják, vállalniuk kell a sikertelen államok (Failed states) státusát, a szürke zónához való tartozást.

Ehhez a gondolatmenethez tartozik egy másik lehetséges alternatíva. Az, hogy Romániát a jövő évi prágai csúcson mégis felveszik a NATO-ba, és a második, harmadik csatlakozási fordulóban az EU tagjává válik.

Az én szerény véleményem szerint a végeredmény ugyanaz lesz. A román nacionalizmus ugyan még kiélhetné magát, de végül is nemzetközi nyomásra be kellene adnia derekát. A piacgazdaság megerősödése, az intézmények demokratikus átszervezése, a nemzetállam és az etnikailag tiszta nemzet koncepciójának és gyakorlatának háttérbe szorítása révén megtörténne az állam decentralizálása a szubszidiaritás elve alapján, a román társadalomban teret hódítana a szabadságjogok tisztelete, és meghonosodna a multikulturális etnikai közösségek területi autonómiája. Ez lassú, sok kérdőjeles, idegörlő folyamat lenne.

S még egy utolsó kérdés: mi lesz, ha semmi sem változik, ha marad a jelenlegi kétértelműség, a szélsőbal és szélsőjobb, a szekus emlőkön nevelkedett nomenklatúra, amely megnyeri a következő parlamenti választásokat is? Esetleg, jobb híján, Románia csatlakozik a FÁK-hoz. Ebben az esetben a nyomor, a szegénység, a kilátástalanság, a korrupció hatására megismétlődhetnek az 1989-es események.

A Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete körkérdései – lényegüket és tartalmukat illetően – nem az általam eddig tárgyalt gondolatokat firtatják. A kérdések zöme a kisebbségi társadalom problémaköréhez tartozik, a romániai magyarság jövőképevel foglalkozik, megmaradási esélyeivel az elvesztett honban, a szülőföldön. Egy nemzetstratégiai

orientációt próbál megfogalmazni, figyelembe véve a nyugati modelleket a hazai konjunktúrák adta keretek között.

Az erdélyi magyarság sorsa több száz éves történelmi távlatban szorosan összefügg az erdélyi románság sorsával. Ami Erdély népeinek együttélési viszonyait fölöttébb bonyolította, az a trianoni békediktátum eszterleni határozata: egész Erdélyt a Bánsággal és a Körösök vidékével együtt Romániához csatolta, figyelmen kívül hagyva az együttélő népek önrendelkezési jogából eredő akarat-kinyilatkoztatást. Az erdélyi kérdés csak részben román és magyar kérdés. Lényegét tekintve nemzetközi probléma, rendezéséhez nagyhatalmi döntés szükségeltetik. Történelmi és jogi probléma. Bukarest az erdélyi kérdés kezelésében csődöt mondott. Az általa érvényesített politika bizánci-ortodox, kizárólagos, egyneműsítő, a kényszer, a jogfosztás, a gazdasági kisémmizés, a megfélemlítés, a lelki és karhatalmi terror alkalmazásában merül ki. 1989 után lényegi változás nem állt be, ellenkezőleg. A mostani politika rafináltabb, körmönfontabb, a demokrácia játékszabályait sajátos módon értelmezi és alkalmazza, az etnikai megbékülés helyett mérhetelen arányban kiélezi a feszültségeket.

Itt tehát többről van szó, mint az erdélyi magyarság jövőképe. Erdélyt magát kell visszahelyezni történelmi jogaiiba, nyugati kultúrájába, figyelembe véve gazdasági adottságait, nyugati orientáltságát. Erdély népeinek – magyaroknak, székelyeknek, cigányoknak, németeknek, ukránoknak, szerbeknek, románoknak stb. – újra kell teremteniük azokat a hagyományos, kipróbált együttélési feltételeket, kulturális, szellemi és vallási orientációkat, amelyek oly gazdaggá tették Erdélyt. Egy igazságos, méltányos, a nemzetközi jog szerinti rendezés alapján Erdély többet nyújthatna az egyesült Európa színpadán mint keleti Svájc.

Az erdélyi magyarság jövőképét sem jogilag, sem politikailag nem lehet dilemmamentesen és tartósan megrajzolni, ha az erdélyi kérdés megoldása a Dâmbovița-parti szellemiség kizárólagos, arrogáns és agresszív hatásköre marad. Erről nagyon sok erdélyi román sorstársunk is meg van győződve. Ma, amikor e gondolatokat papírra vetem, egy román honfitársam kopogtatott be, és két kérdést intézett hozzám. A kérdéseket válaszzal együtt közlöm. Az első kérdés így hangzott: – Mit kellene tennünk, hogy Nyugat elfogadjon minket és az EU tagjává válhassunk? A kérdés rövid és tiszta. A válaszem is ugyanolyan: Testvér, ahhoz, hogy Nyugat sorába fogadjon bennünket politikai irány- és mentalitásváltásra van szükség. Románia mozdonyát a vezető elitnek nyugatorientált sínpályára kell helyezni. Különben marad a nyomor, a pizsok és az acsarkodás.

Második kérdése: Ki a hibás az ország népeinek mérhetetlen nyomoráért, szegénységéért, kilátástalanságáért? A válaszom tömör volt: az elit. A román politikai elit hazafiatlan, önző, felelőtlen és korrupt. A régi bojár szellem uralkodik soraiban. A „Noi muncim, nu gândim” („Mi dolgozunk, nem gondolkodunk”) és a „Nu ne vindem țara” („Nem adjuk el az országot”) szlogeneket, amelyeket 1990 tavaszán a Nemzeti Megmentési Front terjesztett, sajátos módon értelmezi és alkalmazza. Az ismerősöm az mondta: én is így gondoltam, ellenőrizni akartam önmagamot.

„Az állam szétbomlása, az autoritás válsága, a politikai osztály kapzsisága, a törvény tiszteletben tartásán és a törvénytelenések megbüntetésén örökődő szervek és intézmények cinkossága, a megfelelő törvényes keret valószínűleg szándékos hiánya, az állami tulajdon és az állami nagyvállalatok fölötti felelősség gyakorlásának – valószínűleg szintén szándékos – bizonytalanságai és kétértelműségei, valamint a pénzügybanki felügyelet lazasága Romániában a tolvajlást iszonyatos mértékűvé tette, a közpénzeket elkövetett erőszak a nemzet és az állampolgár biztonságát veszélyezteti, sőt Románia államként történő túlélését és a románok nemzetként való megmaradását.” (10)

A Sapientia Alapítvány által feltett további kérdésekre most nem kívánok válaszolni, az RMDSZ-szel foglalkozni, főiskolagondjainkat feszegetni stb., stb. De, mielőtt soraimat zárném, annyit meg kívánok jegyezni, hogy az RMDSZ és környezete, az erdélyi magyar elit 1989 után, az új történelmi helyzetben nem igazán töltötte be hivatását. A szűklátókörűség, a hatalomcentrikusság, a múlthoz és a szekúhoz való kötődése, az önzés és a kishitűség székértelői szerephez juttatta. Az úgynevezett kislepések politikája a román hatalommal való kacérkodást fedik. Románia euroatlanti csatlakozásának bajnokaként az RMDSZ tagadja az autonómiakoncepciót, nem tűzte célul az önrendelkezés jogának kivívását, az erdélyi magyarság jövőjét alárendelte a bukaresti román elit érdekeinek. Az RMDSZ korifeusai visszaélve a magyar szavazók bizalmával kisajátították az RMDSZ-t mint érdekvédelmi és közképviselői szervezetet, és ugródeszkának használják a jól fizetett beosztások és állások megszerzéséhez. A legutolsó helyi és területi, úgynevezett tisztújító gyűlések megkérdőjelezhetetlenül igazolták, hogy az RMDSZ sem jutott tovább a Magyar Népi Szövetségnél, amely az erdélyi magyarság érdekeit román hatalmi érdekek alá rendelte. Ma már értelmetlen megújulásról beszélni az RMDSZ-en belül. Olyan érdek- és közképviselőre van szükség, amely képes önálló, erdélyi központú magyar politikát folytatni. Ezért nem is

próbálkozom pontos alternatívát megfogalmazni az RMDSZ számára – értelmetlennek látom.

Természetesen, ez nem jelenti azt, hogy az RMDSZ minden eddigi eredményét tagadnám. Azt sem jelenti, hogy minden RMDSZ-képviselőt vagy tisztségviselőt eszközembernek vagy érdekembernek tartanék. Bizalmatlanságom a vezetőséggel és annak politikai irányvonalával kapcsolatos. Ezért nem is léptem ki az RMDSZ-ből, és továbbra is támogatom anyagilag.

A célirányos tevékenység hiányán kívül azt róvom fel a jelenlegi vezetésnek, hogy az erdélyi magyarságot, a felelős és tette kész, öntudatos, magyarságukat vállaló embereket, a tagságot kiiktatták a politikából. Sőt, rosszalták, hogyha magyar érdekekért spontán módon összegyűlt (Cserehát, kaszárnyaépítés elleni tiltakozás, anyanyelvű oktatás, csernátони, érmihályfalvi, nyárádszeredai fórumok stb., stb.) politikai akaratnyilvánításra. Megrótták a résztvevőket, elzárkóztak előlük, s nem egy esetben az RMDSZ-ből való kizárással fenyegettek meg több száz tagot. Ma az RMDSZ-t nem a szavazótábor, nem a tagdíjat fizető magyarság alkotja, hanem a klientúra tagjai, pártunk és kormányunk, sőt miniparlamentünk életfogytiglanig megválasztott bölcs vezetői.

A jelenlegi állapotokat elfogadni és azokba belenyugodni annyit jelent, mint lemondani az erdélyi magyarsággal való sorsközösségről, lesz, ami lesz alapon magára hagyni őt.

Meggyőződésem, hogy az erdélyi magyarság megváltását, sorsának jobbra fordulását, szülőföldjén való boldogulását, az otthon és a haza építését ott kell kereseni, ahol ezt válsághelyzetbe hozták – Európa és a világ nagyhatalmainál.

A mi tevékenységünk, az érdekképviseletet vállaló szervezetek meg személyek küzdelme nem szélmalomharc. Olyan helyzetet kell teremteni, amely a figyelmet az erdélyi kérdésre összpontosítja és a megoldást napirendre tűzi. Ezért be kell vonni, aktivizálni kell a magyar tömegeket, hogy tömegmegmozdulás nélkül hallatthassák hangjukat. Szabadságjogok megszerzésének másképp nincs esélye. Kívülről senki nem szolgáltat nekünk elégtételt, nem vállalja fel gondjaink terhét, ha mi nem kérjük, nem követeljük azt, ha nem avatkozunk közvetlenül be sorsunk alakulásába.

Jegyzetek:

- (1) Titu Maiorescu román filozófus, irodalmokritikus, politikus szavai.
- (2) Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés*. Magyar kisebbség, 1997/9–10.
- (3) Takács Ferenc: *A regionalizmus kérdése Romániában*. Pro Minortate, 1999/tél

- (4) idem
 - (5) Augusto Barbera: *Helyi kormányzat a globális gazdaságban*. Pro Minoritate, 2000/ősz-tél
 - (6) idem
 - (7) idem
 - (8) idem
 - (9) Constantin Iordachi: *Politika és interkonfesszionális küzdelmek az 1989 utáni Romániában: a forrásokért való küzdelmekről a nemzeti ideológia újrafogalmazásáig*. Pro Minoritate, 2000/ősz-tél
 - (10) Ilie Şerbănescu: *Mit és hogyan lopnak Romániában*. 22/20 szám (Ágoston Hugó fordítása).
- Király Károly*
Sepsiszentgyörgy, 2001. 06. 15.

10.

Nem öncélú bevezetesként mindenekelőtt köszönöm megtisztelő bizalmukat. Felkérésüknek annál inkább örülök, mivel a válaszadás e formájában közvetlenül senki sem förmedhet rám, nem torkolhat le, nem kiáltja rám, hogy pecsovic, renegát vagyok, csupán azért, mert esetleg nem mindenben értek egyet a hangadókkal. Fájó tapasztalatom, hogy manapság is az a szívesen látott, aki csak tapsol és semmiben nem ellenkezik. Szemléltetésképpen:

1996-ban, meghívottként, részt vehettem a Magyarok IV. Világtalálkozóján, a haldokló Magyarok Világszövetsége immár sajnálatos módon elhalálozott Vállalkozó Magyarok Világszervezete (VMV) egyik romániai területi képviselőjeként. Csodálatos volt a szervezés, a rendezés! Ennek méltányolásán túlmenően azonban véleményemet is kifejtettem, hogy a *Világszövetségnek elsősorban a nagyvilágban élő magyarok kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatainak kiépítésére kellene összpontosítania, mert ha pénz van, akkor a rászoruló magyarokat felkarolni is van mód, határokon túli kultúrájukkal együtt, s nem szükséges kérni, követelni a magyar kormánytól*. Mi több, s ez sem utolsó szempont, hogy ha a magyar kisebbségek sorsa ily módon jobbra fordulna, szülőföldjükön is megtalálnák számításukat – maradnának, gyarapodnának. És nemcsak anyagiakban, hanem lelkiekben is, mivel valós értelmet nyerne a manapság pusztán szónak számító együvértartozás megtartó ereje. Vesztemre arra is kitértem: szerintem *maradandóbb emléket és megbecsülést szerezhetett*

volna a Világszövetség, ha a szóban forgó találkozóra költött sok millió helyett a rengeteg pénzt egy halódó magyar falucskának juttatja Romániába, Ukrajnába vagy Szlovákiába. Minden résztvevőről feltételeztem ugyanis, hogy hozzám hasonlóan beérte volna teával, zsíros kenyérral, elvégre nem a kánaáni svédasztalok kedvéért utaztunk Budapestre. És „mertem” elmarasztalni Tőkés Lászlót, aki igencsak letorkolta beszédében Horn Gyulát, amiért expozéjában visszafogottan szólt a határokon kívül rekedt magyarság sorsáról. Jelzem, nem Horn Gyulát volt szándékom megvédeni. Csakis arra kívántam felhívni a figyelmet: Tőkés László püspökként kivonhatja ugyan a véres kardot (lelke rajta), egy miniszterelnöknek viszont minden szavát mérlegelnie kell, főként, ha nem politikai-gazdasági-katonai hatalmat képvisel. Azáltal pedig végképp kegyvesztett lettem, hogy a millenniumi készülődésre utalva szentségtörőnek tűnve kimondtam: nemigen van miért örömkönnyekeket hullatnunk, mert bár István királyunk valóban csodálatos országot hagyott ránk, napjainkra az „bécsi szeletté” zsugorodott, és fogy jelenleg is (a külföldieknek átjászott osztrák határ menti földek, falvak után, e napokban újabb 2 millió négyzetméter került egy amerikai vállalkozó kezébe...), mivel a mai „uralkodók” gátlástalanságánál csak kapzsiságuk és hozzá nem értésük nagyobb. Trianont okoljuk a haza vesztéért és sorsunk sanyarúságáért, holott a magunk okulására és hasznára a mindenkori magyar politikát kellene felülvizsgáljunk. Győzelmet aratni ugyanis nem csupán a harcmezőn lehet, hanem a tárgyalóasztaloknál is.

Az V. Világtalálkozóra már nem hívtak meg.

Válaszaim:

1. Meggyőződésem, hogy jogainkat nem nemzetiségi alapon kell követelnünk, hanem teljes jogú román állampolgárként. Itt születünk, ez a hazánk, még ha más nemzet fiai vagyunk is! 1990-ben ezért értetlenkedtem az RMDSZ létrehozásán és helytelenítem ma is azt a globalításra irányuló törekvést, amely eltekint a különböző emberek, csoportok politikai beállítottságától, miáltal elkerülhetetlenek a belső viszályok, amelyek feleslegesen emésztik energiánkat, elterelik figyelmünket tényleges érdekeinkről.

Mіндеzeken túlmenően úgy vélem: az RMDSZ tisztségviselői esetében is elkelne az „átvilágítás”! Az ugyan megtévesztő lehet, hogy a státustörvény kilátásai nyomán ismét növekvőben a tagdíjat fizetők száma, de a lényegen ez nem változtat. Sokan ráébredtek arra, hogy az RMDSZ égisze alatt olyanok is sütögették, sütögetik pecsenyéjüket, akik a múlt rendszerben is a terített asztaloknál tolakodtak, illetve a ranglétrán most felkapaszkodva tömködik zsebeiket (pl. soha nem volt nagyobb a ma-

gyar–román egyetértés, mint amikor a parlamentiek saját fizetésemelésükről határoztak...), miközben a romániai magyarság helyzete lényegében nemhogy javult volna, hanem romlott – a magyarországi milliárdos vérátömlesztések ellenére – néhányunknak ugyancsak felvitte az Isten a dolgát. (Az Isten?!)

A Székelyföld ismételt területi automómiájának felvetése további érdekelletéteket szül, megosztottsághoz vezet, hisz eleve kizárja a Partiumot, ahol máris fokozódik az elégedetlenség, mert úgy tűnik: Magyarország magyarféltéséből inkább csak a székelysége futja – és ezt a megállapítást nem elfogultság diktálja. Hogy egyebet ne mondjak: megyénkben, Szatmár megyében, mindössze 10% a magyarországi beruházók részaránya, míg a németeké 30%. De az sem használ ügyünknek, hogy közvetkezeten „erdélyi magyarokról” szólunk, holott a „romániai magyarság” megnevezés nem csupán tényszerűbb, de értékrendjében is több.

Ami pedig azon megállapítást illeti, hogy az alanyi jogon biztosított státus „...tovább darabolhatja a határokon kívül rekedt magyar nemzeti közösségeket...” – én is tartok tőle. Az viszont meggyőződésem, hogy együttélési esélyeinket rontani fogja. A szűklátókörűek és szélsőségesek máris „farkast kiáltanak”, s érezhetően növekszenek irigyeink mesterkedései is. Eddig is nehéz volt megértetni a többségiek többségével, hogy az – úgymond – „Erdélyben” élők (és nem csak a magyarok!) magasabb élet- és civilizációs színvonala elsősorban a térség előnyösebb, Nyugat felé nyitott, közvetlenebb kapcsolatokat lehetővé tevő földrajzi adottságainak és nem a történelem során kedvezőbb politikai, gazdasági, kulturális hatások ötvözetének köszönhető. De nem kevésbé igaz, hogy a bércekről még messzebb látni, és mindannyian szeretnénk jobban, zaklatás nélkül élni. Ha pedig ezt nem tudjuk elérni, megteremteni szülőföldünkön, akkor mentünk, megyünk, mennénk anyaországunkba – Magyarországra, Németországba – és még tovább, ha ott nem fogadnak. A kilátástalanság ténye taszítóerő, a jobb életminőség lehetősége pedig igen nagy vonzóerő! Hazafias szólammal nem lehet semlegesíteni! Adományokkal sem... Nem születünk koldusoknak, még ha kisémmizettek vagyunk is. Hogy egyedül az anyaországtól reméljük a segítséget? Hát kitől mástól? De nem úgy, ahogy eddig kaptuk... Juttassák vállalkozóinknak kedvezményes áron gépekhez, megrendelésekhez, a gazdálkodókat vetőmaghoz, növényvédőszerhez, talajművelő eszközökhöz, támogassák őket termésük értékesítésében. Még csak státustörvény sem kell hozzá! A románai magyar beruházások alkalmával pedig a magyarországi munka-

vállalók bérminimuma legyen mérvadó. Mert ha csak kihasználnak bennünket, igazán mindegy, hogy milyen trikolor alatt teszik...

2. A nemzetállam megteremtésének gondolata csalóka délibáb, szélsőséges agyszülemény, kultúrnépeknél már nincs foganatja. Hiszem, hogy nálunk is egyre többen megbizonyosodnak arról: nem az az érdem, hogy valaki románként születik, hanem csakis az, amit az ország asztalára tesz. A nagyhangú élhazafiakkal pedig egyenesen ellenzem a vitát. Akire nem hat a józan érvelés, az előbb-utóbb ököljogra vált. Volt alkalomunk találkozni örjögőkkel és örjítőkkel. De nem kell féltetni tőlük a magyarságot! Aki meg akarta őrizni a magyarságát, az megtette eddig is, és nyilván lesznek köztünk a jövőben is olyanok, akik 30 ezüstpénzért eladják magukat. Csak sajnálni lehet őket, de sajnálkozni értük kár lenne. Nélkülük csak erősebbek lehetünk...!

De ha már itt tartunk, nekem is lenne egy válaszra váró kérdésem. Szüleim hagyatékában találtam egy 1946. szeptember 3-án kelt, nevemre szóló okiratot, mely szerint az Észak-Erdély lakosságának hovatartozásáról rendelkező 1945/261. számú törvényrendelet I. szakasza értelmében – román állampogárnak minősülök. A magyar kormánytól viszont sem akkor, sem azt követően nem értesítettek arról, hogy visszavonták volna magyar állampolgárságomat. Eszerint én – és sorstársaim – kettős állampolgárok volnánk? Gyermekeinknek pedig ez alanyi joga?

3. Szerintem nem csupán a kisebbségi fiatalokra jellemző a tömeges elvándorlás, hanem a többségiekre is. Ők is el-odaigyekeznek, ahol megfizetik tehetségüket, igyekezetüket. A mai Romániát nemcsak a méltánytalan foglalkoztatás, a munkavállalók kiszolgáltatottsága, a nagyfokú munkanélküliség jellemzi, hanem a nyugdíjas élet kilátástalansága is. Utat találni ebben az ingoványos rengetegben valóban nem egyszerű. A kivándorlás, a külföldi munkavállalás egyébként igen sokba kerül mindnyájunknak. A külföldnek ugyanis csakis legjobbaink kellene. Mindezzel összefüggésben pedig az oktatásról – ezen belül a kisebbségi oktatáspolitikáról értekezni – szerintem – értelmetlen, mert a társadalmi elvárások sem körvonalazódtak – padlón az ipar, a mezőgazdaság, a turizmus és a kereskedelem nemkülönben...

4. Néhány esztendeje szövetségünk szintjén is az ifjúságra összpontosítunk. A magyar, román és sváb nemzetiségű, továbbá az ukrainai és szlovákiai fiatalok együttes táboroztatása – határainkon innen és túl –, a néprajzi értékek felkutatására és megmentésére irányuló közös törekvések, kulturális rendezvényeink, a határ menti települések testvérkapcsolatának szorgalmazása és kiépítése a legcélravezetőbb módja egymás meg-

ismerésének, megbecsülésének és összetartásának. Egyébként a román–magyar, magyar–román együttélés lehetőségének ténye nem újkeletű, emberöltők óta élnek kisebb-nagyobb közösségeink a Regátban, megőrizve anyanyelvüket és vallásukat, de különben is, Erdély kiélezett viszonyok között is bizonyított. A nemzetiségek közötti viszálykodás nem veleszületett lelki torzulása az ittélőknek. Gátlástalan politikusok, papok és nevelők oltják belénk a gyűlölködést. Az, hogy ezzel nem vagyunk egymagunk a nagyvilágban, egyáltalán nem vigasztaló. Ahol nem a józan ész az uralkodó, hanem az ösztönök törnek felszínre, ott elkerülhetetlenek a tragédiák. Sajnálatos módon a mai román politika sem mentes e túlfűtött „hazafiságtól”. Egyik-másik országatya vészterhes szavakkal óvja Romániát a magyaroktól. És ezektől a hordószonokoktól félttem Romániát, akiknek szeme láttára, hallagatólagos vagy tevőleges közreműködésével megy tönkre az ország és elszegényedő népével együtt mi is. Mint eddig is, most is egy hajóban utazunk románok és nem románok. Ahhoz viszont, hogy egymással szót érthessünk, a magunk részéről is több tapintatra volna szükség. Nem azt mondom, hogy feledjük, de azt igen: ne mind emlegetjük hősi múltunkat és fájó sebeinket. Igazodjunk jelenünk objektív valóságához, hogy átvészelve a mát – megélhessük a holnapot.

5. Elsődlegesen a parasztság felkarolását látom szükségesnek! És nem csupán azért, mert a mezőgazdaságnak hátat fordít a fiatalság, nem látva se jelenét, se jövőjét, hanem főként azért, mert a falvak ősi jussát visszakövetelő népe napjainkban elherdálja örökét. Márpedig, akié a föld, azé az ország, azé a hatalom.

6. Nem tudok válaszolni. Nem érzem magamat – magunkat! – otthon, biztonságban, megbecsülésünk pedig Romániában és Magyarországon is – tapasztalatom szerint – felszínes.

7. Sok energiánkat felemésztő, ellenségeskedésig éleződő pár(t)viadhoz vezető szélmalomharcunkra a Bolyai Egyetemen példálózhatom. Lám, az egyház megtalálta a módját az önálló magyar nyelvű főiskolai képzésnek is.

8. Az előzőekben már kifejtettem a kérdéssel kapcsolatos nézeteimet.

9. Válaszom egyértelmű: igen. De sikerünkhöz több megfontoltságra van szükség honi és anyaországbeli politikusaink részéről egyaránt. És hathatósabb, átgondoltabb anyagi támogatásra, mert a tehetős embert még a „kolozsvár-napocai bíró” is megsüvegei. Akkor is, ha magyar...

Ui: Nyelvezetemet illetően szolgáljon mentségemül, hogy negyven esztendőn keresztül újságíró voltam. Talán. Az elmúlt évtizedekben

ugyan nem mindenkor volt igazam, de tetteimet, szavamat és nevemet soha nem tagadtam meg. Ezúttal is vállalom.

Tisztelettel,

Lapka Tibor

Szatmárnémeti, 2001. 06. 06.

11.

1. A közösségi autonómiáról nekünk, szebenieknek, általában nincs egyéni véleményünk: értékítéletünket a média befolyásolja. Azt látjuk, mit jelentett a szászok autonómiája, amelyet évszázadokon át a magyar királyoktól kaptak. Ezért is tudtak megmaradni Erdély déli részén több mint 800 évig. A magyarságnak itt, Dél-Erdélyben az autonómiáról, közösségi autonómiáról kevés fogalma van, és a 4000 magyarnak itt a városban nem is lenne mit kezdenie vele a 180 ezer román nemzetiségű mellett. Miközben például a zsidó temető csak a zsidóké, nálunk még a református temető sem a reformátusoké és a katolikus sem a katolikusoké. Itt Szebenben nem annyira a magyarság autonómiája, mint inkább egész Erdély valamilyen fajta autonómiája az érdekes. Ebből fakad az egyén integrálódásról alkotott véleménye is. Mifelénk a magyar csak a templomaiban vagy az iskolában gyakorolja a nyelvet, azontúl csak románul beszél. Szinte azt mondhatom, hogy az ember azért jár templomba és iskolába, hogy ne felejtse el a magyar nyelvet és valahol gyakorolja is. Mert pénzhány miatt újságot nem vesz, és az átlagosnál szegényebb magyar társadalom nem Duna-tévézik, hanem gürcöl reggeltől estig, és ilyenkor még azt is elfelejti, hogy hívták.

2. A magyarság itt Romániában nem a nemzetállam léte vagy nemléte miatt veszíti el magyarságát. Ausztriában sokkal toleránsabb a társadalom, és ott még sincs olyan szellemileg kreatív magyar társadalom, mint Erdélyben. Igaz, ha itt, Erdélyben, valamilyen területen megjelenik egy tehetséges fiatal, rögtön elszippantja az anyaország, mert ott jobb a kereset. Az erdélyi magyarság egyre kevésbé tudja kialakítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit, mert politikusai nem ideológusok, hanem pénzhajhászok. A jó politikusok pedig kivándoroltak vagy kiűzték őket. Tőkés László semmi esetre sem példa a megmaradásra, bár ő is sokat tett az itteni magyarságért.

3. A Romániában tanuló kisebbségi fiatalokat nyilván a román államnak kellene támogatnia abban, hogy itt maradjon, mert az fektetett be

pénzt az oktatásába. De egy több nyelvet beszélő romániai fiatal szakember nem lesz bolond itt maradni, ha külföldön jobban kereshet. Nem anynyira az oktatáspolitikát kellene megreformálni, mint inkább a gazdaságpolitikát. Ám erre nincs kilátás. Így marad a fiatalok kivándorolása.

4. A magyar állam sokat fektet be a külhoni magyarság támogatásába. De talán túl későn. Már nyolcvan éve külön vagyunk az anyaországtól. Szeretjük Budapestet és vágyjuk látni, de Magyarország és Budapest számunkra túl drága, nincs hozzá pénzünk. Ha odamegyünk, ott is maradunk, és ha nem tudunk ottmaradni, inkább el sem megyünk. Dicséret Magyarországnak, amiért annyit tesz az erdélyi magyar kisebbségért.

5. Az erdélyi magyarságnak meg kellene őriznie még megmaradt templomait, iskoláit és jellegzetes kultúráját. A szászságnak is ilyen értékei voltak Erdélyben, mégis kivándoroltak, bár politikusaink maradásra biztatták őket. Valahogy úgy áll most a magyarság is, mint a szászság ötven évvel ezelőtt.

6. A magyar nyelvű oktatás kialakítása.

9. Pénz kell, pénz és pénz. Igaz, ehhez munka kell, munka és munka. A magyarság pedig elbalkániasodott, és inkább szeret bírálni, mint dolgozni.

12.

1. A válaszadó „háttere”: történelemtanár vagyok, kolozsvári gyermek- és ifjúkor, Bolyai Egyetem, legalább kettős identitástudat (magyar-örmény múlt), erős erkölcsi háttér (a család még „helyben”). Meg kellett érnem (tehetetlenül figyelve) Szilágysomlyó színe változását (a 65%-os többségből a 25–30%-os kisebbségi helyzetig, és ami még fájdalmasabb, a folyamatnak még nincs vége); megértem az 1980-as évek sötéttségét, felvállaltam az elmúlt 11-12 év kihívásait (önszerveződés), és tépelődve a lemorzsolódáson, tele reménnyel, sokszor kétségek között hanyódva kerestem a kiutat az összmagyar együttműködésben. Éppen ezért meggyőződésem, hogy hozzá kell szólnom az Önök súlyos kérdéseikhez, mert tenni kell valamit a szülőföld elhagyása ellen, együtt, de egyenként is, távlatokat kell nyitni, lehetőséget teremteni az itthoni érvényesüléshez, a félelem és kétségek nélküli világhoz.

2. A kisebbségi sors megoldásának kérdése évtizedekkel korábban jó irányba mozdult el nemzetközi szinten, anélkül azonban, hogy véglegesen kifejeződést kapott volna. Elméletileg (majdnem) mindent tudnak

választott vezetőink (Jakabffy, Bibó és a maiak nyomán), marad a legnehezebb – a helyes út megválasztása. Igazuk van a körkérdés megfogalmazóinak – a követendő út az egész hazai társadalom mentalitásának elmozdulása, a többség és a kisebbségi egymásra találása, de nem ez utóbbi hajbókolása, megalázása, egyéniségének feladása révén, hanem a türelmes párbeszéd útján. Vajon van-e erre hajlandóság a többségben, és van-e még ideje rá az állandóan lemorzsolódó magyarságnak?

Ami saját belső gyengeségeinket illeti: a többség az anyagi ellehetlenedéssel küzd. Új „erkölcs” (a pénz mindenhatósága) van születőben, és ha gazdaságilag nem mutatkozik gyorsan eredmény, az erkölcsi meggyengült magyarság tömegesen választja az anyaországot és a Nyugatot. Nem dogmákra, állandóan szajkózott „kiállásokra” van szükség, hanem jól nyomon követhető, számba vehető, gyorsan megtérülő segítség-re (a legjobb a befektetés), és megbízható, szülőföldjüket gondozó (érte dolgozó) szürke eminenciásokra. Feltehetőleg, szemléletváltásra, új felfogás új hordozóira, elsősorban fiatalokra van szükség.

3. Az elmúlt egy-két év eseményei arról tanúskodnak, hogy új utakon jár a magyar külpolitika, kapcsolatai természetesebbek az utódállamok magyarságával. De még sok a bizonytalanság. Tévedés volt segíteni a diákságot (talán az első 2-3 éven kívül), hogy külföldön folytassa tanulmányait, hogy aztán ne jöjjön haza, sőt, példájával másokat is kicsaljjon. Tévedés egy-két párt mellett letenni a garast: ez azt sugallja, hogy ki vagyunk szolgáltatta bizonyos politikai köröknek. Súlyos tévedés kiirtani az önbizalom lángját magunkból. Sikertelen tömeges megmozdulásaink csak arra voltak jók, hogy az amúgy is elmenők önigazolását szolgálják. Tudatosítani kell a megvalósításokat: a magyar történelem tanításának a bevezetése, felelős beosztások leosztása és megtartása (ez utóbbi nem mindig sikerül), az induló magánügyek, a közigazgatási törvény (harcolni kell teljes alkalmazásáért). Biztosítani kell a régiók együttműködését, a szórványok kézzelfogható megsegítését („gyorssegély” és állandó törekvés), az erdélyi magyar értelmiség megbecsülését. A média foglalkozzék konkrétan a fentebb említettekkel, példaként állítsa az olvasók elé a szavahihető világi és egyházi embereket. A magyar igazolvány körültekintő kiosztása ne ossza meg tovább az erdélyi magyarságot. Kár, hogy az 1989-es változások felkészületlenül találtak mindannyiunkat. Sodrótunk az árral, de ennek véget kell vetni. A Makkai-féle „Nem lehet”-et nem tartom elfogadhatónak a ma számára.

Joikits Attila

Ui. Trianon után vagyunk 81 évvel. Megváltozott a világ, a nemzetközi kapcsolatok rendszere, Magyarország ma „több”, mint egy évtizeddel korábban.

Ha rajtam múlna, egész Erdély területén találkozókot szerveznék a kérdés alapos, eszmei és gyakorlati megközelítése érdekében. Hagynám kibeszélni az egyszerű embereket, és nem befolyásolnám őket sem letaglózó pesszimizmussal, sem kincstári optimizmussal. Tudom, a kérdés tudományos megközelítése egy szűkebb és képzett csoport feladata, de úgy látom, nem elég a téma elvi szinten való „megoldása”, a kiút keresése; a találkozókön óhatatlanul napi kérdések kerülnének szóba, s netán alkalmazható ötletek is elhangzanának. Egyébként csak olyan vezetőt tudok elfogadni, akit életvitele (és közeli családtagjainak élete) Erdélyhez köt, jövője itt van, és ezért kínlódik, dolgozik, lelkesít és bátorít. Igaz, nem egyszer (akaratom ellenére!) érzelmileg közelítem meg a kérdést, de más-képp üres maszlag minden szavunk.

Tisztelt Szerkesztőség!

Az idő sürget, még egy ilyen évtizedet nehezen bír el a statisztikánk. Önök a kérdés ismerői, minél hamarabb közöljék az illetékesekkel a véleményeket. Nincs meghirdetve a homogenizálás, és mégis megy magától.

J. A.

13.

Tisztelt Levente és munkatársai!

Huber István igazgató úr nekem adta át válaszáadás végett körkérdésüket. A máramarosszigeti Dragoș Vodă Főgimnázium tanára vagyok. Két, egyetemet végzett gyermekem telepedett át Magyarországra, egy pedig Kolozsváron él. Román–magyar fordító is vagyok, a Máramarosszigetről és környékéről kitelepülők iratait intézvén, a személyes beszélgetések révén nagyjából fel tudom mérni a kitelepedések okait.

Szavaimért vállalom a felelősséget.

Magyarságunk az ötvenes években még természetes állapot volt. Gyermekkoromban fel sem tévődött, hogy magyar család román iskolába adja gyermekét. Először a magyarországi szülők iratták gyermeküket román iskolába, majd követte őket néhány értelmiségi szülő. 1960-ig, az önálló magyar iskolák megszűnéséig, Máramarosszigeten öt általános iskola volt és egy középiskola. Az egyesítéskor a két liceumi VIII. osztályba még 150 magyar gyerek felvételizett. 1963-ban érettségiztem, akkor

még két román, két magyar és egy ukrán osztály volt a líceumban. 1989-ben 14 román osztály, egy fél magyar és egy fél ukrán osztály maradt, egy általános iskolában pedig egy-egy sor magyar osztály.

Következtetés: a magyarság megmaradásának egyik feltétele a teljesen önálló anyanyelvi oktatási rendszer visszaállítása, még akkor is, ha úgy tűnik, hogy ez enklávéhoz vezet. Indoklás: a valamikori hatalmas magyar könyvtárakat felszámolták, a könyvek nyomtalanul eltűntek. Közös iskolákban (most talán már kevésbé) a tantárgyak zömét románul tanították, mert magyar nyelvű teljes katedrák nem jöttek ki. 1989-ig a magyar anyanyelvű tanárok 80%-a románul tanított a környező falvakban.

Ha a főiskolák román nyelvűek, indokolt, hogy a középiskolát is románul végezzék, mert a magyar hallgatóknak ténylegesen nyelvi nehézségekkel kell megbirkóznuk. A fiam a kolozsvári műszaki egyetemre felvételizett, az első két év gyötrelmes volt, és az öt éven át végig külömböztetésben volt része. A tanügyi törvény most lehetőséget ad az anyanyelvi műszaki oktatásra is. Hogy miért kell az önálló magyar oktatás? Az iskolákból teljesen eltűntek a magyar nyelvű szemléltetőeszközök. A Duna-tv jóvoltából 20 év óta most először érkezett szemléltetőeszköz az anyanyelv tanításához. A szigeti általános iskola a hollandoktól kb. 40 számítógépet kapott, ezekhez magyar tanuló még nem ülhetett le. A középiskolában magyar informatikaosztály nem indulhat, intenzív nyelvosztály sem, mert mindig egy-egy középutat kell választani, kevés gyerek lévén nem valósulhat meg a szelekció. A szelekció hiánya természetesen a tanári karban is megnyilvánul. 1989 előtt igyekeztek a leggyengébb tanárokat tenni a magyar tagozatra. Pedig a magyar gyerekeknek is minőségi oktatásra van szükségük!

Második ok, ami kikezdte a szigeti magyarságot, a gazdasági represzió. Azáltal, hogy elvették a földeket, a kisiparosokat szövetkezekbe tömörítették s elvették a termelőeszközeiket, könnyebben tudták szellemi zsarolásnak is alávetni őket. Közösségünkre a legnagyobb csapást az iparosítás és a vele járó betelepítés jelentette. A város jellege rövid idő alatt teljesen megváltozott. A megszokott polgári rend felbomlott, rengeteg regáti vagy más vidékről ideköltöztetett román jutott vezetői funkcióba. A jelenlegi román értelmiség több mint fele nem itteni születésű. A lakótelepeket a magyarok tulajdonában lévő kertekbe tervezték, a lebontott házak 90%-a magyaroké volt. A volt zsidó házakba mind románok költöztek, a tömbházakba a kiutalásokat úgy adták, hogy lehetőleg minden emeleten a családok vegyesen lakjanak. Ez megbontotta az addigi kisközösségeket. A mostani gyerekek zöme már szívesebben beszél románul,

a magyar beszéd szégyen lett. A magyarul beszélők zöme kevert nyelvet beszél. Egyedül az egyház az, amely még ragaszkodik a magyar közösségek fennmaradásához. (Kevésbé a katolikus egyház, ahol már nagyon sokszor román misét is tartanak.) A vegyes házasságokból származó gyermekek mind román iskolába járnak és ortodox vallásúak.

Következtetés: A magyarság fennmaradásának másik záloga a tulajdonjog teljes visszaállítása. A valamikor elvett földeket, mivel csak 10 hektárig adták vissza, mind román kézre juttatták. Most, hogy 50 ha a maximum, már nem lehet visszaállítani az eredeti földtulajdont. Sajnos még a visszajuttatott földekkel sem érünk sokat, mert a termést lelopják, a visszaadott gyümölcsösökben már nincsenek fák, az ültetett csemetéket ellopják vagy tönkreteszik. Az is gond, hogy a fiatalok már nem óhajtanak gazdálkodni, bár ez természetes, hiszen egy szál kapával ma már nem lehet földet művelni. Rengeteg földet adnak el a románoknak, mert a magyarok sem megvenni, sem megművelni nem tudják.

Javaslat: Közös farmok létrehozása, amelyekben belül kezelnék az öregek vagy a más vidékre elköltözötték földjeit, a tulajdonosok minimális összegért is bérbe adnák a földeket és így nem kerülnének idegen kézbe. Ami a legfontosabb: visszaállítani a régi Hangya Szövetkezetet a termékek értékesítésére, valamint felállítani egy erdélyi magyar bankot. (A románoknak is volt Albina bankjuk, gondolom ez nem törvénybe ütköző, esetleg, hogy ne érjen vád etnikai bank felállítása miatt, ún. Református Egyházi Bankot vagy Katolikus Egyházi Bankot lehetne létrehozni, persze nem az RMDSZ Tulipán-szerű szerkezetével, ahova annak idején sikerült a magyar szélhámosokat összegyűjteni.) Ezeknek a részvényesei csak egyházi ajánlásokkal rendelkezők lennének, és csak egyházi ajánlással rendelkezők kapnának kölcsönt. Kölcsönt elsősorban fiataloknak kellene adni lakásvásárlásra vagy építésre, gazdasági befektetésre.

Minden RMDSZ irodában legyen egy szakember vezette információs központ, aki segítene az alapítványi pályázatok helyes megírásában (meglátásom szerint jelenleg csak néhány közelálló jut pénzhez). Ezek az információs központok tartsák számon minden verseny, rendezvény időpontját, részvételi lehetőségét. A magyar újságok rendszerint csupán pár nappal a lejárát előtt közlik az időpontokat, a vidékiek gyakorlatilag ki vannak zárva a részvételtől. Ezekben az irodákban lehessen hozzájutni a különböző szakiskolák és egyetemek felvételi feltételeihez is. A szigeti RMDSZ-irodába eddig is rengeteg felhívás érkezett, de nem juttatják el őket az iskolákhoz. Büntessék meg azokat az RMDSZ-tisztviselőket, akik csak a díszebédes rendezvényeket tartják számon – saját érdekükben.

Szerintem nem vándorolna ki annyi fiatal, ha Magyarországon hagynák nyugodtan dolgozni őket, és nem szigorítanák ottlétüket mindenféle engedélyköveteléssel (munkavállalási-, tartózkodási engedély, havi hazautazás útlevelpecsétért), nem kérnének annyian letelepedést sem. Miután megszereznék a boldogulásukhoz szükséges minimális anyagi alapot, visszatérnének, és hamarabb térnének haza, ha nem kellene százezer forintokat költeniük a magyar bürokrácia különböző bélyegilletékeire. A kivándorlás oka nem elsősorban etnikai jellegű, hanem gazdasági. Elmenne minden román fiatal is, ha lenne hova.

A státustörvénnyel kapcsolatban: ha már úgyis berzenkedik a román kormány, nem kellene bevonni a magyar igazolvány megszerzéséhez szükséges eljárásba az RMDSZ-t. Állítsanak fel Magyarországon tetszés szerinti irodát (ezeknek címeit átadhatják az RMDSZ irodáknak). Van éppen elég románul tudó személy Magyarországon, akit ott lehetne alkalmazni, ha esetleg okmányok átvizsgálására kerülne sor. Ezeknél az irodáknál jelentkezhetne levélben, faxon, e-mailen mindenki, aki az igazolványért folyamodna. Az iroda beprogramálná, mikor jelentkeznek személyesen. És ha a kérelmező felmutatna egy igazolást, hogy magyar iskolát végzett, vagy gyermeke magyar iskolába jár, automatikusan megkapná az igazolványt. Ha ez nem áll fenn, szánjanak rá húsz percet, és ott helyben írja meg magyarul a kérvényét, vagy beszélgessenek el vele tíz percig, akkor úgyis kiderül, hogy tud-e magyarul vagy sem. Nem kell ehhez semmilyen ajánlás (amit esetleg itthon egy kis szilvóriummal megszerezhet). Aki magyarnak vallja magát, és tud magyarul, az legyen magyar. Tehát nem állna fenn a vád, hogy a magyar állam más állam területén intézkedéseket foganatosít. A tanulói segílyt is ki lehet osztani nem készpénzben, hanem a román tanrendnek megfelelő tankönyvek, tanszerek szétosztásával, az egyházak, a Pedagógus Szervezet közreműködésével. Mint említettem, a tartózkodási engedély ne három hónapra szóljon, hanem korlátlan időre, csak legyen kötelező bejelenteni a lakhelyet, akárcsak bármelyik magyar állampolgárnak. Ha én tudom, hogy bármikor átmehegek és bármennyi időt tölthetek Magyarországon, nem fogom kérni a letelepedést. Törvénsértést pedig nemcsak idegen, hanem magyar állampolgárok is követnek el Magyarországon, nem tudom miért kell pont tőlünk félni.

Visszatérve a gazdasági alapokhoz. Elvárásom az RMDSZ-szel szemben: minden héten nyújtson be egy követelést a román parlamenthez, amelyben kéri az egyházi ingatlanok természetbeni visszajuttatását, a teljes restitúciót. Kéthetente pedig Strassbourgba, havonta pedig a nagyhatalmak kormányaival ismertesse, hogyan tartják be nálunk a törvényeket.

Máskülönben a románokkal való együttélés szerintem nem gond. Ha nekem van pénzem, azzal állok szóba, akivel akarok és akivel jólesik. A köznapi életben ki lehet bírni azt a néhány megjegyzést, amivel „kedveskednek”, mert nem igazán jellemző. 70 kollégám közül csak egytől hallottam magyarságomat sértő szavakat.

Igazából a romániai társadalmat kellene megváltoztatni, de ebből a szempontból teljesen pesszimista vagyok. Talán megoldás lenne az erdélyi gazdasági autonómia kiharcolása, de erre nem látok gyakorlati megoldást, amíg a sok regáti csak gyarmatnak és nem hazájának tekinti Erdélyt.

Román János

Máramarossziget, 2001. 05. 31.

14.

1. Sorsunkat nem lehet elszakítani Európa népeinek és népcsoportjainak sorsától. Az internet korában nem különülhetünk el másoktól, egyre inkább *terra nostrában* és *emberiségben* kell gondolkodnunk ahhoz, hogy tisztán lássuk helyünket, helyzetünket, szerepünket a világban. A rész (mi) és az egész (emberiség) léte szorosan összefügg, kb. úgy, ahogy az emberi test minden sejtje összefügg egymással, miközben mindeniknek pontos feladata van.

Kisebbség–többség, fogalmak, amelyek félrevezetik az embert. A „kisebbség” azt sugallja: kevesen vagytok, nem számítottok, nem tehettek semmit, vagy csak keveset, mert úgyis a nagy számok döntenek, a sokak. A „többség” tagjai szintén csapdába esnek, mert félrevezeti őket nagyságuk tudata, az erő, amit képviselnek, arányt tévesztenek, önmaguk nagyságát a kisebbséghez viszonyítják, elbizakodottá válnak és elszakadnak a realitástól.

Ilyen szempontból egyik sem nyújt megoldást a felmerülő problémákra. Vegyük csak az oktatást, amely a legnagyobb gondot jelenti számunkra. Nemcsak az a fontos, milyen nyelven tanulunk, hanem az is, hogy mit tanítanak nekünk azon a nyelven. Vitán felül áll, hogy idegen nyelvet is csak az tud jól megtanulni, aki alaposan ismeri az anyanyelvét. Az első két életév meghatározó ezen a téren. A kisebbség téved, amikor azt mondja, minek nekem a román nyelvet tanulni, amikor az tőlem időt, energiát követel, ha Magyarországon élnék, semmi szükségem nem lenne rá. A valóság az, hogy a befektetett energiák megtérülnek, és felbecsülhetetlen gazdagságot hoznak életünkbe.

Próbáljuk meglátni kisebbségi létünk jó oldalait is, s a gondjainkra keressük meg mi magunk a megoldást. Egyike ezeknek, hogy ne a másik nép ellenében határozzuk meg magunk. Életünkkel mutassuk meg, mivel tettük gazdagabbá az emberiséget.

Alaptörvényünk legyen a tízparancsolat, amelyet tanuljunk meg, és tanítsunk meg mindenkinek. Ne siessünk elítélni a többség magatartását, inkább vigyázzunk arra, hogy a mi magatartásunkban nyoma se legyen mindannak, amit másokban kifogásolunk.

A kitelepedés is lehet egyfajta megoldás, de a lét kérdéseire mindenhol válaszolni kell, s ez ismeretlen terepen, családi-baráti-anyagi-érzelmi háttér nélkül nehezebb. A közösség fundamentuma a család, a megmaradást erre lehet építeni, akkor is, ha jogfosztottságunk fájó alapkérdés marad mindaddig, míg elkobzott javainkat vissza nem kapjuk. Nehéz megértenie helyzetünket annak, aki nem tapasztalta, milyen az, amikor egy közösséget megfosztanak anyagi és szellemi javaitól, kitelepítik és kollektív bűnösséggel vádolják.

Nem véletlen, hogy sorainkban éppen jogászokból van a legnagyobb hiány, valamint gazdasági szakemberekből és társadalomszervezőkből.

Korunk bűvös szót talált a problémák megoldására: a pályázatokat. De tudjuk, hogy a támogatásra szánt alapok nem elegendők a lepusztított, tönkretett országok talpra állításához. Ezért nem lehet csodálkozni, ha eluralkodik a minden mindegy hangulat s az az érzés, hogy legjobban ha továbbállunk.

Összegezve: rendeznünk kell végre közös dolgainkat. Vállaljuk a felelősséget egymásért, dolgozzunk pontosan, szépen..., a családra alapozva.

A kisebbségi lét alapkérdése a jog: jog az élethez, az anyanyelven való tanuláshoz, a tulajdonhoz, a hit gyakorlásához, a kultúrához, a hagyományok őrzéséhez, az identitás megőrzéséhez, a politikai döntések meghozatalához, hogy ne döntsenek róla nélküle, a munkához, a kollektív jogok gyakorlásához stb. Tudatosítani kell azt, hogy a többségekkel együtt mi is adófizetők vagyunk, akik hozzájárulunk az ország fejlődéséhez, és nem mondhatunk le a fejlesztés minket megillető részéről. Fontos múltunk, történelmünk ismerete, de nem szabad elszalasztani a jelent, nem szabad megfosztani közösségünket egy jobb jövő lehetőségétől.

2–3. A nemzetállam mint modell, a jövőben sokat fog veszíteni „varázsából”, s akkor a kisebbségi kérdés kezelése is más lesz, de ez sajnos egyelőre még a jóléti társadalmakban sem működik igazán, lásd a korzikai autonómia megteremtésére tett erőfeszítéseket a francia parlamentben.

Legegyszerűbb a társadalmi együttélés alapszabályaként mindenkinek megtanítani a tízparancsolatot. Ha ezt betartaná mindenki, többség és kisebbség, lényeges javulást lehetne elérni. Valahogy úgy, mint a közlekedésben: kell legyen egy szabály, amely mindenki számára lehetővé teszi a haladást, minimálisra csökkentve a balesetveszélyt.

Nem hiszek a „nem lehet”-ben, meg kell találnunk az „ahogy lehet” útját, módját. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy problémáinkra nincs megoldás. Egymásra vagyunk utalva, népek, nemzetek, nemzetiségek. Az úgymond megoldott kérdések – zsidók, németek eladása, kivándorlásra való ösztönzése – új gondok megjelenését okozták. A magyarság távozása szülőföldjéről szép álomnak tűnhet a xenofób „hazaffyak” számára, de az előző példákból látjuk, hogy ez nem megoldás.

Egyike a lehetséges megoldásoknak, hogy a fiatalok és az idősek egyaránt ismerkedjenek meg más népek életkörülményeivel, kultúrájával, persze nemcsak virtuálisan (tv, videó, film, sajtó), hanem utazás, tapasztalatcsere, cserevakáció, faluturizmus, egyházi rendezvények révén. Éppen ezért mindezeket támogatni kell, fejlesztésüket elő kell segíteni. Nem véletlenül küldték messze földre tanulni gyerekeiket őseink, és hívtak mestereket építkezéshez, orvosláshoz, árvízvédelemhez.

Nyitottság, tanulási készség, türelem, szolidaritás, tudás és kemény munka árán teremthetünk jövőt népünk számára, s ehhez kiindulási pont lehet helyzetünk, valamint anyagi és szellemi lehetőségeink pontos ismerete. Feltétlenül szükség lenne tehát a sokat emlegetett adatbázis megteremtésére, amely segítené a megfelelő döntések meghozatalában.

Szükség van oktatáspolitikánk megreformálására, de ezt csak szemléletváltással lehet megvalósítani. A tanulás célja nem lehet csak egy oklevél megszerzése: olyan tudásra kell szert tenni, amely nemcsak az értelmes munkalehetőséget biztosítja, hanem a váltás lehetőségét is, ha a piac úgy kívánja.

Az oktatásnak személyre szabottnak kell lennie, olyannak, amely figyelembe veszi a gyermekek képességét, az egészséges versenyszellem kialakítását. De minőségi oktatást csak magasan képzett, motivált, erkölcsi és anyagi megbecsülésnek örvendő tanerőkkel lehet elérni. Különösen fontos a szürkeállományba való befektetés, hiszen a kisebbséget megfosztották anyagi javaitól, nagyobb adókat róttak ki rá stb. Egyetlen lehetőség maradt számára: a tanulás, a tudás. Tudnunk kell azt is, hányan vagyunk és hol, mivel foglalkozunk, mihez értünk, mit alkottunk, vagyis „be kell gyűjtenünk minden kötőszót” az örökségből.

Nincsenek bankáraink, kis- és nagyvállalkozóink, adó- és illetékszakembereink. Informatizálódó világunkban felértékelődtek az informatikusok: jobban megbecsülve őket, itthon is hasznosíthatják tudásukat, nem kellene elvándorolniuk.

Képezzünk szakembereket a turisztika, a konyhaművészet, a népi mesterségek terén (lovaglás, halászat, vadászat, gyógynövénygyűjtés stb), fejlesszük a szolgáltató- és a szórakoztatóipart.

4. Biztos vagyok benne, hogy a román–magyar együttélés lehetséges békés és rendezett formában. Erre vannak jó példák. Az is bizonyíték erre, hogy mindkét nép integrálódni akar az európai népek közösségébe. S a két ország integrálódásához érdeke fűződik az Uniónak is, hiszen ellensúlyoznia kell az Amerikai Egyesült Államok és az ázsiai országok előretörését. A *nagy egészben* pedig másképp fogunk viszonyulni egymáshoz, hiszen a határok elveszítik jelentőségüket.

5. Prioritások:

- A családnak, a társadalom alappilléreinek, meg kell erősödnie, gyermeket kell vállalni, mert anélkül nincs semmilyen jövő.
- Oktatási intézményeket kell létrehozni, és tudást kell szerezni, majd átadni.
- Jogi utat kell találni elorzott javaink visszaszerzésére, a meglévők megtartására.
- Örökségünkre, tudásunkra, munkánkra építve vállalkoznunk kell, hogy életlehetőséget teremtsünk – munkahelyet, lakást a fiataloknak.
- Pályázni kell és élni a hitel lehetőségeivel, hiszen a modern társadalmak így fejlődtek.
- Élni kell a politikai szövetségek kínálta lehetőségekkel.

6. Érdekképviselőnk legnagyobb eredményének a kormányban való részvételünket tartom. Jelenlétünk a román parlamentben és a kormányban megváltoztatta a hangvételt, a hangsúlyt, és nem lehet úgy tenni, mintha ott sem lennénk.

A tanügy, a közigazgatás, az autonómia, a kisvállalkozások, a tulajdonjog rendezése, a közösségi jogok, a kultúra, a könyvkiadás, az egészségügy – csupán a legfontosabb területek, ahol komoly eredmények születtek.

7. Legtöbb gondot a konfliktuskezelés hiánya, szétszórtságunk, a kommunikációs zavarok, a nemzedéki ellentétek, az érdekek különbözősége, a tekintélyelv alkalmazása pártfegyelem formájában stb. okozzák.

8. Vitathatatlanul közös céljaink rövid felsorolása:

- a magyar nyelvű oktatás biztosítása az óvodától az egyetemig;
- egyházi és polgári javaink visszaszerzése;

- a közösségi jogaink gyakorlásához való feltételek biztosítása törvény által a rászorulóknak (öreges, betegek, fogyatékosok, hajlék- és munkanélküliek, elhagyott gyerekek);
- a lakáskérdés megoldása;
- vállalkozások lehetővé tétele;
- turizmus (falu) – szolgáltatások javítása;
- utak – infrastruktúra javítása;
- szaktudás megszerzése, gyarapítása a szolgáltatások terén, továbbképzés minden területen;
- tehetség gondozás, ösztöndíjak, díjak biztosítása;
- megfelelő erdő- és legelőgazdálkodás, állattenyésztés;
- ipari parkok létrehozása, a nagytőke beáramlásának megkönnyítése.

9. A romániai magyarság rendelkezik minden eszközzel, ami a fent említett dolgok megvalósításához szükséges. Istenbe vetett hittel, erős akarattal, kitartó munkával és szorgalommal. Erdély ismét tündérvilla lehet, ahol a népek békében, harmóniában élnek együtt.

Balázs Piroska

15.

Mielőtt a körkérdésre válaszolni próbálnék, meg kell jegyezni, hogy az erdélyi magyarság új történelmi helyzetbe nem 1989-ben, hanem 1920-ban került. Akkor vesztette el szabadságát és egyenjogúságát. Másik észrevétel, hogy ma már nem dönthet egy közösség sorsáról senki más, mint maga az egyén, aki ugyan a közösség tagja, és ha akarja élvezheti annak minden előnyét, de döntéseit elfogadni nem köteles, ugyanakkor a közösségnek kötelessége támogatni az egyént, amely a közösség tagja.

Ezért nagyon nehéz a Sapientia Alapítvány kérdéseire érdemleges választ adni. Csak a magam véleményét mondhatom. Csak én dönthetek.

Mindenekelőtt el kell döntenem magam számára:

- akarok-e Nagy-Magyarországot?
- akarok-e bármilyen területi revíziót?

A válaszom mindkettőre egyértelműen *nem!*

- akarok-e Erdélyben maradni?

Ha a válaszom *nem*, akkor kivándorlásomat vagy akár a tömeges kivándorlást (lásd százszok, zsidók) támogatnia kell mind itthoni, mind nemzeti közösségemnek.

Ha a válaszom *igen*, közösségemnek – mindkettőnek – támogatnia kell anyagi-tudati-szellemi megmaradásomat. Sőt, a magyar államnak, ha erősíteni akarja az erdélyi magyar közösséget, az esetleges emigránst is támogatnia kell, addig is, amíg megvalósul az Egyesült Európa.

Visszatérve a kérdésekre.

1. A dilemma nehezen oldható fel, de az biztos, hogy nagyobb bátorsággal kell hozzáállni a teljes körű önkormányzat kérdéséhez.

Közösségünknek a *román államhoz* fűződő viszonyát illetően:

- a rendőrség alárendelését az önkormányzatnak, sőt állományának meghatározását is általa;
- minden államhatalmi szerv vagy civil szervezet telepítését csakis az önkormányzat jóváhagyásával lehessen végrehajtani;
- az önkormányzatnak joga legyen azok működését ellenőrizni;
- azonnal nyilvánosságra hozni minden egyént vagy közösségünket érő negatív megkülönböztetést, megtárgyalni azt helyi, megyei és parlamenti szinten, s ha jogorvoslás nem történik, akkor az Európa Tanácshoz és az Európai Parlamenthez fordulni;
- állandó konzultáció ezekben a kérdésekben a román pártokkal és civil szervezetekkel.

Közösségünknek a *magyar államhoz* fűződő viszonyát illetően:

- csak azoknak az erdélyi magyaroknak biztosítani előnyöket, akik magyar iskolába járatják vagy járatták gyermekeiket;
- csak azoknak a külföldön – nem csak Magyarországon – tanuló erdélyi diákoknak nyújtani támogatást, akik kötelezik magukat, hogy legalább a tanulmányi idejüknek megfelelő időt Erdélyben, erdélyi magyar érdekeltségű cégnél fogják ledolgozni;
- az erdélyi magyar magánegyetem diákjainak – esetleg az állami egyetem diákjainak is – tandíjmentességet biztosítani.

2. Látok esélyt arra, hogy kialakíthatom ittmaradásom és megmaradásom anyagi-tudati-szellemi feltételeit, ha a nem könnyű körülmények ellenére ki tudunk tartani az euroatlanti felzárkózásig, mert Románia csatlakozása után magától érthetővé válik majd a teljes körű önkormányzatiság.

3. Az önkormányzatiság nem oldaná meg feltétlenül az oktatáspolitikai reformját, de véleményem szerint helytelen a kérdésfeltevés, mert egy igazán modern oktatáspolitikai bevezetése Romániában nem veszélyeztetné a magyarságtudatot, ha:

- a legtehetségesebb fiatalok érdeklődését fel lehetne kelteni a tanügyi pálya iránt;

- a tanügyi pálya iránt érdeklődést mutató fiatalok kiválogatásánál a rátermettség mellett a magyarságtudatot is figyelembe vennék – de nem a magyarkodást és a magyar gőgöt –, és ezt képzésük alatt is erősítenék;
- a tanügyi pálya választását és a tanügyi pályán való megmaradást csak jelentős jövedelemkiegészítéssel lehet biztosítani. Ehhez adjon támogatást a magyar állam, de a helyi magyar közösség is. Ez sokkal fontosabb lenne, mint az ingyenes utazás vagy egészségügyi ellátás a Magyarországon tartózkodók számára.

Ezek az intézkedések elősegítenék a 2. pontban felvetett probléma megoldását is.

4. Van elképzelésem arról, hogy miként lehetne megoldani a kérdést. Egy új szellemiségű pedagógusgárda létrehozása – ahogy az előbbiekben felvázoltam (és ami a románság részéről is létrehozandó) nagy lépés lenne abba az irányba, hogy az újabb generációk ne utasítsák el egymást, ne legyenek gyanakvók egymással szemben. Ugyanakkor legyenek tisztában a egyes házasságok minden hátrányával.

Sokkal erőteljesebben – szenvedélyesen – emelném föl szavam minden antiszemita és sovíniszta megnyilvánulás ellen. Ezeket a magánéletben bűnnek, a közéletben büntetendőnek érzem.

Gondolom, tüzetesen kellene tanulmányozni a német–francia megbékélés folyamatát, konzultálni kellene ennek a folyamatnak a megvalósítóival.

5. Gazdagodás, anyagi biztonság, szociális biztonság az egész közösség számára.

6. A helyi közigazgatási törvény és az anyanyelvhasználat lehetővé tétele a közigazgatásban, a föld- és erdőtörvény, az ingatlanok visszaszerzésének lehetősége, a tanügyi törvény és a Babeş–Bolyai magyar tagozatának bővítése, az önálló magyar egyetemek létrehozása.

7. Az állami magyar egyetem létrehozásának erőltetése Kolozsváron. Talán máshol kellett volna. Nincs tudomásom arról, hogy bármelyik magyar szervezet alkalmazta volna a döntéshozatalban vagy a tisztségviselők kiválasztásánál a konszenzusos módszert, s ez gyakran vezetett megvalósíthatatlan elgondolásokhoz, parttalan vitákhoz, a nem megfelelő személy kiválasztásához egy feladat elvégzéséhez. Ezek a hibák vezettek az erdélyi magyarság kiábrándulásához.

8. Véleményem szerint legsürgősebb az erdélyi magyarság körében is megtalálható, a korrupcióra és főleg a nepotizmusra hajlamos tisztségviselők és vezetők lehetetlenné tétele, visszavonulásra való kényszerítése, hogy:

- legalább magunk között létezzen esélyegyenlőség a versenyvizsgákon, a pályázatok elbírálásában, az állások és ösztöndíjak elnyerésében; mindezeknek valamilyen ellenőrzését kell megteremteni, hogy csökkenjen a fiatalok kivándorlási hajlandósága;
- a paraszolvencia valamilyen „önkontrollját” megteremteni – legalább a magyar orvosok körében – hogy az öregek kivándorlási hajlandósága is csökkenjen.

9. *Igen*, hiszen nemleges válasz esetén nem lenne értelme gondolkozni a kérdőív által felvetett problémákon.

Horváth Szabolcs

Marosvásárhely, 2001. 06. 03.

16.

Tisztelt programvezetők!

Nem tartom magam még műkedvelő politikusnak sem, sőt igyekszem távol tartani magam a politikától, de az ember akarva-akaratlan belebotlik olyan dolgokba, amelyek foglalkoztatják környezetét, és amelyek az Önök által felvetett témához kapcsolódnak. S ha már hozzám is eljutott a körkérdésükkel engem is bevontak kezdeményezésükbe, kötelességemnek érzem, hogy, ha röviden is, de válaszoljak. Tehát:

1. Természetesnek tartom, hogy Magyarország, a magyar kormány felelősséget érez a határon túli magyarok sorsa iránt, és ezt a státustörvénnyel próbálja kinyilvánítani. Szerintem ehhez joga van, és nekünk is jogunk van a törvény által biztosítottakkal élnünk. Hogy ez eltávolodást jelent-e a szülőföldtől, szaporítja-e az elmenni akarók számát, azt nem lehet előre eldönteni. Az elméletet nem mindig igazolja a gyakorlat, az előző legtöbbször csak az ideális helyzetet tárgyalja, s eltekint a környezeti tényezőktől. Az, hogy az egyénekenkénti integrálásra törekvő román állam diszkriminációt alkalmaz a magyarokkal szemben a rendőrség, a tisztikar, az államvezetés esetében – az bizonyos kényszerítő erejű körülmények következménye is, mert tudtommal nem nagy az érdeklődés a magyarság körében a rendőri és katonai pálya iránt. De ez valószínűleg az elmúlt ötven év következménye, nem utolsósorban pedig a román nyelv kötelező használata ezekben a munkakörökben.

2. A nemzetállam léte a mai Európában utópia. Erőltetése csak szét húzást, vizsályt okozhat. Egy kisebbség ki tudja munkálni megmaradásának tudati-szellemi feltételeit, de csak a többség segítségével, és azzal együttműködve, feltéve, ha mindkettő akarja.

3. A fiatalok – elsősorban Magyarországra való – tömeges távozásának oka nem kizárólag az oktatáspolitikában és a magyarságtudat kialakításának hiányosságaiban keresendő.

Legfőbb oka a romániai gazdaság pillanatnyi helyzete. A Magyarországra távozók nem a románságtól menekülnek, nem a kisebbségi léttől akarnak szabadulni, hanem jobb megélhetést, jobb anyagi helyzetet keresnek. S mivel magyar, elsősorban Magyarországon keresi ezt. Menne ő máshova is, ha tehetné. A magyarságtudat kialakítása, az anyanyelvi oktatás fontos, de ezzel még nem lehet egy korgó gyomrot jóllakítani, egy beázó tetőt megjavítani.

A kisebbségi oktatáspolitikai egyik alapvető pontja a román nyelv elsajátítása kell legyen az általános iskolában. Ez azonban nem valósítható meg a román nyelv és irodalom oktatásának mostani terve alapján, mert az – helytelenül – ugyanaz, mint a román anyanyelvű tanulóké.

4. Anélkül, hogy a szövegben ismertetett dolgokra külön-külön ki térnék, egyetértek az ott megfogalmazottakkal. Az igazi probléma a román–magyar viszony. Az ellentétek és ellenérzések nem az iskolai nevelési-oktatási hiányosságokból, esetleg véletlen vagy szándékos kiszólásokból származnak. Az ellenszenv forrása legtöbbször a gőg, a becsvágy, az utcai vagy kocsmai megnyilatkozások, a szélsőséges politikai csoportok által szándékosan, legtöbbször politikai tőke megszerzésének érdekében vagy egyszerűen csak feltűnési viselkedésből tett ellenséges hangulatkeltések.

A békés egymás mellett élés alapfeltétele az anyagi jólét. Ha ez megvalósul, eltűnik az irigykedés, és a román lakosságot sem lehet majd könnyen sovinizmusra uszítani. Persze, ehhez szükséges a megfelelő intellektuális szint kialakulása mindkét félben.

5. Nem tudnék prioritásokat felsorolni, de gondolom elsődleges az iskolahálózat, az anyanyelvi oktatás minden szinten, aztán a nyelvhasználat biztosítása, a kulturális autonómia, az önrendelkezés, az anyaországgal való szorosabb kapcsolatok kialakítása oktatási, kulturális, gazdasági problémákban.

6. A magyar nyelv használata a közigazgatásban.

7. Az egyéni ambíciók háttérbe szorítása az érdekvédelmi szervezeten belül a közösségi érdekek javára.

8. Szerintem elsősorban a romániai gazdaságnak kellene megváltoznia, csökkenteni kellene a munkanélküliséget, megfelelő módon megoldani a szociális kérdéseket – biztosítani kellene tehát *az anyagi jólétet*.

9. Mint már említettem, a gazdasági problémák megoldása nem kizárólag és nem elsősorban a kisebbségek feladata, de anélkül nem lehetséges sem az iskolarendszer megreformálása, sem a kultúra fejlesztése, sem az etnikai problémák helyes kezelése, sem a megfelelő interetnikai viszonyok kialakítása.

Albert Etele

17.

Salat Levente úrnak

Megtisztelő figyelmességüket köszönöm, igyekezni fogok a lehető legpontosabban, de főleg becsületesen válaszolni a feltett kérdésekre. Lehet, hogy nem azt fogják kapni, amit esetleg vártak. Sajnos, elég öreg vagyok, vannak emlékeim. Szíves engedelmmükkel a válaszokba emlékeimet is befoglalom. Következzenek tehát a válaszok.

1. Románia euroatlani fölzárkózása másodrendű kérdés, megoldásban a jelenlegi román kormány nem érdekelt. A kisebbségi kérdés pedig nem más, mint átlátható kirakatpolitika. Tudomásul kell vennünk, hogy minket, magyarokat, errefele nem szeretnek. Van, aki „becsületesen” ki mondja (lásd Vadim, Funar stb.), van, aki elegánsan „becsomagolja” (lásd Iliescu, Năstase... és megint csak stb.).

Ha már szóba került az a bizonyos kivándorlási jelenség, szeretném megosztani Önökkel egy fájdalmas, de tanulságos élményemet. Egyik szellemi atyám, Gáll Ernő professzor és jómagam között volt egy megegyezés: ha Ernő bátyám Váradra jött, akkor kiautóztunk Felix-fürdőre, és ott sétálva beszélgettünk. Reméltük, hogy a fűszálak között nincsenek mikrofonok. Ez történt 1989 novemberében is, kb. egy héttel az utolsó pártkongresszus előtt, egy szép szombati napon.

Ernő bátyám megkérdezte, mennyire találom a romániai magyarság számára végzetesnek azt a „vérvetést”, amelyet az akkoriban nagy arányokat öltő, Nyugat, illetve Magyarország felé irányuló kivándorlási hullám jelent. Azt válaszoltam, hogy a „vérvettség” jelentős, de azért maradtak jócskán „minőségi” magyarok, akik, ha kell, át tudják venni saját nemzetiségük érdekvédelmét. Az RMDSZ majdnem tizenegy éves „történelme” annyiban igazolt engem, hogy csekély kivétellel (lásd Frunda, Eckstein-Kovács és mások) nemigazán rúgnak abba a bizonyos labdába.

2. Kénytelen vagyok bizonyos összefüggést keresni az első, illetve a második kérdés között. Mióta az eszemet tudom, semmi mást nem hal-

lottam román honfitársaimtól, mint hogy ugyanazt a pocsek szalámit, gyomorégető kenyeret zabáltuk, románok és magyarok egyaránt.

Nos, tisztelt Alapítvány, tisztelt Salat úr, pontosan itt van a kutya el-
ásva. Nekem volt annyi bátorságom, hogy még 1982-ben egy tanulmányt
közöltem Budapesten az MTA Jogtudományi Intézetének folyóiratában,
amelyben világosan taglaltam mindazt, ami az Önök kérdésében lényeg-
es. Ezt a tanulmányt itt, Romániában, kevesen olvasták (Gáll Ernő, Ba-
logh Edgár, Kántor Lali és talán néhány vásárhelyi barátom).

A lényeg az, hogy tisztelt politikusaink hanyag eleganciával lenyelik
azt a bizonyos békát, mely szerint mi, romániai magyarok egyenlő jogok-
kal rendelkezünk a domináns nációval.

Látszólag így is van, és ezt a látszatot senki nem kívánja megkont-
rázni. Ha ez a látszat arra vonatkozik, hogy én, a magyar nemzetiségű
román állampolgár, pontosan úgy „stemplizhetek” a választásokon, mint
román nemzetiségű polgártársaim, akkor – már elnézést kérek – de
megette a fene az egészet. Volna szíves valaki, valahol észrevenni, hogy
itt az esélyek egyenlőtlenségéről van szó. (Mit művelnek a képviselő, il-
letve szenátor urak?)

3. Lehetőségek természetesen vannak, de ezeket józan ésszel és tak-
tikusan kell kezelni. Kb. tizennyolc éve annak, hogy a Bihar megyei Ügy-
védi Kamara „bojtárjai” mellett bábáskodom. Ez idő alatt kb. 150, azaz
százötven ügyvédjelölt oktatásáért voltam felelős. Ezek között egyetlen
magyar gyerek volt, úgy hívták Kiss János. Az egész történetben az a fur-
csa, hogy ez az egy szál magyar gyerek soha nem volt hajlandó velem ma-
gyarul beszélni.

Sajnálom, kénytelen vagyok összefoglaló módon válaszolni az utol-
só kérdésekre. Tehát:

- hiszek abban, hogy a romániai magyarság képes összeszedni ma-
gát, képes arra, hogy akár rövid, akár hosszú lejáratú változásokat
hozzon létre;
- abban is hiszek, hogy ezek a változások csak akkor valósulhatnak
meg, ha a romániai magyarság megtalálja az igazi értékeket, megta-
lálja azokat a módszereket, amelyek alkalmasak arra, hogy reális ér-
tékeket hozzon létre, ahelyett, hogy a karrierista vagányokat támo-
gatja. Akkor lennének esélyek. Sajnos, csak elméletek.

dr. Király Ernő

18.

Tisztelt Uraim!

Megtiszteltetés számomra, hogy véleményemet röviden kifejtethetem az Önök által megfogalmazott kérdésekre válaszolva.

A magyarság helyzete az anyaország határain túl nem biztató, gondolk itt elsősorban a romániai magyar kisebbségre. Véleményem szerint a magyar kisebbségnek a román állam felé kellene akarátát érvényre juttatnia, ha ez egyáltalán lehetséges. Sajnos, az érdekképviselő célkitűzései egyre távolibbak, és valahányszor „terítékre” kerülnek, a két fél (román többség és magyar kisebbség) más-más oldalról közelíti meg a problémát.

Ami a hétköznapi embert illeti, őt annyira lefoglalják a mindennapok nehézségei és kilátástalansága, hogy nem marad energiája azon tűnődni, hogyan tudna szülőföldje viszonyain javítani (sokukat nem is érdekli ez a kérdés). Sokkal egyszerűbb megoldás Magyarországon keresni a megélhetés lehetőségeit, ahol még az 50 000 ft-os kereset is fölülmúlja otthoni álmaikat, és ahol nem kell gondolkodni azon, hogy lehet-e magyarnak lenni vagy sem.

Hogy hol a megoldás? Mi a prioritás? Talán a sokat hangoztatott oktatásban, nevelésben, aminek nem feltétlenül az iskolapadban kell történnie. A családból hozott, örökölt mentalitáson kellene változtatni, és *nemcsak* a magyarság körében. Nemcsak a kisebbségnek, a többségnek is küzdenie kell az előítéletek ellen, különben a törekvések „süket fülekre” találnak. De nem hiszem, hogy belátható időn belül Romániában mentalitást lehetne változtatni.

Ha egyszer elfogadjuk egymás kultúráját, történelmét és egyenlő esélyekkel indulnak a fiatalok az életben, akkor valóban lehet majd versenyképességről beszélni egyéni szinten is, intézményes szinten is. Az itthonmaradáshoz nyilván még ez sem elég. Azonban az életszínvonal növekedése és a karrier kiépítésének lehetősége a legtöbb fiatalat ittmaradásra bírta.

A kiegyensúlyozott együttélés alapvető feltétele az értelemes és minden részletre kiterjedő kommunikáció. Ennek alapvető feltétele: 1. az egyazon nyelv használata; 2. lehetőség az értelmes párbeszédre többség és kisebbség között.

Ugyanakkor fontos lenne, hogy az Erdélyi Magyar Egyetem minél több intézményi kapcsolatot alakítson ki (és ne csak határon túli oktatási intézményekkel), olyan partnerkapcsolatokat, amelyek segítségével, mint önálló és a fiatal magyar értelmiséget magas fokon képviselő fórum,

érdemben járulhatna hozzá egyrészt a magyarsággal kapcsolatos előítéletek lebontásához, másrészt Románia demokratizálásához.

Sok sikert kívánok mindannyiuknak, akik meggyőződésük és lelkiismeretük szerint cselekednek a romániai magyarság érdekében.

Tisztelettel,

Kocsis Erika

2001. 06. 15.

19.

1. A teljes értékű kisebbségi társadalom nem valamilyen politikai doktrína gyakorlatba ültetése révén valósul meg. Ha így gondolnánk, csak szaporítanánk a ma egyre-másra előbukkanó voluntarista, autoriter, nem demokratikus jelenségek sorát.

A teljes értékű kisebbségi társadalom csak az élet különböző területeinek minőségi fellendülésétől várható. Ezek a minőségek egymást gerjesztve, egymásból táplálkozva fejlődnek és hozzák létre az összefüggések társadalomnak nevezhető hálóját.

Sajnos a mai politikai élet nem ezeknek a reális életfolyamatoknak a közéleti leképzése, hanem, nagyon gyakran, egyéni játékosok pusztá sportvetélkedője. Pál utcai fiúk és vörösingesek gyúrnák szétomló homokbombáikat. Lehet, ezt most így kell elfogadnunk. A politikának is felnőt-té, valódivá kell idővel válnia. A valódi társadalom és a valódi politikai élet kifejlődése gyötrelmes folyamat.

Kézzelfogható csak a magam területéről mondhatok.

Számomra a leghitelesebb feladat egy önkormányzati színház létrehozása, a kultúra és a kultúra fogyasztójának összekapcsolása valós alapokon. A sors különös ajándéka, hogy a csíki önkormányzat erre lehetőséget teremtett. Egy korszerű, életképes kulturális intézmény az élő társadalom fontos sejtje, testrésze lehet. 1989-ben a társadalom halott volt, a szó igazi értelmében nem létezett. A politika az organikus fejlődés részleteit hivatott gondozni, szervessé válásukat biztosítani az érdekegyeztetés technikájával. Politikai életünk szereplői pontosan a párbeszéd eme lehetővé tételével adósok.

A státustörvényt elsiettettnek, felületesnek tartom. A háttérből elővil-lan a politikai nyereszkedés szándéka. Az erdélyi politikai életben gyakorolni kellene a párbeszéd-készséget. Akkor meggyőzőbben, hatékonyabban tudnánk tárgyalni Budapesttel is, Bukaresttel is.

2. Nem hiszem, hogy a térség jellemzője a nemzeti kizárólagosság. S ha az elmúlt százötven, kétszáz évben azzá vált is, most éppenséggel van lehetőség a kibontakozásra, a demokrácia meghonosodására a nemzetközi viszonyokban. Ez a fejlemény a huszadik század végének talán egyetlen pozitív, továbbfejleszthető hozadéka. Makkai Sándor 1937-es „Nem lehet”-kiáltása teljesen átértékelődik századunk Európájában.

3. Az erdélyi fiatalok Magyarországra sodródásáért nem elsősorban az oktatás a felelős. A fő mozgatóerő ebben az esetben a gazdasági érvényesülés vágya, valamint a szabadabb mozgás reménye. Sokan vannak azonban, akikre kijózanítólag hatnak a magyar közélet gyakran émelyítő fonásai, az ottani többségi arrogancia (őshonos magyar – jövevény magyar), és visszatérnek Erdélybe – jobb esetben. Rosszabb esetben továbbvándorolnak.

A trianoni békediktátum legdrasztikusabb hatásáról keveset beszélnek. Pedig azzal, hogy Magyarország elvesztette természetes, századokon át kialakult kapcsolatait egykori területeivel, a belső torzulások sorát kellett elszenvednie. Most, a légiesülő határok körülményei között az utódállamok területén élő magyarság felélesztheti ezt a magyarság számára annyira fontos multikulturális kapcsolatrendszert. Ehhez többek között az oktatásnak is ilyen irányultságúvá kell válnia.

A magyarság számaránya – a kitelepülések következtében – nyilván még csökkenhet. Nagy gazdasági különbség mellett nagy a szívóhatás. A viszonylagos kiegyenlítődéssé lassíthatja ezt a folyamatot. Persze, az oktatás színvonalán kell változtatni. Ehhez összmagyar összefogásra van szükség. Az oktatás helyzetének javításához nagyban hozzájárulna egy, a külföldön végzett fiatal értelmiségiek hazatelepedését segítő program, akár magyar állami támogatással is.

Ismételten állítom, hogy a békés együttéléshez, az egymással szemben türelmes párhuzamos társadalmak kiépüléséhez a nemzetstratégiák és a különböző oktatáspolitikai próbálkozások csak másodlagosan járulnak hozzá. Az ideologikusan tervezettnél fontosabb a dolgok önmagukhoz mért konkrét megvalósulása. Ezekből majd származtatható sokféle stratégiai, politikai reflexió, amelyeknek természetesen a maguk során köze lesz a folyamatok alakulásához. Pontosabban: hagyni kell érvényesülni az organikus folyamatokat. Ezek nem helyettesíthetők organizált eljárásokkal.

Erdélyben a román–magyar együttetés a drámai fázisából beléphet az epikai fázisba. Egy történet elején, esetleg közepén tartunk, és a hosszú távú folyamatokra kell figyelniük, nem a konfliktusok menetrendjére. Szük-

ség van a magyarság gazdasági, kulturális, politikai és jogi téren történő erősödésére. Az európai széljárásból ítélve ennek látom most lehetőségét.

5. A magyarságnak Erdélyben úgy kell képviselnie az európai integrációt, hogy a románság számára világos és megnyugtató legyen: ez a motor őket is a boldogulás felé viszi. Elsősorban a gazdaság megtartóerejére kell összpontosítani. Fontos a különböző szintű autonómiák védelme és hasznosítása. A legnagyobb politikai eredmény a román sovinizmus visszaszorulása, relativizálódása. (Mindazáltal a romániai magyarság még nem érezheti magát teljes biztonságban és megbecsülésben szülőföldjén.) Pozitív eredmény, hogy az erdélyi magyarságnak mindvégig sikerült a modernizáció és a reformok oldalán maradnia s ezzel elfogadtatnia magát hangadó európai körökben.

7. Hibásnak tartom a románsággal folytatott elvszerű és következetes párbeszéd nélküli politikai próbálkozásokat.

8. A magyarság életkedve és a kivándorlási hajlandóság csökkenése mindenekelőtt a gazdasági helyzet alakulásától függ. Fontos lenne továbbá elérni Románia számára a vízummentességet. Ennek a magyar politika prioritásai közé kell emelkednie! Az erdélyi magyarság létének jogi és politikai garanciáiért tovább kell küzdeni parlamentáris eszközökkel.

9. A romániai magyarság nem képvisel olyan erőt, mely önmagában megvalósíthatná a fenti elvárásokat. Az összmagyarság *demokratikus* összefogására van szükség, mélyen átérezve azt; hogy ez számunkra nem pusztán az államhatárokon kívül szorult nemzetrészek felé irányuló mentőexpedíció, hanem a magyarság és a magyar kultúra fennmaradásának kardinális kérdése. A határon túli magyarság a természetes, élő kapcsolódási felület környezetünkhöz. Túl ezen, a viszonylagos különállásnak is megvan a maga kényszerszülte, de nyilvánvaló haszna. Azzal, hogy a folyamatokat viszonylag független, külön struktúrák alakítják, nő a korrekció lehetősége. Jellemző példaként említem, hogy míg a kisvárdai Határon Túli Színházak Fesztiválján a szakmai viták során a szókimondás a jellemző, addig a Magyarországi Országos Színházi találkozót pontosan a struktúra lényegéből fakadó görcsök teszik formálissá.

Mindent összevetve a XXI. századi magyarságnak az élet minden területén az alkalmazkodásra, a változásra kell felkészülnie. Örökségünk megőrzésére, megmaradásunkra csak így van esély.

Parászka Miklós,
színházi rendező

20.

Miben látom az erdélyi magyar közösség szülőföldön való megmaradásának és boldogulásának esélyeit?

Az Önök körkérdései nagyon általánosak. A felelet rájuk egy-egy külön tanulmány lehetne. Nem hiszem, hogy az én rövidre fogott feleleteim – amelyek részben saját véleményemet fejezik ki – sokban fogják Önöket segíteni.

1. Az erdélyi magyarság nagy része, főleg a fiatalok, akár rendelkeznek egyetemi diplomával, akár nem, főleg azért hagyják itt szülőföldjüket, mert Románia gazdasági téren, életszínvonal tekintetében az utolsó tíz évben hátrafelé mozdult el. Az a magyar ember, akinek 1990 előtt is voltak kapcsolatai külföldiekkel, legalább magyarországi rokonaival, ezt a folyamatot nap mint nap érzékeli, és mivel nem lát esélyt az előrelépésre, igyekszik külföldre települni. Ha máshová nem lehet, legalább Magyarországra, ugyanis ott nyelvi nehézségei nincsenek, és hamarabb megtalálja a helyét. Ez a folyamat a román ifjakra is érvényes, de ők rosszabb helyzetben vannak, mert számukra nincs „anyaország”, ahová mehetnek.

A magyarok kitelepedéséhez valószínűleg az is hozzájárul, hogy nehezen tudnak jól megfizetett állásokat találni. Sok tekintetben másodrendű állampolgárok vagyunk. (Katonaság, bíróság, valamint a legtöbb állami vállalat vezetősége nem alkalmaz magyar nyelvű egyént.)

2. A romániai magyarság kisebbségként hamarabb ki fogja alakítani, meg fogja valósítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit, mint a gazdaságiakat. De ha fogyásunk nem áll meg – és erre az esély kicsi –, sajnos nem lesz, aki igényelje és használja iskoláinkat, egyetemünket, könyveinket.

3. A kisebbségi oktatáspolitikai megvalósításához sajnos a lényeg hiányzik: az iskolába járó és tanulni akaró, a szülők által biztatott gyerek.

4. Erdélyben meg kell valósulniuk a román–magyar együttélés feltételeinek, vagyis a gazdasági fejlődésnek, de Erdély autonómiájának is.

5. Prioritásokat nehéz megnevezni, mert a romániai magyarság gondjainak nagy részét csak Románia európai integrációja oldhatja meg.

6. Az RMDSZ tíz év alatt sokat próbált tenni, hol több, hol kevesebb sikerrel, de a problémák nagy része „magától megoldódna”, ha Romániában az életszínvonal elérné a közép-európai színvonalat.

7. A romániai magyarság sok energiát veszített az utóbbi tíz évben, mert vezetőink sok kérdésben nem tudtak megegyezni (Markó–Tőkés vonal). Nem beszélve arról, hogy a „hatalmi harc” a magyarság berkeit is végigtaposta egypárszor. A magyarság sok komoly megvalósítást is magá-

ének vallhat. Gondoljunk a nagy halottainkra való méltó megemlékezésekre, bizonyos hagyományaink felélesztésére, egyházaink komoly karitatív sikereire.

Ha a 8. és 9. kérdésre érdemben felelni tudnék, akkor igényt tarthatnék egy jósbizonyítványra. Így csak annyit, hogy a meglévő problémák egyike-másika egyik napról a másikra elvesztheti „óriási” jelentőségét. A kiút Románia gazdasági fejlődése, ezen belül pedig az erdélyi magyarság gazdasági megerősödése lehet.

Tisztelettel,

Sárkány Ernő

Szászrégen, 2001. 06. 17.

21.

Tisztelt Salat Levente!

Kedves Diákok!

Kérdéseiket megkaptam, kevés időm lévén igen röviden tudok csak válaszolni rájuk. A kérdés érdekel, sőt: foglalkoztat, alkalomadtán talán bővebben is kifejténém véleményemet, most ennyire jut időm.

1. Megállapításaikkal egyetértek. Valóban: mint közösség szinte semmit nem értünk el. Emlékezetes Tőkés László évekkel ezelőtti megfogalmazása: három irányban kell vívniunk harcunkat: a román állam (kormány), a magyar állam (kormány) és a nemzetközi fórumok irányában. Ebben benne van az is, hogy mindenfelé kerítésekkel találjuk szembe magunkat. A magyar állam tekintetében azóta javult a helyzet (Fidesz-kormány), ám Magyarország valóban egyénekkal rendezi a viszonyát, nem a közösséggel. Baj van közösségünk képviselőivel is. Az RMDSZ kisebbségvédelmi szervezetből politikai párttá alakult, s mint párt már nem a kisebbség érdekében, hanem saját pártérdekétől hajtva politizál, és csak formálisan kötődik kisebbségünkhöz. Ezen belül: monopolhelyzetben van, s eleve adott szavazóbázissal rendelkezik, amelyért nem kell harcolnia, amellyel szemben elég néhány szólammal és sok siránkozással (többet nem lehet elérni) élnie. Ez az oka a diszkriminációnak, miközben azt az országot, mely nem tekinti egyenjogúnak polgárait, az RMDSZ asszisztenciájával sorozatosan mintaállamnak minősítik (Clinton, Európa Tanács, EBESZ stb.).

Sajnálatos az autonómia – és nemcsak a közösségi, hanem a személyi autonómia – kérdésében való vakvágányon topogásunk. Valóban nem valószínű, de nem értek egyet azzal, hogy nem is lehetne megvalósít-

ható. A romániai magyarságnak – és az egész Kárpát-medence magyar kisebbségének – van egy óriási helyzeti előnye: soha nem nyúlt erőszakhoz, mindig törvényes eszközökkel harcolt. Sajnos, nem élünk ezzel a tőkénkel, eleve leírjuk a harcot, a „románok úgysem fogadnák el” – mondjuk. Taktikánk elhibázott, részeredményekért küzdünk a nagy, egész eredmények helyett. Ha lenne kulturális autonómiánk – amelynek követelését több román politikus is jogosnak ítélte –, nem a három csíkszeredai egyetemi kar akkreditálásának örvendezhetnénk, és nem is annak, hogy egyeseken megengednek egy szétszórta, nem a megfelelő helyen levő magyar magánegyetemet, hanem mi dönthetnénk ebben a kérdésben, és érvényesíthetnénk a jogot az állami egyetem felállítására vonatkozóan is.

2. Nem értek egyet a felvezetéssel. A múltban Erdélyben nem a nemzeti kizárólagosság volt a jellemző. Példa rá az „unio trium nationum”, avagy lebontva: szász önrendelkezés, székely önrendelkezés, a szabad vallásgyakorlás, és ebből eredően: a görög katolikus és az ortodox egyház bizonyos autonómiája, mely révén saját sorsát irányíthatta a románság is. Bizonyos kizárólagosság felé való törekvés időnként a német gubernium részéről történt, s 1867 után a magyar állam részéről. De ezt is messze meghaladta az a lavinaként ránk zúduló elnyomás, ami 1919 után nehezedett ránk. A magyar tolerancia nem kapta meg az őt megillető „vizonzást”, a történelem kereke visszafelé kezdett forogni. Az eötvösi nemzeti-ségi törvény életbe léptetését épp a románok akadályozták meg, s amikor lehetőséget kaptak, hogy megoldják saját kisebbségeik ügyét, a mi ügyünket, olyan mélyre jutott az ügy általuk, mint amilyen mélyen a történelemben talán sohasem volt itt, Erdély földjén. Az együttélés modelljét, az *itt és most* gondolatot mi fogalmaztuk meg, de a „nem lehet” gondolatát is. Szerintem: lehet és kell is, csak éppen nem a megalkuvás, a harc nem vállalása, a nemzet érdekének hazug demagógiával kerített elárulása révén, hanem nyílt és becsületes küzdelemmel. Hatni kell a gondolkodásra, be kell vinni a román köztudatba azt, hogy a magyar kisebbségi autonómia, a kisebbségi kérdés megoldása román érdek is, a román állam integritásának ügyét szolgálja. S ha erre, ennek a megértésére ők képtelenek, akkor más alternatívát kell keresni, például egész Erdély autonómiájának, esetleg elszakadásának a kérdését.

3. Valóban nem kap kellő felkészítést a fiatalság arra, hogy elboldoguljon a kisebbségi lét sajátos helyzeteiben. Ennek az oka, hogy a magyar oktatás nem kielégítő ebből a szempontból. Ez egyáltalán nem téma! Iskoláinkban a tanárok csak elenyészően kis része oktat úgy, hogy nevel is közben, hat a tudatokra, magyarságtudatot alakít ki. A körülményekre te-

kintettel lévők sokszor megalkuvók, éppen mert nem foglalkoznak a nemzeti tudat alakításával. De a fiatalság tömeges kivándorlásának okai csak részben rejtőznek itt. Azok mennek ki, akik egyéni érdekeiket a közösség ellenében és nem a közösségen belül akarják érvényesíteni. De ez utóbbira sem neveli őket senki, nem építjük a közösséget, magára hagyjuk az egyént. Másképp fogalmazva: magyarul oktatunk, de nem neveljük a fiatal magyarnak. A külföld felé való orientálódás mindig egyéni indíttatású, a közösségi érdeket figyelmen kívül hagyó. S ennek a gyökerei a megfelelő felkészítés hiányában keresendők.

4. Nincs nemzetstratégiánk az egész magyarság számára. És nincs a leszakított területeken, így az Erdélyben élő magyarság számára sem, saját kisebbségi stratégiánk. Világosan kell látnunk: a román politika célja: a mi asszimilálásunk, nem az együttélés, hanem ennek az ellenkezője: a mi felszámolásunk. Sajnos a védekezési reflexek egyike: megtagadom magamat, identitásomat, hogy több pofont ne kapjak. S ez a távlati cél. Itt sem látok más kiutat, mint az autentikus demokrácia megteremtését, s ehhez nyújthat segítséget saját céljaink tisztességes vállalása. Meg kell fogalmaznunk önmagunkat. Vállalnunk kell önmagunkat. Meg kell győzni a többséget, hogy a jog nem olyan, mint egy meghatározott összeg: ha neked is adok belőle, nekem kevesebb marad. Ellenkezőleg. Mennél többet adok, annál több marad nekem. Ez egy gondolkodásmód, amelynek a helyességéről csak akkor tudjuk a másikat meggyőzni, ha küzdünk meggyőzésért, nem úgy, ha szóba se hozzuk. Ha csak filozófálunk, mint itt a kérdésfeltevő tette.

5. Autonómia, autonómia és megint csak autonómia.

6. Semmi ilyen nem volt. Egész politikánk elhibázott, kudarcvállaló, kudarcteremtő. Van saját hatalmi gépezetünk, amely csak bennünket tud lehangolni, s ezt is teszi. Teszi – bevallottan azért –, hogy Európa felé vigye az országot. Egy hazug illúziót sulykolnak belénk: ha Európába jutunk, a kérdések maguktól megoldódnak. Sajnos nincs így. Az Európai Unió nem nemzetek, népek, hanem országok szövetsége. Mindenik benne részt vevő ország rendelkezik saját területével, így az ott élőkkel is. Tehát jogainkért a majdani EU-tag Romániában is meg kell majd harcolnunk, maguktól nem hullanak az ölünkbe.

7. A kormányba való belépés abszolút elhibázott; elhibázott a részletkérdésekre való örökös koncentrálás.

8. A helyi autonómiák, önkormányzatok hatáskörének a kiszélesítése, a prefektúrák szerepkörének a korlátozása (román taktika: ami magyar

érdek, például a kultúra, az oktatás, azt alárendelik a prefektúrának. Így aztán lehetnek magyar tanfelügyelők, úgysem tehetnek semmit.);

- kulturális autonómia;
- területi autonómia;
- esetleg Erdély autonómiája.

9. Épp az általam kifejtettek szerint és okokból nem. De ha a harcát, küzdelmét erre összpontosítaná, igen. Mert megismétlem: törvényes eszközökkel akarunk küzdeni, nem gyilkosságokkal, robbantásokkal.

Gazda József

22.

1. A státustörvény valóban nem ad megoldást a határon kívüli magyar közösségek többretű problémáira. El kell érni, hogy az egyes közösségek ne érezzék, hogy fölöslegesen pazarolnak energiát szülőföldjük viszonyainak megjavítására. De ezeket a viszonyokat meg kell és meg is lehet javítani:

- elfogadható életkörülményeket biztosító munkahelyek teremtésével;
- a régiók gazdasági autonómiájának növelésével;
- a határok átjárhatóságának biztosítása a román állampolgárok részére is;
- a közösségtudat és a közösség iránti felelősségtudat fejlesztése a magyar nyelvű oktatás fejlesztésével, az intenzív magyar nyelvű kulturális élet biztosításával, a különböző felekezetekhez való tartozással, és a felsorolt területeken való aktív munkavállalás érdekeltiségének növelésével. Mindez azt jelenti, hogy olyan pénzügyi keretet kell biztosítani a magyar nyelvű oktatásnak, valamint a mindennemű magyar kulturális művészeti tevékenységnek, hogy bárkinek érdemes legyen ezeken a területeken munkálkodnia, mert tisztességesen meg tudna élni belőle. Amellett az egykori egyházi vagyon visszaszerzése olyan anyagi alapot is biztosítana, amely a különböző vallási közösségek egyéb tevékenységét is lehetővé tenné.

2. Mindenképpen optimizmusra ad jogot az a perspektíva, hogy Románia előbb-utóbb EU-tag lesz, és a mostani hamis és hazug demokráciát felcseréli egy valódival, amelyben minden szinten érvényesülni fog az egyének és a közösségek joga és egyenjogúsága. Addig is kövessünk el mindent, hogy így legyen.

3. A fiatalságnak – a konszolidálódó közösségtudat mindenkire pozitívan érvényesülő hatására – vissza kell szereznie azt a magabiztonságot,

amelyet a több száz éves hagyományos, jellegzetesen erdélyi magyar iskolarendszer adhat. Ehhez elengedhetetlen az iskolák autonómiája, illetve decentralizálása. A felekezeti iskolák megoldást kínálnának ebben a kérdésben.

4. Addig, amíg a többség frusztrációja a magyarsággal szemben nem szűnik meg, a kérdést csak tünetileg lehet kezelni. Amikor majd ez a többség – a hatalom birtokosa – szembenéz saját történelmével és a jelenről-jövőről kialakított képével, és azt görcsök nélkül felvállalja, elfogadja, elkezdődhet az a folyamat amelynek végén a román–magyar viszony is tisztázódik. Hiszem, hogy mesterségesen szított álproblémáról van szó.

5. Rövid távú prioritás: bármilyenmű tulajdon feltétel nélküli visszaszerzése. Középtávú: gazdasági és kulturális biztonság, függetlenség (többek között komoly magyar tőkeinjekcióval). Hosszú távú: Erdély függetlensége.

6. Nem tudok hozzászólni.

7. Nem tudok hozzászólni.

8–9. A magán- és egyházi tulajdon azonnali visszaszolgáltatása. Az így visszakertült hatalmas vagyont annak az élettérnek a megteremtésére kell fordítani, amelyben újra otthon érezhetjük magunkat az élet minden területén. Ennek a vagyonnak – amely évszázadok alatt gyűlt össze – a visszaszerzése meghaladja a romániai magyarság erejét. Ehhez nemzetközi segítség és befolyás szükséges addig, amíg nem késő.

Simon Gábor

23.

Tisztelt Salat Levente adjunktus úr,

Isán Csongor és Tasnádi Miklós filozófia szakos hallgató urak!

Megtisztelő számomra a körkérdést tartalmazó levelük. Azokat a lebontott kérdéseket tartalmazzák, amelyek engem is régóta foglalkoztatnak, és amelyek megválaszolására nekem is csak személyes elképzeléseim vannak. Alább közölt válaszaim bizonyára hiányosak lesznek az Önök elvárásaihoz képest, de ez utóbbiak részletezése és finomítása talán egy szélesebb körű megbeszélés tárgya lehetne, amelyen a hivatásos szakemberekkel együtt az ország RMDSZ-képviselői is részt vennének.

1. Románia jelenlegi kormánya (és az ellenzékben levő pártok) politikai célkitűzései között fontos helyet foglal el az Európai Unióhoz való felzárkózás. Ez a körülmény kedvező lehetőséget teremtett az RMDSZ számára,

hogy az általunk, kisebbségek által kitűzött célokat elérje. Ezért szükséges és érdemes parlamenti képviselőnk további kitartó erőfeszítése, hogy a remélhetőleg fokozódó privatizációval, új munkalehetőségek megteremtésével csökkenteni lehessen az ország elhagyására való hajlandóságot.

2. Makkai Sándor szóban forgó munkáját – sajnos – még nem volt alkalmam elolvasni, de remélem egyszer majd arra is sor kerül. A nemzetállami modell kitörölhetetlenül belevésődött a társadalom tagjainak tudatába, a demokratikus együttélés formáit és az ebből fakadó jogokat nem hajlandók elismerni. A mostani kormány életbe lépésekor az újságok egy PDSR-es parlamentterrel készült interjúban azt a véleményt is lejegyezték, hogy „az Európai Unióhoz való felzárkózásunk megköveteli, hogy először mi változzunk meg”. Szerintem hasonló vélemény csakis az Európai Unió képviselőivel folytatott tanácskozások során alakulhatott ki. Ennek tudatában remélem, hogy belátható időn belül érvényesíteni lehet majd az ország területén élő nemzetiségek számára azokat a jogokat, amelyeket az utóbbi években megszavazott törvények megadtak nekik, mint pl.:

- a tanügyi törvény;
- a közigazgatási törvény;
- a földek visszaadásáról szóló törvény stb.

Ezeknek a törvényeknek alkalmazását egyelőre minden lehetséges módon akadályozzák maguk a vezetők. Ellenzik azt is, hogy számarányunknak megfelelően anyanyelven működő állami egyetemeket létesítsünk. Mindennek ellenére bízom abban, hogy a romániai magyarság kisebbségként is ki fogja tudni alakítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit.

3. Nagyon bonyolult kérdés! Az iskolai oktatás megreformálása több objektiv akadályba ütközik. Ezek közül csak kettőt említek meg:

a. *Nincs elegendő számú oktatónk*, s ez a körülmény meghatározó, különösen a vidéki iskolákban. Ennek a helyzetnek a megoldása még jó néhány évig el fog húzódní.

b. *A tanszemélyzetnek gyenge a fizetése*, amiért egyes oktatók nem látják érdemesnek, hogy komolyan foglalkozzanak a tanulóifjúság életre nevelésével. Ez különösen azokra érvényes, akik nem a tanügybe valók, s akik jövedelmük növeléséért, tanügyi kötelezettségeik mellett, más állást is vállalnak. Ennek ellenére sok tanár van, aki a régebbi és a jelenlegi oktatói javadalmazás mellett is komolyan végezte és végzi munkáját, és tanítványai felvételi vizsgákon, illetve országos és nemzetközi tantárgyversenyeken is eredményesen szerepelnek. Jó képességű és hivatástudattal rendelkező ifjakra lenne szükség a tanítói és a tanári pályán is. Sajnos, az eddigi

tapasztalat szerint a legjobb tanulók mind a jövedelmezőbb állások felé orientálódnak, s így az oktatási pályára jelentkezők között kevés a jó tanuló.

4. Ami a hosszú távú román–magyar megbékélést illeti, a közoktatás szempontjából szükségesnek látom azoknak az irányelveknek az elterjedését, amelyek minden korban igen lényegesek, és pedig:

a. minden fiatal igyekezzék képességeinek maximális kihasználásával versenyképes szakemberré válni, olyanná, akit belföldön és külföldön egyaránt elismernek;

b. senki se várjon el nagyobb javadalmazást, mint amekkorára konkrétan elvégzett munkája után számíthat;

c. aki az a. és a b. pontok szerint nem tudja megtalálni az adottságainak megfelelő életformát, az keressen jobbat, de olyat, amely a becsületesen elvégzett munkára alapoz, illetve elégedjen meg azzal, amit a társadalom biztosíthat számára.

5. Szerintem az anyagi és a szellemi termékek előállításához szükséges anyagi alap megteremtése, az ezt lehetővé tevő kedvező jogi háttér biztosítása, versenyképes anyagi és szellemi termékek előállítása és azok forgalmazása bel- és külföldön egyaránt.

6. A 2. pontban felsorolt három törvény, amelyeket az RMDSZ politikusai harcoltak ki az elmúlt tizenegy esztendő folyamán.

7. Nem ismerek olyat. Talán azt mondhatnám, hogy egyes programokkal kevesebb eredményt értek el, mint másokkal. Így pl. nem sikerült kiharcolni az autonómiatörekvéseket, az egyházi javak visszaszolgáltatását, valamint az erdők visszajuttatását.

8. Munkahelyek létesítése állami és magánvállalatoknál.

9. Részben.

Állásponom közléséhez névtelenül járulok hozzá.

Bukarest, 2001. 06. 17.

24.

Tisztelt Salat Levente adjunktus úr!

1999 októbere óta nem vagyok tagja a Pro Kalotaszeg Kulturális Egyesületnek; a fenti dátum óta a körösfői Rákóczi Kultúregylet elnöki tisztét töltöm be. Ha ilyen minőségemben is kíváncsiak válaszaimra, akkor szívesen írom meg véleményemet.

Az 1-es számú kérdés kifejtése első felének nagy részével egyetértek, de úgy érzem, az Önök véleményével ellentétben a státustörvény nem-

hogy tovább darabolná a határokon kívül rekedt magyarságot, hanem ellenkezőleg, amint azt a közelmúltban végzett közvélemény-kutatások is igazolják, óriási a kezdeményezés támogatottsága és összetartó ereje. Itt, Kalotaszeg környékén, az emberek az első fontos lépésnek tartják az alanyi jogon járó, minden, az anyaország határain kívül élő magyarnak biztosítandó kettős állampolgárság felé, amely szabad mozgást biztosít majd az Uniós-államokban. Úgy érzem azonban, számunkra az igazi megoldást egy olyan Egyesült Európa jelentene, amelyen belül lényegtelené válnának a határok. De csatlakozom azokhoz, akik aggódnak amiatt, hogy ez esetleg súlyosan érintené nemzeti önazonosságunkat. Az erre a célra kidolgozott komoly védőháló azonban csökkentené ennek veszélyét.

A 3-as számú kérdésre válaszolva, véleményem szerint ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy gyermekeink az óvodától az egyetemig magyarul tanulhassanak. Az olyan, a körülményekhez igazodó, simuló politika, amelyet a nacionalizmustól túlfűtött politika engedélyez számunkra, csakis a mindenkori román vezetés álmát segíti, melynek célja mielőbb beolvasztani nemzetrészünket az egységes román nemzetbe. Ha megtörténne, amit nehezen hiszek, hogy számunkra, a kisebbségi sorsra jutott magyar közösség számára, nemcsak a kinyilatkoztatás szintjén, hanem a valóságban is egyenlő jogokat, egyenlő esélyeket biztosítanának, akkor nem kellene félteni a gyerekeinket az elvándorlástól, hiszen állítom, hogy a mi fiataljaink bármikor, bármilyen szinten megállják a helyüket a többségi nemzet kihívásaival szemben. Tehát a megoldás az „egyenlő esély, egyenlő elbírálás”. Ha ez nem valósul meg, másodrendű állampolgárokként a lassú lemaradás veszélye fenyeget, s ennek egyenes következménye a szolgálalkúság, a szolgasors, amelyet a magyar sohasem tűrt, inkább elvándorolt. Napjainkban is ez történik. E tendencia megállítására Önök nagyon helyesen adták meg a választ: „konceptióra, precízen kidolgozott és egyeztetett programokra, hosszú távú investícióra van szükség”. Sajnos érzem, Erdélyre vonatkozólag érdekvédelmi szervezünknek nincs elég ereje, sőt azt is megkockáztatom, nincs elég bátorsága sem. Mint látjuk, több mint tíz éve folyik a szélmalomharc, nagyon csekély eredménnyel, ezért nélkülözhetetlen az anyaország segítsége, amely az utóbbi időben egyre erőteljesebb. Ezzel kapcsolatban, véleményem szerint, az adományozóknak sokkal jobban oda kellene figyelniük az elosztásra, csakis olyan intézményeket, vállalkozásokat, programokat kellene támogatniuk, amelyek garantáltan a magyar érdekeket szolgálják, és nem tűnnek el a bürokrácia útvesztőjében. Elsősorban olyan öt-húsz fős kis- és középvállalkozásokat kellene kamatmentes kölcsönök segítsé-

gével beindítani, amelyek gyorsan tudnak alkalmazkodni a piac igényeihez, a hirtelen változásokhoz, és a kölcsönök visszafizetésénél nem szabad olyan feltételeket megállapítani, amelyek lehetetlenné teszik a vállalkozást. A gyakorlat azt mutatja, hogy a nagyobb vállalkozásoknál könnyebb az átjátszás és a magyar érdekszféra alóli kivonás.

A vidéken élő magyar fiatalság részesüljön ugyanolyan támogatásban, mint amilyenben a magyarországi magángazdaságok, családi vállalkozások, farmtípusú gazdaságok részesülnek.

Olyan egészségügyi- és nyugdíjbiztosítási rendszer volna kívánatos, amely az anyaországhoz hasonló kedvezményeket biztosítana a külföldi állampolgársággal rendelkezők számára. Tudom, hogy ezt a többség sehol nem nézné jó szemmel, de annyi elvárható lenne, hogy ha már ő nem teszi ezt lehetővé a magyar kisebbség számára, akkor legalább ne akadályozza. Megvalósításához nincs szükség külön irodák létrehozásához az anyaországon kívül, hiszen ma már nem legyőzhetetlen az a távolság, amely bennünket elválaszt egy határ menti anyaországi várostól, ahová évente egyszer vagy kétszer, ügyes-bajos dolgaink rendezése végett kijuthatunk. Sokan az anyaországban kifogásolják ezen támogatások megadását abból a megfontolásból, hogy túl nagy terhet jelentenének a magyar adófizetők számára. Erre a válaszom csak annyi, nézzék meg, hány olyan szakképzett munkás, orvos, mérnök, művész stb. támogatja az anyaország működését, gazdasági fellendülését, akinek gyökerei Erdélybe, Kárpátaljára, Felvidékre vagy Délvidékre nyúlnak.

Köszönöm a lehetőséget, hogy véleményemet elmondhattam, közreadhattam, s abban a reményben zárom soraimat, hogy talán az általam megfogalmazottak is segítenek közös céljaink megvalósításában, hogy végre itthon érezhessük magunkat hazánkban.

Péntek László

Kőrösfő, 2001. 06. 18.

25.

1. Külföldi lobby kiépítése, nemzetközi normarendszer hazai megismertetése.

2. Gazdasági alapok megteremtése, a magyar *polgárság* kiépítése (= mecénatúra megteremtése).

3. Magániskolák, egyházi iskolarendszer kiépítése.

4. –

5. A gazdasági önállóság és egy stabil *középosztály* megteremtése.
6. –
7. Tanügy, autonómia.
8. Kisvállalkozásokat szabályozó törvények és törvényerejű rendeletek:
 - adóztatás stabilizálása;
 - szponzorizálási rendszer kialakítása;
 - szociális háló kiépítése.
9. Részben. Meg kell nyerni a többségi képviselőtámogatását.

Az RMDSZ-nek úgy kellene politizálnia, főleg gazdasági téren, hogy a többség érdekeit szolgálja, mert ebből a magyarságnak lenne több haszna.

Dobbal nem lehet verebet fogni! Nyíltan gazdasági reformokért kellene harcolni, szép csendben, diszkrétan a pozitív diszkriminációért. A többségnek nem ellenséget kellene bennünk látnia, hanem kapcsot az európai értékek felé.

Tatárné Magyarai Etelka

Arad, 2001. 06. 11.

1999-től az Egyesült Államokban élek, de ma is hazagondolok, igyekszem segíteni, ismerve a hazai tanügy és kultúra konkrét gondjait.

26.

Előjáróban: Helyesen és pontosan fogalmaztak a felszólító levélben; valóban, csak az eredménytelenségnek, kivihetetlenségnek, a kilátástalanságnak a közhangulatban eluralkodott összképéről van szó. Bár súlyos problémákkal nézünk szembe, a valóság nem olyan sötét, mint ahogyan azt egyes demagóg politikusok és a tragikus hangvételt kedvelő, szenzációéhes, siránkozásra hajlamos zszurnaliszták beállítják.

De megértem a fiatalok és a hátrányos helyzetűek türelmetlenségét, elégedetlenségét; őket nem vigasztalja az, hogy ha lassan is, de haladunk, és egyes kérdések évek vagy évtizedek múlva majd megoldódnak.

1. (Általános észrevétel: e kérdésnek a megfogalmazása sugalmazó jellegű, arra készíti a válaszadót, hogy ennek a szemléletnek megfelelő feleletet adjon. Ezt figyelembe kell venni a kiértékelésnél.)

Az *öntörvényű közösség* fogalmát nem szabad abszolutizálni. Minden közösség állandóan ki van téve külső hatásoknak, az erőviszonyok játékának. Legfeljebb arról lehet szó, hogy milyen értékű és jellegű a külső hatás (kényszer). A közösségnek nem az akaratát kell érvényre juttat-

nia, hanem az érdekeit kell képviselnie, elkerülhetetlen, de elfogadható kompromisszumok segítségével.

A kisebbségi társadalom soha sem teljes értékű, a (nemzeti, vallási, nemi) kisebbségi lét mindig bizonyos hátrányakkal jár. Az adott vonatkozásban, ha mással nem, de azzal a hátránnyal mindenképp jár, hogy egy második, mégpedig nem széles körűen használt nyelvet is meg kell tanulnunk. Ilyen szempontból előnyösebb volna angol, német vagy francia nyelvű országban lenni kisebbséginek. A trendet viszont, ha lassan is, de javulónak látom.

Valóban, az a dilettáns mód, ahogyan Csapó József&Co az autonómia kérdését megközelítette, csökkentette a megvalósítás esélyeit. Növelve a gyanakvás légkörét, késleltette a decentralizációt, bizonyos helyi autonómiát biztosító helyhatósági törvény életbe léptetését.

Valóban van diszkrimináció az államvezetésben, adminisztrációban levő állások betöltésénél. Az viszont, hogy a rendőrség és tisztikar kötelességében népszerűségi részarányunk alatt vagyunk képviselve, az rajtunk is múlik. Tessék felmérést végezni, hány fiatalunk akar a rendőrségnél, katonaságnál szolgálni. Sok előítéletet kell még felszámolni, mindkét részről, ez pedig nem megy máról holnapra.

Káros jelenség, hogy sokan a sorsuk jobbra fordulását egyedül Magyarországtól remélik. Ez egyrészt hamis illúzió, másrészt akadályozza a lehetséges és kívánatos beilleszkedést az adott társadalomba.

Hogy mi a megoldás? Pragmatikus politizálás, a lehetőségek ügyes kihasználása. Ne etessék az embereket hiú ábrándokkal, ígéretekkel, sem itthonról, sem odaátról. Esély van, de csak ha okosan politizálunk.

2. Egyetérték a kérdés megfogalmazásával. A válasz: *Lehet, mert kell!* Magyarország szívesen fogadja be a magasan képezett munkaerőt, fiatal szakembereket; a vállalkozók szívesen látják a segédmunkásokat, akik alacsonyabb bérért feketén dolgoznak, de másfélmillió embernek nincs helye a kis országban. Már is van – részben érthető – ellenérzés az erdélyi konkurenciával szemben. Még ha azzal az alternatívával számolunk is, hogy végül fokozatosan mind átszivárgunk, ez csak lassú folyamat lehet, legalább két generációt vesz igénybe, és a még itt maradotoknak addig is élniük kell. De nem hiszek ebben az alternatívában: ha a nacionalista eszmék korában nyolcvan évig megmaradtunk, az európai szemlélet körülményei között – ami idővel remélhetően Romániában is polgárjogot nyer – még kevesebb okunk lesz a tömeges kivándorlásra.

3. A kisebbségi oktatáspolitikánk – sajnos – a szimbolikus politika csapdájába esett. Sajtóban, szónoklatokban egyébről sem volt szó, mint

az önálló Bolyai Egyetemről. Közben pedig óvodák, elemi iskolai osztályok szűntek meg, anélkül, hogy ez az illetékeseknek különösebb gondot okozott volna. Márpedig ezekben alakul ki az anyanyelv használatának a készsége. Azzal sem nagyon foglalkozott a közvélemény, hogy a most már anyanyelven oktató szakiskolákban nem teltek be a helyek. A szülők előszeretettel adják elméleti gimnáziumba a gyermeket, így azok nem tanulnak szakmát, és később nem tudnak (vagy nehezen) elhelyezkedni. Ezek lettek volna az égető kérdések! Félreértés ne essék, az állami magyar egyetemet jogos és szükséges követelésnek tartom. A magyar magánegyetemnek is van létjogosultsága. De nem szabad szem elől téveszteni a Babeş–Bolyai Tudományegyetemet sem. Itt most számos szakon folyik magyar anyanyelvű képzés, ez az egyetem ad doktori képzést, itt kell kiképezni azokat, akik majd a magyar egyetemen oktatni fognak. Azt kellene elérni, hogy ezen az egyetemen a magyar tagozat viszonylagos függetlenséget érjen el, a tagozat kérdéseiben a magyar tanárok dönthessenek. Ez a reális rövid távú cél, erre kellene összpontosítani. Csakhogy ez kortesfogásnak nem eléggé látványos.

4. Tökéletesen egyetérték ezzel a megfogalmazással. Van esélye a kiegyensúlyozott együttélésnek, de ez csak lassan, fokozatosan fog kialakulni. Ehhez szükséges, hogy a román közélet demokratizálódjék, de az is, hogy mi ne mindig csak Budapestre vessük vigyázó szemünket.

5. A prioritás rövid, közép- és hosszú távon egyaránt a gazdasági megerősödés, a polgárosulás. Legyen vállalkozás, munkahely, legyenek mecénásaink. Olyanok, akik támogatnak egy óvodát, iskolát, egyetemet, lapot, könyvet, színházat stb. Ebben különbözik a helyzetünk a két háború között: akkor volt egy viszonylag tehetős középosztályunk, de volt néhány Kemény Jánoshoz hasonló földbirtokosunk is, aki a még megmaradt erdejéből eladott egy darabot, hogy a színházat fenntartsa.

6. Politikai érdekképviselőnk elnyerte a román társadalom megbecsülését, tiszteletét. Még a velünk nem feltétlenül rokonszenvező román politikusok, újságírók is elismerőleg nyilatkoznak mind az RMDSZ-ről általában, mind pedig vezetőiről (Frunđa, Markó, Borbély László stb.), hangsúlyozva ez utóbbiak szakértelmét és korrektségét. Hasonló megbecsülést élvez az RMDSZ a külföldi kormányzati szervek és civil szervezetek részéről is. Március 15-e alkalmával köszöntött minket Ciorbea, Constantinescu, Năstase. Jelentős eredményeket értünk el a tanügy terén, a közigazgatásban, a földek és erdők visszaszolgáltatásában és más törvények kidolgozása terén is. Polgármestereink, az előző kormányzás alatti prefektusaink és más főtisztviselőink megállták a helyüket, bár a

belső harcok akadályozták őket abban, hogy a valóban fontos problémákra, köztük a gazdaságiakra koncentráljanak. Nem tudok róla, hogy valamelyikük ellen akárcsak vizsgálat is indult volna. Az előző kormány alatt tették a dolgukat, és nem keveredtek bele a pártok közötti elvtelen torzsalkodásba. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy körülöttünk megjavuljon a légkör. Még folyik a nacionalista uszítás, de a hangulat korántsem olyan feszült, mint 1990 márciusában, a Har-Kov jelentés idején, a bukaresti 33-as iskola elleni kampány során stb.

7. Fölösleges energiákat emésztett fel a szimbolikus politizálás. A dilettáns módon kezelt autonómiaeszmé, az olyan elvont fogalmak körüli viták mint a „társnemzet”, „államalkotó nemzet”, hogy nem vagyunk „ki-sebbség”, hanem „nemzeti közösség” stb. Kárt okoztak a kortescélokot szolgáló felelőtlen ígéretések, mint a kettős állampolgárság, külhoni állampolgárság, magyarországi szavazati jog stb. Rengeteg energiát fecsértünk el a belső széthúzással, hadakozással: „Neptun-ügy”, „Nagybenedek-ügy”, a vezetőség elleni „fórumok” sora, a „megújulás” prédikálása, a Zilahi kollégium „ügye” stb. Mindez kontraszelekcióhoz vezetett, a hangoskodó karrieristáknak kedvezett, és félretájékoztatta a közvéleményt, elterelte a figyelmet a közösség valódi problémáiról.

8. Az RMDSZ vezetőségének és minden jó szándékú értelmiséginek jobb kapcsolatteremtésre kell törekednie. Meg kell javítania a kommunikációt a magyar lakossággal. Közérthetően meg kell magyarázni a szövetség politikáját, a lehetőségeket és a korlátokat, általában a politikai küzdelem mechanizmusát. Nem szabad prédául dobni a közönséget a demagógoknak, politikai szélhámosoknak, karrieristáknak, a felelőtlen zsurnalisztáknak. A félrevezetésekre és támadásokra reagálni kell, idejében és hatásosan. Így ki lehetne húzni a talajt az egységbontók lába alól. Természetes, hogy vannak véleménykülönbségek, ezt el kell fogadni, elvszerű vitákra szükség van, de ami ma az RMDSZ-ben végbemegy, az túl lépi a normális pluralizmus határait.

Javítani kell a kapcsolatot a románokkal is. Igazunkat hirdetni kell a román sajtóban is, keresni kell a szövetségeseiket, azokat, akikkel szót lehet érteni. Megengedhetetlen az elzárkózás, a bizalmatlan vagy gögős távolságtartás. Elítélendő például, hogy az Írószövetség tisztújító gyűlésére a magyar írók nem mentek el, és végül a románok választották meg Szilágyi Istvánt, hogy mégis legyen egy magyar is a vezetőségben.

Másrészt a román nacionalizmus támadásait vissza kell verni, interpellációkkal, sajtóban, az ügyészséghez való fordulással, akár perrel. Nem helyes magatartás, ha csak legyintünk, és azt mondjuk, hogy nincs

értelme. Persze, az egymás közti torzsalkodás elvonja a figyelmet és az energiát a román sovinizmus elleni harctól.

Igy lehetne olyan légkört teremteni, amelyben a fiataljaink, és nem csak ők, az itthonmaradást választanák. Ezt lehetne rövid távon megvalósítani. A gazdasági felemelkedés már inkább középtávú cél.

9. Az előző pontban kifejtettekhez megvannak az eszközeink, csak józan észre és jóakaratra volna szükségünk.

Fey László

Ui.: Nem ragaszkodom ahhoz, hogy szerény véleményemhez odategyék a nevemet is, de ha arról van szó, hogy ezért a felelősséget (vagy ódiomot) vállaljam, akkor azt névvel is megteszem.

27.

1. A romániai magyarság még nem állíthatja magáról, hogy teljes jogú kisebbségi társadalom.

A román parlament által elfogadott különböző kisebbségi törvények ellenére a diszkrimináció mai napig is komoly problémát jelent, és nem vagyok meggyőződve róla, hogy a nyugati hatalmak megfelelően figyelnének erre a kérdésre.

A magyar kormány a státustörvény nemzetközi szinten való elfogadtatásával sokat segíthet abban, hogy a határain kívül rekedt nemzetrészek magyarsága a szülőföldjén maradjon.

2. A romániai magyar kisebbségnek nemcsak a nagyhatalmaktól kell várnia problémáinak megoldását: önmagának is sokat kell tennie ezért.

3. Az oktatás olyan magas szintre való emelésével, hogy egyszerűen nélkülözhetlenné váljunk a többségi nemzet számára. A magyar közönség szerintem szám szerint nem elég nagy ahhoz, hogy a megfelelő erőket mozgósítsa, ehhez sokkal több pénzre és a többség részéről nagyobb toleranciára lenne szükség.

4. Arra, hogy kiegyensúlyozott román–magyar együttműködés kialakuljon Erdélyben, akkor lesz esély, amikor a politikában is bekövetkezik a generációváltás, és a fiatalabbak kerülnek hatalomra, akik szerintem már másképp látják a világot.

5. A romániai magyarság prioritásai:

- önálló magyar egyetem;
- az anyanyelv használata minden szinten;
- az egyházi és egyéb javak visszaszolgáltatása 100%-ban;

– annak elismerése, hogy a magyar is teljes jogú állampolgár.

6. A megvalósítások sorában nem nagyon van mit megemlíteni, mert szerintem minden kérdésben csak részeredmények születtek.

7. Szerintem nincsenek ilyen programelemek.

8. Oktatás terén, anyanyelvhasználat, szociális biztonság.

9. Szerintem még nem, de jó politizálással megszerezheti őket, hogy nagyobb eredménnyel tudjon beleszólni ezeknek a kérdéseknek a megoldásába.

Póka András György

polgármester

28.

1. A felsorolt problémák valóban léteznek, és nagyon nyomasztóak, a közeljövőben nem látok kiutat. Csupán két lehetőséget tudok elképzelni.

Egyik lenne, hogy Európa minden szinten ráerőszakolja Romániára a demokrácia szabályait. Erre nem sok remény van. Fennáll azonban az a veszély, hogy jön egy olyan román kormány, amely szerint Romániának nincs szüksége a „román nemzetet elnyomó Európára”, és az államkaszán élősködik majd.

A második lehetőség a román választó olyan felvilágosultá válása lenne, hogy választáskor ne azokra a rafinált jelöltekre adja voksát, akik hirdetik ugyan a demokráciát, de hatalomra jutva a központosított államformát támogatják, hanem azokra, akik valóban a demokrácia értékeit akarják megvalósítani (decentralizáció, szubszidiaritás, autonómia, a kisebbség pozitív diszkriminációja, amely képes visszaszorítani a többség diktatúráját stb.). Ehhez viszont még sok idő kell...

Egyelőre nem tartom túl veszélyesnek az anyaországi segítséget az erdélyi közösségekre.

2. Kell legyen lehetőség arra, hogy kisebbségként is meg tudjunk maradni, hiszen léteznek még a Földön kisebbségek, és sokan közülük rosszabb helyzetben vannak, mint mi. És vannak.

3–4. Az elmúlt 11 év tapasztalata (szerintem legalábbis), hogy időpocsékolás megpróbálni közeledni a román félhez elméleti–történelmi-oktatási téren. Ugyanis a román fél egyáltalán nem viszonzza a közeledést, hiszen ez egyik román politikai alakulatnak sem érdeke, sőt, mindegyiknek hasznára van, ha tart valamit tarsolyában (a magyar veszélyt), ami-

ből bármikor kirobbanthat egy figyelemelterelő konfliktust. Ilyesmivel könnyen és hamar elérheti politikai vagy gazdasági céljait.

Nem külön békéltető programra, nem udvarias közeledésre volna szükség, hanem a történelmi tények helyes tanítására. De a román fél még ezt sem akarja, hát még a külön megbékélési programot! Akkor mi miért pazaroljunk időt és energiát rá? Inkább a mi sürgető problémáinkkal foglalkozzunk (lásd a továbbiakban).

Egyedüli dolog, aminek értelme lenne, megtanítani a románokat a demokráciára, teljesen függetlenül a magyar kérdéstől. Ez nem lenne a mi kötelességünk, de a mi érdekünk igen.

Számtalan példája van annak (például a 1990-es márciusi marosvásárhelyi események), hogy a politikum csúcspontjai alatt szét lehet rúgni a sok türelemmel és kitartással felépült együttélési szokásokat, szabályokat. Annak is sok példája van, hogy az udvarias közeledés is eredménytelen: a marosvásárhelyi kétnyelvű helységtáblákon a románok lefestették a magyar feliratot, a magyarok nem válaszoltak ugyanúgy. A táblát kicserélték, összesen harmincnégyszer, minden alkalommal ugyanaz történt. A magyarok egyszer sem válaszoltak a provokációra, mire a románok most már a magyar hirdetőtáblákat is döntik.

5. Rövid távú prioritás a gazdasági életünk hatékonyabbá tétele. Ha az erdélyi magyarság már kimaradt a nagyprivatizációból, akkor kétszeres erővel kellett volna (és kell) foglalkozni a magyar vállalkozók, gazdák tevékenységének összehangolásával, az ehhez szükséges infrastrukturális hálózatok kiépítésével. Ezt a munkát érdekképviseleti szervezetünk vállalta fel, de miután az mással van elfoglalva, a civil társadalomnak kellene ilyen jellegű fórumokat létrehoznia (mondjuk a XX. század eleji erdélyi gazdasági szervezetek újralkalításával – nyilván, a mai körülményekhez alkalmazva).

Középtávú prioritás iskolahálózatunk megreformálása és hatákonnyá tétele: a minőségi munka eredménye a versenyképes szakember, aki magyar nemzetisége ellenére is keresett lesz olyan helyeken és olyan cégek-nél, ahol a pénz beszél és nem a politika.

Hosszú távú prioritás a demokrácia általános értékeinek a terjesztése, amelynek eredménye az 1. pontban leírt „második lehetőség” megvalósulása lenne.

6. Kevés ilyen eredmény volt, hiszen a politikai fórumokon (parlament stb.), ahol a politikai küzdelem zajlik, a többség döntése érvényes. Így bármikor kényelmesen le lehet szavazni képviselőtünket. Mi legfeljebb más szervezetekhez való ideiglenes csatlakozással, politikai lobbizással vagy zsarolással tudjuk célkitűzéseinket elérni.

Éppen e miatt az eredménytelenség miatt mentek el nagyon sokan Erdélyből. Aki teheti, elmegy, és azok maradnak, akik vagy nem elég bátrak nekivágni a nagyvilágnak, vagy kényelmesek, és inkább itthon tesznek-vesznek és reménykednek valamiben. Nincs miért áltatnunk magunkat, ez a valóság. Csak nagyon kevesen maradnak Erdélyben meggyőződésből, hitből.

Az érdekképviselő csak akkor ért el eredményeket, ha csatlakozni tudott más politikai szervezetekhez, hogy így összegyűljön a szükséges szavazatszám. Ilyen a minket közvetlenül érintő földtörvény és a közigazgatási törvény. De a földtörvény máris veszélyben van, hiszen éppen azt készül elvenni, ami visszaadta volna a székely közösségek erejét: a közbirtokossági erdőket. Így kevés eredmény marad a 11 év tevékenység után.

7. Úgy gondolom, hogy a politikumra való összpontosítás emésztette fel a legtöbb közösségi energiát. Egyrészt azért, mert a politikai fórumokon 7%-kal nem lehet közvetlen módon célkitűzést, eredményt elérni, másrészt azért, mert a 7% érdekképviselőnek tagjai sem igen tudtak ellenállni a csábításnak, helyzetüket és idejüket magáncélokra használták fel, holott mást vállaltak, amikor ezt a megbízatást kapták. Azt, hogy ma Romániában a legjobb üzlet a parlament tagjának lenni, mi sem bizonyítja jobban, minthogy „odamenekülnek” a maffiagyanús személyek, a nagy üzletemberek, illetve hogy ez volt az a „legtöbb”, amit Románia (saját törvényeinek a megszegésével) felajánlott Ilie Ilaşcunak.

Ami érdekképviselőtünköt illeti, a felsoroltakra bizonyíték az a nem tisztességes harc, amely a parlamenti listákra való felkerülésért folyik; a megyei és városi szervezetekben hatalmon levő politikusaink mindenhol megkerülik a kongresszuson megszavazott belső választásokat; civil társadalmunk sok szakembere – akikre pedig szükség lenne a tervek megvalósításában – távol marad minden olyan megmozdulástól, amit e szervezetek kezdeményeznek.

De azért is mert a politikum emésztette fel a legtöbb közösségi energiát, mert a politikai szervezetek felvállalták a civil társadalom feladatait, de sokat nem tudtak tenni megoldásuk érdekében. Így lekötötték az energiákat, anélkül hogy eredményeket értek volna el. Drága idő vesztődik el, amíg ezt felismerik, és a civil társadalom szervezetei kezdenek kialakulni a politikumon kívül, és kezdenek működni.

8. Elsősorban a magánszektor (ipar, mezőgazdaság stb.), amely biztosíthatná az itthoni megélhetés lehetőségeit és örömeit. Már rég létre kellett volna hozni például a krumplitermesztők egyesületét, amely megoldja a krumpli értékesítését, már rég létre kellett volna hozni egy

földgazdálkodó egyesületet, amely számon tartsa azokat a földeket, amelyek kiöregedő falvainkban parlagon hevernek, és megoldást találjon felhasználásukra, mert a román vállalkozók majdnem ingyen vásárolják őket. De a példákat lehetne sorolni.

9. Ha sikerülne a meddő politikai harcoknak véget vetni, akkor idő, energia és rengeteg szakember szabadulna fel, és ha sikerülne megnyerni ismét azokat a szakembereket, akiket az érdekképviselői szervezetünkben dülő öncélú csatározások távol tartanak minden közösségi szervezkedéstől, akkor lenne, aki véghez vigye a szükséges változásokat. Akkor már csak a civil szervezeteknek kellene megalakulniuk, s a politikusok csatározhatnának továbbra is a parlamentben, hátha még születne valami használható dolog.

Tisztelettel és reménykedve, hogy a felmérésből olyan hatékony stratégia születik majd meg, amely elérhető célokat tud felmutatni. Úgy gondolom, akkor sokkal több kedvvel maradnak majd itt a fiatalok.

Marosvásárhely, 2001. 06. 13.

29.

Kedves Barátaim!

Megtisztelő, hogy felmérésükkel engem is megkerestek. Az én helyzetem annyira tipikus, ebben a mai érdek- és létszférában, hogy pár napos vívódás után a válaszírás mellett döntöttem.

Igaz nem voltam felhőtlenül boldog, amikor egy pályázatunkat igen magas pontszáma dacára visszautasította a Sapientia, csak mert egy öreg tanár is benne volt a kutatócsapatban, valaki, aki tulajdonképpen a feje volt és maradt a munkánknak. De nem erről szól a körkérdés.

A temesvári Orvostudományi Egyetem Fogorvosi Karán tanítom az Orális Rehabilitációt. Sok magyar ajkú, románul jól, közepesen vagy pocsekul tudó diákom van. Ezeket a gyermekeket minden évben alapos felkészítés után elviszem Marosvásárhelyre, ahol egy-egy előadást tartanak magyarul. Idén tavasszal hat előadással jelentkezünk a Tudományos Diákkonferencián. A szervezők annyit sem mondtak a végén, hogy félkalap. Sebaj, azért mentünk, hogy lássák, hallják, ismerjék meg a magyar szak kifejezéseket, egymást és másokat. Tapasztalatnak édeskeserű volt.

A magyar diákok fele magyar iskolát, másik fele román líceumot végzett, de erősen motivált identitástudattal csoportosulnak a Temesvári

Magyar Diákszövetségbe. Érdekes megfigyelni *párválasztási stratégiájukat*, követni *szakmai tudniakarásukat és jövőépítési gondolkodásukat*.

Itt most az utóbbi kettőről van szó, de az első sem elhanyagolandó kérdés. Egy magyar diáknak az egyetemi évek alatt teljesen román környezetben kialakított magyar párkapcsolata majdnem biztosan tartós, házassággal végződő, komoly kapcsolat lesz.

A szakmai szempont kettős. Egyfelől csak azért is alapon sokkal többet tanulnak román csoporttársaiknál, és sokkal jobban megfelelnek náluk a szóbeli vagy írásos elvárásoknak. Szinte kivétel nélkül csoportelsők. Egy-két olyan esettől eltekintve, amikor a várás román tanár kolléga, csupán kiejtésük alapján, automatikusan elhúzza őket, zömében megfelelnek, sőt remekül teljesítenek.

Párhuzamosan érdekli őket a magyar szaknyelv, ismerni, tudni akarják, mi mit jelent magyarul. A fogászatban a román terminológia teljes mértékben eltér a magyar szakzsargonától. Ezért jönnek és kérik a magyar folyóiratokat, keresik az interneten a magyar cikkeket. Mindezzel párhuzamosan intenzív angolra járnak. Szinte felkészülnek Európából, ugrásra készen az eltávozásra.

Itt folytatnám a harmadik kérdéskörrel, a jövőépítéssel. Szatmárnémeti (4), zilahi, nagyvárad, aradi és temesvári (6) diákjaim szülei még nevelnek otthon két-három gyermeket. Egy fogorvosi rendelő megnyitása kb. 200 000 DM-be kerül. Temesváron él 340 000 lakos és 320 fogorvosi rendelő nyílt eddig. Megoldás: a fogorvos nélküli faluhelyeken rendelőt nyitni. De miből?

De most tekintsünk el az orvosi szakmától. A műszakiak, jogászok, közgazdászok, felsőiskolát végzett vállalkozók számára olyan magyar bankhálózatra volna szükség, amely előnyös kamatok biztosításával lehetővé tenné az *itthon* maradást, azt, hogy itt induljanak el az életben, a szakmában, családdal és gyermekekkel. Aki itt marad és dolgozik, törleszt.

Így azonban a tavaly végzett magyar ajkú diákjaim kivétel nélkül járják a kanadai nagykövetséget. Érdekházasságok, Magyarországra való kitelepülések, amerikai lottó, meg a Jóisten tudja, mi minden forog a fejükben. Fiatalok, értelmesek, de sem én, sem a társadalom nem képes vonzó jövőképet mutatni nekik. Ez fájó, de kézzelfogható valóság.

Ezeket le kell írni, legalább Önöknek, mert jól átgondolt, mívesen kidolgozott és pontosan megfogalmazott kérdőívükből kitűnik, hogy pontosan ismerik a témát, tudják a gondok lényegét, de a megoldás receptjét azoknál keresik, akik benne élnek e szomorú valóság hétköznapjaiban. Temesváron megnyílt az aradi *Jelen* napilap fiókszerkesztősége,

hárommilliárd lejes befektetés (épületvásárlás, számítógépek stb.), de nincs olvasó, nincs magyar.

Vakvágányon vagyunk, mert egyénekre lebontva a legjobb szándék is partizánakció. Egy példa: hat év óta magyarul is tanítom a magyarul is tudni akaró diákjaimat, önkéntes munkában. Meg sem szárad diplomáján a pecsét, már Torontóban van. A marosvásárhelyi diákokról, akik magyarul végzik az egyetemet, ne is beszéljünk, mert tízből kettő marad Székelyföldön, a többit elsodorja a szél.

Egy kis induló tőke biztosításával, jobb tanári odafigyeléssel, a pár-választás és párkapcsolatok lehetőségének kibővítésével – szakkörök, diákfesztiválok, kirándulások szervezése és nem önszervezése –, a megtelepedés és gyermekvállalás ösztönzésével talán elérhetnénk, hogy kevesebben válasszák az útra kelést. Tudom ezek ismert és elcsépelet köz-helyek. De én nap mint nap találkozom ezekkel a gondokkal, melyek nem az én gondjaim, hanem a mi közös gondjaink. Sír a lelkem, amikor Zoli ír Kanadából: Doktor úr, letettem a szakvizsgát, amikor Ildikó ír Ausztráliából vagy Zsolt Sopronból. Mert nem tudok örülni annak, hogy nem itthon él és nem itthon dolgozik, ugyanakkor az én tanítványom, tehát büszkének kell lennem rá.

Kérem, nem nehezteljenek rám, amiért nem a kért sorrendben válaszoltam a kérdéseikre, hanem az előadótanár tapasztalatai, hétköznapi-jainak tételődései alapján vettem papírra egy pár gondolatot. Tudom, nincs benne semmi új, de valahol valakinek valamikor el kellett mondania mindezt. Önök kérdeztek, s én jódiák-móda, tudásom és jószándékom szerint válaszoltam.

Maradok tisztelettel, és őszinte elismerésem felbecsülhetetlenül fontos munkájukért, szakismeretükért, tenniakarásukért.

Dr. Matekovits György

Temesvár, 2001. 06. 13.

30.

1. Attól függetlenül, hogy a „közösségi autonómia jogrendbe illesztett intézményesítése valóraválthatlan célkitűzésének bizonyult” nem szabad lemondanunk róla. Úgy kell küzdenünk „ahogy lehet”, és lehet a helyi önkormányzatok, az oktatási, kulturális intézmények megerősítésével, a székelyföldi és más vidékeken élő magyarság kapcsolatainak megerősítésével, fiataljainak célirányos nevelésével. Nem szabad sunyíta-

nunk. Megalapozott igényeinket minden szinten hangoztatnunk kell, fel kell lépünk a mindenfajta diszkrimináció megszüntetéséért.

2. A „romániai magyarság önmeghatározási nehézségei” tükröződnek a le nem tisztult fogalomrendszer használatában is. Így például, a nemzeti kisebbség, a társnemzet, az együtt élő nemzetiség egyidejű, különböző gondolatmenetekben használt fogalmak. Az erdélyi, az anyaországi és a romániai szakembereknek meg kell egyezniük egy, a pontos tartalmat tükröző fogalomban, amelynek következetes használata mindannyiunknak lehetőséget ad arra, hogy végiggondoljuk helyzetünket, és munkálkodjunk azon, hogy megfelelő együttélési modelleket tudjunk elfogadtatni a többségi román társadalommal.

3. Úgy érzem, hogy az EMTE megalakulása, a BBTE, a különböző városokban működő magyar nyelvű tagozatok, a jelenleg érvénybe lévő felvételi rendszer jó irányba hatnak. A tanterveket és az ezeken belül oktatott tantárgyak tartalmát úgy kell kialakítani, hogy azok fiataljainknak lehetőséget teremtsenek az itthoni boldoguláshoz. Számolni kell azzal, hogy az anyaországnak a jövőben is lesz elszívó ereje, hiszen a munkaerőhiány és a jövőbeni intenzív gazdaságfejlesztés ez irányba hatnak. Ezt nem lehet kiküszöbölni, de javunkra lehet fordítani úgy, hogy a közös vállalkozások, intenzív gazdasági kapcsolatok, közös régiófejlesztési programok járuljanak hozzá az itthoni szakemberek minél nagyobb mértékű foglalkoztatásához és méltányos bérezéséhez. Véleményem szerint jelen pillanatban is létezik az a szellemi kapacitás az oktatásban, amely képes fiataljaink megfelelő oktatására. Szükséges, hogy iskolásaink, tanulóink a továbbiakban is részesüljenek a megfelelő anyagi támogatásban, és ne csak az anyaország részéről, hanem számarányunknak megfelelően a helyi önkormányzatok és a román állami szervek részéről is. Konkrét példákkal szolgálhatnék, amellyel bizonyítani tudnám, hogy a jelenlegi gyakorlat nem ez. Ebben a kérdésben politikusaink részéről határozottabb kiállás szükséges.

4. Kevés annak az esélye, hogy a kiegyensúlyozott román–magyar együttélés feltételei Erdélyben belátható időn belül megteremtődjenek. Minden attól függ, hogy akarja-e ezt mindkét fél. Meg kell nyerni partnernek az erdélyi román értelmiség józanul gondolkodó részét, elsősorban az oktatásban dolgozókat. A vitatott kérdésekben egészen a tankönyvszintig egyeztetni kell. Nyilvánvaló, hogy ehhez időre van szükség. Meggyorsítaná ezt a folyamatot, ha politikusaink folyamatosan keresnék a megfelelő kompromisszumokat azokkal a román politikusokkal, akik hajlandók érdemi, előítéletmentes párbeszédre. Jelentős szerep hárul a

sajtó, a televízió és a rádió munkatársaira. Ezekben is szükséges fenntartani a párbeszédet és megtalálni a mindkét fél számára elfogadható utat.

Csak remélni szeretném, hogy egyszer a legfelső román államvezetés is, saját érdekében, hasonló módon fog gondolkodni.

5. Joggal feltételezhetjük, hogy a román bel- és külpolitika továbbra is folytatni fogja a nemzetállami gondolkodást, és fő céljának tartja az etnikailag homogén nemzetállam kialakítását – gondoljunk a zsidók és a németek számának alakulására az utolsó fél évszázadban. Hogy aztán meg tudja-e ezt valósítani a mi vonatkozásunkban, az tőlünk függ, valamint a nemzetközi helyzet alakulásától, attól, hogy sikerül-e Romániának az euroatlanti közösségbe integrálódnia. Ezért, szerintem, a hosszú távú prioritás a kulturális autonómia és a területi autonómia valamilyen formája. A rövid és középtávú pedig e távlati célkitűzés előfeltételeinek a megteremtése életünk minden területén. Gondolok itt egyházi és közösségi javaink visszaszerzésére, az önálló oktatási hálózat kialakítására, közösségünk gazdasági megerősítésére. Mindezeket csak úgy tudom elképzelni, hogy meggyőzzük a román társadalmat munkánkkal, viselkedésünkkel és nem utolsósorban nemzetközi kapcsolataink felhasználásával, hogy mindez nem ellentétes az ő érdekével.

6. Megítélésem szerint érdekképviselőnk legnagyobb megvalósítása, hogy bizonyos mértékben sikerült az ellenségképet partnerképpé átalakítani. Sikernek tekintem a tanügyi törvény egyes vonatkozásait, a helyi önkormányzatok törvényének egyes cikkelyeit, de egyikkel sem vagyok teljes mértékben elégedett.

7. Az elmúlt évtizedben sok volt a meddő vita, sok volt az olyan gondolás, amely csak a kedélyek felborzolását, az egymással való elvtelen vitatkozást eredményezte. Megemlíthetném az olyan címkék használatát, mint a „Neptunosok”, megalkuvók és radikálisok, a magyarok számbavétele stb. Nem tartottam és nem tartom helyénvalónak az egymás lejáratását, pocskondiázását célzó nyilvános vitákat, mert azt hiszem, hogy ezek következtében ingott meg közösségünk bizalma egyes vezetőink őszinte jó szándékában.

8. Rövid távon tisztázni kell azt is, hogy milyen feltételek teljesítése mellett folytatja érdekképviselőti szervezetünk a jelenlegi hatalommal az együttműködést. Meg kell vizsgálni, hogy az eredeti megegyezést milyen mértékben tartották be, újra meg kell fogalmazni a következő törvényhozási ciklusra vonatkozó célkitűzéseinket.

Az anyaországi hatalommal rögzíteni kell a határon túli magyarok magyarországi jogállására vonatkozó, ún. státustörvény alkalmazási mó-

dozatait, és az ezzel kapcsolatos hazai ellenkezést le kell küzdeni józan érveléssel és körültekintő gyakorlati alkalmazással. Nem kell lemondani a kettős állampolgárság elképzeléséről, habár ez csak távlatilag és viszonylag kevés személy számára lehet megoldás.

A gazdasági fejlődést minden lehetséges eszközzel támogatni kell. Elképzeléseket kell felvázolni a közbirtokossági javak használatára, a magántulajdonban levő földterületek gépesített megművelésére, minél több itthoni munkahely teremtésére.

Fontosnak tartom oktatási intézményeink anyagi és szellemi feltételeinek jobbítását, tanáraink, orvosaink, közgazdászaink életfeltételeinek javítását és ehhez a román állam megfelelő támogatásának biztosítását.

9. Optimista vagyok, de úgy érzem, hogy a következő egy-két évtizedben minden eldől: az is, hogy a mostani munkánk eredményes-e vagy csak szélmalomharcot folytatunk.

Adja az Isten, hogy az erdélyi magyarság magára találjon, életkedve visszatérjen és a kivándorlási hajlandóság csökkenjen. Ezen munkálkodunk közösen, reményem szerint eredményesen.

Nagyon nagy megtiszteltetésnek vettem, hogy körkérdésükkel megkerestek. Harminchét éve gyakorló matematikatanár vagyok. Az utolsó tizenegy évet a Salamon Ernő gimnázium igazgatójaként dolgoztam végig. Azt hiszem, válaszaim nem sok újat tartalmaznak, de tükrözik a magam és munkatársaim egy részének hangulatát. Álláspontom közléséhez bármilyen formában (névvel vagy névtelenül, szó szerint vagy szerkesztett változatban) hozzájárulok.

Szilágyi Ferenc igazgató

Gyergyószentmiklós, 2001. 06. 13.

31.

Salat Levente Adjunktus Úr!

Isán Csongor és Tasnádi Miklós Diák Urak!

A közép- és kelet-közép-európai térségben a XX. század végén beállt változások – ha előre sejthetők is voltak – felkészületlenül érték az összes európai országot, nemzetet. Ez a felkészületlenség Románia esetében nagyobb arányú volt, mint a többi szocialista állam esetében, mert itt az utolsó pillanatig megingathatatlanak látszott a szocializmus, a bukása utáni „hogyan tovább”-ra nem dolgozott ki senki átfogó programot. Sem

a többség, sem a kisebbségi részéről. Vagy ha ki is dolgozott, ez – egyébként érthető okok miatt – nem volt publikus, írásztafiókban maradt.

Egyébként, mint ismeretes, mind a mai napig vitatott, hogy egyáltalában helyes-e kisebbségnek neveznünk magunkat. Ismerjük a különféle politikai csapdákat – miért legyünk kisebbség, amikor államalkotó nemzet vagyunk, miért legyünk kisebbség a demokratikus szavazáson alapuló államrendben, ahol mindig a többség voksa a döntő stb. Mindezek mellett – mint ahogy körkérdésükben írták – mind a román állam, mind a magyar állam egyéni szinten igyekszik megoldani a kisebbség problémáit. De számomra úgy tűnik, hogy a két állam gondolkodásmódja között mégis nagyon nagy a különbség: míg a román állam *húzd meg, ereszd meg* alapon próbálja megadni az egyéni jogoknak az európai integrálódáshoz szükséges mindenkori minimumát, addig a magyar államnak, úgy tűnik, pillanatnyilag nincs más lehetősége, mivel a kollektív jogok megadásától nem csak Romániában, hanem egész Európában ódzkodnak a politikusok. És ha itt-ott léteznek is kollektív jogok, ezeket nem európai normák írják elő: az illető államokban a kisebbség nagyon hosszú küzdelmével elért (lásd Dél-Tirol) vagy gazdasági jólétben megadott (lásd Finnország) jogokról van szó.

A kilátástalan helyzeten – ha nehezen is – de lehet változtatni. A kisebbségi sorsnak is vannak előnyös oldalai, igaz, hogy ezek az első látásra mind a „rosszabbik” felület mutatják. Egy kisebbségi sorsban élő ember – akár előítélet alapján, akár saját tapasztalataiból kiindulva – tudja, hogy diszkriminációnak van kitéve. Ezért már gyermekeit megpróbálja arra nevelni, hogy ugyanazért az eredményért sokkal többet kell dolgoznia, mint többségi sorstársának, és vannak olyan célkitűzések, amelyeket talán el sem érhet. De ezen tényeknek a jó oldalát is észre lehet venni – a többletmunka (többlettanulás) értékesítésére bármikor sor kerülhet. Ám ez a fajta filozófia nem biztos, hogy hosszú távon ellensúlyozni tudja a kisebbségi sorsból adódó negatívumokat. Ugyanakkor a sok munkával elért eredményeket a többségi nemzet kirakatnak használja, hogy lám-lám, nem igaz az a tézis, hogy egy kisebbségi nem érhet el jelentős pozíciót. Csak a pozíció elérésének munkaráfordítási, szellemi és esetleges erkölcsi áráról nem beszélnek.

Igaz, mindez nem oldja meg a magyarságnak mint nemzeti kisebbségnek a sorsát. De, ahogy mondják, minél gazdagabbak egy közösség tagjai, annál jobban élnek koldusai. Ezért bizonyos közösségi gondok, kérelmek az egyéni jogok elnyerése útján oldódhatnak meg.

A kisebbségi sorsról beszélve azt is tudni kell, hogy a mostani kivándorlások legfőbb oka nem a magyarság kisebbségi helyzete, hanem a gazdasági, életszínvonalbeli elmaradottság. Ebből a szempontból az erdélyi magyarság túlnyomó többsége egy pillanatig sem gondolkodott kisebbségben, hanem a fogyasztói társadalom individualista elképzeléseire, a csodálatosnak beállított amerikai egyéni érvényesülési módra épített, problémáinak megoldását is ebben látja. A kivándorlók elég jelentős része csupán érvként és önigazolásként él a kisebbségi sors nehézségeinek ecsetelésével. A sokszor még saját magának sem bevallott, igazi ok a magasabb életszínvonal, az ezzel járó nagyobb mobilitás és nem a szabadság mint eszme. Inkább a jóléti társadalom megvalósításai a fontosak, mint például a vízummentesség, a könnyebben elérhető anyagi javak, mint maga az eszmei szabadság vagy a magyarsággal való sorsvállalás. Mert lényegében a kivándorló egyik kisebbségből a másik kisebbségbe kerül. Azt, ami ellen itthon hadakozott – hogy „magyarul beszélő román”-nak tartják –, a kivándorlással önként elfogadta, és mivel nincs kit hibáztatnia sorsáért, az esetleges hibás lépésért, ezért csendben tűri. A magyarságtudat megőrzésének szempontjából a kisebbségi sors nem mindig hátrány, látván, hogy az anyaországban – épp mert nem szükséges ápolni, mivel magától értetődő – eléggé gyenge bizonyos csoportok, rétegek magyarságtudata.

Ugyanakkor – elszakadva tőle – egyes csoportokban igen erős a szülőföld hatása. Jól példázzák ezt a világban mindenhol megalakult erdélyi magyar egyesületek, körök, amelyek már nevükkel is jelezni akarják, hogy tagjaik más okok miatt vándoroltak ki, mint a magyarországiak, és hogy mások a gyökereik. Ezek a kivándorlók, akik az erdélyi magyar egyesületekben tömörülnek, és azok életében aktívan részt is vesznek (köztük az 1989 előtti kivándorlottak a vezéregyeniségek), nagyjából részben ténylegesen a kisebbségi sors sérelmei miatt választották ezt az utat. A „gazdasági” menekültek a befogadó országban sem áldoznak anyagi javaikból a magyarságtudat megőrzésére, igyekeznek beolvadni és az egyesületeket messze elkerülik.

A kisebbségi lét szélmalomharcai abból is adódnak, hogy elvárásaink a többségi nemzettel szemben nincsenek szinkronban ennek a gondolati, tudati szintjével vagy politikai akaratával. A többségi nemzet tagjai (nem a politikai elitre gondolok) egyszerűen nem jutottak még el odáig, hogy megértésük, mit miért kérünk, nem értik, hogy miért van szükség „fölösleges” dolgokra (például magyarul beszélni egy vegyes összetételű tanácsban). Követeléseink közül sok csak akkor teljesült (ha egyáltalán teljesült), amikor a

többségi nemzet a probléma megoldását a magáénak érezte, vagy amikor nemzetközi téren valamilyen előnyhöz jutott általa. De ez nem csak kisebbségi, hanem általános gazdasági, szociális stb. kérdésekre is vonatkozik. Ebben az összefüggésben valóban szükség lenne együttélési program kidolgozására, életbe léptetésére, de ez csak a többségi nemzet pozitív hozzáállásával valósítható meg. Erre nem jó példa a német–francia megbékélési modell, mivel nekik kölcsönösen nemigen vannak kisebbségeik, tehát nem szükséges az együttélési modellt kidolgozni. Az együttműködési modell kidolgozása pedig sokkal könnyebb. Széles tömegekre lebontva a német–francia megbékélés sem teljes, millió példát lehetne felsorolni a kölcsönös becsmérlésre, de legalább a politikum szintjén megoldottnak látszik. Elfogultság és előítélet nélkül állíthatom, hogy a kisebbség mindig jobban megérti a többséget, mert számára *kötelező* a többségi nyelv és kultúra elsajátítása, míg fordítva (legalább is romániai szinten) ez nem kötelező.

Egy tartós együttélési program legfontosabb feladata a kisebbségi kultúra ismertetése és ennek a többség által való elsajátítása kell legyen. Minél hamarabb történik ez meg – legalább az együtt élő erdélyi többség részéről –, annál hamarabb alakulnak ki Erdélyben a román–magyar együttélés feltételei.

A romániai magyarság itthonmaradásának rövid távú prioritása azonos a többségi nemzet prioritásaival: a gazdaság fellendítése, az életminőség minimális tűrőszintre való emelése a szélesebb tömegek számára. Középtávon az együttélés feszültségmentessé tétele lehetne a fő célkitűzés, hosszú távon pedig a kisebbségnek mint egyenrangú, államalkotó nemzetrésznek az elfogadása a többség részéről. A felsoroltak bármelyike megvalósításának késése a kivándorlás felgyorsulását vonhatja maga után, ugyanakkor növeli az asszimilációs veszélyt a szórványvidéken.

Az elmúlt tíz esztendő megvalósításainak legtöbbje a román társadalom változásainak, a többség szabadság utáni vágyának és megvalósulásának köszönhető. Igen fontos az anyanemzettel való kapcsolattartás, a legnagyobb eredmények a gondolatok szabad áramlásából és a lelkiismereti szabadságból adódnak (azoknál, akik élni tudnak vele). Az otthonosság érzését a mindennapi élet legkülönbözőbb területein el lehet érni – jól működő vállalkozás, sikeres politikai vagy szakmai karrier, a civil társadalomban való tevékenykedés sikerei. A jövő kialakításának szempontjából az egyik legnagyobb eredmény – ha nem is mindenki számára nyilvánvaló – a kisebbségi történelemoktatás bevezetése, a gyökerek tudatos keresése és megtalálása, valamint az ebből adódó bizonyosság, biztonság és szellemi fölény. Az oktatás terén ez az egyik legjelentősebb vívmány.

Nagyon sok energiát fordítottunk a kisebbségi nyelvhasználat elismertetésére, és a magyar egyetemi oktatás megteremtésére. Talán lényegesen több energiát kellene fordítanunk a kisebbségi oktatás alapfokon való megoldására, mivel az anyanyelven való oktatást nagyon sok helyen szakképzetlen tanerők látják el. Ez szinte fontosabb lenne, mint az egyetem, mivel az elemi, általános és középiskola játssza a legfontosabb szerepet az identitástudat kialakításában, míg az egyetemre már többé-kevésbé kiforrott gondolkodásmóddal és biztos alapokon nyugvó identitástudattal érkeznek az ifjak. Lényeges lenne (s ezt érzi a román politikai elit is, mert rögtön szeparatizmust emleget) a különálló magyar iskolák létrehozása azokban a helységekből, ahol a gyermekek létszáma ezt megengedi, de pillanatnyilag három-négy vegyes iskolában vannak a magyar anyanyelvű osztályok szétszórva. A vegyes iskolákban azonban a magyar identitástudat csak bűvópatakként létezik és csak titokban ápolható.

A magyarság ittmaradása, életkedvének visszatérése elsősorban a gazdasági jóléttől függ, és nem a kisebbségi téren elért eredményektől. Az eltelt nyolcvan év alatt kialakult egy elég jól működő védekezési rendszer: enélkül lehetetlen lett volna alkalmazni a kisebbségi túlélési politikát. Igazán gond akkor lesz, ha a többség a kisebbség teljes visszaszorításával próbálja meg elérni gazdasági előnyöket. De ennek annál kisebb a valószínűsége, minél nagyobb a gazdasági fellendülés.

Az erdélyi magyarság – az anyanemzet segítségével és Európa pozitív hozzáállása nélkül – nem rendelkezik kellő befolyással és szükséges eszközökkel, hogy egy demokratikus – szavazáson alapuló – rendszerben, amelyik (pillanatnyilag) nem ismeri el a pozitív diszkriminációt, akaratát érvényesíteni tudja. Hosszú távon minden romániai kisebbség csak annyi jogot kap, amennyire többségi politikai akarat, illetve külső kényszerítő erő van.

32.

Kedves Sapientia,

körkérdésükre, a szorító időhiány miatt csak igen röviden, nem sorrendben és kézírással válaszolhatok (egy átszállás idején).

A kérdések legtöbbször a „kisebbségi” problematika köré csoportosul (státus, megmaradás, oktatáspolitikai...). Véleményem szerint azonban ez teljesen hamis kiindulópont: nem azért vannak a gondok (oktatási, kivándorlási stb.), mert kisebbségben élünk, hanem azért, mert részesei vagyunk a minket körülvevő „többség” megoldatlan problémáinak.

„Kisebbségünk” vezéregyéniségei (oktatók, politikusok) ahelyett, hogy saját eredménytelen munkájuk megjavításán fáradoznának, szeretnék azt a „kisebbség” fogalmával álcázni.

Pl.: „a tömeges távozás oka = nem tud boldogulni a kisebbségi lét sajátos helyzeteiben” (3. pont első kijelentése), teljesen hamis, mert ugyan mivel magyarázható a tömeges román ajkúak kivándorlása? – nem tudnak boldogulni a többség sajátos helyzetében?

Nem, a válasz az, hogy nem hajlandók tovább vállalni a civilizált világtól való, egyre nagyobb méretű elszakadást, a reménytelen életkörülményeket, az emberi butaság, kapzsiság, nemtörődömség világát, és mindezt teljesen függetlenül a kisebbséghez vagy többséghez való tartozástól.

Ettől függetlenül, a romániai magyarság (és nem „kisebbség”) rendelkezik minden eszközzel és befolyással ennek megváltoztatására.

Minden jól képzett szakember (aki nem érzi magát „kisebbségben”, ugyanis esetleg sokkal jobb és éppen ezért sikeresebb, mint egy „többségbeli”), minden sikeres vállalkozás, minden minőségileg felsőbbrendű oktatási intézmény egy lépést jelenthet előre. Egy fejlett, kulturált, gazdaságilag is működő környezetben a „kisebbségi” élet is problémamentes lehet.

Elnézést a kemény hangvételért, de kemény világban élünk, ahol senki nem fog megjutalmazni a siránkozásért, ahol keményen kell harcolni, hogy legyőzzünk mindent, ami közösségünket gátolja, hátráltatja, és talán ez már vezet valamilyen megoldás felé, egy jobb élet irányába.

Ami az önök szerepét illeti, létfontosságú kérdésnek tartom, hogy a magyar ajkú ifjak napról napra jobb képzést kapjanak, jobb szakemberekké, szélesebb látókörű emberekké váljanak, és ennek következtében ne kerüljenek többé a „kisebbség” hátrányos helyzetébe.

Nagyon sok sikert kívánok munkájukhoz és mindenekelőtt sok-sok egészséget és kitartást,

Keresztes Zoltán

egyetemi adjunktus

33.

Tisztelt Salat Levente, Isán Csongor és Tasnádi Miklós,
különleges megtiszteltetésnek vettem és örömmel fogadtam megkeresésüket, mert magam is érzékelem az erdélyi magyarságon belül (és nem csak!) elhatalmasodó apátiát, beolvadásra vagy kivándorlásra való, növekvő hajlandóságot.

Válaszaim a következők:

1. Már az RMDSZ második, brassói kongresszusán érlelődni kezdett bennem az a vélemény, amelyet azóta az események egyre inkább igazoltak, és pedig hogy érdekvédelmi szervezetünk túlpolitizált, és nem szentel kellő figyelmet a mikro- és makrogazdasági kérdéseknek. Az általános elszegényedés, és ezen belül az erdélyi magyarság elszegényedése, oda vezetett, hogy a közösségi autonómia jogrendbe illesztésének követelése súlytalan, nem elsődrendű prioritás, sőt, a megélhetésükért harcoló, állami szocialis juttatásmorzsáért könyöklő emberek számára egyenesen zavaró!

A „*Jankadó szélmalomharc*” sorrendi tévedés eredménye, amelynek instabilizáló hatását még külföldön sem igen támogatják (lásd: albán példa, boszniai horvát és szerb követelések, kurd törekvések). Ellenpélda: a gazdasági, kulturális, és politikai fejlődés koronájaként megvalósított autonómia: Dél-Tirol, a finnországi svédek, Észak-Írország.

Véleményem szerint az aktuális, megoldandó kérdés: a megmaradás, az identitástudat megerősítése. A *megoldásokat „darabolni” kell* aszerint, hogy az erdélyi magyar

- tömbben,
- kvázitömbben (20 % fölötti számarányú kistérség vagy város)
- vagy 20 % alatti lakossági számarányú szórványban él.

A felsoroltak közül vitathatalanul a tömbmagyarság élet- és megmaradási képessége a legnagyobb, kulturálisan, politikailag, sőt gazdaságilag is majdnem vagy teljesen önellátó és önfenntartó, tehát: minimális külső (ezen belül: anyaországi) segítséggel belátható időn belül (EU-csatlakozás?!) elérheti a teljes autonómiát.

A helységenkénti – esetleg kistérségenkénti –, 20%-nál nagyobb lakossági arányszámú szórványmagyarság (kvázitömb) már kitermelheti a saját politikai és kulturális elitjét, de a helyben maradáshoz és megmaradáshoz hathatós, külső gazdasági támogatásra van szüksége, márcsak intézményeinek természetzerű kihasználatlansága, illetve azok alapítására fordítandó beruházások aránytalanul nagy, elviselhetetlen terhei miatt is.

Jómagam is erős asszimilációs hatásoknak kitett szórványban élek, bőrömön érzem, hogy letragikusabb helyzete a 20% alatti lakossági arányszámú szórványmagyarságnak van (az esetek jó részében ennél jelentősen kisebb: 5–10%-nyi és sok esetben vegyes családban élő), amelyet tökéletesen elhanyagol és semmibe vesz mind az erdélyi tömbmagyarság, mind az anyaország, amolyan „szegény rokon” státusban tartva, pedig legalább 500 000 honfitársunkról van szó.

Ennek a több száz kis szigetnek, a „végvárok legkülső földhányásainak” az önkormányzatisága belátható időn belül elérhetetlen, intézményei az egyházakon és a nivótlan alsó fokozatú iskolákon kívül nincsenek, kulturálisan elszigeteltek, politikailag és gazdaságilag diszkrimináltak, tökéletes információhiányban szenvednek, értelmiségük és vezéregyéniségeik nincsenek, vagy ha vannak is: gyenge kisugárzásúak.

Határozott meggyőződésém, hogy ennek a kategóriának azonnali és a *lehető legteljesebb pozitív diszkriminációra* van szüksége (még az erdélyi magyar közösségen belül is!), határozott és célirányos (anyagi, kommunikációs, képzési, kulturális, erkölcsi stb.) anyaországi támogatásra, valamint erőteljes „missziós” beavatkozásra a hazai tömb- és kvázitömbmagyarság részéről (nem vagy nemcsak egyházi értelemben, hanem értelmiségi ellátottság, intézmény-ellátottság, karizmatikus személyiségekkel való találkozások stb. tekintetében), mert különben ezek a kisközösségek, az erdélyi magyarság egynegyede, ha helyben maradnak is, egy generáció alatt asszimilálódnak, autonómiát pedig nem lesz ki és kinek kérjen.

2. A kiegyensúlyozott együttélési modellek és azok intézményeinek kialakítása és működtetése szempontjából döntő fontosságot tulajdonítok annak, hogy *minél közelebb essék egymáshoz* Románia NATO-hoz, illetve az EU-hoz való csatlakozásának időpontja (nehogy kialakuljon egy, a török–görög viszonyhoz hasonló helyzet!), továbbá szintén döntő fontosságot tulajdonítok minimum egy-két teljes generációváltásnak a politikai elit felső régióiban. Addig azonban, a megfelelő politikai kultúra hiányában, csak a napi politika és a hatalmi törekvések intelligens és elegáns kihasználásában látom az egyetlen esélyét (természetesen az 1. válaszom prioritásai alapján) tudati-szellemi megmaradásunknak.

3–4. A két kérdés nyilvánvaló összefüggései okán összevonnám a válaszokat, és egyúttal a végén kezdeném:

Kiegyensúlyozott, hosszú távon fenntartható román–magyar együttéléstről – Erdélyben és másutt – csak akkor lehet szó nézetem szerint, ha európai együttműködéssel sikerül elismertetni a magyar népcsoportok, nemzettestek államalkotó státusát az anyaországot körülvevő államokban, mert ez az európai biztonság alapkövetelménye (lásd: Balkán–Macedónia), és megfelel a régiók Európája koncepciónak.

A kisebbségeket és többséget definiáló nemzetállam leépülésével belátható időn belül szinte automatikusan megszűnnek az egy államon belüli párhuzamos társadalmak létezésének alkotmányos aggályai, amelyek kizárják egymás elfogadását, boldogulását.

A körkérdésben megfogalmazott „együttélés imperativusait” *nem tartom szembeállíthatóknak* a magyarságtudat megerősítésére és ápolására is figyelmet szentelő (és nem: koncentráló!) oktatási gyakorlattal. Éppen ennek a gyakorlatnak több évtizedes tökéletes vagy majdnem tökéletes hiánya okozza a jelenlegi fiatalság gyökértelenségét, csak a pénzre, karrierre, sikerre koncentráló migrációját, avagy a nemzeti biztonságtudat keresését Magyarországon.

Nézetem szerint az együttélés pragmatikus megoldási kísérleteinek *egyik telitalálata* a Sapientia által patronált Erdélyi Magyar Egyetem-kezdemenyezés, amely elindíthat egy kötelezően két-, de inkább háromnyelvű (magyar, román, egy világnyelv) képzést (a 0. vagy az 5., master's-képző évben *kötelező módon kiegészítve a szakképzést* hivatástudatra, toleranciára, empátiakészségre, magyarságtudatra és kisebbségi létre való neveléssel, egyáltalán neveléssel), amely képzés „végtermékei” között lesznek a közeljövő pedagógusai, falugazdászai, pályázatmenedzserei, szociális munkásai, akiknek el kell árasztaniuk a szórványmagyarság és a kvázitömbmagyarság lakóhelyeit.

Elengedhetetlen, hogy ezek a missziót vállaló értelmiségiek legalább osztrák szintű javadalmazásban ne részesüljenek (RMDSZ-plénumokból, nemzetközi és erdélyi ösztöndíjakkból, lakásvásárlási támogatásból, továbbképzési és kutatási juttatásokból, aktív távoktatásból stb.) az állami morzsák mellett, amelyek nem elegendőek ahhoz, hogy itthon tartásák őket. A kérdésfeltevés egyoldalúságát (oktatási célú elvándorlás) oldandó hangsúlyoznám, hogy a Magyarországra és egyáltalán a külföldre távozó fiatalság zöme (véleményem szerint 80-90%-a) megélhetési okokból dönt szülőföldje ideiglenes vagy hosszú távú elhagyásáról, és ezt a folyamatot oktatási, politikai, nemzeti, kulturális eszközökkel, megközelítéssel kezelni, pláne tiltani, nem lehet, de nem is tanácsos. A folyamat lassulását, visszafordíthatóságát csak a majdani EU-csatlakozástól vagy a felzárkóztató programok munkahelyteremtő és életszínvonal-javító hatásaitól várhatjuk – és mindezt rengeteg pénz árán, ami a közeljövőben nem áll rendelkezésre Romániában, de az anyaországban sem. A kivándorlás erkölcsi megbélyegzése vagy pláne „megtiltása” egyenértékű volna az ősmagyarok honfoglalása, Etelközből való távozása és a Kárpát-medencében való letelepedése 1100 éves jogosultságának megkérdőjelezésével.

6–7. A romániai magyarság biztonság- és komfortérzetét határozottan javította:

– Frunda György szerepeltetése az elnökválasztásokon;

- a föld- és az erdőtulajdon (közbirtokosság), valamint az államosított magán- és egyházi ingatlanok részleges és teljes visszaszolgáltatása;
- a közigazgatási törvény anyanyelvhasználati rendelkezései;
- a magyar magánegyetem (egyelőre) részleges engedélyezése.

Egyértelmű kudarcnak ítélem:

- a nemzetállami státust megváltoztatni akaró alkotmánymódosítási próbálkozásokat;
- a konkrét kormányzati szerepvállalást 1996–2000 között, mert kevésbé kompromittálónak tartom a szerződéses parlamenti támogatószerepet;
- az állami magyar egyetem huzavonáját.

5–8–9. Az eddigiek alapján összefoglalnám azokat a *célokat és programokat* (a teljesség igényének kizárásával!), amelyek megvalósításával csökkenteni lehetne a kivándorlási hajlandóságot, valamint javítani lehetne az itthon élő erdélyi magyarság hangulatán és életkedvén:

a.) *Rövid távon* (3 éven belül, Magyarország EU-csatlakozása előtt):

- a szórványmagyarság és a kvázitömbmagyarság lakóhelyeinek feltöltése magasan képzett, elkötelezett és kiemelten javadalmazott (3–4. válasz) pedagógusokkal (elsősorban óvónőkkel és elemi, valamint általános iskolai pedagógusokkal);
- az erdélyi magyar magán és a jövőendő állami főiskolai-egyetemi oktatói gárda kinevelése, továbbképzése itthon és az anyaországban, itthonmaradásának anyagi jellegű biztosításával;
- profi politikai elitképzés, erdélyi magyar EU-hivatalnok, bank- és vidékfejlesztési szakképzés beindítása minden magyarlakta megyei központban (távoktatás, kihelyezés);
- az életszínvonal és a szociális, valamint a gazdasági és az infrastrukturális helyzet, a természet- és környezetvédelmi, valamint a kulturális adottságok szervezett felmérése lakóhelyenként és kistérségenként (20–30 km sugarú bontásban), az ellátottság javítása és a fejlesztési célok pontos megfogalmazása érdekében. A felmérés elvégzését nyári gyakorlatok és táborozások alatt erdélyi, valamint magyarországi egyetemisták végezhetnék;
- az erdélyi magyar érdekképviseleti szervezet munkatársainak és önkénteseinek tömeges kiképzése és aktív részvételének megszervezése tanácsadó menedzserirodák, szolgáltató-tervező központokban, a felzárkóztató EU-programok aktív kihasználása végett Erdély egész területén;

– a státustörvény továbbfejlesztésének szorgalmazása a korlátozott jogú kettős állampolgárság megadásáig és feltétel nélküli elismeretéséig.

b.) *Középtávon* (3, 8–10 éven belül, Románia EU-csatlakozása előtt):

– számítógép- és internethozzáférés általános biztosítása (alapítványi pénzekből és EU-pályázatokon keresztül);

– minden szintű távoktatás megszervezése minden szakágban és minden magyarlakta helységben;

– aktív vidékfejlesztés és munkahely-létrehozás a bel- és külföldi tőke önkormányzatilag támogatott Erdélybe csalogatásával, EU-programok meghonosításával;

– nagyon nagy jelentőséget tulajdonítok az erdélyi autópálya megépítésének és a vasút rekonstrukciójának, valamint a magyar–román határátkelőhelyek kérdésének;

– jövedelmek, nyugdíjak, szociális juttatások és az oktatási ösztöndíjak közelítése az európai szintekhez, mindez a magyar érdekképviseleti szervezetek és a politikai elit aktív kormányzati részvétele (főleg technokrata szinten) és EU-lobbyszása eredményeképpen;

– az állami magyar felsőoktatás fokozatos kialakítása és az anyaországi intézményekkel való együttműködésének biztosítása.

c.) *Hosszú távon* (8–10 éven túl, Románia EU-csatlakozása után):

– a romániai magyarság államalkotó nemzetként való elismertetése alkotmányos úton, valamint a teljes autonómia jogrendbe foglalása a tömbmagyarság esetében;

– kulturális autonómia és teljes jogú anyanyelvhasználat a köz- és államigazgatásban és a szórványban;

– EU-régiók és magyarlakta kistérségek EU-konform fejlesztése, határok légiesítése.

A fentebb vázolt rövid és középtávú, de még a hosszú távú elképzelések megvalósításához is elengedhetetlenül szükségesek, a belföldiek mellett, a külső források is és kívülről jövő befolyásolás – méghozzá jócskán!

Ui.: Álláspontom közléséhez, akár névvel is, hozzájárulok, de nem ezt tartom a legfontosabbnak.

Tisztelettel,

Forgács László

nyugdíjas erdőmérnök, városi tanácsos

Magyarláros, 2001. 06. 21.

34.

Mélyen tisztelt Salat Úr!

Megkaptam sorait és máris igyekszem válaszolni rájuk.

2000 augusztusáig a botfalusi cukorgyár alkalmazottja voltam, ma munkanélküli vagyok. A középiskola elvégzésén túl más képzésre anyagilag nem futotta. Sajnálatos módon még egy „igazi” szakmám sincs, mert filológia–történelem profilú középiskolát végeztem. Önszorgalomból a helyi RTT (RadioTeleviziunea Transilvania) tévéadás magyar szerkesztőségében tevékenykedtem. Azért a múlt idő, mert tegnapról (talán a státustörvény megszavazása miatt?) a román főnökség „ideiglenesen” megszüntette a magyar nyelvű adást, mely hetente egyszer, szombaton, reggel 8 és 10 óra között sugárzott. A főnökség az új műsorra hivatkozik, de ez már nem az első alkalom! Ez azért is szomorú, mert a szerkesztőség tagjai önkéntesen dolgoztak. Hát ha ebben az országban már önkéntesekként sem néznek minket jó szemmel, akkor mit remélhetünk? Mindenesetre megpróbálok válaszolni az Önök körkérdéseire...

1. Tény, hogy az erdélyi magyarságnak nem sikerül öntörvényű közösségként érvényre juttatnia akarátát. A státustörvény, véleményem szerint, tovább fogja darabolni a határokon kívül rekedt magyar nemzeti közösségeket, mert, Uraim, a román többség soha nem fogja lenyelni azt, hogy itt is élnek magyarok, és élni szeretnének! Az utálat sajnos sokszor kölcsönös, és nem igazán tudom, hogy lesz-e erre megoldás. Talán bízzuk a Jóistenre... mert csak a keresztény ember tud megbocsátani, és csak az tud istenfélő lenni. Sajnos, sok olyan román ajkú van, akinek se Istene, se családja. Kérem, véleményem szerint a román nép nagyon igénytelen, és (kevés kivétellel) nem tisztességes munkából szeretne megélni! Talán idővel fog ez változni, de a mentalitást nehéz megváltoztatni, főleg negyven év kommunizmus után.

2. A magyar kisebbség véleményem szerint nagyon nehezen fogja tudni megtalálni vagy kialakítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit, mert senki sem bíz az RMDSZ politikájában, ez már a legutóbbi választásokon is kiderült, és mert mindenki egyre jobban megundorodik a kegyetlen maffiától, ami ebben az országban van. Ilyen világban mit remélhet az ember, pláne ha magyar? Ezt valóban „Nem lehet” kibírni!

És mi lenne a megoldás? A forradalom az autonómia kiharcolásáért, mert szavakkal, ígéretekkel tele a padlás!

Vagy talán azt remélik, hogy Románia nem jut be Európába, ha a kisebbségi kérdés nem oldódik meg? Hát, Uraim, van egy jó román köz-

mondás: „Dragoste cu silă nu se poate!” Amíg nem tudunk szeretni, egymást megbecsülni, tolerálni, addig soha nem lesz előrelépés...

Valóban rengetegen mennek el az anyaországba, és sokakat ott is „mocskos cigánynak” titulálnak, de még ezt is eltűrik, csak azért, mert ott legalább a gyomorba is jut egy-két falat...

3. Az is tény, hogy szükség van oktatásra, de egyre kevesebben szeretnek tanulni (ez látszik is!) mindenki a pénzt hajszolja, és nem törődik az iskolával. De az oktatás színvonala sok helyen nagyon alacsony! Rengeteg pedagógus nem tanít, mert nem kifizetődő, és elmegy, vagy más szakmát választ. Ahhoz, hogy komoly felkészültséggel rendelkező emberek kerüljenek ki az iskolákból, *pénzre és tudásra* van szükség. Jó, hogy a magyar kormány most anyagilag is támogatni szeretné az oktatást határain túl is, de higgyék el, sok víz fog lefolyni a Dunán, amíg változik is majd valami ezen a téren.

4. Az a kérdés, hogy mennyi az a belátható idő? A román–magyar együttélést csakis kölcsönös bizalmatlanság fogja jellemezni, és sajnos ezt a gyerekekbe is „betáplálják” valahogyan. Megint a mentalitás megváltoztatásának szükségességénél kötünk ki, de szerintem több generáció kell ahhoz, hogy ez a két nép békésen megférjen egymás mellett.

5. A prioritások elsősorban azon múlnak, hogy milyen emberek vannak vezető beosztásban. Magyarországon olyan vezetők vannak az élen, akik már európai módon gondolkoznak, itt pedig még sokan a kommunizmust éltetik-éltetnék.

Rövid és hosszú távon egyaránt olyan programok kialakítására volna szükség, amelyek bevonják az egyszerű falusi embereket is a megvalósításba, hogy érezzék ők is: részei ennek a társadalomnak, ennek a magyar kisebbségnek, és tehetnek valamit saját érdekükben. Mindenkinek pontosan kell tudnia, hogy mit és mennyit vállal, de mindenki vállaljon szerepet és munkát, munkát, munkát! Mert munka nélkül semmi sem lesz.

6. A megvalósítások közé szerintem kevés dolog sorolható. Vannak kétnyelvű táblák, vannak iskolák (sok helyen azonban még mindig vita folyik róluk, lásd Brassót!), vannak újságok, rádió- és tévéadások, de amíg a rádiók vagy tévétársaságok a Duna tévének, a Magyar Rádióknak és TV-nek dolgoznak, mert azok jól fizetnek, addig a helyi érdekeltségű adások, hírek mindig hiányozni fognak a mindennapi embereknek, azoknak, akik nem akarnak elmenni, itt szeretnének élni. Van tehát még bőven megvalósítanivaló.

7–8–9. Az utolsó három kérdésre ezt válaszolnám: ahhoz, hogy a magyarság életkedve visszatérjen, hogy biztonságban érezhesse magát itt Er-

délyben, és ne vándoroljon ki máshová, minden területen összefogásra, munkára és vállalkozásra van szükség. De olyan vezetőkre is, akiknek szavuk és befolyásuk van a politikai életben, és mindenütt arra összpontosítanak, amit ott helyben, elsősorban gazdasági téren, meg lehet valósítani. Érdeemes megemlíteni Brassó környékét, ahol szórványban él a magyarság, de *él*, és külön figyelmet érdemel ez a vidék. Miért van az például, hogy bármely színtársulat vagy könnyűzene-együttes csak Szentgyörgyig jut el? Kiskoromban egyik tanárom azt mondta: „Brassó az európai kultúra legkeletibb és egyben legutolsó állomása”. És ez igaz. Éppen ezért szükséges talán még jobban odafigyelni erre a vidékre, erre a városra. Kérem, ne hagyjanak ki minket soha! Amint látják, mi legtöbbször önkéntesen is dolgozunk, önök mivel tudnak segíteni?

Tisztelettel,

Bardócz Péter

(még mindig) munkanélküli

35.

Salat Levente Úrnak a BBTE Politikatudományok kara adjunktusának,
Isán Csongor egyetemi hallgató Úrnak,
Tasnádi Miklós egyetemi hallgató Úrnak!

Tisztelt Urak!

Körkérdéseikre az alábbi vázlatos válaszokat küldöm. Válaszaimért vállalom a nyilvánosságot. Munkájukhoz sikert kívánok.

1. Naivság volt 1990-ben azt hinni, hogy rendeződik az erdélyi magyar kisebbség helyzete és elérhető közelségbe kerül a rég áhított autonómia.

Egyébként a kisebbségi autonómia ügye sem akkor, sem azután nem volt egyöntetűen „bevett” a kisebbségi magyarság körében. A Kolozsvári Nyilatkozatot elfogadó grémium egy része nem meggyőződésből támogatta, hanem csak azért, mert az akkori hangulatban „nem illett” ellenkezően cselekedni. És mégis, azóta egyértelműen bebizonyosodott: számunkra nincs más út.

Az autonómia nem fog egyik pillanatról a másikra létrejönni, csak akkor, ha egy szerencsés nemzetközi konstelláció ezt lehetővé teszi. Ilyen csillagzat azonban csak egy-kettő adódik egy évszázadban. Ezt passzívan kivárni végzetes lehet számunkra az állandó apadás miatt. Következésképpen folyamatosan cselekedni kell és eredményeket kell elérni, még akkor is ha ezek csekélyek.

Az autonómia megvalósításának lehetséges módozatai:

- a. nem vállalni kormányzati szerepet, nem lépni koalícióra egyetlen alakulattal sem, mindig parlamenti ellenzékben lenni;
- b. parlamenti támogatást nyújtani a kormánynak, amennyiben az nem képvisel szélsőséges politikát;
- c. folyamatosan törekedni bekerülni a kormányba;
- d. lemondani a parlamentben való részvételről, és egész Erdélyre kiterjedő érdekképviselet érvényesíteni.

Ezen lehetőségek megítélésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyarságnak tulajdonképpen ellenséges, nacionalista közegben kell élnie és megmaradnia. A mindenkori román partnerek viszonyulása azt bizonyítja, hogy ők elsősorban románok és csak utána zászlóvivői valamelyik ideológiai-eszmei áramlatnak.

Az *a.* variánst 1990–96 között kipróbáltuk, eredménytelen volt. Egyesek szerint 1996-ban és 2000-ben is ez lett volna a helyes út.

A *b.* variánst most tapasztaljuk meg igazán. És ez az első alkalom, hogy a volt PDSR elismerte az RMDSZ-t mint a romániai magyarság legitim képviselőjét. Az alkú pedig olyan intézkedésekre vonatkozik, amelyek közösségünk megerősödéséhez vezethetnek.

A *c.* variánst 1996–2000 között élhettük meg. Erről sokat lehetne vitatkozni.

Érdekes módon a *d.* variáns adná a lehető legtágabb mozgásteret az autonómia megvalósítására.

Ez a lehetőség akkor adódna, ha az RMDSZ, akár valamelyik frakció kilépése, akár szavazóinak kiábrándulása következtében már nem tudná elérni a parlamentbe való bejutáshoz szükséges 5%-ot, vagy pedig önként lépne ki a parlamentből.

Aggasztó azonban, hogy mi történik érdekérvényesítésünkkel az autonómia kivívásáig. Vajon nem számolódunk fel addig?

Azt hiszem, hogy végső soron bármelyik felsorolt módozat eredményes lehet az autonómia kivívására, egy feltétellel: *állandóan nyilvánosan képviselni kell azt az álláspontot, folyamatosan tenni kell érdekében, egyszóval elő kell venni a fiókból az autonómiakonceptiót.*

A román pártok szempontjából egy ilyen, kompromisszumra való hajlandóságot nélkülöző álláspont megjelenítése kizárná az *a.*, *b.* és *c.* variánsokat.

Hogy a magyar kormány alanyi jogon, státustörvénnyel oldja meg az erdélyi magyarsághoz fűződő viszonyát, azt nem látom károsnak, hiszen így szorosabb egyes magyarok kötődése az anyaországhoz.

2. Való igaz, a kisebbségi lét sok energiát von el az erdélyi magyaroktól. Egy tehetséges magyar, akinek alkotószellemének szabad kibontakoztatása, az érvényesülés a legfontosabb, belátja, hogy fölösleges itthon állandó szélmalomharcot folytatnia, és kivándorol. Ez is egy lehetséges válasz a kisebbségi lét kérdéseire. Makkai Sándor püspök is, miután kipróbálta és látta az erdélyi kisebbségi lét minden buktatóját és talán kilátástalanságát, a kivándorlás mellett döntött. Az ő példáját az elmúlt évtizedekben sok más sorstársunk követte. A kisebbségi lét elfogadása minden egyes ember belső konstrukciójának függvénye. Van akinek nem jelent különösebb terhet megélni azt, legalábbis elfogadja, és van akinek béklyó. Ezt a kettősséget olykor akár ugyanaz az egyén is sorra megéli. Vannak olyan külső események, amelyek hatására mennénk, máskor megmaradnánk, mert csakis itt tudjuk életünket elképzelni.

3. Hiszem, hogy az elvándorlás nem a kizárólagosság, az együttélést figyelmen kívül hagyó nevelés következménye. Itt értékekről van szó. Az erdélyi magyarság által képviselt értékek még mindig a közép-európai erkölcsöt és életszemléletet jelentik, a csúszópénz és a komaság megvetését, a szótartást, a pontosságot, a tisztaságot stb. Sajnos az erdélyi románság többsége már a balkáni „értékek”: a nagyméretű korrupció, a csúszópénz, a komaság, a pontatlanság, a manele-zene, a giccs hódolója. Az iskola nemcsak együttélési modelleket továbbít és kell is hogy továbbítson, hanem értékeket is. A magyar fiatal nem azért vándorol ki, mert nem szeretne együtt élni a románsággal, hanem mert olyan közegben akar élni, ahol egy állás elfoglalásához például nem rokonokra, ismerősökre, barátokra vagy netán csúszópénzre van szüksége, hanem tudásra. Vagy, ha kinyitja szobája ablakát, ne a manele akkordjait hallja, hanem egyebet. Olyan társadalmat akar, amely az értékek és nem a korrupció és a komaság kritériumai alapján szerveződött.

4. A német–francia megegyezés nem egy adott államon belül jött létre. A két szerződő fél két állam volt. Nálunk – egyoldalú nevelésük és hamis történelemszemléletük következtében – a románok zsigereiben él, hogy a magyarok ittléte folytonos potenciális veszélyt jelent a román állam létére nézve. A békés együttélés kérdése véleményem szerint nem a magyar félen múlik, hiszen nem a mi kezünkben van a hatalom. Tiszteséges egyezséghez egyenlő felekre van szükség. Ezt elérni ott, ahol állandóan megkérdőjelezzük közösségi jogainkat, leheletlen. A románság szemében az együttélés kérdését csak az asszimiláció oldhatja meg. Valóban, a román és az erdélyi magyar társadalomnak két párhuzamos társadalomnak kellene lennie. Ehhez azonban feltétlenül szükséges a

magyar intézményrendszer, az autonómia. Minden más csak szemfényvesztés.

5. Rövid távú prioritás: megmaradás és használható autonómiakonceptió kidolgozása. Középtávú prioritás: megmaradás és életképes magyar iskolahálózat működtetése. Hosszú távú prioritás: autonómia.

5. A Kolozsvári Nyilatkozat, az 1996-os kormányra kerülés, az összetartás és az egység.

6. A belső választások.

7. A gazdasági helyzet javítása.

8. Nem.

Tisztelettel,

Rácz Levente

Nagyenyed, 2001. 06. 26.

36.

Válaszvázlat

Salat Levente, Isán Csongor és Tasnádi Miklós vitairatára

1. Kettős, teljesen fura állapot: azonosulva a vitairat értékijelentésével, formailag nem korrektnek elfogadva a vitairat retorikáját. Ha valami, pont a retorikája kérdőjelezi meg a leírtak „hitelességét”. Pragmatikus dolgokat sürget egy expresszionista/romantikus/fennkölt/ requiem-magyar stílusban. Hm...

Úgy találom, a stílus pallérozottsága takar valamit. A problémafelvetés nem tudományos, hanem kőkeményen egzisztenciális. Boldogtalan-ság az oka? Az egzisztenciális rendben van, de a több száz megszólított – én is – úgy gondolhatná, részt vesz valamiben, ami órá is vonatkozik, fontos, amit gondol, pedig hát nem az (minthogy az egzisztenciális *per def.* egy játékost feltételez, és bizony úgy tűnhet, hogy ez csak a megkérdező igazolására elindított játék). Egy csapda körvonalait vélem látni.

2. A fentihez kapcsolódik: azt hiszem a távlat, amit az anyag felvet, túl biztonságos. Nem megy bele mélyen szinte semmibe, de úgy tesz, mintha. Példa:

... egyre kevesebb – nap mint nap fogvatkozó – jogosultsággal állítja magáról, amit érdekképviselési programja vitán felül állóként sugall, hogy nevezetesen: teljes értékű kisebbségi társadalom...

Ez olyan mint egy Krúdy:

... akkor volt igazán érdemes élni, amikor hazug szavakat lehetett sutogni vágyakozó nők fülébe...

Persze Krúdy fején találta a szöveget, Levente és csapata vitaindítója is, de azért ez a vitaindító mégsem beletrisztyikának lett szánva. Vagy igen?

3. Ami a kijelentések nettóját illeti, úgy gondolom, *egy több emeletes romániai magyar program kiindulópontja lehetne.* (Dixit.)

Azt is gondolom, hogy valamilyen hasonló diagnózis *kell* legyen egy romániai magyar program bevezetője.

4. Mit tartalmazhatna ez a program? Előre veszem azt, amit Levente és csapata anyagából kiolvastam:

- a magyarság arányos képviselete, az esélyegyenlőség biztosítása;
- a románok antropomorfizálása, az interetnikus bizalom helyreállítása;
- az élet hagyománnyal szembeni rehabilitálása és ezáltal végül is magának a hagyománynak a rehabilitálása.

Amit nem hagynék ki, még ha naivsági erődemonstráció is:

- az RMDSZ demokratizálása (belső választások az RMDSZ-en belül). Ha valóban többszólamú lenne az RMDSZ, esély lehetne a liberális diskurzus beszkálázására, amit magam nagy lelkesedéssel fogadnék;
- több kritika és irónia abban, ahogy olvasunk (befogadjuk és lereagáljuk a világot). Vagyis a szellemtudományi egyetemi szakok modernizálása. Erre viszont semmi esély. Talán némi változást hozhat a magánegyetem – áttörés viszont, szerintem nem várható. Vissza az élethez, avant la lettre, virtú, nász az avaron – vajon érti valaki, hogy mit keres itt ez a felsorolás?
- a romániai magyar belső internet létrehozása, a magyar tartalommal és gerinchálózattal való összekapcsolása. Ezzel szerintem együtt járna az információ felértékelése, rangjába való helyezése, illetve a létsebesség felpörgetése. Bizonyos polgárosodást hozna.

5. A „Nem lehet” kapcsán. Felvetni így nem bátorság, hanem bizonyos „perverzitás” kérdése. Abban is, hogy *egyáltalán, de egyáltalán nem lehet*, tudniillik szintek és szintek vannak. Nincs itt semmi dilemma, békésen akarhat valaki itthon maradni és elmenni. Azt is mondhatnám, egy időben *elmenni akarni és itthon maradni akarni* nem kettő, hanem egy érzés, a magához őszinte és külföldön is piacképes (fiatal?) romániai magyar alapérzése.

Erdélyből nem elmegyünk, hanem notóriusan visszatérünk, például akkor, amikor lekapszoljuk az Internet Explorer ablakát. Csak a notórius

visszatérők őrizhetik meg normalitásukat ebben a kiégett közösségben, vagy azok, akiknek a közegében notórius visszatérők is vannak. A notórius itt maradók vagy

- piacképtelenek (mindegy, hogy a romániai, magyarországi vagy más piac szemszögéből, ezért a nyamvadt romániai magyar establishment szociális ösztöndíjasai), és/vagy
- elérték inkompetencia-szintjüket, és beteljesítették a romániai karrier gyászos ideálját, vagy
- észre sem vették és besavanyodtak, és emiatt nem lehetnek hasznára a közösségnek. Az, hogy valaki elmegy, nem jelent távollétet, az ittmaradás pedig jelenlétet. A megoldás: el kell menni és itthon kell maradni, vagy fordítva. Röviden: notóriusan visszatérni.

A középenemzedék hiánya a normalitás hiánya is. Annak idején ők nem választhatták a notórius visszatérők életformáját, mert a menni/maradni képletnek csak szélértékei voltak. Mi talán igen. A státusmagyarság, majd a lazább vízumhelyzet – azt hiszem némileg megkönnyíti a visszatérésre való berendezkedést.

Egyéni szinten a romániai társadalomba integrált, közösségileg viszont autonóm romániai magyarság. Ez így nagyon fura? Lehetséges az identitások ilyen szinten való menedzselése? Szerintem igen, látok játékosokat, akik gyakorolják.

6. Végül valami, amit nagyon fontosnak tartok. A nemzethalállal kapcsolatban idézem: Peter Brookkal együtt tanulmányoztuk Oliver Sacks egyik könyve alapján (*A férfi, aki kalapnak nézte a feleségét*) azokat a rendellenességeket, amelyeket bizonyos agysérülések okoznak. Egy ízben megkérdeztem Sackstól: „Mikor mondjuk egy emberről, hogy normális?”, ami mint kérdés, meglehetősen közhelyes, érettségi tétel is lehetne. De én még hozzátettem: „Egy neurológus, mint ön, mikor mondja, hogy egy ember normális?” Amire ő így felelt: „Mi akkor tekintünk egy embert normálisnak, ha el tudja mesélni a saját történetét”. Meglepő volt, hogy ezt épp egy forgatókönyvírónak mondja. „Ami azt jelenti, folytatta, hogy az illető tudja, honnan jön, ismeri a múltját, el tudja helyezni magát az időben. Emlékszik az életére, mindenre, amit megtanult, elsajátított. Megvan a saját jelene is, ami nem valami elkülönített, csak az ő számára fenntartott időt jelent, de mindenképpen az önazonosság tudatát. Ha megkérdezem, képes megmondani a nevét, címét, foglalkozását és így tovább. És persze jövője is van, vagyis tervei, és azt reméli, nem hal meg, mielőtt megvalósítaná őket. Mert azt is tudja, hogy meg fog halni.” Normális ember tehát az, aki el tudja mesélni a történetét, következőképpen

el tudja helyezni önmagát az időben. Egy társadalom azonban sokkal nehezebben tudja elfogadni, hogy halandó, mint egy ember.

Én megváltoztatnék egy szót Valéry híres mondásában: mi mint civilizáció ma már tudjuk, hogy a többi civilizáció halandó. De egyetlen társadalom sem hajlandó magára vonatkoztatni ezt a bizonyosságot (A Szfinx kérdései. Beszélgetés Jean-Claude Carrière-rel. In: *Beszélgetések az idő végezetéről*. Európa, 1999).

Baráti üdvözlettel,

Kelemen Attila

Kolozsvár, 2001. 06. 31.

37.

Tisztelt Barátaim!

Ha késve is (elég sokat betegeskedtem mostanában), de megpróbálok válaszolni megkeresésükre. Örvendek, hogy ilyen felmérésekre is sor kerül, bár régebben kellett volna hozzáfogni. Egy Árpád-kori, ma nagyon szórványosodó településről írok maguknak. 64 éves, nyugdíjas történelemtanár vagyok, itt születtem, 8 generációra visszamenőleg itt gyökerezik a Fehérgyarmatról (Magyarország) elszármazott, nemeslevelet felmutató családom. Hajdú őseim 1609-ben szerezték nemeslevelüket, én ma azon tűnődöm: tettem-e valamit, hogy méltó legyek elődeimhez. Máskülönben ennek semmi fontossága, legfeljebb annyi: „tudjuk, honnan jövünk!”

És ha nem ragaszkodom a kérdőív „sorrendjéhez”, legyenek elnézéssel, a hitelesség kedvéért elsősorban őszinte akarok lenni. Mert valljuk meg: ez az RMDSZ már nem az, mint ami itt nálunk Tenkén, 1990. január 3-án indulásakor volt. Fontos az, hogy megvan (65-ön vagyunk az induláskori 503-al szemben!), és az önkormányzatban hárman próbáljuk védeni a védhető! És elég gyakran sikerrel!

És még valami: lévén, hogy megboldogult feleségem román ortodox volt (szintén tanügyis), belülről ismerem a román-magyar együttélés csínját-bínját, minden utórezgését. Nekem szerencsém volt: két magyar református gyermeket nevelt a feleségem (a lány tanárnő, a fiú erdész), de ehhez kellett egy önazonosságát és magyarságát makacsul őrző nagymama, megboldogult édesanyám (kőröstárkányi születésű), aki nagyban segített a „kivitelezésben”. A feleségemmel nem adódtak „problémák”, de az évszázados beidegződések, félelmek, elő-előhozták a megoldhatatlant: melyik etnikumé legyen a gyermek! Nekem sikerült, ahogy mondtam, de

senkinek sem ajánlom az „ismétlést”!

Az erdélyi magyarság életéből nem lehet kizárni a történelmet, annak ellenére, hogy mind kevesebben törődnek vele, és a több mint nyolcvanéves hatalom minden szintű törekvése lassan beérni látszik! Minket magyarokat, inkább mint bármelyik romániai kisebbséget, be kell olvasztani, mert csak akkor lesz „biztos” a dákó-román elmélet, amikor már nem lesz egyetlen megkérdőjelezője sem.

De megadta a Teremtő, hogy vannak már kollégáim, akik kételkednek a legendákon és meséken alapuló eredetelméletben. Én is Kolozsváron tanultam, s az 1960-as évek elején készek voltunk elhinni sok mindent!

A harmadik évezredben élünk, ez a világ már nem a miénk, hanem az Önöké és a mai helyzet sem hasonlít az 1950-es, '60-as évek helyzetéhez. Talán nyolcvan év után először most adódik az összmagyarság szempontjából kedvező nemzetközi helyzet. Kár lenne nem kihasználni. Nem valami revízióra gondolok, inkább arra, hogy magyarságunk megtartása érdekében gyökeresen változtatni kellene hozzáállásunkon. Mert vészesen fogyunk, fogyunk és szegényedünk!! Még 1930-ban (a román népszámlálás szerint) Tenke lakosságának csaknem 75% magyar ajkú volt. Ma? Valahol 18–20% körül! Ugyanakkor 1930–1938 között a szántóföld csaknem 90%-a magyar kézen volt, ma 45% -a sem! Egyre több az olyan család, ahol a magyar nemzetiségű nagyszülő nem tudja megértetni magát anyanyelvén saját unokájával. És egyre jobban eluralkodik a beletörődés, az „úgyis mindegy!” hangulat. És ez ellen sem az RMDSZ, sem a civil szervezetek, sem az egyházak semmit nem tesznek, inkább egymást ócsárolják. A lelkész, aki 1937-ben engem megkeresztelt, évi beszámolójában leggyakrabban előforduló „sümör-ként” említette meg változatlanul, minden évben (beszámolóit a váradi levéltárban megtalálhatók) az *irigységet* és a *gyűlöletet*. Meg az *egykezést*. Ez ma is így van, tehát ne csodálkozzunk, hogy új templomokat, imaházakat csak a többségiek meg a romák építenek, hogy földet nem a magyarok vásárolnak és így tovább! Az anyaország gondoskodása a tizenkettedik órában érkezett.

Az RMDSZ-t képesnek tartom minden világi és egyházi erő összefogására a magyarság létfontosságú jogainak kiharcolása érdekében, de csak azzal a feltétellel, hogy megújul! Újra kell fogalmazni az alapszabályzatot, vissza kell szorítani a pártoskodást, a párthasadás felé történő törekvéseket, nagyobb teret kell biztosítani a vélemény-nyilvánításnak, a belső ellenzéknek, és nem utolsósorban le kell számolni azokkal az előljárókkal, akik tisztségviselésük idején, annak következtében, megtollasodtak. A tisztségviselés idejét négyéves ciklusra korlátoznám, és a területi

szervezet ajánlása nélkül senki nem lenne választható. Az RMDSZ-nek vissza kell nyernie tekintélyét, megbízhatóságát, félre kell tennie minden sérelmet, meg nem értést, kirekesztést és lejáratást. Meg kell határozni a prioritásokat, nem szabad felaprózni energiánkat, sokszor eleve látszó sikertelenségek után „szaladgálni” (nekünk is volt államelnök-jelöltünk!).

Az utóbbi évek talán legfigyelemreméltóbb eredményének az önkormányzati törvény (215/2001) elfogadtatását tartom.

De miért nincs nekünk magyaroknak pl. egy bankunk? Vagy egy nagyobb önszegélyző intézményünk (csak példaként említem meg, hogy a XIX. század végén a magyaroknak három önszegélyző pénztáruk volt).

A gazdasági megerősödés támogatása kellene legyen az RMDSZ-politika elsődleges feladata, mivel egy elszegényedett népnek nem sok kedve van az egyetemhez, a kultúrához stb. Másokkal együtt én is azon a véleményen vagyok, hogy a határokon túli magyarságnak nem halra, hanem hálóra van szüksége.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy beidegződött félelme, mind mélyebb frusztráltsága stb. miatt a többségi nemzet létfontosságúnak tartja a magyarság „lojalitását”. Szervezetünknek nagyobb energiát kell kifejtenie az ellenfél (és nem ellenség!) meggyőzésére, hogy ebben az országban ellenünk politizálva nem fog boldogulni, és érdekeink nem az ő érdekei ellen „működnek”, jogaink nem az ő jogait korlátozzák.

Kedves Barátaim! Gyermekeim és én bízunk a magyarság életerejében, hogy képes helytállni itt, ahol született, és képes saját javára fordítani az adott a lehetőségeket. S főleg bízom a fiatal nemzedékben, amely másképp gondolkodik, mint mi idősebbek, és meg tud szabadulni a nem is olyan távoli „aranykor” összes bűnös, erkölcstelen hordalékától, és egy egységes magyar társadalmat teremt majd meg itt, Erdélyben!

Fábián József

Tenke, 2001. 06. 24.

38.

Illúzió azt hinni, hogy egy gazdaságilag elmaradott és politikai kultúrával nem, vagy csak nagyon kis mértékben rendelkező államban a hét százalékot kitevő kisebbség – lett legyen az a legteljesebb értékű kisebbségi társadalom – virágzó gazdasági jólétet tud teremteni, csak önmaga számára. Még akkor sem, ha az anyaország ezt alanyi jogon, hathatósan próbálja segíteni. A státustörvény segíthet az elvándorlás pszihózisának

csökkentésében, javíthatja a közérzetet, de az „agyelszívást”, a spontán gazdasági elvándorlást megszüntetni nem tudja. Amíg egy gazdaságilag fejlettebb országban a munkanélküli segély többszöröse a hazai okleveles szakember jövedelmének, addig a „kollektív meggyőzés” és a „helyben kell maradni” jelszó hatékonysága igencsak megkérdőjelezhető, amennyiben nem társul konkrét gazdasági segítséggel. A státustörvény egyelőre csak az anyaország területén jelent konkrét előnyöket. Románián belül pedig a gazdasági csőd majdnem egyformán érint minden állampolgárt. Ezért a többségi románok is mennek, de amíg az ő kivándorlásuk csak lassítja Románia gazdasági felzárkózását, addig az erdélyi magyarok exodusa létében fenyegeti nemzeti közösségünket. Meggyőződésem, hogy a kivándorló magyarok számaránya magasabb a románokénál, de talán érdemes volna százalékos összehasonlítást elkészíteni. Ez a feltehetően létező nagyobb kivándorlási láz kétségtelenül a nemzeti kizárólagosság gyakorlatának, az esélyegyenlőség hiányának, az úgymond másodrendű állampolgárság érzésének a következménye. Az a Trianon óta tartó homogenizáció, amelyet 1989 után az európai integrációs törekvések hatására enyhítettek ugyan, még ma is létezik. Feladására, mivel nyíltan bevallott oka az, hogy egy olyan nagy létszámú kisebbség, mint amilyen a romániai magyarság, mindig kiindulópontja lehet egy esetleges területi revíziónak, csak a Romániát és Magyarországot egyaránt befogadó eurointegráció után számíthatunk.

Addig marad a magyarság egyénekenkénti integrálására való törekvés, az igazi jog- és esélyegyenlőséget biztosító törvények elodázása és a látszatengedmények megadása. Bevett gyakorlat az is, hogy a külső nyomásra kellenként meghozott törvények végrehajtását a lehető legjobban akadályozzák. Mindez kiábrándultságot, reménytelenséget, elvándorlást szül, és óhatatlanul megrendíti a bizalmat a romániai magyarság legitim politikai vezetőiben, akik ezt az áldatlan állapotot nem tudják kellőképpen kezelni. Tegyük hozzá rögtön, hogy egyelőre sajnos nem is igen lehet. A belső ellenzék által hangoztatott érvek jobbára csak a jelenlegi vezetés leváltását szorgalmazzák, a jobb megoldás alternatíváját ők sem tudják felmutatni.

Ez tehát a keserű diagnózis, ez okozza közösségünk tagjainak rossz közérzetét, frusztráltságát.

Mi lehet a megoldás? Az eurointegráció és – elsősorban a többségi nemzet részéről – a szemléletváltás. Sajnos mindkettő csak távlatilag jöhet szóba, ezért az erdélyi magyarság helyzetének gyökeres megváltozása a közeljövőben nem várható. Talán ez a felismerés okozza a Makkai-féle „Nem lehet” reneszánszát. Félő, hogy egy későn jövő megoldásnak már nem lesz

kinek elhoznia a Kánaánt. Ezért csak dicsérni tudom a megoldást keresők erőfeszítéseit, hiszen nem lehet tétlenül szemlélni egy szerintem valós európai érték – egy kisebbség – pusztulását, a romániai magyar nemzeti közösség lassú de biztos apadását. Valamit valóban tenni kellene!

Miben látom én az eddig már sokat hangoztatott, de jobbára valóban csak a különböző politikai platformok önös érdekeit szolgáló modellek mellett/helyett az igazi alternatívát?

Mindenekelőtt el kell vetni azt a hibás és csak a köldöknézést szolgáló hamis elvet, hogy szülőföldünk viszonyainak javítására fölösleges energiát pazarolnunk. Mint már említettem, elképzelhetetlen a minden tekintetben virágzó kisebbségi lét megteremtése egy gazdaságilag, politikailag visszamaradott országon belül. Mi sohasem vagyunk döntéshozó helyzetben. Céljaink legális úton való érvényesítéséhez mindig partnerekre, politikai szövetségesekre van szükségünk. Ezt megvalósítani viszont csak az úgymond hatalomban való részvétellel lehet. Vagy legalábbis sokkal könnyebb! Ehhez viszont óhatatlanul fel kell vállalni az ország általános problémáinak a kezelését is. Nem a mi sajátos problémáink helyett, hanem MELLETT! Ezt tettük négy évig a kormánykoalícióban, és ezt próbáljuk most tenni burkoltan, a kormány parlamenti támogatásával. Ez nem megalkuvás, nem a programtól való eltávolodás, hanem a jelenlegi kegyetlen romániai realitásokat figyelembe vevő politizálás. Ellenzéki helyzetből még azt a keveset sem értük volna el, amit eddig elértünk (földtörvény, tanügyi törvény, közigazgatási törvény stb.). El kell fogadnunk „a kicsi is jobb, mint a semmi” pragmatikus elvét, mert ennek van egyetlen reális alternatívája, a teljes passzivitás, járhatatlan út. „Ne legitimizáljuk ezt az áldemokratikus hatalmat” – követeli a belső ellenzék –, „kétes értékű tisztségekért feladjuk autonómiatörekvéseinket és az alanyi jogon nekünk kijáró jogainkat”. Téves felfogás! Ebben a balkáni, bizánci, délkelet-európai dzsungelben belátható időn belül soha nem lesz háromszintű autonómiánk és alanyi jogon kijáró esélyegyenlőségünk. A kis lépések alternatívája nem az autonómia és az alanyi jogon járó jogegyenlőség, hanem a SEMMI! A távlati célokat soha nem kell feladni, de a jó politizálás egyik sarkalatos tétele éppen az, hogy a fontos kérdéseket akkor kell felvetni, amikor azok megvalósítására már van esély. Sajnos a jelenlegi balkáni helyzet is azt a téves elképzelést támasztja alá, hogy az autonómia a teljes elszakadás előszobája. Ezért vörös posztó minden autonómiatörekvés. Nem igaz, hogy semmit nem értünk el! Csak keveset és nagyon lassan. A teljes passzivitás, a hatalomtól vagy akár csak a parlamenti támogatástól való visszalépés erősen csökkentené Románia integrációs esélyeit, és akarva akaratlan a keleti tömb felé tolná ezt a sorsát még el nem

döntött országot. Ez pedig kinek lenne jó?! Mi is ennek az országnak vagyunk az állampolgárai.

Természetesen a hatalomban való részvételnek vannak feltételei és határai. Jó politikai érzékkel kell kiválasztani azt a pontot, ameddig el lehet menni. Egy antidemokratikus, céljainkból mitsem felvállaló, a nemzeti kizárólagosságot nyíltan valló hatalomban nincs helyünk. De a csak politikai karrierizmusból eredő belső hatalmi harcokat félre kell tenni. Nem a mindenkori vezető pozíciókat kell megszerezni, hanem együtt kell keresnünk a megoldást.

A mindennapi politikai munka mellett talán nagyobb gondot kellene fordítani a civil szféra kisközösségeinek kiépítésére. Nemcsak a már meglévő kismilliárd alapítványra, tudományos és féltudományos társaságra gondolok. A sokkal jobb anyagi helyzetnek valóban nagy az elszívó hatása, de egy élő kisközösség (teniszkлуб, öreg fiúk egyesülete, barlangász-csapat stb.) megtartó ereje nagyon nagy. Ezek megteremtésére minden lehetőség adott. Ez csak rajtunk múlik! Meggyőződésem, hogy az elvándorlásban minden valós ok mellett jó adag pszichózis is van. Ennek csökkentésében játszhatnak nagy szerepet az összetartozás érzését hangsúlyozó kisközösségek. A már százszor „túlragozott” oktatáspolitikához hozzászólni nem érzem magam feljogosítva. Talán csak annyit: ki kell használni párhuzamosan minden lehetőséget, amely az önálló magyar oktatást előmozdítja. Magánt, egyházit, államit, mindent, ami az adott helyzetben a legkönnyebben és a lehető legrövidebb időn belül megvalósítható, mert ez az egyetlen út az elitképzéshez, vezető értelmiségünk kialakításához, ami kisebbségi létünk egyik alapfeltétele. Ha az állami egyetemen egyelőre csak karokat lehet létrehozni, akkor azokat hozzunk létre. A „mindent vagy semmit” elve talán itt árthat a legtöbbet, mert minden elveszett év csak a külföldre való távozásra ösztönzi a tanulni vágyókat és gyengíti közösségünket. Ezért kell itt is, sőt elsősorban itt mellőzni minden kisszerű lokálpatriotizmust és személyes érdeket, ambíciót. Természetesen az önálló állami magyar egyetem megalapításáról, amely az RMDSZ programjában is szerepel, lemondani nem szabad. Ez mint végső cél, távlati terv mindenképpen megtartandó.

A státustörvény is a jó közérzetet javító első lépések egyikének tekinthető. De távolról sem mindent gyógyító elixír. És nem is igen látom, mennyiben járulna hozzá a helyben maradáshoz, de a „valami mindig több a semminél” elv itt is érvényes. Várjuk a folytatást! A szülőföldön való érvényesülés álmoknak ugyan szép, de megvalósítása nagyon nagy feladat. A majdani egységes Európában mindenki ott választhatja meg

lakhelyét, ahol a leginkább otthon érzi magát. Az otthon pedig mindig ott van, ahol az ember úgy érzi, lehetősége van saját sorsának irányítására. Csak remélni tudom, hogy ez a szülőföld vagy az anyaország lesz. A programszerű áttelepítés viszont – legyen szó bár csak a szórvány magyarságról – elfogadhatatlan, megvalósíthatatlan és veszélyes.

Végezetül pár szót arról, hogy mire volna szükség mindkét részről az egymást kölcsönösen elfogadó, békés együttéléshez.

Az előítéletek, a kölcsönös bizalmatlanság, az intolerancia, a többségi gőg/arrogancia és a kisebbségi túlérzékenység lebontása óriási és időgényes feladat. Neveléssel kell kezdeni, ezért valószínű, hogy az „elemi ösztön” e vírusával már megfertőződött generációnak előbb le kell lépnie a politika színteréről. El kell fogadni, el kell hinni, hogy az egymás mellett élés több mint az egyszínűség, az egységes nemzetállam (lásd István királyunk intelmeit), de legalább annyit, hogy előnyei is vannak. Továbbá, be kell látni, hogy ennek elfogadtatása mindkét részről az értelmiség feladata. Ez a sziszifuszi munka csak akkor lesz hatékony, ha minden nemzet elsősorban a saját sorstársait próbálja meggyőzni. Egy magyar hiába próbál románt meggyőzni és fordítva. Nemcsak kerekasztal-megbeszélésekre, programokra, tanulmányokra van szükség, hanem tettekre is. Közös célokért való eleven együttműködésre. A magyar köztisztviselők – természetesen ha érdemleges munkát végeztek – rendkívül sokat tettek e cél érdekében. És tehetnek még a jövőben is. Ott pedig, ahol mi vagyunk többségben, Hargita és Kovászna megyére gondolok elsősorban, minden vádaskodó propaganda ellenére valóban modell értékű kisebbségpolitikát kell folytatni. Tudom, létezik az „ellenséget-saját-eszközeivel-legyőzni”-elmélet, de az ellenség – vagy maradjunk inkább a politikai ellenfél kifejezésnél – módszereinek alkalmazása egyben legitimizálja is e módszereket. Azért foglalkozom elsősorban a saját közösségünk problémáival, mert ezek megoldása csak rajtunk múlik. Ezt nekünk kell megoldanunk. A másik fél szemléletváltásáért a román értelmiség a felelős. Az önvizsgálat kegyetlen feladata mellett ennek elvégzésére is keríthetett volna már időt az a néhány európaisággal is megáldott román értelmiségi, akitől végső soron az egész ország jövőbeni sorsa függ.

Köszönöm a megtisztelő felkérést.

Írásom közléséhez, természetesen nevemmel együtt, hozzájárulok.

dr. Buchwald Péter

39.

Üdvözlöm a felmérés gondolatát, de véleményem szerint fel kellene mérni az anyagi helyzetet is.

Az autonómiáról nem szabad lemondani és harcolni kell érte minden eszközzel.

A romániai magyarságnak, ahhoz hogy meg tudja tartani, illetve meg tudja teremteni megmaradásának feltételeit, szerintem a következőkre van szüksége:

1. komoly gazdasági háttér, mindenki dolgozzék, vállalkozzék, még ha az kockázattal is jár;

2. a család megerősítése, a gyermekvállalás, a vegyesházasságok számának valamilyen módon való csökkentése;

3. az egyházak támogatása és megerősítése, egykori vagyoni helyzetük visszaállítása;

4. minden szinten megvalósított anyanyelvi oktatás, anyagi feltételeinek megteremtése;

5. a szórványmagyarság felkarolása és segítése, mert nagy az asszimiláció;

6. több határozottság a fentiek elérése érdekében az RMDSZ részéről a román nacionalizmussal szemben;

7. párbeszédet kell kezdeményezni azokkal a román erőkkel, amelyek nyitottak a magyarság felé, főleg az erdélyiekkel, pl. a Sabin Gherman-féle csoporttal. Meg kellene jelentetni egy román nyelvű magyar újságot.

Török Mihály

Kutyfalva, 2001. 06. 27.

40.

1. Az 1989-es fordulatot közvetlenül követő reményteljes időszak kilátásaihoz képest a romániai magyar közösség időben egyre inkább kitolódni látja jogos elvárásai megvalósulásának pillanatát. Ennek ellenére a „társadalom a társadalomban” megfogalmazás továbbra is kulcsfontosságú marad számára.

Lehet, hogy a közösségi autonómia megvalósításának kilátásai azért sem kerülnek időben közelebb, mert az érte folytatott harc milyensége mindegyre a távolba lendíti őket, de meggyőződésem, hogy nem ez a leglényegesebb ok. Sokkal fontosabb az a mentalitásbeli, kulturális és kon-

junkturális környezet, amelyben ennek a közösségnek az igényei megjelenítődnek. A román állam érvényesítette diszkrimináció mindenképpen létezik, és sajnos minden eddigi kormányzat részéről tetten érhető, a politikai színezettől függetlenül. Noha egyesek szemében a státustörvény esetleg annak a jele, hogy a továbbiak folyamán az anyaország többet törődik majd sorsuk jobbra fordulásával, ez a hit nagy valószínűséggel nem jár együtt a szülőföld fejlesztésének elhanyagolásával. A világot látás, az előrehaladottabb, jól működő társadalmak megtapasztalása hozzájárul a hazai igényszint növekedéséhez, és a fejlettebb viszonyok meghonosítására ösztökél. Sokkal károsabb az elvándorlás, noha a kitelepültek egy (kis) része nem feledkezik meg szülőföldje megsegítéséről, fejlesztéséről.

E kérdések megoldása elsősorban a román állammal szembeni viszony rendezése tekintetében lényeges. Mivel ezt éppen mélyen rejlő, gondolkodásmódbeli tényezők határozzák meg, a mentalitás változása lehet az, ami a megnyugtató, gyökeres megoldást is magával hozhatja.

2. A nemzetállammodell mint rendszerező elv a XXI. században már Délkelet-Európában is egyre kevésbé lesz meghatározó. Ez akkor is így van, ha a jelenlegi román alkotmány és a mindenkori román kormány ideológiája a nemzetállam fogalmára épül. De Romániának előbb-utóbb szembesülnie kell egyrészt a nemzetállami és az európai integráció gondolatának összeférhetetlenségével, másrészt a térségben élő román kisebbségek sorsának rendezésével, ami óhatatlanul befolyásolja majd saját kisebbségei kérdésének megoldását is. A romániai magyarság erősödő kötődése a magyar kultúrnemzethez, az anyaországgal szorosabbá váló kapcsolatok, a román állam fokozatosan megvalósuló elismerő-megengedő politikája, valamint az életszínvonal várható emelkedése középtávon hozzájárulhat a megmaradás tudati-szellemi feltételeinek kialakulásához.

3. Az ifjúság itthoni boldogulását szolgáló eredményes felkészítést csakis egy Erdélyben történő megfelelő képzés biztosíthatja. Ennek mindenképpen külföldi – magyarországi, illetve nyugati – részképzéssel kell társulnia, és az erre a célra kidolgozott oktatáspolitikán kell alapulnia. Jelenleg a romániai magyar oktatás rendelkezik valamelyes kerettel – iskolák, magánegyetem, állami egyetemen karok –, de ezek a keretek sok tekintetben bővítésre szorulnak, ugyanakkor sok esetben a minőségük is kifogásolható. Biztosra vehető, hogy az egyetemekről most kikerülő fiatal oktatók munkája nyomán minőségi javulás áll majd be, s így elérhető közelbe kerül az oktatás megreformálása. A kérdés az, hogy ez mennyi időt vesz igénybe, mennyi „szürkeállományt” veszít addig a romániai magyar

közösség, hogy az egyelőre lassan bővülő keretek meddig tarthatók fenn, és egyáltalán fenntarthatók-e.

4. Való igaz, hogy kevesen tudnának felsorolni a békés együttélés feltételeire vonatkozó programokat. Ismereteim szerint éppen azért, mert nincsenek ilyen programok vagy legalábbis nagyon kis számban vannak. Kiegyensúlyozott román–magyar együttélés akkor alakul majd ki Erdélyben – bár csírájában már megtalálható, és van remény rá, hogy belátható időn belül kifejlődik –, amikor az euroatlanti és európai integrációs feltételeknek való megfelelés kényszere siettetni fogja azt a mentalitásváltást, amely a többség számára egyáltalán elfogadhatóbbá teszi a békés együttélés gondolatát. Az erdélyi románság körében is erősödő regionalizmus ugyanebbe az irányba hathat. De szükséges a kisebbség igényeinek kitartható politikai képviselése és az anyaország részéről jövő támogatás is. Az együttélésnek nem kell eljutnia minden egyes esetben a felcserélhetőségig, azaz nem feltétlenül az szükséges, hogy mindenáron olyan jól ismerje a magyar kultúrát, nyelvet stb., hogy annak bármikor hordozójává válhasson, de egy ilyen eszmény elérése felé tartó kölcsönös törekvéssel el lehetne érni a bizalmatlanság és félelmek oldódását.

5. A romániai magyarság rövid távú prioritásai közé sorolnám, a teljesség igénye nélkül, egy tőkeerős, stabil magyar pénzügyi intézmény létrehozását Erdélyben, amelynek feladata a magyarság sajátos céljai megvalósításához szükséges anyagi alapok biztosítása lenne, továbbá a magyar nyelvű oktatási rendszer lehető legnagyobb méretű szélesítését, az itthonérzést erősítő, részben szimbolikus célok megvalósítását (kétnyelvű feliratok, anyanyelvhasználat, nemzeti szimbólumok stb.). Középtávon az anyanyelvi oktatás minél előbbi minőségivé tétele lenne elengedhetetlen, az önálló magyar tannyelvű állami egyetem létrehozása, illetve a terep előkészítése a közösségi autonómia megvalósításához mind a többségi románság, mind a magyar közösség körében, illetve nemzetközi téren. Hosszú távon a közösségi autonómia legmegfelelőbb formájának a megvalósítása az elérendő cél.

6. Kezdetben, a decemberi fordulatot követő hetekben-hónapokban a romániai magyar érdekképviselő élénjáróinak, illetve magának a magyar szónak a nyilvánosság előtti, valamint a különböző fórumokon történő jelenléte is megtartó erejű volt, más esetekben pedig elegendő ahhoz, hogy többen a már eldöntött kivándorlástól elálljanak, egyesek pedig külföldről hazatelepeljenek. E rövid időszak után az egész tizenegy éves periódust illetően a sikerre vitt kezdeményezések, amelyek leginkább az itthon maradást szolgálták, a következők voltak: a parlamenti képviselő

ténye és haszna, a helyhatósági jelenlét és munka, a tanügyi kérdésben elért haladások (vegyes iskolák ismét magyar tannyelvűvé tétele, újrainduló magyar óvodai csoportok, iskolai osztályok, Babeş–Bolyai egyetemi magyar helyek, oktatási sürgősségi kormányrendelet és törvény stb.), a helyi közigazgatási törvény – szintén a teljesség igénye nélkül.

7. Hibásan felfogottnak tekinthető az a mód, ahogyan a közösségi autonómia kérdését Erdélyben felvetették. A magyarság körében nem ismeretes a mai napig sem teljesen tisztán, hogy mit takar ez a kérdéskör, a románság számára pedig annál kevésbé volt kellőképpen és megfelelően kiválasztott időpontban tállva. Paradoxonnak tűnhet, de mind a magyar egyetem, mind pedig az autonómia kérdésének a megoldását vagy sokkal radikálisabban és azonnal, tehát mindjárt a 89-es fordulatot követően kellett volna dűlőre vinni, vagy pedig egy sokkal körültekintőbb, kiszámítottabb, egyes részelemeket sokkal nagyobb mértékben nyilvánosság előtt megmértető, másokkal meg éppen csak a megfelelő pillanatban előhozakodó stratégia alapján kellene kezelni. A sem egyik, sem másik változatot követő, mintegy köztes útkeresés akár időfecsérlésnek is tűnhetett, ami nem jelenti azt, hogy magáról a kérdésről nem kellett volna vagy nem kellene tárgyalni.

8. Az 5. pontban már vázolt rövid távú prioritásokon kívül a legfontosabb terület a gazdaság, hiszen a kivándorlás legfőbb oka elsősorban anyagi megfontolásokban keresendő, az emberhez méltó körülmények iránti vágyban. Ezen a téren azonban nemigen várhatók rövid távú változtatások, jöllehet már rég szükség lenne a befektetőknek juttatott kedvezmények törvényére, a kis- és középvállalkozásokat serkentő intézkedések megtételére. Ezeket kiegészíthetnék a magyar kormány idevonatkozó segélyező és támogató intézkedései. A gazdaságon kívül nagyon fontos terület a szabad utazást biztosító emberi jog. Ha az Európai Unió feloldja a román állampolgárokkal szembeni vízumkötelezettséget, az is csökkenti majd a kivándorlási kedvet. A bürokrácia- és korrupcióellenes intézkedések szintén csökkentenék a kiszolgáltatottság-érzését, itthon tartó erejük lenne. Az anyanyelv használatát biztosító közigazgatási törvény minél gyorsabb gyakorlatba ültetése is növelné az otthonosság érzését. Általában minden, még létező diszkrimináció akár bírósági úton való megszüntetése is jótékonyan hatna, és egyúttal az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat is növelné.

9. A romániai magyarság nem rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyekkel a fentebb vázolt változtatásokra rövid távon sort keríthetne. De az sem tévesztendő szem elől, hogy ennek a közösségnek van akkora

befolyása, amellyel ezeket a célokat részben elérheti, illetve amellyel, valamint megfelelő érdekképviseléssel, tárgyalásokkal, magatartással, lobbyszóval elmozdulást érne el azok irányába.

Ui: Hozzájárulok a fentiek közzétételéhez nevemmel.

Balló Áron

41.

1. Miben áll a teljes értékű kisebbségi társadalom? Világ a világban? Talán pont ezzel vannak bajok, hogy párhuzamos világot akarunk teremteni, és nem egy létezőn belül saját magunknak előnyös helyzeteket. Jellemző az erdélyi magyar gondolkodásra az állam az államban lehetséges megoldás egyetlen esélyként való felmagasztalása. Ez a retorika számtalan kárt okozott, hiszen egyrészt elhitette velünk, hogy ma ilyesmi lehetséges, másrészt azt sugallta, hogy enélkül elvesztünk. Pedig nem hiszem, hogy föltétlenül ez az egyetlen megoldás. Márcsak azért sem, mert az erdélyi magyarság jelentős része kisebbségben él, és nem egy tömbben, mint a székelység, illetve Maros megye magyarsága. Ilyen körülmények között pedig a párhuzamos társadalom eszméje nem egyéb szomorú önáltatásnál. Kétségtelen, hogy a vágy maga természetes (és mindanyunkban él is valószínűleg), de tárgyilagosan átgondolva: megvalósíthatatlan. Akkor pedig felelőtlenség volt éveken keresztül azt sulykolni az erdélyi magyarságba, hogy nekünk mindennel dacolva külön kell boldogulnunk – az eszme abszurdan nevetséges jellegét illusztrálja az, hogy maga az erdélyi magyar felsőoktatási különállást jelképező Erdélyi Magyar Magánegyetem is csupán politikai alku eredményeképpen nyithatja meg kapuit, és nem annak következtében, hogy saját lábunkra akartunk és tudtunk végre állni.

A különállás felmagasztalásának hatalmas ára van, és lesz is, ha így megy tovább: a versenyképes életben maradás feladása. Sajnos nagyon kevesen szólnak ma is arról, hogy az erdélyi magyarság megmaradása nem a magyar himnusz végtelenségig történő énekléséről és a múltban való élésről szól (az öregebb nemzedék tipikus kompenzatív hozzáállása), hanem arról, hogy versenyképesek vagyunk-e, Romániában, meg tudjuk-e itt állni a helyünket. Jellemző a köldöknéző diskurzusra pl. a marosvásárhelyi orvosi és a kolozsvári Bolyai régi hírének és nagy nevének a jelenre való átvetítése minden valóságos alap nélkül – mindkét egyetem komoly minőségi krízishelyzetben van, még ha ezt nagyon nem szívesen ismerik is be az érintettek. A magyar = jó/okos/értelmes egyenlőségnek

romboló hatása volt az elmúlt évtizedben – teljes mértékben meggátolta, hogy valóban úgy törődjünk magunkkal, ahogy kell.

Egyfelől tehát ott van a román társadalom türelmetlenségére adott (egyébként érzelmileg jogos) válasz a különálló társadalomról, másrészt éppen ez a dacfilozófia sodorta veszélybe hosszabb távon a fennmaradásunkat. Vagy el tudnánk képzelni párhuzamosan létező magyar környezetvédelmi hivatalokat, magyar vegyipari kombinátokat, magyar onkológiai intézeteket, magyar állami nyugdíjalapokat stb. – van ennek valóságalapja? Márpedig ha nincs – és nyilvánvalóan nincs –, akkor teljesen fölösleges párhuzamos társadalmakról regélni. Akkor beszéljünk oktatási autonómiáról és más megvalósítható, kivitelezhető és életképes párhuzamosságról, de ne erőltessük a teljességet, mert ennek meg nem valósulásával csak még több frusztráltságot és csalódást okozunk. Sajnos a felelőtlen hőzöngések túlságosan is háttérbe szorították a realizmust és a praktikus hozzáállást. Ezért van szélmalomharc érzése egyeseknek, hiszen az elérhetetlen mindig is elérhetetlen lesz, bármilyen eredményt is tudjunk felmutatni (mert egyébként szeretünk megfelekedezni az eredményeinkről, pl. arról hogy '93-ban még csak 300 magyar hely volt a BBTE-n, ma csak a biológián van több mint 80 – ez lenne a szörnyűség szélmalomharc? Vagy az, hogy Marosvásárhelyen és Nagyváradon immár néhány éve magyarul is ki van írva a város neve?).

Leginkább az értelmiség médiabeli negativista hozzáállása az aggasztó – a rossz dolgokat két oldalon keresztül taglaljuk, a pozitívumokról szűk negyedoldalatot írunk; ezek után miért csodálkoznunk azon, ha mindenkinek az az érzése, hogy nincs haladás? Nem dicsőítésre van szükség, hanem értelmes társadalmi légkör megteremtésére, és nem az „itt minket állandóan bántanak”-hangulat fenntartására. Kinek jó ez? Annak, aki a gazdasági okokon túlmenően indokot keres a kivándorláshoz.

Továbbá naivitás lenne azt hinnünk, hogy Románia euroatlanti integrációját pl. a magyar rendőrök hiánya olyan rettentően befolyásolná. De ugyanez vonatkozik számos más dologra is. Vegyük észre, hogy Európa nem a Megváltó, hanem egy normalizációs keret, amely lehetőséget, de nem bizonyosságot jelent – jellemző, hogy míg Max van der Stoel Romániában a multikulturális egyetemet dicséri, addig Macedóniában külön albán egyetem létrehozását tartja Európa szükségesnek. Hol itt a következetesség? Az erdélyi magyar közhangulatra az egészségtelen Messiás-váró (Schengen-vízum, NATO, EU stb.) hangulat, illetve az ezzel tökéletesen megférő pesszimizmus jellemző (nekünk itt már soha semmit nem lehet stb.). Mindkettő alaptalan és kontraproduktív.

2. Kisebbségben születtem. Mai napig kisebbségiként élek. Apám- anyám kisebbségiként született és élt mégis teljes értékű emberek. Nagyszüleim is többnyire így élték le életüket. Miért fogadnám el a Makkai-féle öngazolást? Vagy annyira predestináltan uralkodó nemzet a magyar, hogy csak 50% fölött az, alatta már más? Nem hiszem, hogy az átlagmagyar hétköznapi problémái ilyenek lennének. És nem hiszem, hogy az „önmeghatározási nehézségek” valós gondokat takarnának, sokkal inkább az értelmiség egy csekély hányada törődik csupán azzal, hogy újabb és újabb definíciókkal próbálja megkerülni a már létezőt: kisebbség vagyunk, s a dolgok állása szerint azok is maradunk. Filozofálni lehet, de vajon van-e értelme?

A fentieket továbbfűzve, természetesen látok esélyt a megmaradás feltételrendszerének kialakítására – gyakorlatilag ez folyamatosan történik is, hiszen 1989 óta jobban megy sorunk. Vagy nem?

3. Az erdélyi magyarság legnagyobb problémája talán az, hogy gyakran olyan emberek véleményei alakítják civil stratégiáját, akik: a. vagy soha nem kerültek aktívan kapcsolatba az adott tevékenységi területtel; b. vagy már nem aktív résztvevői az illető tevékenységi körnek. Kitűnő példa erre oktatáspolitikánk illetve oktatásstratégiánk (ha ugyan beszélhetünk ilyenről). Az elmúlt esztendőknél során vélemények egész sorának a segítségével sikerült az oktatóknak, vagyis a leginkább hozzáértőknek beszélni, hogy ezek meg azok a legjobb, legerkölcsösebb (=legmagyarabb) utak. Mint ilyen, maga a folyamat egyértelműen kontraproduktív – a legtöbb esetben agresszív, boszorkányüldözéses hangulatú megnyilvánulások belefojtották a szót az egyetemi szakemberekbe pl. (lásd: „tegyünk hitet Kolozsvár mellett” – amivel a marosvásárhelyi műszaki egyetemen indult kezdeményezést átkozták ki, „egyetem vagy semmi” – azaz kar sem – címszó alatt stb.)

Oktatásunk sajátos kettősséggel küszködik, s ezek látszólag, de csupán látszólag, nem mondanak ellent egymásnak: a magyarságtudat és a magyarság számbeli megőrzése. Azonban a retrográd-konzervatív szellemiség (ami a magyarságtudat mindenekelőtt való megőrzését), illetve a fiatalok pragmatikus gondolkodása (a magyarságtudat megmaradásának legfontosabb eleme) keményen ellentétbe került egymással. Egyfelől a begubózás, a régi értékeket újrateremtő vágy (mintha nem telt volna el néhány évtized), másfelől viszont a nyitás, a hatalmas nyitás kényszere. Melyik győz? Ez a kérdés nyilvánvalóan úgy rossz, ahogy van. A gond voltaképpen abban rejlik, hogy a társadalom egy része még mindig úgy képzei el a magyarságtudat megőrzését, hogy múlt század eleji szimbó-

lumokat, egy régi világot próbál a mában életre kelteni, és ezt sajátos módon átvetíti az oktatásra. Jellemző módon ez nem az a társadalmi réteg (a 20-30 évesek korosztálya), amely szembesül a visszafelé fordulás összes következményeivel, mint pl. az egzisztenciateremtés problémáival, illetve az érvényesülés nehézségeivel, a versenyképtelenséggel. De a fiatalság abban a szomorú helyzetben van, hogy bármikor olyan dicstelen kísérletező kezeibe kerülhet, aki maga csak a véleményével irányít, és sohasem fog szembesülni szavai következményeivel, illetve nem is hajlandó felmérni azokat. Talán nem is tudja.

Persze ezt a látszólagos ellentmondást könnyűszerrel fel lehetne oldani, ha végre felfognánk, hogy a nyitás nem egyenlő a magyarságtudat vesztésével, és hogy jelen körülmények között ez az egyetlen mód arra, hogy a minőséget itthon tartsuk, magyarán, hogy igazán megőrizzük a magyarságot. Ilyenformán számomra egyértelmű, hogy az oktatásnak minőségcentrikusabb, pragmatikusabb és versenyképessé tevő irányba kellene elmozdulnia. Rá kell jönnünk, és el kell fogadnunk, hogy jó néhányan nem azért mennek Magyarországra tanulni, mert magyarok akarnak lenni magyarok között, hanem azért, mert az itteni lehetőségek minőségi szintje meg sem közelíti az ottaniakét. Márpedig ha valami, akkor ez igazán aggasztó. Az, hogy a minőség tekintetében is elfogadtuk a magunk kisebbségi mivoltát.

A megoldást abban látom, hogy az oktatást pragmatikusabb irányokba kell továbbfejlesztteni, és ezzel párhuzamosan sokkal jobban kell koncentrálni a minőségre, mint a mennyiségre – Jánoska ugyanis nem azért fog Erdélyben továbbtanulni, mert tíz egyetemünk van, hanem azért, mert a létező egy-kettő nagyon jó. És bár ez nem fogja távlatilag meggátolni az értelmiség kiáramlását, de lényegesen csökkentheti azt, hiszen minőségi oktatással versenyképesebbé tesszük a végzősöket, akik, ha itthon akarnak maradni, meg fogják találni a helyüket.

A továbbiakban azt is fontosnak találnám, hogy az egyetemi értelmiség se a rajta kívüli körök véleményét, se a magyarországi véleményeket ne tartsa nemzeti és erkölcsi non plus ultrának, hanem merjen végre a szakmaiság szintjéről megszólalni, hiszen ő a legilletékesebb. De ugyanez érvényes a talán kevésbé befolyásolt alsóbb oktatási szintekre is. Mindehhez a nem-pragmatikus, túlfűtött, nemzeti-kompenzatív retorika visszaszorítása szükséges és a nyitás a külvilágra.

4. Bár kicsit túlzónak tűnik nekem a helyzetelemzés, hiszen a mindennapok szintjén ez a „párhuzamos világban élünk” attitűd nem nyilvánul meg ennyire kézzelfoghatóan, de kétségtelen, hogy van egy ro-

mán–magyar törésvonal, amely időnként nagyon is érzékelhetővé válik. Gondok elsősorban a kommunikációval vannak: bár a román társadalomnak is lenne ebben feladata, de mert mi érdekeltőbbek vagyunk benne (mi vagyunk a kisebbségiek, nekünk nem mindegy az, hogyan viszonyulnak hozzánk), ezért duzzogásunkat félretéve többet kellene törődnünk a másik oldal tájékoztatásával. De azért máris szép számban vannak ilyen jellegű kezdeményezések, többek között tehát ezek miatt sem hiszem, hogy ne teremtődne meg a fenntartható együttélés Erdélyben.

Fontosnak tartom azt hangsúlyozni, hogy lényegében nem is az erdélyi románoknak kell többnyire magyarázni a bizonyítványunkat, hanem a regátinak, aki – mivelhogy nincs tapasztalata az együttéléstről – minden románfaló történetet készpénznek vesz. Az erdélyi magyarság, tetszik, nem tetszik, adós ezzel a Regát felé nyitással – még akkor is, ha ennek az elzárkózásnak érzelmi alapjai vannak.

5. Elég nehéz lebontani a tennivalókat a rövid–hosszú távú tengely mentén, hiszen semmilyen szempontból sem vagyunk mi a „prioritások” megvalósításának egyértelmű letéteményesei, magyarán nem mi vagyunk a kormányon sem Romániában, sem Magyarországon, hogy érdemben tudjunk valós prioritási listákat felállítani. Mindezekről függetlenül számomra egyértelműnek tűnik, hogy a gazdasági és az oktatásbeli kérdések rendezése a legfontosabb.

Az első esetében a magyar vidékek gazdasági megsegítése, megerősítése lenne a fő – elsősorban tanácsadással, befektetésekkel stb. –, a második esetében a mennyiségi szempontokat kicsit hátrébe szorítva a minőségi képzésre kellene helyezni a hangsúlyt (jó minőség esetén könnyebb növelni a létszámot, mint létszámot növelve akár csak tartani is a szintet).

Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy legyőzzük azt a társadalmi frusztrációt, amely ránk, erdélyiekre jellemző, akár magyarországiakról, akár románokról van szó. De ha már mindenképpen időtengely mentén kell elhelyezni a dolgokat, akkor nagyon hosszú távú célpontként a területi autonómia kivívását jelölném meg – rövid távú célpontként: legfontosabb hogy itthon maradjanak a fiatalok (elvégre a ma fiataljai lesznek a térség lakói és nem a tegnapiak), és ehhez az előző két feltételt kell teljesíteni.

6. Ki által megbecsülve? Magyarországiak, románok, magunk által? Így nem tehető fel ez a kérdés, mert akkor szembe kell néznünk azzal, hogy a román közvélemény szempontjából minden vívmányunk galuska, amit le kell nyelni, a magyarországi közvélemény szempontjából pedig bojt a sapkán, mert többnyire nem tudják felmérni a valós és a szimbolikus gesztusok közötti különbségeket. Ahogy sajnos gyakran mi sem.

Romániai magyar szempontból kétségtelen, hogy a következő eredmények növelték a magabiztosságot: a. a politikai képviseletet lehetővé tevő rendszer létezése (ne feledjük, az RMDSZ mint nem politikai párt állandó támadások célpontja) és ennek fenntartása; b. a csak magyar nyelvű líceumok újrálétrehozása; c. a március 15-i ünnep központi elfogadása (még ha ez szimbolikus jellegű is); d. a magyar–román beiskolázási számok szétválasztása a BBTE-n, és így a magyar vonal létrejötte, illetve ezzel párhuzamosan a marosvásárhelyi OGYE-n beinduló magyar nyelvű oktatás; e. egy-két szimbólum értékű épület visszaszerzése; f. a közigazgatási törvény; és végül, de nem utolsósorban: g. a folyamatos támadások kivédése az oktatási törvény, közbirtokossági tulajdonok, közigazgatási törvény kapcsán. Nem sorolható ide a kormányzásban való részvétel mint eredmény, ami ma is pozitívan hat.

7. Talán két kérdés emésztette fel a legtöbb energiát és ideget az elmúlt évtizedben: az ún. Bolyai-ügy és az autonómiaügy. Mindkettőnek több szövődménye, oldalága is volt, mondhatni vitacsomagok voltak. Az első hangvétele, a hozzászólók nagy részének teljesen elhibázott hozzáállása („most vagy soha”, „ha itt nem, akkor sehol „), illetve a fiatalság véleményének megkérdőjelezése és lepocskondiázása (lásd az ominózus szociológiai felmérés – a szó szoros értelmében – kritikán aluli fogadtatása), valamint nem utolsósorban a teljesen romantikus és minden realitást nélkülöző hozzáállás („majd a középiskolai tanárok tanítanak!”) évekre befagyasztotta a kérdést, megakadályozott minden érdembeli hozzányúlást a témához, és az érzelmek világába terelte az egyetemről való gondolkodást. A második esetben nincs szó vitáról vagy vitákról, egyszerűen a román valóság minimális ismereteinek hiányáról, illetve totálisan rossz időzítésről (a rossz időzítés az egyetemvita kirobbantásának is szól – ha még három hónapot várunk vele, talán, ha nem egyéb, a románok történelmét és Románia földrajzát ma magyarul lehetne oktatni a középiskolákban, de az is lehet, hogy legalábbis magyar karok léteznek már több éve), de arról is, hogy az autonómiaügy egyesek általi előtérbe tolása és túllihegése abba a téves hitbe ringatta a társadalom egy részét, hogy ez rövid távon elérhető cél, ami csak jóindulaton múlik. Be nem teljese azóta is szinte társadalmi szintű, állandó vádaskodásra, sárral dobálásra és morgolódásra, illetve megkeseredésre ad okot. Holott belátható, hogy Romániában ez egyelőre csupán negyven-ötven év múlva beteljesedő álom, mert nem a politikai jóindulattól függ, hanem többek között a román mentalitás megváltozásától. És ezt mindenki tudja és érzi, aki valóban ezen a földön él.

Mindkét téma szentimentális kezelése és a hozzá kapcsolódó számtalan nevetséges és szomorú vita, illetve megnyilatkozás egyértelműen megnehezített számunkra mindenféle érdekvérvényesítést, és ennek a levét a mai napig is isszuk.

8. Nem akarom részletezni az 5. választ. Javítani az oktatás minőségén (akkor nem iratkoznak majd román iskolába a magyar diákok), illetve (minimum) regionális szintekre lebontani a gazdasági stratégiát. Mindkettő, talán az első méginkább, rövid távú prioritás.

9. Meggyőződéselem, hogy igen, de sajnos emberi gyarlóságokkal is rendelkezik.

Markó Bálint

42.

A hozzánk eljuttatott körkérdésére válaszolva: pedagógusként számomra az egyik legfontosabb probléma az oktatási törvény módosítása. A meglévő oktatási törvény sajnos nem biztosítja a kisebbségben élők és a többségek egyenlő jogait.

Sokáig és legszembetűnőbben az egyetemi oktatással kapcsolatos teendőkre koncentráltak. Szerintem fontos lenne újabb és újabb magyar nyelvű óvodákat, osztályokat, iskolákat indítani.

Nagyon sok fiatal, mint az a körkérdésükben is megfogalmazódik, keresi a boldogulását Magyarországon. Sokan tanulni mennek, vagy pedig munkalehetőséget keresnek a jobb boldogulás reményében. Minden nap tapasztalnunk kell azt a sajnálatos ténytet is, hogy azok a diákok, akik Magyarországon folytatják tanulmányaikat, nem térnek utána haza. A kitelepedést kellene visszaszorítani. Megfelelő oktatási feltételek biztosításával talán ezen is változtatni lehetne.

Ehhez, véleményem szerint, az egész romániai magyar közösség összefogására lenne szükség. Tudatosítani kellene, hogy nem a kitelepedés a magyar kisebbség egyetlen esélye. Sokan sajnos ezt hiszik, és nagyon sok fiatal gondolkodik így.

A romániai magyarság érdekképviselőtének megvalósításai közé tartozik (az oktatást tekintve): a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen több ezren tanulnak magyarul. Szükség lenne további tanszékek, karok létesítésére. Tudomásom szerint Csíkszeredában magyar nyelvű magánegyetem működik több gazdasági szakkal. Ezt fontos megvalósításnak tartom, de ennél is több kellene.

Mind itthon, mind Magyarországon nagyon sok vihart kavart az ún. státustörvény. Fontosnak tartom hangsúlyozni azt a támogatást, amit a többgyermekes családok kapnának, ha magyar iskolába járatnák gyermekeiket. Talán ez ösztönzőleg hatna azokra, akik bár magyarok, határozatlanok abban a kérdésben, hogy magyar iskolába adják-e gyermekeiket. Természetesen vannak olyan vidékek, ahol sajnos nincs magyar iskola. Fontos lenne ezeken a szórványvidékeken is megoldani valamilyen módon a magyar oktatást.

Hogy látok-e esélyt belátható időn belül a kiegyensúlyozott, fenntartható román–magyar együttélés feltétele kialakulásának Erdélyben? Igen, szerintem van rá esély, de ehhez szükséges mindkét fél együttműködése. Véleményem szerint azonban a román állam nem eléggé rugalmas, már ami a kisebbségi politikát illeti.

Tisztelettel,

Bajkó Ferenc

tanár, az „Octavian Goga” iskolaközpont igazgatóhelyettese,
Margitta, Bihar megye

43.

1. Kétségtelen, hogy az 1989-es változások új megközelítésbe, más helyzet elé állítják az erdélyi magyarságot. Visszatekintve azonban elenyészően kevés pozitív vonást mutatnak a megélt politikai változások. Sőt, az RMDSZ lépéshátrányba került azzal, hogy már az elején nem a civil szféra, a gazdasági fejlesztésére összpontosított, hanem kinek-kinek a politikai fantáziájára hagyatkozva élte meg a maga szélmalomharcait, illetve harcolta meg azokat. A nacionalizmus nem csökkent és nem nőtt Trianon óta ebben a térségben. Régi leveleket olvastam nemrég (1932–1933-ban íródtak, rögtön a háború után), és ezeknek írói ugyanazt a fajta megéledést panaszozták, amelyet ma mi is a mindennapok sok vonatkozásában.

A magyar állam mulasztásai ezen a téren történelmi, sőt szerintem megbocsáthatatlanok. Ez a megkésett rendezés valamiféle próbálkozás a státustörvénnyel, erőtlennek tűnik ezen a szinten, ahol én is élek, a mindennapok szorító gondjai közepette.

A fiataliságot életösztöne továbbra is a kivándorlás felé űzi, és ezt a román politikum burkoltan vagy nyíltan jó néven veszi, sőt, támogatja is.

Megoldás lenne egy erős civil szféra, egy gazdag polgári réteg kialakítása, amely vagyonnal, befolyásával tudatosan szolgálná a sokak ittmaradását, gyökeret eresztését.

2–3. Én talán ide sorolnám Szabó Dezső írásait is meg egyfajta furcsának nevezhető asszociálással Kós Károly egész életművét, de nyugodt lélekkel példának tekintem a magam részére a két világháború közötti szellemiség minden ilyen vonatkozású írását.

A legjobb „befektetésnek” ma az iskolát tartom ezen a téren, még akkor is, ha kisebbségi voltuk miatt a fiatalok elhelyezkedési nehézségei nagyon súlyosak.

Tény az, hogy a kimenekülők legtöbbször nem érzi túl jól magát Magyarországon vagy Kanadában. Van egy bizonyos fajta „idegengyűlölet” az anyaországban. Ezt nehéz feldolgozni, elfogadni, de sokan az ifjak közül, akik közösségünkől elmentek, inkább el tudják ezt fogadni, mint azt, hogy itt állandóan ríogatják, megkülönböztetik, lehazátlanozzák őket.

Esély a változásra, ismétlem, a tudatosan fejlesztett civil szféra és az iskola. Persze van itt még valami, amit nem szívesen írok le, mert az elmúlt esztendő csak néha mutattak rá példát politikai elitünk gyakorlatában: az egyházak megerősödése, tudatos megerősítése, az egyházak szociális és nevelő munkájának összefogással történő támogatása.

Nem igaz az, amit a mai társadalomkutatók egyre többször hangoztatnak, hogy a politikum megerősödése a fontos. Ahogy van magyar–magyar csúcstalálkozó az anyaország és a leszakadt részek között, úgy kellene magyar–magyar csúcstalálkozót rendezni évente, a ma már jól különvált Erdély társadalmi rétegei között. Ami az együttélést illeti, nemcsak negatív jelek vannak, hanem pozitívak is. Egyre több azoknak a román értelmiségieknek a száma, akik a fenntartható együttélés kialakítását tartják Románia esetében a fejlődés egyetlen esélyének.

Politikai kultúránk fejlettebb, mint a többségé. De vadhajtásai fájók és az általánosítás hibájába kergetik az egyszerű embert. Egyre gyakrabban hallom azt a megállapítást, hogy „a mi politikusaink is pont olyan korruptak, mint a románok, nincs különbség!”

4. Nemigazán nevezném nemzetiségi stratégiánkat „üresjáratúnak”, inkább azt hiszem, hogy nincs is igazán ilyen stratégiánk, annak ellenére, hogy a Brassói RMDSZ-kongresszus óta beszélünk róla. Talán inkább az a helyzet, hogy alkalmanként a politikai konjunktúra létrehozott bizonyos helyzeteket, amelyeket mindig megmagyaráztak, és aztán ennek függvényében meghatározták a gyakorlatot. A közösen elkövetett gazemberségek egyesítik legjobban az embereket, ennek kiegyenlítése érdeké-

ben vált szükségessé egy másfajta politikai gondolkodásmód kialakítása, amely párhuzamosan létezik, él, sőt erősödik az ún. hivatalos politikai gondolkodásmóddal.

A reformtömörülés minden lépésével kapcsolatos ideges reagálás egyre inkább azt sejteti, hogy az a jövő egyik ún. alternatívája az erdélyi politikai palettán. Persze, ez nem zárja ki azt, hogy itt is ne keletkezzenek vadhajtások, mint az RMDSZ „hivatalos szárnyán” belül.

Ilyen szempontból a román politikai életben is vannak elmozdulások, de ott még nagyon nagy azoknak a száma, akik a nemzetféltség politikájának a hívei, és így semmi esetre sem oldódik meg rövid távon a kérdés. Egyfajta megoldás lenne, és erre vannak jelek, Magyarország gazdasági megerősödése, annyira hogy sikerrel zárkózzon fel a Nyugathoz. Talán utópia, de a Német Szövetségi Köztársaság gazdasági ereje olyan nimbuszt kölcsönöz a még itt levő szászoknak, hogy az a többségek hozzáállásában is érződik már.

5. Véleményem szerint egy erős iskolahálózat kifejlesztése az első lépés. Erre mutat a magyar állam támogatási szándéka is. Ez mind közép-, mind hosszú távon meghozza a maga gyümölcszeit. De szorosan idetartozik a gazdasági fejlődés is, annak minden szintű támogatásával. Ahogy mondják, nem munkaerőt kell exportálni, hanem munkahelyet kell importálni.

6. Önbecsülésünk egyenes arányban növekszik azokkal a sikerekkel, amelyek a magyar politikai elit munkájának nyomát szegélyezik. És itt szinte nem lehet kapásból felsorolni a sikereket. Persze volt, van és lesz köztük egy csomó részsiker vagy alig siker. Ilyen siker az is, hogy az erdélyi magyarság kitermelte a maga soraiból azt a néhány hiteles politikus (neveket nem írok, mert nem az én tisztem ennek megállapítása), aki itthon és külföldön egyaránt megállja helyét és tekintélye van.

7. A Bolyai Egyetem, az autonómia, a belső politikai viták, a kiszorítási, az egyéni érdekek előtérbe helyezése stb.

Egységben az erő – mondtuk 1990-ben, és ezt az egységet ott bontottuk meg, ahol éppen lehetett.

8–9. Több bizalmat kellene szavazni a fiataloknak, minden szinten integrálni kellene őket a döntéshozásba. A politikában pedig elérkezett a nemzedékváltás ideje, fiatalítani kellene, de minél hamarabb. Rendelkezzünk a megfelelő emberekkel és eszközökkel.

A kivándorlási hullám valamennyit fog apadni, de megállítani nem lehet. Ilyen vagy olyan formában mindig lesz.

44.

1–2. Az erdélyi magyarság közösségként való önmeghatározását a román állam a legutóbbi időkig nem támogatta, ugyanis a román politikai elit egyetlen modellt örökölt modernizációs törekvéseinek múltjából, a francia (és a XX. századi belga) nemzetállami modellt. A magyarság kollektív szubjektivitásának elismerésében csak az elmúlt öt évben következett be valamelyes változás. Ez az RMDSZ politikai elitjének jobbára instrumentális elfogadásához kapcsolódik (jó, ha az egységes képviselőt biztosító RMDSZ-szel mint a „magyarság egészével” meg lehet egyezni, jó, ha az RMDSZ európai védjegyet biztosít valamelyik – vagy a mindenkori – román kormánynak stb.), és nem jelenti az RMDSZ programjába foglalt közösségi célok elfogadását.

Az erdélyi magyarság közösségként való önmeghatározását a magyar állam deklaratív szinten támogatja, de Magyarország hatása kollektív létünkre összességében ellentmondásos. A támogatások rendszere (az Illyés- és a többi közalapítvány lényegében e közösségként való megerősödést szolgálja – a nemzetépítés és a kulturális reprodukció támogatásával), az Erdély és Magyarország közötti gazdasági különbség, a perspektívák immár nyilvánosan is eltérő értékelése azonban olyan magyarországi szívóhatást fejt ki az erdélyi magyarok irányába, amely az áttelepülés egyéni stratégiáit értékeli fel. A most megszülető státustörvény – egyelőre úgy tűnik – mindkét trendet támogathatja. Egyrészt tényleg szolgálhatja – deklaratív céljának megfelelően – az „itthonmaradást”, azaz javíthatja a magyarság gazdasági és modernizációs közvetítési pozícióit, másrészt azonban bátorítóan hathat az egyéni áttelepülési stratégiák keresésére is.

E kettős hatás, valamint az erdélyi magyar társadalomnak az elmúlt tíz év alatt végbement – jóformán alig ismert – tagolódása egyrészt felerősítette az egyéni és a közösségi „létstratégiák” közötti feszültséget (ellentmondást), másrészt a kilencvenes évek első feléhez képest – amikor a közösségi stratégia megfogalmazását még gond nélkül az RMDSZ-re lehetett „bízni” – jelentős mértékben átalakította a közösségi tervek premisszáit.

Továbbra is érvényesnek tartom azt, hogy az erdélyi magyarság közösségi integrációja csakis a román állam átfogó közjogi-szerkezeti reformja révén valósítható meg. Ehhez viszont az eddigi elképzelések (az RMDSZ autonómiatervei) már elavultak.

Vázolható a közösségi integráció tekintetében főbb célként megfogalmazható elképzelés is, stratégia azonban (amely nem azonos a céltételezéssel!) csupán kettő van:

a.) Erdély regionális különállásának megerősítése (távlati cél: Románia föderalizációja vagy Erdély devolúciója, hozzárendelhető eszközök, rövid távú prioritások: partnerség az erdélyi románsággal, a regionális fejlesztési politika létező és bővülő eszköztára stb.);

b.) Székelyföld regionális fejlesztésének egyre koncepciózusabb kibontakozása (távlati cél: Székelyföld autonómiája, hozzárendelhető eszközök, rövid távú prioritások, a regionális fejlesztés eszközei, önkormányzati szövetségek példaszerű működtetése stb.).

3–4. A kisebbségi oktatáspolitikai jelenlegi szakaszában a nemzeti magmaradás (kulturális reprodukció) és a modernizációs kihívásoknak való megfelelés kérdései (még) mereven szétválnak, pontosabban szembe kerülnek egymással. Nincs világos koncepció arra vonatkozóan, hogy a kettőt az adott lehetőségek mellett hogyan kell összehangolni, hiszen az erőforrásokat biztosító centrumok (román és magyar állam) erről másképp gondolkodnak. Csak ha az erdélyi magyar társadalom is tud majd saját erőforrásokat mozgosítani, ha neki is jelentős szerepe lesz, csak akkor indulhat meg az egymással most szemben álló elképzelések összehangolása. Ez viszont csak közép- és hosszú távon valósulhat meg. Addig is a magyar oktatók presztízsének, társadalmi és anyagi elismerésének a növelésére volna szükség, mert az első lépéseket a jelzett kérdések megoldása felé csupán egy erős, a jelenleginél jóval erősebb pedagógustársadalom teheti meg. Szükséges továbbá, hogy a helyi társadalom az önkormányzatok révén pontosan közvetítse a „társadalmi igényeket” az oktatási rendszer felé. Ez azonban már törvények módosítását is megköveteli, a „széles spektrumú” közvetítés pedig csak Székelyföldön valósulhat meg. Következésképpen Székelyföldön kell elsősorban a korszerű (modern magyar) oktatási intézményi formákat kialakítani, amelyeknek a jelenleginél jóval nagyobb szerepet kellene majd betölteniük az erdélyi oktatásban.

A fiatalok tömeges eltávozásának fő oka gazdasági, de a gazdasági után közvetlenül az oktatás következik, s ezt csak a fentebb jelzett fejlődés mérsékelhetné.

4. A békés együttélést csakis egy alapvető – politikai megegyezés alapján létrejövő – közjogi reform útján lehet megvalósítani. Ez szükséges (de nem biztos, hogy lehetséges) feltétel. A román állam alapvető szerkezeti reformjának két lényeges feltétele, eleme van: *a.* megfelelő nyilvánosság, amelyben a „stratégiai alkuk” akadálymentesen megvitat-

hatók (és kibeszélhetők); *b.* megfelelő nemzetközi környezet, amely egyrészt nyomást gyakorol Romániára, másrészt kielégíti alapvető biztonsági igényeit. Ezek szükséges feltételei az említett reformnak, de nem feltétlenül elégségesek is, a politikai elitnek is tudnia kell meghozni a megfelelő döntéseket.

5. A választ az előbbiek tartalmazzák – a rövid, közép-, és hosszú távú prioritások megkülönböztetése nem végezhető el egyértelműen.

6. A politikai érdekképviselőnek sikerült elfogadtatnia partnervoltát, de nem sikerült minden célját legitimmé tennie.

7. Elsősorban a szórványkérdés, de részben a csángókérdés is.

8. Gazdaság, oktatás.

9. Nem.

45.

1. A román kormány(ok) minden időben a kivárást alkalmazták – *az erdélyi magyarság korábbi vagy későbbi, de biztos beolvadásának reményében.* Ezt nem mindig vettük (vették a mieink) észre, és látszateredményekért feladtak célokat.

a. 1989 decembere után azonnal neki kellett volna fogni magyar kolégiumok építéséhez az 50%-nál kisebb magyar lakosságú megyékben (ma már nincs pénz hozzá, és nagyon sok fiatal kivándorolt, illetve egyes házasságban él);

b. a magyar kormány(ok)nak már régebben meg kellett volna hoznia a státustörvényt vagy valami ehhez hasonló;

c. a jelzett dilemmára nincs receptszerű megoldás: a szélmalomharcban lesznek részeredményeink és részkudarcaink, de nem lesz végleges megoldásunk és végleges kudarcunk.

2. Makkai Sándor már jelezte a maga idejében: mi nem tudunk balkániasan politizálni, holott velünk így politizálnak. A dolgokat két szemszögből kell megközelítenünk:

a. román szemszög: Trianon-szindróma, görcsös gátlások (visszakérik a futball-labdát...): ezért hisznek a hihetetlenben is (lásd vadimék bandája);

b. magyar szemszög: majd Európa – arra tartunk –, vizünk benneteket is (erre nem kért senki) – együtt járunk (miért erőltetitek?).

Konkrétan: egyénileg nekem is nagyon sok román barátom van. De csak addig, amíg együtt poharazunk, tanítunk, kirándulunk, temetünk és

keresztelünk vagy locsolkodunk húsvét hétfőjén. De amikor az iskolára terelődik a szó, szinte kivétel nélkül megmerevednek: miért nem jó nektek a román iskola? A válasza nem is kíváncsiak, az úgyszemint nemzeti logosz, a kultúrhordozás fogalma ismeretlen. Szavaik tipikusan az egy nyelven beszélők s gondolkozók szavai.

3. A kivándorlás logikus: társadalmilag elitélem, de egyénileg mindenkit tökéletesen megértek. Fő oka épp a kétnyelvűségünkben és a két kultúrahordozásban van: mi itt is, ott is érvényesülhetünk. Csak itt ehhez románná kell válni és kevés pénzzel beérni, ott lerománoznak ugyan, de mi ismerjük identitásunkat, és legalább az elvégzett ugyanannyi munkáért sokkal jobban megfizetnek. Be kell látnunk, az igazán szorgalmas embereket Nagylakon túl rendesen megbecsülik és honorálják. Ez az esetek többségében nem öntudati kérdés, hanem természetes lételem. Lássuk be: itt csalnak és lopnak, s bár ott sem rózsás minden, de jut is, marad is...

Ha a román fiatalság zöme is ki akar vándorolni ebből az országból, akkor természetes, hogy egy kisebbség még jobban szeretné ezt tenni, hiszen van saját anyasországa.

4. Az együttélés kismese, még az ártatlan állatvilágban sem létezik. Mi mind kétnyelvűek vagyunk, ők viszont egy Miatyánkot sem mondanának el a mi nyelvünkön a szomszédok iránti tiszteletből egy sír mellett. Nincs semmi esély, talán mindennapi megalkuvásokkal még több évtizedet elvegetálhatunk, eléldegélhetünk.

Egyetlen remény – talán Európa. De a nacionalizmus nyugaton is dúl – dúlogat!

5. Rövid távon: kikapcsolni azokat az RMDSZ-es politikusokat, akik csak saját bölcsességük igazolásával foglalkoznak, de közösségi tevékenységük kimerül a választási hadjáratban. Hosszú távon: lényegbevágó gazdasági változás az egész országban, s ezen belül saját helyünk megtalálása. Középtávú prioritás: az anyanyelvhez ragaszkodóknak megteremteni a tanulás anyagi feltételeit s ezekhez ragaszkodni.

6. Érdekképviselőnk nagyon sokat tett, de ezek az eredmények csak a megkapaszkodáshoz voltak elegendők. Tévedés ne essék: szerintem nem is tehettek volna többet, de ezek az eredmények nagyon messze vannak attól, hogy a romániai magyar otthonosan, biztonságban és megbecsülve érezze magát szülőföldjén!

Saját életpéldám: az Arad megyei oktatás második embere vagyok. Egyetlen felettesem és a pedagógusok zöme megbízik bennem, ezért legtöbbször a rázós ügyeket is én kapom (megbecsülve *érezem magam*). De ha egy állásra tíz pályázó van, akármilyen tárgyilagosa is legyen a döntés,

a kilenc elutasítottból a többség lemagyaroz (megbecsülve *érzem magam?*). Lássuk be: megbíznak lelkiismeretességünkben, de ha döntésünk egyénileg nem kedvez egy románnak, a leggorombább bántástól és sértéstől sem riad vissza.

7. Kár volt a Bolyai Egyetemért apait-anyait bevetni, mert létre nem hozása nagy csalódás nekünk. Inkább elvi harcot kell folytatni az egyetemi oktatásért, mint Csíkszeredában! Nagy eredménynek tűnik a helyhatósági törvény, de a magyar anyanyelvű nyolcadikosaink elvéreznek a román nyelvű történelem- és földrajzvizsgákon, miközben az amúgy is tiszta magyar falu neve magyarul is ki van írva.

Itt volt a Szentatya, de az egyházi ingatlanokról – semmi. Stb.

8. a. az anyagi helyzet javítása;

b. az elemi szintű megélhetés segítése;

c. nagyon-nagyon sok erdélyinek lehetővé tenni az anyaországba való látogatást. Nyolcadikos diákjaink zöme csak képen, tévében látta Budapestet, a Lánchidat vagy az Országházat. De három nap Budapesten (szállás, utazás) még itthoni zsíros kenyérrel is megfizethetetlen.

d. idénymunka-lehetőség, hogy anyagilag egy kicsit megugorjon egy-egy család.

9. NEM.

Függelék

Ez az ország a korrupció és a mindenkori politikai hatalom döntéseinek országa. Itt egy törvény sem védőpajzs, mert jön egy másik kormány és eltörli azt, függetlenül attól, hogy jó volt-e vagy sem. Hogy sikerül-e ebbe a balkanizmusba minket is bevonni, berángatni, begyömöszölni vagy sem – ez itt a kérdés. Az a pár száz román értelmiségi vagy gazdasági szakember, aki változtatni akar – tehetetlen. Voltaképpen ők a vesztes kisebbség. Mi természetesen fogadjuk a vereséget, de ők? Ha szólnak, rossz románok, mi több, hazaárulók.

Tisztelettel,

Matekovits Mihály

tanár, megyei főtanfelügyelő-helyettes

Arad, 2001. 06. 27.

46.

Tisztelt Salat Levente!

A helyi RMDSZ tisztségviselőinek és jómagamnak a nevében sok sikert kívánok e – remélhetőleg – sikeres kutatáshoz.

A következőkben az Önök által megfogalmazott körkérdésről szeretnék véleményt nyilvánítani. Nem hiszem, hogy a státusátörvénnyel a magyar kormány tovább akarná darabolni a határokon kívül rekedt magyar nemzeti kisebbségeket, sokkal inkább az itthon maradáást, az itt megmaradáást akarja vele erősíteni.

Az itthon maradás legfontosabb feltétele az egzisztenciális alap megteremtése. Minél több egyéni, illetve kisvállalkozás támogatása és létrehozása. A turizmus minél nagyobb arányú fejlesztése, és nem utolsósorban a nyugati tőke beáramoltatása, hogy a jelenlegiekkel versengjenek a munkaerőpiacon.

Határrevízióra semmiképpen sem lehet gondolni, hiszen az erdélyi magyarokkal együtt tizenhárom millió magyarnak kb. hatmillió román kisebbségivel kellene szembenéznie. Ez utóbbi lenne Európa legnagyobb kisebbsége.

A megoldás a helyi autonómia és Erdély autonómiája lenne, vagyis a decentralizáció.

Van esély rá, hogy megvalósuljon a kisebbségi oktatáspolitikai reformja, de elengedhetetlen, hogy minél több helyen magyar anyanyelven folyjon az oktatás az óvodától az egyetemig. Az sem számít, ha a fiatalok anyaországi egyetemeken szereznek diplomát, feltéve ha aztán tudásukat itthon gyümölcösztetik. Vezető politikusainknak elsősorban az oktatáspolitikai megváltoztatásáért kell lobbizniuk.

Rövid időn belül biztosan nem oldható meg a román–magyar együttélés Erdélyben. Ehhez magasabb életszínvonalra van szükség, arra, hogy a mindenkori hatalmon levők ne a nacionalizmus segítségével próbálják elterelni a többség figyelmét a gazdasági tehetetlenségről (fejletlenségről).

Érdekképviselőnk megvalósításai az elmúlt tizenegy esztendőben: az anyanyelvhasználatról szóló törvény, az elkobzott javak visszaszolgáltatása, az oktatás, a két legutóbbi sikeres választás, amely biztosította összefogásunkat, és nem utolsósorban a kormányban való részvétel. Elengedhetetlen a munkanélküliség minél nagyobb arányú csökkentése, a gazdasági, kulturális és területi autonómia, a magyar tannyelvű egyetemek létrehozása.

Megítélésem szerint a romániai magyarság rendelkezik a halaszthatatlan változások keresztülviteléhez szükséges eszközökkel és befolyással.

Tisztelettel:

Dósa Sándor

a kibédi RMDSZ elnöke

Kibéd, 2001. 06. 14

47.

Tisztelt Salat Levente, Isán Csongor és Tasnádi Miklós!

Köszönöm megtisztelő bizalmukat, levelüket, és igyekszem érdemben válaszolni. Körülbelül öt éve vagyok önkormányzati képviselő, és három éve a dési körzeti RMDSZ elnöke, huszonnégy éve mérnök-tanár (egy évet vegyész-mérnök-ként dolgoztam a gumiiparban). Több civil szervezet tagja vagyok, és igyekszem a romániai magyar kisebbségi társadalom aktív tagja lenni (EMKE dési fiókja, Habitat, Mozgássérültek Országos Szövetsége).

Mindennek ellenére csak műkedvelő politikusnak számítok, nem sikerült politológiai kurzuson részt vennem, csak 1994-ben jutottam el egy magyarságismeret témájú nyári továbbképzésre a debreceni Ady Akadémiára. Hiányolom a magyar (és talán román) nyelvű jogi továbbképzést az RMDSZ önkormányzati képviselői számára. Háttha az Önök Alapítványa által létrehozott Magyar (erdélyi) Egyetem megvalósítja ezt a (jogi és közgazdasági) posztgraduális képzést. Szívesen részt vennék nyáron egyhónapos továbbképzésen, annak ellenére, hogy már 51 éves vagyok.

Válaszaim a körkérdésekre a következők:

1. Egyetértek a kérdés megfogalmazásával, szellemiségével. Egy példa a benne megfogalmazottakra: a dési 2001. 06. 28-i tanácsülésen történt, hogy a három RMDSZ-es tanácsos hiába kérte, hogy a két történelmi magyar egyház államosított vagy egyszerűen elvett (és többször, utoljára 2001. 04. 21-én visszakért) vagyont ne tegyék fel a város közvagyonlistájára, a 18 román tanácsos egyöntetűen leszavazta őket. A magyar szavazók által is támogatott polgármesternek, Ungur Ioan mérnöknek is az a véleménye, hogy így biztosabban megmarad közhasznú állapotában, mintha visszatér eredeti tulajdonosához. Jelenleg román tannyelvű iskola, képtár, múzeum, autójavító műhely működik az épületekben.

Az említett diszkriminációt a saját bőrünkön érezzük. Désen a katonaság, a rendőrség és állami hivatalok állományában kevés a magyar

(vagy egyáltalán nincs), annak ellenére, hogy a magyarság részaránya 15-16%. Désen 210 utca neve román és csak 9 utca visel magyar nevet. Ezek is a következőképpen hangzanak: Iosif Attila, Alexandru Szopos, Varga Catalina, Gheorghe Doja stb.

A dési polgármesteri hivatal 75 tisztviselője közül 2 magyar: a magyar nemzeti kisebbség képviselője (kb. egy éve) és egy gépíró.

Mіндеzen csak úgy lehetne segíteni, ha román honfitársainkban tudatosítanánk, hogy mi nem vagyunk „bozgorok”, hazátlanok, hanem államalapító kultúrnép, a nagy kultúrájú sumér nép rokona, leszármazottja. Az erdélyi középületek, utak, vasutak, hidak felépítői, a telekkönyv létrehozói stb., az első román nyelvű Biblia kiadói vagyunk. Ezeket a tényeket a szemükbe kell mondani, le kell írni románul is, nem csak magyarul, és dokumentumokkal alátámasztani. A magyar állam státustörvényére nagyon is szüksége van az elszakadt nemzetrészeknek.

2. A kérdésben foglaltakhoz még hozzá kell tenni, hogy a magyar időkben az erdélyi románság szaporodott, tollasodott, polgárosodott, de ugyanezt nem mondhatjuk el a romániai magyarságról, különösen nem az utolsó ötven évben, amikor is elvesztette intézményeit, egyházi és magánvagyonát, amely biztos megélhetést nyújtott még 1920 és 1940 között is. Talán ha továbbvisszük Kós Károly „transzszilvanizmus”-át...?

3. Ennek a kérdésnek eredményes megoldását a státustörvény alkalmazásában látom. A magyar kormány adjon visszatelepedési segílyt a Magyarországon végzett határon túli magyar nemzetiségű szakembereknek (5-600 000 Ft.). Ha az erdélyi magyarság újra tudná alakítani intézményeit (különösen az egyháziakat), akkor talán lenne elég ereje, hogy gyökeresen megreformálja a kisebbségi oktatást, mert a közös intézményekben csak elbalkániasodik a magyar közösség.

4. Ennek a kérdésnek a szellemiségével nem értek egyet. Az erdélyi magyar kisebbség mindent megtesz és megtett, sok „békát” nyelt le a békés együttélés megteremtése érdekében. A többség viszont majdnem semmit sem tett, és most sem tesz a vele együttélő kisebbség kultúrájának, történelmének stb. megismerése érdekében, inkább továbbra is bizalmatlanná, elutasítóvá, előítéletekkel telivé neveli a felnövő generációt. A többségi politikusok mindig kijátsszák a „magyar kártyát” az elégedetlen tömegek butítása, félrevezetése érdekében. A sokat emlegetett német-francia megbékélés formája itt, a különböző történelmi háttér miatt, nem alkalmazható. Addig, amíg a románok szent meggyőződése, hogy Erdély csak román föld, és nem ismerik el a magyarság országépítő, államalapító munkáját, nem

alakulhatnak ki a kiegyensúlyozott, tartós román–magyar együttélés feltételei. S ez belátható időn belül nem következik be.

5. A romániai magyarság rövid, közép- és hosszú távú prioritásai mind gazdaságiak. Ha sikerül erős vállalkozóréteget kialakítanunk, akkor lesz mire támaszkodnunk a megmaradásért folytatott harcban, akkor a fiataljaink idehaza is kapnak majd jól fizetett munkát, s a létbiztonság növekedésével nő majd a szülések száma is stb.

6. Az elmúlt 11 esztendő sikereként könyvelhetjük el a tanügyi törvényt, a földtörvényt, a közigazgatási törvényt és a 22-es sürgősségi kormányrendeletet.

7. Az elmúlt évtized során a legtöbb közösségi energiát az állami magyar tannyelvű egyetemre, az autonómiára és arra fordítottak, hogy minden magyar gyermek magyar iskolába iratkozzon. Ezek nem hibásan felfogott célkitűzések, csak eddig még nem realizálódtak, de reméljük, hogy az EU nyomására és egy pozitív politikai konjunktúra kialakulása folytán meg fognak valósulni.

8. Legfontosabbnak a gazdasági jellegű változtatásokat látom. Ha fiataljainknak van munkahelyük, megfelelő színvonalú megélhetési lehetőségük, akkor a kivándorlási hajlandóság apadni fog. A hazai hatalom ne nyomorítsa meg azokat a vállalkozásokat, amelyeknek a kompetencia alapján kiválógatott szakemberei például csak magyar nemzetiségűek.

9. A romániai magyarság csak részben rendelkezik a változások megvalósításához szükséges eszközökkel, ezért szüksége van mind a magyar kormány, mind a román kormány, valamint a román többségű helyi és megyei tanácsok, iparkamarák segítségére.

A fentieket nevem feltüntetésével vállalom.

Tisztelettel,

Balogh István

Dés, 2001. 07. 02

48.

1. A felvázolt kérdések rendkívül összetettek, megválaszolásuk egész tanulmányt igényelne. Úgy érzem, hogy az 1989-es fordulatot követően pozitív változások történtek a romániai magyarság életében, bár elvárásaink nem valósultak meg minden téren.

Állítom, hogy a területi autonómia mint az erdélyi magyarság problémáinak megoldása, megvalósíthatatlan. A román pártok magatartása

ezen a téren változatlan, vagyis elleneznek minden ilyen irányú törekvést. Ma is lehet ugyan autonómiáról beszélni, de csak helyi autonómiáról, és ez is csak ott működik, ahol a magyarság helyi képviselői többségben vannak. Csak két megye területi autonómiája valósult meg, ezekben kb. fele él az erdélyi magyarságnak.

Ami a rendőrséget és a hadsereg tisztikarát illeti, szerintem egyik sem vonzó a magyar fiatalok számára, noha sokat számítana számuk növekedése ezeken a területeken.

A státustörvény sok vitára adott és ad okot, egyelőre nem tudni, milyen változást hozhat a romániai magyarság életében. Román részről az a nyíltan megfogalmazott félelem, hogy nő majd a magyarok száma, s hogy Románia „áldozatául” esik egy federációs folyamatnak. Ennek persze nincs jogi alapja, mert a magyar államnak joga van kedvezményt adni annak, akinek akar.

Félő, hogy a kivándorlás nem áll le, oka a román gazdasági és pénzügyi helyzet. A döntés az egyéné, s rendelettel szabályozni nem lehet.

2. Az erdélyi magyarságnak van olyan politikai, kulturális és szellemi ereje, hogy képes legyen megmaradni szülőföldjén, noha köztudott, hogy létezik egy lassú beolvadási folyamat is. Fontosnak tartom a magyar egyházak munkáját, mert segít a megmaradásban.

3. Ha lassan is, de javul a magyar oktatási intézmények helyzete, s ezek biztosíthatják értelmiségi utánpótlásunkat. Még az sem tragédia, ha néhány magyar fiatal román tannyelvű karokon tanul, hiszen ezek itthonmaradása biztosabb, mint azoké, akik tanulmányaikat magyar egyetemeken végzik. Szükséges a magyar kormány segítsége, de olyan formában, hogy ne ösztönözzön a szülőföld elhagyására.

Ahhoz, hogy az a bizonyos békés együttélés megvalósuljon, elsősorban a románságnak kellene nagyobb toleranciát tanúsítania, részéről kellene történi valamilyen változás. Mindaddig, amíg román fiatalok azt kiabálják „afară cu ungurii din țară”, nem lehet békés együttéléstről beszélni.

Sajnos nyíltan és burkoltan, de létezik a magyarok iránti gyűlölet, amelyet a sajtó is táplál. És létezik egyfajta irigységérzés is irántunk, mert látják, hogy sok mindenben jobbak vagyunk, mint ők, s főleg a magyarországi helyzet irritálja őket. Nem hiszem, hogy belátható időn belül megvalósulna a két nemzet közti megbékélés, bár kis közösségben ez már megtörtént.

5. Az anyanyelv használata a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban és az oktatásban.

Ideje lenne, hogy megszűnjön a politikai csatározás, a Tókés–Toró- és a Markó-féle csoport elvtelen civakodása, mert az előbb-utóbb megszítja a magyarságot.

Magyar tőkebefektetések Erdélyben, s ezáltal munkalehetőség biztosítása.

Magyar szakemberek magas szintű képzése a politika, a gazdaság és a pénzügy terén.

6. Az RMDSZ legnagyobb megvalósítása az egység megőrzése, a magyar iskolahálózat lényeges javulása, a földtörvény, amely komoly vagyonhoz juttatja a magyar gazdákat, és a helyi közigazgatási törvény.

7. A területi autonómiával kapcsolatos tervek, a kettős állampolgárság.

8. A gazdasági élet megerősödése, az infláció csökkentése, gyorsabb privatizáció, a fizetési rendszer javítása, új nyugdíjtörvény, munkalehetőség a fiatalok számára, külföldi befektetők nagyobb arányú jelenléte a román gazdaságban.

9. A romániai magyarság szervezetei, a parlamenti magyar képviselőlet nem elég ahhoz, hogy a nyolcas pontnál említett változások bekövetkezzenek.

Bodor Dénes

Kőhalom, 2001. 05. 11.

49.

1. Vétójog a parlamentben a minket érintő kérdésekben. Ehhez azonban alkotmánymódosításra volna szükség. A román politika kétszínűségét leleplező határozott fellépés a nemzetközi fórumokon, a magyar külügyi tárcával összehangoltan, és jogi jóvátétel követelése a nyugati, elsősorban a trianoni békeszerződést aláíró nagyhatalmaktól, akik könnyelműen ilyen helyzetbe hozták a Kárpát-medence magyarságát, ma pedig úgy tesznek, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, mintha már semmi tennivaló nem lenne a helyzet javítása érdekében. Határozottan visszautasítani azt a hazai és nemzetközi gyakorlatot, hogy a nemzetiségi politikáról, a magyarság helyzetéről mindig a kívülállók – román politikusok és idelátogató külföldi politikusok – nyilatkoznak, mindig csak elismerően (igen gyakran az RMDSZ csúcsvezetése is), mi pedig minderről a sajtóból értesülünk. A közember pedig egyre gyakrabban ismételteti, hogy az RMDSZ nem tesz semmit.

Én szerencsés megoldásnak tartom a magyar kormány „alanyi jogon” biztosított segítségét. A közösségeknek nyújtott támogatásnak mindig vannak sértettjei, kimaradottjai, akik vádolják az elosztókat és gyanakodnak. A „státus-segítségből” való részesedés egyéni opción fog múlni, és olyan régiók magyarjai is élvezhetik, ahova általában nem vagy csak nagyon ritkán jut el valamilyen természetű támogatás.

2. Igen, ha az RMDSZ minden szinten érvényt szerez a csúcsvezetés parlamentáris úton elért vívmányainak: a tanügyi törvénynek, a helyhatósági törvénynek, a földtörvénynek, az egyházi és magánjavak visszaszolgáltatásának. Ha megvalósul a gazdasági felemelkedés, ha megerősödnek a kis- és középvállalkozások, újabbak jönnek létre, és megerősödnek a magyar kulturális, valamint az oktatási intézmények, a civilszervezetek.

3. Az RMDSZ működtessen ifjúsági ügyosztályt, amely kizárólag a tanulóifjúság nevelésével foglalkozna, nem bízna azt a véletlenre, hanem kézben tartaná anélkül, hogy centralista irányítás látszatát keltené. A cserkészmozgalom, például, de a többi ifjúsági mozgalom is a véletlenre van bízva. Meg kell szervezni a középiskolai ifjúsággal való állandó kapcsolattartást.

Létre kell hozni egy oktatáspolitikai fórumot, amelynek alternatívákat kell kidolgoznia (az amerikaiak csinálják), nemcsak a szakmai műveltség fejlesztésére, hanem a magyarságtudat kialakítására is. Az RMDSZ fentebb említett ifjúsági ügyosztálya találja meg az utat a pedagógustársadalomhoz, és kezelje azt megkülönböztetett figyelemmel.

Az RMDSZ tárgyaljon a magyar kormánnyal a Magyarországon való tanulás időtartamát illetően, és a meghatározott időtartamot szigorúan tartsák be, ne úgy mint eddig.

4. Nincsenek illúzióim. Sok esélyt a rövid távon bekövetkező pozitív változásokra nem látok, de az egyetlen járható útnak mégis a román–magyar együttélés békessé tételét, a többségi tolerancia kialakítását tartom. A Tőkés László püspök által korábban javasolt román–magyar magas politika szintű látványos párbeszéd helyett, mivel erre román részről nincs politikai akarat, el kell kezdeni, illetve folytatni kell a kis szakmai, értelmiségi csoportok közötti párbeszédet, vitát a magyarsággal rokonszenvező román értelmiségiek bevonásával. Szerintem a marosvásárhelyi viták, párbeszédék példaszerűek.

5. Az eddigi parlamenti vívmányok gyakorlatba ültetése, az elfogadott törvények tökéletesítése, számunkra hátrányos előírások törlése (pl. a földrajz és a történelem román nyelven való tanítása, a román nyelv nemzetiségi iskolákban való tanítása feltételeinek javítása: megfelelő tan-

terv, tankönyvek, segédeszközök stb.), a Sapientia Erdélyi Magyar Egyetem politikai támogatása, megegyezni a történelmi magyar egyházakkal a visszaszerzett egyházi javak és birtokok hasznosításában úgy, hogy azok tőke létrehozóivá váljanak. Ennek aztán egy részét az erdélyi magyar művelődési és oktatási intézmények fenntartására fordítanák. Magyar bank létrehozása a magyar vállalkozók támogatására.

6. Összegezve: az RMDSZ olyan politikai tényezővé nőtte ki magát, amellyel ma már számolni kell a román belpolitikai életben, bármennyire is erős az ellenkező irányú igyekezet. Jogainkban való korlátozottságunk ellenére már nem lehet minket megkerülni.

7. Talán a belső választások, a hazai magyarság összeszámolásának kísérlete.

8. Minél több olyan munkahely megteremtése, ahol az európai munkakövetelmények mellett az európai átlagjövedelem legkevesebb 60-70%-át is biztosítják. (Bár mindez állampolitikai kérdés. A magyarság különutas, látványos prosperálása nehezen képzelhető el.) A termelési szférában a kis- és középvállalkozások termékeit értékesítő érdekszövetségek, képviselők létrehozása. A korszerű faluturizmus megteremtése. Annak tudatosítása, hogy ez nemcsak egyéni, családi hasznú, hanem az egész településre jótékonyan kiható, kooperatív vállalkozás. A kulturális, szórakoztató háttér éppen olyan fontos, mint a teljes kényelmet nyújtó lakás, az ingyenc konyha stb.

9. Részben igen, sokszor nem is az anyagi természetű eszközök és feltételek hiányoznak, hanem a megfelelő szintű műveltség, képzettség, tapasztalat, szemlélet. Váci Mihályt parafrázálva, küzdeni kell azok igazáért, akik nem tudják, nem érzékelik, hogy ennyi nem elég.

Véleményemet nevemmel vállalom.

dr. Balázs Lajos

Csíkszereda

50.

Tisztelt kutatósszervezők!

Bár 1998 szeptemberében a nagyváradi Mihai Eminescu kollégium aligazgatójaként nyugdíjba mentem, megtisztelő felkérésüknek szívesen teszek eleget, és megpróbálom megfogalmazni tapasztalataim alapján kialakult véleményemet.

1. A magyar állam által „alanyi jogon” biztosított státus nem oldhatja meg az itthonmaradás kérdését. Sokkal eredményesebb az az anyagi segítség, amelyet a magyarság intézményei (könyvtárak, színházak, könyvkiadás, lapkiadás, oktatás) kapnak, mert így ezeknek az intézményeknek a színvonala emelkedhet, amelynek gyümölcsét minden magyar nemzetiségű polgár élvezheti, anélkül, hogy elutazna itthonról. A vegyes családok többségi nemzethez tartozó tagjain keresztül pedig hozzájárulnak a két népcsoport kölcsönös megismeréséhez.

2. Ahhoz, hogy a romániai magyarság kisebbségként is kialakíthassa megmaradásának tudati-szellemi feltételeit, nagyon fontosnak tartom az előző pontban említett intézmények színvonalas tevékenységét. Például, 1989 előtt örvendtünk, ha a színházi plakátok magyar nyelvűek lehettek, és ha színházaink működhetek. Akkor a romániai magyar színházak gyakran ellátogattak a kisebb-nagyobb helységekre vendégszereplésre. Ez sajnos 1990 után valahogy elmaradt. Kár.

Nem értek különösebben a gazdasági kérdésekhez, de valószínűnek tartom, hogy a könyvek ára azért nem elérhető mindenki számára, mert az erdélyi magyar könyvkiadás eléggé elaprózódott. Jó lenne szerény kivitelű, olcsóbb kiadványokat megjelentetni (klasszikusokat és kortársakat egyaránt), és lehetővé tenni a felnövekvő generáció számára, hogy saját könyvtárát megalapozza.

Azt is el tudnám képzelni, hogy az erdélyi magyarok kulturális rendezvényeiről havonta összesítő „műsorfüzetek” jelenjenek meg. Ez hozzájárulna a magyarság jobb lelki közérzetéhez, hiszen az egyszerű magyar ember is elovashatná a beszámolót, tudná, érezné, hogy tartozik egy közösséghez, amely aktívan jelen van a társadalomban, ugyanakkor a románság is érzékelhetné jelenlétünket nemcsak a választási kampányban.

3. A fiatalabb nemzedék itthon tartását illetően igen nagy felelősség hárul a felnőtt és idősebb nemzedékre.

A serdülők és fiatalok élekoruknál fogva elégedetlenek, kalandvágyók és hiszékenyek. Ha ők azt hallják, nem is egyszer, a templomi szószékről vagy a katedréről általuk tisztelt vagy legalábbis elfogadott személyektől, hogy itt semmi sem változott, semmi esély nincs az érvényesülésre, hogy ami itt folyik, az a nemzethalálhoz vezet, akkor nem lehet csodálkozni azon, hogy érettségi vagy egyetem után veszik a hátizsákjukat és odébbállnak.

Nem kell a helyzetet rózsaszínűre festeni – ezt egyébként el sem hinnék –, de meg kell mutatni nekik az itthoni lehetőségeket, tudatosítani bennük azt, hogy az apró lépések sokszor több sikert hoznak, mint

a türelmetlenség. Olyan képzettséggel kell felvértezni őket, hogy versenyképesek és a versenyben nyerők lehessenek. Ehhez azonban az kell, hogy a magyar pedagógusok mindent elkövessenek azért, hogy a rájuk bízott gyerekek és fiatalok helyt tudjanak állni az életben. De ha, sajnos előfordul ilyesmi, meg sem tartják az órákat vagy tehetetlenül állnak egy-egy problémás nevelési eset előtt (és ez nem a többségi nemzettől függ), akkor nem lehet csodálkozni, ha a magyar iskolák vagy tagozatok nem vonzóak.

Az egyetemi oktatásban sincs minden rendben. Az órarendek állandóan változnak, az előadások és szemináriumok sajnos gyakran elmaradnak. Pedig nem elég, hogy most már több szakon lehet anyanyelven tanulni: az oktatásnak olyan színvonalúnak kellene lennie, amely megfeleljen a fiatalok és egyáltalán a társadalom elvárásainak (ez sem a többségtől függ). Nagyon oda kellene figyelni a tanárképzésre. Nem lenne szabad a pedagógiai gyakorlatot félvállról venni. Valamikor a Bolyai Tudományegyetemen, de a hatvanas években még a Babeş-Bolyain is fontos volt a pedagógiai gyakorlat. A hallgatók ennek során megismerkedhettek az iskolák belső életével (a tanári szobából nézve), a tanár mindennapi munkájával. Az utóbbi évek végzettjei a legalapvetőbb ismeretekkel sem rendelkeznek a pedagógiai munkát illetően, és ezért nem lehet csak a fiatalokat okolni.

Helyesnek tartom a magyarországi (külföldi) vendégtanárok meghívását, és azt is, hogy az arra érdemesek ösztöndíjjal kimehetnek rész-képzésre, mert így talán ritkábban jut eszükbe, hogy végleg elhagyják az országot.

Szorgalmazni kell a román nyelv minél tökéletesebb elsajátítását. Nem azért, mert ezt egyik vagy másik nacionalista politikus vagy párt elvárja tőlünk, hanem azért, mert biztonságérzetet ad az egyénnek, és tiszteletet ébreszt a többségi nemzethez tartozókban. Az iskolákban a román nyelvoktatás évtizedeken keresztül nem volt alkalmas arra, hogy a tanulók megtanulhassanak helyesen románul, ezért nagyon fontos lenne olyan új programok és tankönyvek összeállítása, amelyek könnyebbé tennék a román nyelv elsajátítását a nemzetiségi fiatalok számára.

4. Az előítéleteket legjobban úgy lehetne csökkenteni, ha megismertetnénk magunkat a többségi nemzettel. Vannak románok, különösen az értelmiségiek és az üzletemberek körében, akik szívesen megtanulnának magyarul, de arra szinte semmi lehetőségük sincs. Nem kapható olyan nyelvkönyv, amely a magyar nyelvnek idegen nyelvként való elsajátítását tenné lehetővé; a magyar szakot végző egyetemi hallgatók (tudtom-

mal) nem részesülnek olyan képzésben, amely segítené őket az ilyen nyelvoktatásban.

Helyesnek tartanám, ha az RMDSZ (mint a Német Fórum) szervezne magyar nyelvtanfolyamokat és megoldást találna a fentiekre is.

Az előítéleteket nekünk is le kell győznünk. Ha valamilyen sérelem ér, nem kellene mindjárt nemzetiségi síkra terelni a kérdést, nem kellene általánosítani, és érzelmektől fűtötten visszamenni akár egészen Trianonig, hanem rögtön orvoslást kell kérni az összes törvényes lehetőség felhasználásával. Éppen azért jó lenne, ha az RMDSZ jogi irodákat működtetne.

5. A gazdasági helyzet nagyon sokakat ösztökél emigrációra. Az RMDSZ-nek jobban ki kellene aknáznia a magyarországi vállalkozókkal való kapcsolatait. Szorgalmazni kellene a vegyes vállalatok létrehozását, és ebben főleg a fiatalokat kellene segíteni.

A már működő magyar vállalkozásoknak szorosabb kapcsolatot kellene tartaniuk a különböző romániai magyar diákszövetségekkel, hogy munkahelyet biztosíthassanak a frissen végzett diplomásoknak.

6. Nagyon jónak találom azt, hogy az RMDSZ Frunda György személyében elnökjelöltet állított az 1996-os és 2000-es választások alkalmával, mert a kampány során a románság is megismerhette az RMDSZ célkitűzéseit. Addig a románság nagy része nem is tudta, hogy mit akar a romániai magyarság, és hagyta magát befolyásolni a különböző nacionalista szónokok és sajtótermékek által. Persze, a pozitív vagy legalábbis pozitívabb kép kialakulásához nagy mértékben hozzájárult Frunda György személyisége és nyelvtudása is.

Helyes döntésnek tartom azt is, hogy az RMDSZ belépett az előző kormánykoalícióba. Ez meg Frunda jelölése nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a románság tudomásul vegye: a romániai magyarság nem elhanyagolható tényező az ország életében.

7. A területi autonómia problémájának felvetése többet ártott, mint használt. Az RMDSZ-nek az autonómia összetevő elemeit kellett volna pontról pontra következetesen kérnie, közben pedig hangoztatni azt is, hogy ez nemcsak a magyarok érdeke, hanem minden polgáré. Az önkormányzat adta lehetőségekkel sok szempontból megoldódna a magyar közösségek önrendelkezése is. (Tetszik, nem tetszik, nem lehet figyelmen kívül hagyni a másik fél mentalitását.)

8. A romániai magyarságnak éreznie kell, hogy egy közösséghez tartozik. (Ezt többnyire csak egy-egy ünnep vagy ünnepségsorozat alkalmából veheti észre vagy a választási hadjáratok idején.) A következők, úgy gondolom, hozzájárulhatnak ehhez a közösségi érzéshez:

- biztosítani kell az információáramlást, nemcsak az írott és elektronikus sajtó útján, hanem – mint már említettem – időszakosan megjelenő beszámolók útján is;
- a fenti módon ismertetni kell az erdélyi iskolahálózatot és egyetemi hálózatot is. Egy-egy szórványosan megjelenő kiadvány nem jut el mindenkihez;
- néhány erdélyi magyar vállalkozó vállalja fel egy-egy nehéz anyagi helyzetben lévő középiskolás vagy egyetemista anyagi támogatását. A magyarországi alapítványi ösztöndíjak nem elégségesek, sajnos nagyon sok a rászoruló. Egy középiskolás havi bentlakása és étkezése kb. 900 000 lejbe kerül és félő, hogy nagyon sok szegény sorsú vidéki család nem fogja tudni emiatt iskoláztatni tehetséges gyermekét (a havi állami ösztöndíj még a villamosbérletre sem elegendő);
- valamilyen módon csökkenteni kell a magyar könyvek és újságok árát, a rászorulóknak kedvezményeket kell adni, mert nagyon sok magyar család nem engedheti meg magának azt a „luxust”, hogy akárcsak a helyi lapra is előfizessen;
- elő kell segíteni, hogy az erdélyi magyar fiatalok önálló gazdasági tevékenységbe kezdhessenek, munkahelyet teremtve más magyar fiataloknak is. Ezeknek az induló kisvállalkozásoknak exportlehetőséget is kell teremteni, és meg kell győzni őket arról, hogy a nyereségből rendszeresen támogassák a kisebbségi kultúrát és oktatást.

9. A romániai magyarság, szerintem, rendelkezik akkora energiával és hozzáértéssel, hogy javítson saját sorsán és a többségi nemzethez való viszonyán. Ehhez az kell, hogy a nemzeti büszkeség helyett a nemzeti méltóságot tegyék magunkévá.

Olyan politikusaink, szakembereink, polgártársaink, gyerekeink legyenek, akik megfelelnek a civilizált világ normáinak, akik tudásuk, emberi tartásuk jogán szükségesek legyenek a romániai társadalomnak, akik eredményeiket nem lobogtatják büszkén (mert a másik fél féltékenysége vagy irigysége gyűlöletet szülhet), hanem méltósággal élnek vele, akik bármikor, bárhol a többségi nemzet nyelvén is, helyesen, szabatosan tudják elmondani véleményüket, érzelmektől mentesen, tárgyilagosan.

A fentebb leírtakat bárhol, írásban is, szóban is, nevem feltüntetésével vállalom.

Tisztelettel,

Plainer Valeria

Nagyvárad, 2001. 06. 28.

51.

1. Az erdélyi magyarság sorsának jobbra fordulását egyedül az anyaországtól remélheti: az elfogadott státustörvény remélhetően segítséget nyújt neki ahhoz, hogy szülőföldjén megmaradjon. A magyar diplomáciának és érdekvédelmi képviselőtünknek arra kell törekednie, hogy Románia euroatlanti integrációjának feltétele legyen a kisebbségek iránti diszkrimináció megszüntetése.

2. A román politikusoknak be kell látniuk, hogy a nemzetállamok ideje lejárt. A területi autonómiák meg fogják teremteni azokat az együttélési modelleket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a romániai magyarság ki tudja alakítani megmaradásának feltételeit.

3. Minden esély megvan arra, hogy a romániai magyar közösség olyan oktatáspolitikát valósítson meg, amely segítse az itthonmaradást. Szükség van azonban iskoláink színvonalának emelésére, az anyanyelvi oktatás kiszélesítésére minden szinten. Ezen belül természetesen hangsúlyt kell fektetni a magyarságtudat ápolására.

4. Van esély arra, hogy a román–magyar együttélés feltételei megteremtődjenek Erdélyben. Ennek érdekében mindkét fél intézményrendszerének sokkal többet kell tennie. A romániai magyarságnak mindent meg kell tennie saját identitásának megőrzésére, de a többségi nemzetnek be kell látnia, hogy ez nem ellenében történik.

A román igazságszolgáltatásnak kötelessége a fennálló törvények értelmében fellépni a román körökben megnyilvánuló magyargyűlölet ellen.

5. A romániai magyarság prioritásai:

- a helyi autonómia zavartalan működése;
- iskolarendszerünk megreformálása;
- a kommunista rendszer által kisajátított magán és közösségi javak visszaszolgáltatása;
- a magyar parlament által elfogadott státustörvény megvalósítása a gyakorlatban;
- megteremteni a konszenzust érdekvédelmi szervezetünkben;
- megteremteni az együttműködést társadalmi szervezeteink között.

6. Az RMDSZ-nek ma már súlya van a román politikai életben. Koalíciós kapcsolatai révén elfogadta az európai normáknak megfelelő új közigazgatási törvényt. Részeredményeket ért el iskolarendszerünk kialakításában.

7. Az elmúlt évtized során nem volt olyan közösségi program, amelyet hibásan felfogott célkitűzésnek éreznék.

8. Ahhoz, hogy a romániai magyarság kivándorlási hajlandósága apadjon, meg kell teremteni az otthonmaradás feltételeit:

- el kell érni azt, hogy a magyarság élni tudjon a státustörvény biztosította jogokkal;
- minden magyarnak éreznie kell, hogy szülőföldjén nem egy nemzetállam másodrendű polgára; – ne legyen semmilyen diszkrimináció, szabadon ápolhassuk hagyományainkat, megőrizhessük és ápolhassuk kegyhelyeinket;
- nem utolsósorban meg kell teremteni az itthon maradás anyagi feltételeit. Remélhetően Romániában is elkezdődik a gazdasági fellendülés, de lényeges változás e tekintetben belátható időn belül nem várható.

9. A romániai magyarság az anyaország hathatós támogatásával rendelkezik az itthonmaradás feltételeinek megvalósításához szükséges eszközökkel és befolyással.

52.

Tisztelt Salat Levente, Isán Csongor és Tasnádi Miklós!

Elnézésüket kérem megkésett válaszóért.

Kérdéseikre megpróbálok röviden válaszolni.

1. Véleményem szerint az, hogy érdekképviselőnknek nem sikerült egyik kormány irányába sem érvényre juttatnia akaratát öntörvényű közösségként, részben éppen az érdekképviselőten múltott. Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy az erdélyi magyar kisebbségi társadalom nem teljes értékű társadalom. Az RMDSZ következetlensége, az SZKT tevékenysége és a legutóbbi előválasztások arra engednek következtetni, hogy egyre inkább csökken az RMDSZ érdekképviselői jellege. Az első kérdésben említett közösségi autonómia jogrendbe illesztett intézményesítésével érdekképviselőnk, tudomásom szerint, nem sokat próbálkozott. Még a kifejezést is óvakodott használni. A dilemma megoldását keresni kell. Nincsen rá kész recept. Véleményem szerint a gondok feltérképezésével és számbavételével kellene kezdeni. Még mindig várat magára egy, az erdélyi magyarság számára készült rövid és hosszú távú stratégia. Az elmúlt tizenegy év alatt sok-sok jó szándék és szellemi energia emésztődött fel a kapkodó, stratégia nélküli cselekvés miatt.

2. Én a „nem lehet”-nél célravezetőbbnek találok az „ahogy lehet” elvet, hacsak nem az a célunk, hogy a szászokhoz hasonlóan teljesen felad-

juk Erdélyt. Ami a tudati-szellemi feltételteremtést illeti, még sok kiaknázatlan lehetőség van az erdélyi magyar kisebbség számára. Egy kisebbség megmaradásának tudati-szellemi feltételei elsősorban nem egy/a nemzetállam lététől függ. Ennek a mítosznak a ellensúlyozása még várat magára.

3. Ez az egyik, de nem a legfontosabb oka az ifjúság tömeges távozásának. A gyakorlatban a kivándorlás egyik legnyomósabb oka gazdasági. Az a fiatal, aki maradni akar, általában megállja helyét, még akkor is, ha iskoláit, egyetemét magyarul végezte. A kisebbségi sorsot legtöbbször már csak magyarizálódásként említik gazdasági indíttatású emigrálásuk igazolására.

A reformhoz szükséges erőket fel kell mérni. Azt hiszem, ez már megtörtént. A gond inkább az, hogy az elmúlt tizenegy évben nem szakemberekre bízta a reformok megvalósítását. Az erdélyi oktatási ügyhöz látszólag mindenki ért. Az oktatáspolitikai reformjának kérdése azonban elsősorban a hozzáértő szakemberek feladata lenne. Ebben a kérdésben is a rövid és hosszú távú, minden korosztály oktatását átfogó stratégiát hiányolom.

4. Látom esélyét. Ehhez azonban nyílt, őszinte párbeszédet kell kezdeményezni a többségi társadalommal. Ezt pedig folyamatos, objektív tájékoztatásnak kell megelőznie és kísérnie. Addig, amíg az iskolában csak a kisebbségi gyermek tanul a többségről, addig nem változhat meg a sok-sok hamis kép a kisebbségi társadalomról. Az önök által említett francia-német példát nem találom a legszerencsésebbnek. Ott úgy tűnik, nemcsak a problémát sikerült fölszámolni, hanem lassan az elzászi német etnikumot is. Talán egyéb sikeresebb mintákat kellene keresni Európában.

5. Oktatás, gazdaság, politika. (Nem fontosságai sorrendben, mert szoros összefüggnek.)

Számomra mindhárom területen a megtehető lépések jelentik a rövid távú prioritást. Az oktatás területén kollégiumok, bentlakások, könyvtárak stb. létesítése; a gazdaság területén gazdakörök, érdekszövetségek létrehozása; a politikában a politikusképzés megszervezése. Középtávon, a kisebbségi nyelven tanító pedagógusok ösztönzése, hogy a szakmában maradjanak; a gazdaságban népfőiskola-szerű át- és továbbképzés; a politikában hatékonyabb érdekképviselet és a különböző szintű autonómia-tervek következetesebb vállalása és képviselése. Hosszú távon a László Dezső által megfogalmazott, „a kisebbségi lét ajándéka” gondolat paradigmává fejlesztése.

6. Minden kudarca ellenére maga az, hogy létezik. Az, hogy még mindig részt vesz a romániai politikai életben.

7. Hogy erre a kérdésre válaszolhassak, többet kellene tudnom. Hirtelen a Bolyai Egyetem újraindításáért folytatott harc kudarcra jut eszembe.

8. Úgy érzem azonos az 5. kérdéssel.

9. Ha felmérnénk, azt hiszem kiderülne, hogy a rövid távú prioritások megvalósítására megvannak a szükséges eszközeink. Befolyásra inkább a középtávú prioritások megvalósításánál lesz szükség.

Az idő rövidsége miatt több kérdés alaposabb körüljárására nem volt lehetőségem. Gondolom, körkérdésüknek nem is ez a célja.

Tisztelettel,

Sógor Géza

Kolozsvár

53.

1989 után valóban mindannyian (nemzetiségre való tekintet nélkül) új történelmi helyzetbe kerültünk, de a meglepő, hirtelen érkezett szabadságot nagyon eltérő szempontok alapján értelmeztük. Ennek megfelelően alakult ki a többpártrendszer is. Gombamód szaporodtak el a különböző pártok, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek stb. A szabadság eufóriája, az elszabadult nézeteltérések a marosvásárhelyi véres március-hoz vezettek. Szélsőséges körök úgy vélték, hogy éppen a túlzott szabadságtól, jogos követeléseinktől kell bennünket elrisztaniuk. A szorongatás azóta is folytatódik, csupán az eszközök finomabbak. Kisebbségi sorsunk mostoha viszonyai fokozatosan, de nem észrevétlenül rendeződnek vissza – az új korszaknak megfelelően „magasabb fokon”.

Itt Brassóban, szórványban, a háromnyelvű hagyományoknak is köszönhetően, a kisebbségi státus elviselhetőbb volt, mint például Kolozsváron. Még a letűnt aranykor legsötétebb éveiben is. Ezt a helyi jellegű toleranciát mint lapszerkesztő is tapasztalhattam. Valószínű azért, mert nem vagyunk tüzetesebb megfigyelésre érdemes tömeg. Persze városunkban is aktív a bennünket sakkban tartó „testvérpárt”, a PRM. 1990-ben a marosvásárhelyiek, a kolozsváriak anyanyelvű oktatásáért való követelésekkel szolidarizálva a brassói magyarság is kivonult az utcára. A román lakosság döbbenet nézte végig a fegyelmezett tüntetést. A marosvásárhelyi etnikai összecsapás után hasonló kisebbségi lelkesedés nem vitte ki többször az utcára a magyarságot, pedig még lenne miért, hiszen az hagyományos diszkrimináció és asszimiláció folytatódik. A beolvasztási szándék továbbra is nyilvánvaló, a cél az egységes román állam megte-

remtése. Ennek ellenére a magyarság mégis elkönnyvelhetett bizonyos sikereket az eltelt tíz év alatt. Elég szép számban vannak képviselői a parlamentben, az RMDSZ koalíciós partnereként részt vehetett a kormányzásban. Igaz, nem sok haszonnal és eredménnyel. Képviselőink, szenátoraink kezdeményezéseit, javaslatait legtöbbször leszavazták.

Szerintem, ha szélmalomharcnak tűnik is a jogainkért való küzdelem, székelyes önfejűséggel, konok kitartással és becsülettel kell folytatni a harcot. De nem bükkfa fejű faltörő kosokként, hanem megfontolt, esetenként furfangos lépésekkel. Az „ellenzék” is felnő majd, s előbb-utóbb megértőbb lesz, belátja kérelmeink jogosságát. Békében nincs más eszköz és megoldás, csak az értelmes érvelés, a higgadt párbeszéd. A pusztába kiáltott szó végül is hallhatóvá válik. Reménykedjünk az euroatlanti jövőben, abban, hogy Románia is hamarosan a NATO és az Európai Unió tagja lesz. Máskülönben kisebbségi sorsunk még rosszabbá válhat, az etnikai tisztogatás eddig ismeretlen méreteket ölthet. Bűnbakokká is válhatunk a kimaradás miatt.

Az anyaország jelentős lépéseket tesz az elszakított magyarság anyagi-szellemi helyzetének fellendítése érdekében, ugyanakkor szomorúan, de nem meglepődve látjuk-halljuk a státustörvény, helyesebben a kedvezménytörvény országgyűlési megszavazása utáni általános és egyöntetű (román) felháborodást. Égszakadás, földindulás volt, pedig a törvény régi mulasztást próbál jóvá tenni. Magyarország végre törvényes úton tisztázza elszakított nemzetrészeihez való viszonyát. Érdekes, hogy a horvátok és az ukránok követendő példát látnak a kedvezménytörvényben, a románok pedig újabb bizalmatlanságra való okot. Talán attól tartanak, hogy a romániai magyarság javuló anyagi helyzete nagyobb politikai befolyáshoz juttatja, hatalmi igényekre teszi jogosulttá (területi autonómia). Valószínű, hogy ilyen megfontolásból késleltetik-halogatják az elkobzott, államosított ingatlanok visszaszolgáltatását is.

A kényes helyzeten csakis értelmes indoklásokkal, őszintén meggyőző, megnyugtató terápiával lehetne változtatni. Végül csak be fogják látni, hogy semmi revizionista szándék nem lappang a háttérben. Idő és politikai orientációváltás kérdése az egész. Igaz, hogy a Trianon utáni magyarságfóbia nehezen gyógyítható ragályos betegség. Valószínűleg lelkiismeretfurdalás is rejtőzik valahol az utódállami pszichózis mélyén. Az akkori nagyhatalmi döntés a magyarok szempontjából nem volt éppen a legigazságosabb.

Fonákságok:

1. A marosvásárhelyi véres március tébolya alatt az akkori (és mai) államelnök és Petre Roman kormánya közömbösen tűrte az események alakulását. Sokatmondó, hallgatólagos beleegyezés volt, szerintem, megbocsájthatatlan gesztus. Különösen azért, mert megisméltódnak, ugyanis békés jogköveteléseink nem értek még véget. De a represszió ezúttal is elérte a célját. Nyilvános tömegtüntetéseken, ülösztájkokon sem nagyon merünk már részt venni. A dilemmát csak türelmes (a radikalizmusnak szangvinikus temperamentumomnak köszönhetően nem vagyok híve), diplomatikusan és tökéletes román nyelvű dialógussal lehet feloldani. Nagy türelem kell hozzá! Mert itt még az is a baj, hogy hamis a tájékoztatás. A vásárhelyi tragédia is részben ennek a következménye.

2. Újabb „élő” negatív példa a kézdivásárhelyi rendőr, Agache halálának az ügye, akit 1989-ben a népharag lincselte meg. És mert ez Székelyföldön történt, a hajdani gyűlölt kis diktátort nemzeti pompával újrate tették, hőssé léptették elő, „gyilkosait” elítélték, hogy ezzel is félelmet keltsenek bennünk. Nem beszélve a székelyföldi rendőrlaktanya-építésről, a katonai hadgyakorlatokról és egyéb erőfitogtatásokról. Nehogy eszünkbe jusson a nyílt követelkezés, tiltakozás. Hogy ne feledjük: erős, egységes nemzeti állammal, rendőri hatalommal állunk szemben.

3. Különben mit várunk azoktól, akik túlfűtött nemzeti hévvel még háborús bűnöseknek is szobrot emelnek, nemzeti hősként tisztelik őket. A hírhedt Nagy-Románia Párt támogatásával Antonescu marsallnak emlékművet avattak Bukarestben egy templom mellett. Remélhetőleg, a kb. hatvan év után hallgatólagosan rehabilitált „nemzeti hős” (aki zsidók, cigányok ezreit irtatta ki) istenítése szemet szúr Nyugaton is. A képmutató tolerancia leple alatt túltengenek a nacionalista érzelmek. A legnagyobb baj az, hogy a legmagasabb szinten is elnézik az effajta megnyilvánulásokat. Baj, mert kedvező talajt teremt a szomorú emlékére vasgárdista mozgalom reneszánszának, és megnehezíti az európai integrációt.

4. Az eredeti román demokrácia jegyében sokan önkényű módjára azt csinálnak, csinálhatnak házuk, hazájuk táján, amit akarnak. Funar kolozsvári áskálódásait, cirkuszait végigszenvedtük és szenvedjük ma is. A sokoldalúan fejlett pártállamban betanult örültségeket nyilvánosan és a tévé hatalmával újraélesztheti az egykori udvari költő, mai szenátor. Vadim lefasisztázhatja a valóban demokratikus Magyar Köztársaság eljáróit. A magánosítás kapcsán jó néhány politikus vállalkozó (volt szekus) gazdagodott meg hirtelen. Csoda, hogy néha le is tartóztatnak

egy-et-egyét az új mágnások közül (vállalatigazgatót, korrupst törvénybíró, kormánytisztviselőt, adócsalót, bankárt stb.).

Nagy kérdés: hol van már a nevezetes Temesvári Kiáltvány? Nyolcadik pontja kimondja, hogy ne vállalhassanak közéleti szerepet a kommunista diktatúra élharcosai, kiszolgálói, pribékjei. Amíg ezek nyíltan is, a háttérből is irányítanak, fertőzik a környezetet, addig a magyarok hiába háborognak, küzdenek jogaikért, sorsuk megérdemelt javulásáért.

A szükségszerű, újabb rendszerváltáshoz ismét csak időre és türelemre van szükség, ezeknek a kerékkötő figuráknak a közéletből való eltűnésére. A nagy példányszámú napilapok sem bolygatják a közelmúlt farizeusait, inkább a határokon inneni és túli magyarok viselt dolgaival foglalkoznak. Miattuk is késik Romániában az igazi rendszerváltás, a reformok megvalósítása. Kérelmeinket ma is határozottan elutasítják vagy kertelve halogatják, pedig azok nem újkeletűek: egyidősek Nagy-Románia fennállásával, és már az 1918 decemberi gyulafehérvári határozatba, a Románia által aláírt nemzetközi szerződésekbe is belefoglalták őket. Tehát régi adósság törlesztését várjuk, kérjük.

Véleményem szerint nem demokratikus egységes nemzetállamnak nevezni Romániát, hiszen határain belül több nemzetiség él. Ilyen helyzetben nyilvánvalóan kemény dió a kisebbségi társadalom szervezkedése, különösen, ha a mindenkori hatalom is a nemzetiségi kérdés példás megoldását bizonygatja. Ebben az össznemzeti skatulyában a kultúra terén valamivel kedvezőbb a helyzet: a tilalmak, korlátozások dacára is erőteljes, sajátos népművészet, tartalmaz magyar irodalom és kifejező képzőművészet bontakozott ki az utóbbi évtizedekben, és fejlődik a mai súlyos anyagi gondok ellenére is. Ezen a téren nagyobb az egyetértés, közreműködés és kölcsönös bizalom a többségekkel. A romániai magyarság a művelődés terén könnyebben bizonyította-bizonyítja létjogosultságát, szabadabban tudja megteremteni megmaradásának szellemi és erkölcsi feltételeit. Ha javul majd gazdasági helyzete, megmaradásának anyagi alapjai is megteremtődnek. Az erdélyi magyarság a két világháború között is kultúrája révén ismertette el magát ország-világ előtt, a Makkai-féle „nem lehet” ellenére.

Persze a nemzetállamban korlátozottabbak a megnyilvánulási lehetőségek, korlátozottabb politikai, társadalmi és kulturális intézményeink működése. A romániai magyarság a legmostohább évtizedeket is átvészelte, megedződött, tehát képes a jövőben is helytállni, különösen, ha egységesen és egyetértésben lép fel, dolgozik és alkot. A román politikusok népes tábora, különböző ideológiája ellenére is egy húron pendül,

bizonyos célok megvalósítása érdekében összefog. Tapasztalhattuk a magyar kedvezménytörvény elleni kampányban is. Jogainkért való küzdelemben figyelembe kell ezt is venni.

A kedvezménytörvénybe foglalt munkavállalási engedély is nagyban erősíteni fogja az itthoni magyar ifjúság magyarországi érvényesülési vágyát. A romániai munkanélküliség is ezt erősíti. Az ifjúságot nyilván vonza „az ígélet földje”, pláne, ha az a közelben van, s idegen nyelvet sem kell tanulni az ottani érvényesüléshez. A 90%-os utazási kedvezmény is kecsegtető. Az is igaz, hogy cégek, intézmények, magánvállalkozók megváltogatják alkalmazottaikat, úgyhogy a „gyengébbek” maradnak itthon. Ez valóban Románia kárára van. A romániai magyar ifjúság, sajnos, nem tartozik a szellemileg és szakmailag legfelkészültebbek közé. Persze, vannak tehetséges kivételek. A gazdaságilag is nehézségekkel küzdő iskolák nagy része képtelen az elvárások szintjén felkészíteni diákjait. A tanügy körüli huzavona is hozzájárul ehhez. Következésképpen, a kisebbségi oktatáspolitikai reformjára van szükség, de ez nem valósulhat meg az iskolák, egyetemek anyagi függetlensége nélkül. Állami támogatás nélkül Hollandiában sem működik tanintézmény. Ehhez föltétlenül szükséges a hatalom megértése, jóváhagyása. Vagyis a politikai elit „érettségije”.

Mivel minden társadalom alappillére az iskola, a mindenkori román hatalom nagyon kényes kérdésként kezeli a kisebbségi iskolahálózatot. Minden vele kapcsolatos ötletet, javaslatot, reformtörekvést kétellyel fogad, s a külföldi támogatásban is valami gyanúsat, hátsó gondolatot tételez fel. A különálló magyar iskolák szerintük szeparatizmushoz, területi autonómiához, s végül a hovatartozás megkérdőjelezéséhez vezethetnek. A kedvezménytörvény a kisebbségi iskolák megsegítését is célozza. Ezt hevesen bírálják a román sajtóban, a többséggel szembeni diszkriminációt hozva fel vádként. Azt állítják, hogy a nemzetközi egyezményeket is sérti a törvény. Mindaddig, amíg ezeket a vádakot, kételyeket nem sikerül feloldani, hiábavaló minden igyekezet a tanügyi reform „kényes” kérdéseinek megoldására. Reménykedjünk abban, hogy mindezek a nézeteltérések megszűnnek a határok légiesülése után. A hovatartozás kérdése is jelentéktelenné válik majd. Feltéve, hogy mindkét ország tagja lesz az Uniónak.

A romániai magyar nemzeti közösség csak intézményei által biztosíthatja hosszú távon nemzeti értékeink megőrzését, fejlesztését, valamint a szülőföldjén való megmaradást. Az esélyegyenlőségért vívott eddigi harcunkban még nem értünk el számottevő eredményeket. A hajdani kisajátított ingatlanokat, felekezeti iskoláinkat még nem adták vissza maradéktalanul. Egy olyan államban, mely egyetlen nemzet uralkodó szerepére

épül, szinte lehetetlen a tervek, elképzelések megvalósítása. De hagyományaink tiszteletében arra kell törekednünk, hogy az intézmények, iskolák, egyetemek sokkal nagyobb hatáskört kapjanak saját sorsuk, elképzeléseik alakításában. Ez alapvető prioritás.

Románia a nemzetiségek, a beszélt nyelvek, a nemzeti hagyományok, a felekezeti hovatartozás tekintetében sokszínű. Nem természetes, hogy dolgainkat, sorsunkat a fővárosban rendezzék. Nem méltányos az sem, hogy azok ítélkezzenek felettünk, akik nem ismernek, s ezért nem is értenek bennünket. Dolgozunk, adót fizetünk, de a közpénzek Bukarestbe folynak be, és ott osztják szét őket, úgy, ahogy akarják. A legrosszabb esetben a korrupció útvesztőiben tűnnek el, helyett, hogy omladozó iskoláink megjavítására fordítanák őket. Ideje, hogy munkánk gyümölcsét mi arassuk le. Ennek megvalósítása is stratégiai kérdés. Közismert, hogy érdekvédelmi szervezetünknek is megvannak a maga belső feszültségei, gondjai-bajai, mégis igyekszik megtenni mindent közös állmunk megvalósításáért. Az is köztudott, milyen sikerrel, illetve eredménytelenséggel. Mindenesetre képviselőink, szenátoraink zömére is ráférne a politikai tökéletesedés, a diplomáciai önfejlesztés.

Új jelmondat: Világ magyarjai egyesüljete! A legnagyobb baj, hogy egyre fogy a világ magyarsága. Házunk táján is előregszik a lakosság, csökken a munkaképesek száma. A magyarországi kedvező gazdasági konjunktúra szülte munkalehetőségek megnövelték a kivándorlási hajlandóságot. A fizetőképes nemzetgazdaság természetes módon vonzza a romániai olcsóbb munkaerőt. Jó lenne, ha a gazdag Romániából sem kellene a jobb megélhetés reményében eltávozni. De hát inkább földönfutóvá válik a magyar, minthogy kisémmizett legyen saját hazájában. Sajnos, úgy alakul a helyzet, hogy az lesz végül az otthonunk, ahol erőfeszítéseinket meg is becsülik. A kedvezménytörvény viszont nem az elvándorlást szolgálja.

Minduntalan visszatérő motívum az anyanyelv használatának kérdése a közigazgatásban. Állandó vita tárgya. Nem tudom megérteni, miért ütközik mai szabadságunk idején csökönyös ellenállásba tájainkon a két-három nyelv közéletbeli – törvényes – használata. Igaz, ha megvalósulna, eleinte némi helyzeti előnyre tennénk szert, mivel mi beszéljük a román nyelvet, de a románok többsége csak egy nyelvet tud. De ezen lehet változtatni...

A mai állapot az Európa Unióba való felzárkózásunk után változni fog. Martonyi János magyar külügyminiszter nyilatkozatában hallottuk, hogy a kedvezménytörvény nem Trianon jóvátétele, hanem a jövő egységes Európájának alalapkőletétele. Magyarország a törvénnyel nem a XIX., illetve a XX. századba kíván visszalépni, hanem a XXI. század egységes,

közös és sokszínű Európájának megvalósítását kívánja előmozdítani. Sajnos, a törvény elfogadása újabb kedvező alkalmat teremtett Románia „hazafias” politikusainak arra, hogy ismét eltereljék ország-világ figyelmét azokról az igazi gondokról, amelyekért ők is felelősek, nevezetesen a román gazdaság tehetetlenségéről, a nagyipar csődjéről, a privatizációs visszaélésekről, az infláció állandó növekedéséről, milliók életszínvonalának alacsonyságáról, az egészségügyi ellátás elégtelenségéről, a halandóság növekedéséről stb. Szerintük nem ezek, hanem a státustörvény jelenti a legnagyobb veszélyt a román nemzetre nézve. Úgy tűnik, a politikai elit meggyőződése is ez. Aggasztó, hogy már a jóindulatú segítőkészségben is diszkriminációt, vészjelet vélnek felfedezni román honfitársaink. Magatartásukba keveredik némi irigység is.

(Elnézésüket kérem, hogy ennyi mindent írtam, mégsem válaszoltam minden kérdésükre. Az Önök belátására bízom, hogy esetleges közlés esetén feltüntetik-e nevemet. Remélem, nem fog rosszabbra fordulni a politikai helyzet szülőföldünkön.)

Csutak H. Levente

grafikus

Brassó, 2001. 06. 26.

54.

Mosoly nélkül, tíz perc

„Most tudom, rajtam a sor,
de hogy mondjam el?”

Nagy gyávaságot kellett legyőznöm magamban, hogy válaszoljak a körkérdésre. A felvetett problémákon eddig még nem gondolkoztam, nem éreztem magam felhatalmazva arra, hogy elméleti vagy gyakorlati megoldásokat keressek. Igazán csak most jutott eszembe, hogy lehet, saját dilemmáim általánosabbak, mintsem gondoltam.

Dióhéjban két szót magamról: civil szférában dolgozom, és kezdek beletörődni abba, hogy a szakmámtól (színházelméletet tanultam) lassan eltávolodom. Igaz, hogy néha írok és publikálok színikritikát, többnyire magyarországi lapokban (Romániában még mindig nincs fóruma a magyar anyanyelvű színjátszásnak!), de ez kevés ahhoz, hogy azt érezzem, értékes vagyok; a lehető leggyorsabban vissza kellene térnem tehát a színházhoz. Magam körül azt látom, hogy a mai emberek súlyos értékvesztéssel küzdek. Valami kifocamodott a világunkban (elsősorban ma-

gamra és általában a fiatalokra gondolok), és kezdem megérteni azokat, akik elmentek vagy készülnek elmenni. Nincs miért kínlódní ebben az országban. Nagyon nehéz számomra erről beszélni, nem a kérdés érzelmi töltete miatt, hanem, mert nem tudom miben keressék az okot, és hogy mi lehet a „személyes megoldás”.

Sok gondolat kavarg bennem mostanában, ilyenek és ehhez hasonlóak, és nem tudom mikor fogok tudni mosolyogni...

A körkérdésre adott válaszok:

1. Általános jelenség: oktatási intézmények, diákok, civilszervezetek, alkotók – mindenki a kívülről jövő segítségre alapoz, magyar támogatással szeretne olyan terveket megvalósítani, amelyek megvalósítása elsősorban a román államra tartozna. Ha egy iskola infrastruktúrára vonatkozó pályázata nem nyer támogatást, az iskola vezetősége nem a román oktatási rendszert okolja, amiért például nem biztosít megfelelő felszerelést a tantervben foglalt informatikaoktatásra, hanem a pályázatot meghirdető intézményt, amiért őt ismételten nem támogatja. A kérdést tehát úgy tenném fel, hogy miért a Magyarországról jövő támogatás az egyetlen megoldás? A román állam valahol nagyon elszúrta, teljesen elveszítette a magyar anyanyelvű oktatási (és nem csak) intézmények bizalmát.

2. Nagyon kemény dió. Igazából mindenki csak a maga nevében válaszolhat erre a kérdésre, és kizárólag személyes tapasztalatát oszthatja meg a közvéleménnyel. Én jelen pillanatban úgy érzem, hogy van esély arra, hogy a romániai magyarság kisebbségként is meg tudja találni, illetve ki tudja alakítani megmaradásának tudati-szemleli feltételeit.

3. A mostani 25 és 35 év közötti generáció még úgy nőtt fel, hogy az iskola nemigazán adott lehetőséget arra, hogy az egyének kiváljanak társaik közül. Az uniformizálás eredménye, hogy ez a generáció nincs jelen a közéletben. Valamilyen frusztráció okozhatta azt, hogy a vezetői vagy szövívői képességekkel megáldott egyének közül is csak nagyon kevesen vállaltak szerepet a civil intézményrendszer kialakításában. Az sokkal kényelmesebb, ha mástól, pontosabban másvalamitől – a politikai és gazdasági helyzet kedvező alakulásától – várják az egyéni érvényesülés lehetőségeinek tágulását. Ami nem utolsósorban az anyagi biztonság megteremtését jelenti. A tisztességes fizetésen túl azt, hogy az egyén becsületes munkával lakást, autót, egyéb ingó és ingatlan javakat szerezzen, bátran alapítson családot, és vállaljon több gyermeket. A tanügy, a művelődés területén végzett munka annyira alulfizetett, hogy kizárja a fentieket, ráadásul azt a benyomást sugallja, hogy a társadalom nem becsüli meg ezt

a fajta munkát. Az anyagi biztonság hiánya reménytelenséget szül, a fiatalok komorak és elveszítették humorérzéküket.

Véleményem szerint nagyon fontos lenne a tanárok társadalmi státusának gyökeres megváltoztatása, az, hogy áldozatos és önzetlen munkájuk miatt, érdemeik szerint, nagyobb tiszteletnek örvendjenek. Kérdés viszont, hogy mikor változik meg a kelet-közép-európai (balkáni) mentalitás.

4. Sajnos, erre a kérdésre – inkább az érzelmeket, mint az észérveket hívva segítségül – nemleges választ kell adnom. Ha valaki már megtapasztalta a román–magyar ellentétek okozta félelmet, nem lehet optimista ilyen téren. Én félni kezdtem, amikor láttam, hogy Kolozsváron a szavazók több mint fele Funar esztelen, szélsőséges nacionalista politikáját, és több mint egyharmada Vadim Tudor agresszív elveit támogatta szavazatával. Úgy fordítottam le a helyzetet, hogy a velem szembe jövő emberek fele Funart, minden harmadik Vadim Tudort szereti, akkor pedig nem is lepődnék meg, ha egyszer fejbe vágának, csak azért, mert magyarul beszélek az utcán...

Az 5., 6., 7., 8. és 9. kérdésre nem tudok érdembeli választ adni, nem érzem magam felkészültnek a témában.

55.

Tisztelt Urak,

megkésve ugyan, de remélem még időben eljut Önökhöz a válaszom. Íme röviden:

1. Valóban elterjedt az a meggyőződés, hogy az elszakadt magyarok a sorsuk jobbra fordulását az anyaországtól remélhetik. Egy olyan térségben, ahol többnyire mindig az volt a jellemző és meghatározó, hogy másoktól, idegenektől, egy párttól, egy szervezettől kell várni a változást (akárkitől vagy akármitől, csak magunktól nem), az egyén nem válik márról holnapra aktívvá, hiszen nincs sem stratégiája, sem taktikája, fogalma sincs, mit kell tennie ma, hogy holnap jobb legyen.

És ha a román állam és társadalom továbbra is hajthatatlan, és az RMDSZ nem tud új sikereket elkönyvelni, akkor miért kell rajtunk a magyar államnak segítenie? Úgy gondolom, eljött az ideje az egyéni cselekvésnek. Elsősorban maga az individuum a felelős saját jövőjéért. Egyedül kell föllépnie a haladás lépcsőfokain, s nem kell azt várnia, hogy hátulról taszigálják (az RMDSZ vagy bármilyen más szervezet). Lement a nap-

ja a kollektív felelősségtudatnak, illetve másodrangúvá vált. Ezt el kell fogadnunk, különben soha nem fog rajtunk múlni a jövőnk.

2. *Lehet! Kommunikáció által, bővebb információátadás révén.*

A kiegyensúlyozott együttélési modell megvalósításához mindkét rész együttműködésére szükség van. Az nyer előbb, aki a kezdeményezőbb, aktívabb, kihívóbb. A romániai magyarságnak változtatnia kell társadalmi kultúráján – itt a társnemzetek jobb megismerése, be- és elfogadása a legfontosabb. Megmaradásunk tudati-szellemi feltételei nem ragadhatnak meg saját kultúránk szintjén: újabb megismerésekkel, az információbázis gazdagításával kell ezeket állandóan fejleszteni. Meg kell ismerkednünk közelebről más nemzetekhez tartozó társainkkal, mélyrehatóbban meg kell ismertetnünk velük kulturális örökségünket, egyéni szinten is kommunikálni kell, nem csak az intézményi kapcsolatok szintjén.

3. Információkra és alternatívákra van szükség. Csak ezek birtokában hozhatnak (hozhatunk) jó döntéseket. Civil szervezetek, előadók, tanácsosok, tanárok, papok, politikusok és mások segítségére lesz szükség az elkövetkezendőkben, na persze, akaratra és cselekvésre is. Sokan nem ismerik teljes egészében a magyarországi körülményeket, és információk hiányában a távozás mellett döntenek. Legalább az ilyen eseteket feladatunk megakadályozni.

4. Fentebb már említettem, látok esélyt a fenntartható, kiegyensúlyozott román–magyar együttélésre, de ehhez akaratra, nyitottságra, hosszú távon való gondolkodásra, aktív részvételre és közös szervezésre van szükség. A felhatalmazott érdekképviseleti szervek megbékélési egyezményeket köthetnek, kölcsönösen támogathatják egymást. Személyi szinten kölcsönös ismerkedésre, majdnem barátkozásra lesz szükség. Szót tett kövesse! El lehet kezdeni gazdasági szinten (lehet társulni, lehet együttműködni, lehet tervezni), mert ott közvetlenebb, gyorsabb, elérhetőbb és beláthatóbb a nyereség, és lehet folytatni társadalmi és kulturális szinten.

5. Hosszú távú prioritás: *gazdag, színes, befogadó élettér kialakítása* (élő, lüktető és jövedelemteremtő gazdasági, kulturális és egészségesen toleráns szociális kapcsolatokat felmutató élettérre gondolok).

Középtávú prioritás: *működő információháló, információs csatornák kiépítése.*

Rövid távú prioritás: *a gazdaságilag vonzó lehetőségek feltérképezése és a kiaknázásukhoz szükséges lépések előkészítése + tisztességes munka* (beleértve a takarítástól, környezetvédő programok tervezésétől, az üzleti tervezésen, lobbikon át a befektetéseket célzó projektekig mindent).

6. A kormányban való részvétel.

7. A közösségi autonómiáért folytatott harc túl korai volt, a terep nem volt előkészítve.

8. Gazdaságfejlesztő programok tervezése: szemináriumok, workshopok megtartása a még tanuló diákság körében Az informáltsági szint emelése: előadóestek, nyílt viták a romániai és a magyarországi élettérről, infocentrumok kialakítása stb.

9. Nem rendelkezik a szükséges akaratral és információval sem. De ez utóbbin segíthet az anyaország. És fog is segíteni addig, amíg nem lát fenyegetést egy vonzóbb élettér itteni kialakulásában. Később már csak a mi dolgunk lenne!

56.

1. Az erdélyi magyarság Trianon után nyolcvan évvel is egy nemzetben, az egységes magyar nemzetben gondolkodik. Az elmúlt évtized magyarellenes kampányai, a közelmúlt sporteseményei és a státustörvény kapcsán kirobbanó hisztéria is táplálják ezt a tudatot. Teljes értékű kisebbségi társadalom, ugyanakkor a magyar nemzet szerves része is.

A státustörvényben megfogalmazott különböző kedvezmények, amennyiben ezeket alkalmazni fogják, csökkenthetik közösségünkben a magárahagyatottság érzését. Viszont nem hiszem, hogy sorsunk jobbra fordulását egyedül az anyaországtól remélhetjük, és így szülőföldünk viszonyainak javítására fölöslegesen pazaroljuk az erőt. Ellenkezőleg. A státustörvény alkalmazásával növekedni fog nemzeti közösségünk önbizalma, mérséklődik a magárahagyatottság, a kiszolgáltatottság és a tehetetlenség érzése. Ennek megfelelően jelentős pszichológiai és gazdasági hatása is lesz.

Nyilvánvaló, hogy a román állam a magyarsággal mint autonóm közösséggel nem tud és nem akar mit kezdeni. Az egységes és oszthatatlan nemzetállam alkotmányos téziseibe nem fér bele az autonóm kisebbség fogalma. És nem fér bele a románság közgondolkodásába sem. De miért is volna szükség arányos képviseletre a rendőrség, az államvezetés és a tisztikar apparátusában? Nem hiszem, hogy ez sokat változtatna a többségi nemzet mentalitásán. Precedens erre az '50-es évek pártpolitikája. Változtatott-e ez valamit a kisebbségek megítélésében? Ilyen funkciókba mindig annyi nemzetiségit alkalmaznak, amennyit az adott pillanatban asszimilálni képesek. Miért volna fontos a magyarság számára pl. pár ezer, Ó-Romániában, idegen nyelvi és kulturális környezetben szolgálá-

tot teljesítő rendőr vagy katonatiszt? Ezeknek az embereknek a tetemes hányada számszerűen is elvész a magyarság számára. Azt sem hiszem, hogy ez fontos akadály lenne Románia euroatlanti felzárkózásának.

Ezzel szemben az oktatásban történő felzárkózás és ezen belül az egyre számottevőbb anyaországi támogatás elősegítheti, ha nem is mindig az itthonmaradást, de fiataljaink esélyegyenlőségét a munkaerőpiacon feltétlenül.

2. A nemzetállami modell eme anakronisztikus formája, a hozzá kapcsolódó eszmerendszer és politikai kultúra egy esetleges katonai, politikai és gazdasági integráció esetén is évtizedekig meghatározza még a többség és a kisebbség viszonyát. Látok esélyt arra, hogy a romániai magyarság kisebbségként is meg tudja találni és ki tudja alakítani megmaradásának szellemi-tudati feltételeit, viszont gazdaságilag csupán egy determinált térben fejlődhet.

3. Fiataljaink Európára nyíló kapunak látják Magyarországot (jogosan), és megpróbálják az adott térség által kínált gazdasági lehetőségeket kihasználni. Ahhoz azonban, hogy meg tudják állni a helyüket egy integrált és igényes munkaerőpiacon nagyon fontos egy szilárd kulturális és szellemi tőke megszerzése.

Azt kell mondanom, hogy oktatáspolitikai disputákon innen és túl a fő cél egy helyét mindenütt megálló erdélyi magyar értelmiség kialakítása.

4. Visszatérek a kettes pontban adott válaszomra: szerintem Magyarország egyre jobban növekvő gazdasági és politikai súlya, a nekünk nyújtott céltámogatások lehet a kohéziós erő, amely kényszeríti a többséget, hogy valódi partnerként fogadja el a vele azonos határokon belül élő ama kisebbséget, amely teljesít is valamit, és nem a mostani „beszéljünk sokat és dolgozzunk keveset”, életfilozófiára épített munkamorál szerint szervezi meg életét.

5. Az erdélyi magyarságnak szerintem oktatási, kulturális és gazdasági prioritásai vannak. Nem beszélhetünk egyelőre szociális foglalkoztatási, egészségügyi stb. külön stratégiáról, ezek intézményesített megoldásáról. Ez még egy teljes autonómiakoncepcióban sem lesz megvalósítható.

6. Kérdésre kérdéssel is lehetne válaszolni. Hogyan alakult volna sorsunk akkor, ha nem egy politikai érdekképviselőtünk lenne, hanem több kisebb, doktrinális alapon szerveződött politikai formáció próbálná érvényre juttatni érdekeinket?

7. Nem gondolom, hogy a megfogalmazott programelemek bármelyike is elhibázott lett volna. Ki kellett próbálni, mit tudunk megvalósítani,

mekkora erőfeszítéssel, és a tapasztalatok birtokában kell kidolgoznunk rövid és hosszú távú stratégiáinkat.

8. A kivándorlások száma nem csak a magyar kisebbség soraiban magas. Számarányunk függvényében azonban bennünket sokkal súlyosabban érint. A sajátos és az általános közötti vonalak nagyon is egybeesnek:

- jól koordinált oktatási hálózat kialakítása, ennek létesítményi és infrastrukturális fenntartása (de itt a román állam hathatós támogatására is szükség van);
- olyan gazdasági változások, amelyek közvetlenül érintik az egyént. Az eddigieknél számottevően nagyobb költségvetési támogatás, nagy infrastrukturális beruházások megvalósítása a térségben (közismert az elmúlt évek diszkriminatív gyakorlata).

9. A romániai magyarság igen korlátolt belső eszközökkel és befolyással rendelkezik, és ezzel is csak addig, ameddig a román politikai elit a kisebbségi kérdések „orvoslását” szükségesnek tartja a külső és belső politikai elképzeléseinek megvalósításához. Csak az aktuális politikai konstelláció függvényében beszélhetünk eszközökről és befolyásról.

Osváth Csaba

Ákosfalva község polgármestere

57.

1. Véleményem szerint a romániai magyarság NEM került új helyzetbe 1989 után. Annyi történt, hogy megszűnt a diktatúra, s bizonyos kérdésekről, így a mi közösségünk sorskérdéseiről, jövőjéről nyíltan lehet beszélni. Nem került új helyzetbe, mert az ország egészén belül ugyanaz maradt a magyarság helye és szerepe, ami volt. Az ország sem került új helyzetbe, mint pl. Magyarország, ugyanis Románia a volt Szovjetuniótól eléggé függetlenül tudott politizálni, gazdaságilag sem függött annyira a szovjet piactól, mint más országok, a szovjet piac elvesztése tehát nem érintette olyan súlyosan, mint másokat. Mindezzel együtt 1989-et követően hatalmas gazdasági visszaesés következett be, s ez alól az itteni magyarság sem vonhatta ki magát, mert nem volt rá módja. A romániai magyarságnak ugyanis nincs önálló gazdasági élete, és semmi olyan ismérvvvel nem rendelkezik, amely gazdasági téren valami sajátos jellegként lenne tekinthető. Ennélfogva az erdélyi magyarság gazdasági helyzetét a román gazdaság határozza meg. Ez elsősorban a versenyszférára érvényes. Az állami szektorban – közigazgatás, vámügy, belügy, hadse-

reg, vasút, légügy, vízügy stb. – pedig szabad szemmel is látható diszkrimináció tanúi vagyunk, ugyanis ezeken a helyeken magyart szinte egyáltalán nem lehet találni. (Legyünk azért őszinték: rendőrnek, hivatásos katonának nem is igen jelentkezik magyar ember, még a Székelyföldön sem, de ennek bizonyára megvan a nem is olyan nehezen megfogalmazható magyarázata.) Ami pedig az öntörvényű közösségként való önmeghatározást illeti, az az anyaország irányába nem is fogalmazódik meg valamiféle igényként, hiszen általános vélekedés szerint az erdélyi magyarság az egységes magyar nemzet része.

2. Az egymást váltó főhatalmak azért próbálták a nemzetállami modell szerint megoldani az erdélyi kérdést, mert mást nem ismertek. Jusszon eszünkbe most, hogy az erdélyi szászokra mint közösségre éppen a magyar nemzetállami eszme mérte az első végzetes csapást, először 1848 táján, aztán végül 1876-ban, amikor a Szász Univerzitást mint autonóm közigazgatási egységet megszüntették, és a szászok városait és falvait különböző vármegyékbe sorolták be. Nem csoda, hogy 1918-ban inkább Románia mellé álltak. Amíg létezett a három erdélyi „nemzet”, addig a szászok virágoztak. Lehet, hogy ha legalább a XVIII. században a negyedik, a román nemzet is emancipálódhatott volna a felvilágosult Habsburg hatalom alatt, ma másként nézne ki Erdély. Mindenesetre tény, hogy a Makkai-féle „nem lehet” alapérzése nem ok nélkül született meg, s bizony ma is ott munkál bennünk. A baj vele viszont az, hogy csak ennyit állapít meg: nem lehet, s tovább nem megy, vagyis, hogy mégis hogyan tovább? Mert ugye a történelem nem áll meg. (Az a korabeli válasz – talán a Reményiké? –, hogy „lehet, mert muszáj” csak amolyan „muszáj”-válasz volt.) Tehát a Makkai megállapítása legfeljebb úgy érvényes, hogy ÍGY nem lehet. S ez az ÍGY bizony már nyolcvan éve tart. Amit szerintem csak olyanformán lehetne meghaladni, ahogy azt a finnországi svédek modellje mutatja. Csakhogy ahhoz térségünkben – nemcsak Romániában – hiányzik a megfelelő politikai – és általános – kultúra.

3. Az, hogy a fiatalság tömegesen távozik Magyarországra, még a kisebbik baj. Ott legalább megmarad magyarnak. Sokkal nagyobb baj azonban az, hogy sokan közülük – Magyarországot esetenként ugródeszkának használva – továbbmennek Nyugat felé, s végleg elvesznek a magyarság számára. Ilyen értelemben legalábbis kétes eredményt hoz az, hogy az RMDSZ oktatáspolitikai szakértői adminisztratív eszközökkel próbálják korlátozni a magyarországi egyetemeken való tanulást. Hisz aki akar, akkor is elmegy, ha itt végez egyetemet, aki pedig odaát akar tanulni, úgyszólván megteszi, legfennebb a szerencsétlen magyar szülőnek meg rá minden

kis pénze. És ne feledjük: noha örvendetesen sok szakon folyik immár magyar nyelvű oktatás, ezek a szakok a románul (illetve Magyarországon magyarul) elérhető szakok számának csak a töredékét teszik ki. Félő, hogy ezen az erdélyi magyar magánegyetem sem fog tudni segíteni, sőt, az erdélyi fiatalok itthontanulásra való „biztatásával” korlátozzuk pályaválasztási lehetőségeiket, ami aztán keményen visszaüt az elhelyezkedéskor.

A kérdés méltányos rendezését úgy látnám lehetségesnek, hogy a Magyarországon végzett fiatalokat segítsük abban, hogy tanulmányaik végeztével hazatérjenek. De még a diplomahonosítást sem sikerült politikai eszközökkel megoldanunk, nem beszélve arról, hogy miként jusson lakáshoz egy fiatal pályakezdő. Hogyan alapítson családot? Ezek az igazán nagy bajok.

4. Én jártam Svájcban, a tolerancia és együttélés sokat emlegetett országában. Nos, Svájc egynyelvű ország. Vagyis vannak német kantonok, ahol kizárólag a német a hivatalos és az oktatási nyelv, a genfi kantonban például a francia, de a vegyes kantonokban is létezik nyelvi demarkációs vonal. A helységnévtáblák is egynyelvűek, azon a nyelven íródtak, amelyik nyelvet az illető helységben beszélnek. Nálunk, lám, még a két-nyelvű táblák is viharokat kavarnak, s ha egy-egy színmagyar lakosságú helység be- és kijáratánál ott is van a két-nyelvű tábla, felül kizárólag románul szerepel a helység neve, noha bent a faluban senki nem beszél románul. Az együttélés lehetőségének alapköve tehát az, hogy minden együttélő fél egyenlő legyen – létszámától függetlenül –, és senki se várja el – nemhogy erőltesse! –, hogy a másik az ő nyelvén beszéljen, törvénykezzen, tanuljon. Amikor tehát a magyar kisebbségnek és nyelvnek olyan becsülete lesz Romániában, mint Svájcban az olaszoknak vagy a rétorománoknak, akkor megszabadultunk mindenféle előítélettől. Ez az együttélés egyedül életképes modellje.

Ami az ugyancsak sokat emlegetett francia–német megbékélést illeti: annak bizony az volt az ára, hogy Németország végképp lemondott az elzászi németekről, őket magukat pedig úgy megfélemlítették, hogy nem is merik németnek, hanem csak elzásziaknak nevezni magukat. Ezt az utat mi nem követhetjük, mert az a mi – magyar és nem más – identitás-tudatunkkal egyszerűen nem egyeztethető össze.

5. Ezzel kapcsolatban csak egyet tudok biztosan: sem rövid, sem hosszú távon nem lehet célkitűzés a megmaradás, mint olyan. Ez ugyanis így, önmagában, kevés, nem elég. A gyarapodás, a világgal való lépéstartás kell legyen a kitűzött cél, különben a megmaradás kerül kockára, amint azt sajnos az elmúlt tíz év fejleményei igazolják. Bizony, nagyon fogyunk.

6. Néhány civil kezdeményezés, alapítványok munkája, lapok, rádiók indítása, magyar osztályok, iskolák újraindítása, ilyenek. A törvényhozásban való részvételünk a legkevésbé sikeres tevékenységek közé tartozik. A közigazgatási törvény 20%-os „eredménye” a gyakorlatban semmit sem jelent, ahol a magyarság 50%-nál kevesebbet képvisel. Mondom én ezt, mint Szatmár megyei tanácsos.

7. Ebben a pálma mindenképpen az önálló állami magyar egyetemért folytatott küzdelem, amihez természetesen jogunk volna, de egyelőre kivihetetlen.

8. Szerintem bővíteni kellene az olyanszerű lehetőségeket, kedvezményeket, mint amilyenekkel az Új Kézfogás Alapítvány szolgál. A német kisebbség vonatkozásában imitt-amott szép eredményeket lehet látni. (Nagykárolyban például német forrásokból egy tejgyár épült „Schwabenmolkerei” névvel, amely elsősorban az itteni sváb parasztok által termelt tejet vásárolja fel és értékesíti.) Ugyanis – mondjuk ki kerekken – az elvándorlás elsődleges okai gazdaságiak, egy civilizáltabb élet iránti igény által motiváltak, és inkább csak a második helyen – amely esetenként persze első is lehet – szerepel a nemzeti hovatartozás kérdése. Ezért van az, hogy Szlovéniából senki sem akar Magyarországra átelepedni, de még Szlovákiából is sokkal kevesebben, mint tőlünk.

9. Szerintem sajnos nem rendelkezik. A gazdasági élet jelentős szereplői közt alig találunk magyart, vagy ha igen, azoknak kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy a közösség ügyeivel törődjenek. (Tisztelet a nagyon kevés kivételnek, akik ha egyebet nem is tesznek, de a szponzorizálást olykor gyakorolják.) A nagypolitika bugyraiba pedig a mi politikusaink aztán végképp nem tudnak betekinteni, marginalizálódnak, marginalizálódtak még akkor is, amikor kormányon voltunk. Aztán: alig vannak igazi szakembereink, s akik mégis vannak, nem kapnak kellő megbecsülést sem a társadalom egészétől, sem a mi közösségünktől. Tehát a helyzet ebből a szempontból sem valami rózsás. (Most, hogy leírás után átfutottam a fentieket, látom, hogy megoldásokat magam sem tudok javasolni. Én is leragadok a „nem lehet”-nél. Hát bizony csakugyan széles körű együttgondolkodásra lenne szükség, hogy valami perspektíva-félét megpillantsunk. Sajnálom.)

Véres István

Szatmárnémeti

58.

1. A körkérdésben vázolt helyzet, úgy tűnik, még sokáig magmarad. A fordulat óta csak araszolgatunk a társadalmi, gazdasági gondok megoldásában, pedig lehetőségeink adóttak. A mindenkori román kormányok a felelősek érte, foggal-körömmel ragaszkodnak a hatalomhoz, ahelyett, hogy önzetlenül és bátran tennének a közösség érdekében. Ezért a nagy csalódás, kiábrándulás a lakosság körében. Japán tíz év alatt talpra állt, mi pedig még nagyon távol állunk tőle. Amíg az értéktörvény nem érvényesül a társadalmi élet minden területén, addig továbbra is egy helyben fogunk topogni. Biztató, hogy bár elég későn, de a kormány hivatalosan is kinyilvánította: Európához akar fölzárkózni. Ebben látom a fejlődés lehetőségét. Nyilván nekünk az elfogadott státustörvény is jelentős segítséget nyújt majd.

2. Történelmi egyházaink, az RMDSZ, a civil szervezetek jó együttműködésével, vagyis összefogással látok esélyt arra, hogy továbbra is biztosítsuk a megmaradásunkhoz szükséges feltételeket.

3. Nyilván a nemzetgazdaság ugrásszerű javulására van szükség ennek a kérdésnek a kezelésére. Nálunk ez egyelőre lassú folyamat. Az utóbbi időben előrelépést tapasztalok oktatás terén a Sapientia Alapítvány kitartó tevékenységének is köszönhetően. Tapasztalatból állítom, szükség van a teljes jogú, önálló magyar Bolyai Egyetemre.

4. Most már a többségi nemzeté a felelősség. Mi magyarok éppen eleget teszünk az együttélésért. Jó példa erre, hogy a Pécssett alakult Magyar–Román Baráti Társaságot is mi erdélyi magyarok karoltuk fel a leginkább, pedig az főleg az erdélyi románokhoz szólt. Az utóbbi időben történtek optimistává tesznek az együttélés tekintetében.

5. Egyedüli prioritásnak tartom, hogy végre a romániai magyarság tagjai egyenrangú állampolgárok legyenek.

6. Én, a romániai magyar, megbecsülve érzem magam a közösségem részéről, ezért otthon érzem magam. Nem érzem viszont a megbecsülést az állam részéről, de ezért nem vagyok elkeseredve. Sikerként könyvelem el a föld- és erdőtörvényt, az oktatási törvényt, a közigazgatási törvényt. A státustörvényhez fűződő erőfeszítéseket is az RMDSZ aktív mérlegéhez sorolom. Nagyon hasznosnak vélem a kormányzati szerepvállalást: számos tisztségviselőt nyertünk vele, ezzel lehetővé vált a fentről lefele történő építkezés, ami sokat jelent közösségünknek. Pozitívan ítélem meg a mostani együttműködést a kormánypárttal, s a jövőben ezt úgy kell folytatni, hogy a magyarság javára váljon és ne legyen szervezetromboló.

7. A belső ellentétek kezelése – a csúcsvezetés és a tiszteletbeli elnök illetve a különböző platformok között – nem kielégítő. Nem lett volna szabad annyi pénzt elfecsérelni Csíkszeredában és Udvarhelyen a helyhatósági választások alkalmával az RMDSZ-polgármesterjelöltek kampányára akkor, amikor a hozzáértő számára teljesen nyilvánvaló volt, hogy független, *magyar nemzetiségű* polgármester fog nyerni. Ki kellett volna és talán most is ki kellene egyezni velük. Azt a sok pénzt, amelyet erre a célra kidobtak, gyerekekre és öregekre lehetett volna költeni. Nagy hiba volt, ami marosvásárhelyi polgármester-választás körül történt, valamint a herce-hurca Kincses Előddel. Vele is meg kellett volna egyezni.

8. Nem hiszem, hogy az erdélyi magyarság életkedve valóban elszi-várgóban lenne, hiszen voltak sokkal nehezebb idők is. A kivándorlás mérsékléséhez arra lenne szerintem szükség, hogy a társadalmi élet minden területén a becsületesség, az igazságosság, az önzetlenség, az udvari-asság legyen mérvadó. Munkahelyteremtő kezdeményezésekre lenne szükség, költségvetési források mozgósítására erre a célra, de a csúcsvezetés gyenge szervezési képességéről tett tanúbizonyságot az eddigiekben.

9. A romániai magyarságot képesnek tartom erre.

A kért utóiratként:

Kedves Salat Levente adjunktus úr, kedves Isán Csongor és Tasnádi Miklós egyetemi hallgatók!

Számomra öröm együttműködni Önökkel még ismeretlenül is. Nem haragszom az elkeresztelésért, ezért igazán nem hibásak. Megjegyzem a keresztségben három keresztnévet is kaptam, a Györgyöt, a Gusztávot és a Jenőt. Bőven elég nekem ez a három, az Ágostont már nem vállalom. A malacot nem igénylem, hiszen a mai gazdasági körülmények közepette senki sem dúskál a pénzben, pláne a költségvetési intézményeknél.

Komolyabbra fordítva a szót, véleményem szerint a „körkérdés” témája időszerű, érdekes, a kezdeményezés dicsérhető is, a kivitelezés viszont nem gyakorlatias.

Távol áll tőlem a kioktatás. Felméréssel sokat foglalkoztam. Nem jó a túl hosszú határidő. Sok mindennel foglalkozom, a társadalmi munkák miatt általában időzavarban vagyok, a válaszadást halasztgattam, még bőven van idő jelszóval. A végén lejárt a határidő, gyorsan kellett válaszolnom, megbíztak bennem, válaszborítékot is csatoltak.

Jöttek a kérdések, és akkor jöttem rá, hogy majdnem mindegyik egy egy doktori disszertáció témája lehetne. Legtöbbjét háromszor-négyszer is el kellett olvasnom.

A leírtakért vállalom a felelősséget nevemmel. Megjegyzem, egyik platformhoz sem tartozom. Érdekvédelmi szervezetünkben minden kérdésében a közösség érdekében szeretnék állást foglalni, cselekedni.

Adjunktus úrnak kívánom, minél több ügyes fiatalat bocsásson szárnyra, Csongornak és Miklósnak pedig nagyon sok szép sikert az életben.

Baráti üdvözlettel,

Nádudvary György

nyugdíjas jogász,

Brassó város RMDSZ-es tanácsosa

59.

Válaszfele a körkérdésre

„Kérjük olvassa el a mellékelt vitairatot”, ezt többször megtettem, és ahogy a magyar szokta, rögtön keseregni kezdtem. Önök megmutatták, legalábbis nekem, a pohár üres felét, de az, hogy ilyen kutatás egyáltalán létezik, azt bizonyítja, hogy létezik a pohárnak egy másik fele is, ha a kisebbik is, és remélem, mindig is lesz benne valami.

Pillanatnyilag minket inkább a gyökerek kötnek a szülőföldhöz, ami véleményem szerint nem elég az ittmaradáshoz. Az érdek nagy úr. Az épp csak vegetáló egyén elviselhetőbb élet reményében nagyon könnyen áldozatává válhat az „egységes, oszthatatlan nemzetállam” egyénekenkénti beolvasztó politikájának, vagy emberi méltóságáról örökre lemondva (fekete) napszámos lesz az anyaországban. Tragédiánk, hogy itt *bozgorok* vagyunk, ott pedig *románok*, ez tény, ennyire tornáztuk le magunkat mi, az egykori *tündérváros* polgárai.

Ez egy olyan idült betegség, amelyet rövid távon gyógyítani lehetetlen, csak enyhíteni lehet, ami már maga is nagyon nagy erdmény. Erős egyéniségekre lenne szükség, akik egészséges közösséget hoznának létre. Erre már volt példa: Kőrösi Csoma Sándor a semmiből lett naggyá (igaz ő elment). A két Bolyai, Brassai Sámuel és aki politikusaink példaképe lehetne: Bethlen Gábor. Most valamivel könnyebb, mint az ő korukban volt (esetleg), de mindannyiunknak mindig eszünkbe kellene jutnia, hogy a *tudás hatalom*. A gyerekekbe bele kellene nevelni, hogy bármilyen pályán mindig a legmagasabb képesítésre törekedjenek. Ha eléri, nehezen lehet majd őket manipulálni és, merem remélni, tömegpszichózisban sem fognak szenvedni. Elképzelhetőnek tartom, hogy így a többségi nemzet részéről, irigységen kívül, némi tiszteletet is kicsikarunk és

némi elismerést az anyaország részéről mint erős, egészséges közösség, alkotó nemzetrészt.

Jó szakemberekre mindenütt szükség van. Ha mi elérjük, hogy a legjobbak legyünk, akkor majd a többségi nemzet megérti, hogy szüksége van reánk, mert hatékonyabbak lettünk másoknál. Szerintem így megoldódik majd az együttélés problémája, ami csakugyan tiszteleten fog alapulni.

Vajon ez utópia?

Tisztelettel,

Demény Sándor

Kovászna, 2001. 07. 18.

60.

1. Tisztában kell lennünk azzal, hogy Romániát nem a Nagy-Románia Párt vezeti, de nagyromániás politizálást folytat minden román párt. Ennek lényege a mindig megfogalmazott „nemzeti érdek”, ami alatt minden román párt a homogén Nagy-Románia megvalósítását érti, még ha nem is mondja ki vagy egyenesen eltitkolja. A nagyromániás politizálás „infrastruktúráját” a tízmillió főt tömörítő Vatra Românească biztosítja, mely az összes román politikai párt „népi legitimitásának” az alapja. Vagyis nem léteznek ideológiai alapon különböző politikai pártok, csupán egy egységes nacionalista tömb működik. A politikusok tetszés szerint mennek át egyik pártból a másikba, mert a „nemzeti érdek” ezt a nyitottságot lehetővé teszi, illetve fordítva: az ideológiai kötöttségeket feloldja. Ezért nincs a romániai pártok esetében a nyugati értelemben vett jobb- és baloldal. Jellemző a „csángómagyar” kérdés és a státustörvény azonos megítélése minden román párt részéről, de rengeteg más példával is lehet ezt bizonyítani (autonómia, önálló állami magyar tannyelvű egyetem, Cluj-Napoca stb.). A „nemzeti érdek” megfogalmazása pedig történelmi mítoszok alapján történik.

Tizenegy év óta az egész romániai magyar politizálás a felszínen mozog, nem érinti a lényegét. A lényeg az autonómia, aki pedig ezért kiállt, azt vakvágányra futtatták (Király, Tőkés stb.).

Az 1991-es alkotmány legfontosabb pontjait a nagyromániások fogalmazták meg, s abból irányunkba egyik román párt sem enged. A több jelzővel is meghatározott nemzetállam nem teszi lehetővé az anatómiát, ami nélkül ilyen méretű nacionalizmusban lehetetlen a kisebbségi meg-

maradás, amint azt jól példázza a török, a zsidó, a német kisebbség számának olyan méretű csökkenése, hogy az már nem gátolhatja a „nemzeti érdek” megvalósítását.

A romániai magyar nemzetközösség „vergődésében” a felelősség a román nemzetállamé, de nem mentesíthető a közösség mindenkori vezetősége és a mindenkori magyar kormány sem.

A javasolt megoldás: tárgyalásra szólítani fel a román hatalmat megmaradásunk alapkérdéseinek tisztázása érdekében, s ha nem hajlandó azokat megoldani, a világ elé kell tárni elnyomatottságunkat úgy, ahogy történik a „csángómagyarok” kérdésével kapcsolatban.

2. A nemzetállamot azért működtetik, hogy megsemmisítse a kisebbségeket (elűzze vagy beolvassza, esetleg eladja őket). Ezért fogalmazza meg magát nemzetállamban a többség. Elég gyakran büntetlenül ki is mondják: „Ungurii să plece din țară” (a magyarok hagyják el az országot!). A többség minket csupán asszimilálандó tömegnek tart. Ezért ingerli minden, ami a megmaradásunkat szolgálja. A nemzetállamban való gondolkodás nem tesz lehetővé együttélési modelleket, sem azok megvalósítását. Ha a romániai magyarság meg akar maradni, le kell lepleznie a román nemzetállam elnyomó és kisebbségpusztító lényegét, a világ elé kell ezt tárnia és követelnie az alkotmánymódosítást, hogy az autonómia alapján állva esélyünk legyen a megmaradásra.

3. A többség tudta Ceaușescuról, hogy mindent megsemmisít, ami érték ebben az országban, de elnézte neki, mert látta, hogy minket is megsemmisít. A csirkeaprólék (tacîmuri) fogyasztásakor is csak azzal biztatta magát: „Mai rău să nu fie!” (Csak rosszabb ne legyen!), vagy „Rău, bine tot o ducem!” (Jól, rosszul, csak elleszünk valahogy!). Ugyanaz van ma is. Semmi nem megy. Mozdulatlanság van, nem stabilitás! Arra számítanak, hogy a rettenetes nyomort nem bírjuk úgy, mint ők, és elköltözünk. A lakosság 43%-a nyomorban tengődik. Meddig lehet bírni?

A paradoxon feloldhatatlan, mert Magyarország vonzereje igen nagy, s a magyar politika is inkább a kitelepedésnek örvend, mégha azt nem is mondja ki! A kérdés eredményes kezelése csak úgy lehetséges, ha a román alkotmány megváltoztatásával s az autonómia bevezetésével, Erdély nagyfokú önállósodásával (ezen belül a magyarság nagyfokú önszerveződésével) csökkenne a ránk nehezedő rettenetes nyomás, és a fiatalok itt is jövőt látnának. A vatrás tömegjelenség riasztja leginkább fiataljainkat. Az, hogy a tömbmagyarságon kívül magyar csak a többségnek kedvében járva, hízelegve, a román mércével mért „lojalitással” maradhat meg. S ha így megy tovább, lassacskán a tömbmagyarság is ebbe a helyzetbe jut.

Minden kérdésnél az autonómia a kulcsszó. Autonómiára addig van szükség, amíg a többség nemzetállamban fogalmazza meg önmagát. Nem pedig azután. Az „azutánig” eltüntethet. Utána is megtörténhet, de egy integrált Európában már nehezebb.

4. A román alkotmány, az iskolában használt román- és történelem tankönyvek, valamint a média nagy része tele van gyűlölettel, s a többség készséggel be is veszi, sőt meg is követeli: hiszen azok a politikusok a legsikeresebbek, akik a legnacionalistábbak.

Amíg az alkotmányt meg nem változtatjuk, a gyűlöletet a tankönyvekből ki nem írtják, a gyűlöletkeltő pártokat be nem tiltják, vezetőiket le nem csukják (itt és egész Európában!), addig nem látok esélyt arra, hogy a kiegyensúlyozott, fenntartható román–magyar együttélés feltételei belátható időn belül Erdélyben megteremtődjenek, hiszen egyre újabb és újabb, sovinizmustól fertőzött generációk lépnek ki az iskolák kapuján.

5. Azonnal kikényszeríteni a tárgyalást a román hatalommal, s ha nem hajlandó a jogorvoslásra, a világ elé kell tárni, le kell leplezni a mindenkori román nemzetállam kisebbségfaló mivoltát. És az erdélyi románok toleránsabb részével meg kell valósítani az autonómiát.

6. Az RMDSZ megvalósításai, amelyek a leginkább járultak hozzá ahhoz, hogy a romániai magyar otthonosan, biztonságban és megbecsülve érezze magát szülőföldjén:

- a magyar oktatási hálózat részbeni visszaállítása;
- értelmiségünk egy részének visszatérése az Ó-királyság területéről;
- a földek és erdők részbeni visszajuttatása;
- a szólásszabadság gyakorlása;
- nemzeti szimbólumaink szabad használata;
- nagyjaink emlékének szabad ápolása;
- önálló szabad vállalkozásaink beindulása;
- magának az érdekképviselőnek a léte és működése stb.

7. Egyetlen mondatban összefoglalható a válaszem: érdekképviselői szervezetünk nem a lényegre koncentrált. Állandó fogyatkozásunknak mint legfőbb bajunknak nem az okait tárta fel, hanem a tüneteit igyekezett kezelni, s így a román politika olyan hasznot húzott belőle nemzetközi szinten, hogy Európában ma már senki sem beszél a magyarság kisebbségi gondjairól Romániában, ahol – úgymond – a magyar kérdés megoldása, kezelése „modell-értékű” más országok számára is.

8. Kikényszeríteni a többséggel való őszinte tárgyalást. Kikövetelni az 1918. december 1-jén hozott határozatok alkalmazását. Rá kell mutatni ar-

ra, hogy december 1-jét ünneplik és méltatják, holott Trianont alkalmazzák, és ha rólunk van szó, hallani sem akarnak a gyulafehérvári pontokról.

- mielőbbi alkotmánymódosítást, és kiszűrni az alaptörvényből a nagyromániás megfogalmazásokat;
- kivonni a forgalomból az uszító tankönyveket;
- a nacionalista uszítók pártjait betiltani, az uszítókat felelősségre vonni;
- ha mindez nem történik meg, a világ elé tárni a nagyromániás nemzetállami politikát, melynek egyik legfőbb célja a magyarság felszámolása Romániában;
- ki kell használni, hogy Európa (Franciaország is!) másképpen kezd viszonyulni a kisebbségekhez, és értéknek tekinti azokat;
- a „csángómagyar”-kérdésből kiindulva le kell leplezni az egész nemzetiségellenes politikát, mivel a román állam és valamennyi román politikai tényező a csángókérdés eddigi kezelését modellértékűnek tartja a kisebbségi kérdés „megoldásában”;
- kikövetelni a magyarság arányos részvételét a belügyben, a külügyben, a hadsereg vezetésében, intézmények irányításában stb.;
- a nemzetiségi fiatalokra hátrányos előírások azonnali törlése a képességvizsgákon és az érettségien;
- minél nagyobb külföldi tőke betelepítése;
- a Székelyföld turisztikai infrastruktúrájának, főként úthálózatának kiépítése, az erre szükséges összeg feltétlen kikövetelése a költségvetésből. Másképp a Székelyföld nem lehet a magyarság számára „belső anyaország”;
- a magyarországi demográfiai kérdés megfelelő kezelése, hogy a népességhiányt ne az utódállamok magyarságából pótolják! A státustörvényből kiszűrni az olyan előírásokat, amelyek az áttelepedést bátorítják;
- mindenképpen serkenteni és minden eszközzel támogatni a kis- és középvállalatok létesítését;
- az összes nemzetiségi és egyházi javaink (földek, erdők, közbirtokosságok, kulturális intézmények, templomok, iskolák stb.) azonnali visszajuttatásának kikövetelése. Rázvan Teodorescu és a hozzá hasonlók nemzetiségellenes kijelentéseit azonnal nemzetközi fórumok elé tárni!;
- a román állam perbe fogása a nemzetközi fórumokon, amennyiben nem adja vissza jogos tulajdonunkat;
- a felekezeti oktatás jogaiba való visszahelyezése stb.

9. A romániai magyarság rendelkezik az általa elengedhetetlennek ítélt változtatások keresztülviteléhez szükséges eszközökkel, de legalábbis azok jó részével, azonban nem vagy nem megfelelőképpen használja azokat. Akik használhatnák, azokat félreállítják vagy nem engedik szóhoz jutni megfelelő mértékben.

Aki magyarként nem tudja, hogy a román politika csak nemzetközi nyomásnak enged(ett) a kisebbségi kérdésben, az Romániában ne politizáljon, mert eleve kudarcra van ítélve.

Mindig legyen előttünk a kép: ha a helyzet fordított volna, a román propaganda a világ legeldugottabb szigetén is visszhangozná, hogy vannak olyan néptöredékek az országban, amelyek még anyanyelvű papot vagy tanítót sem láthatnak!

Álláspontom kötetben való közléséhez *névtelenül* járulok hozzá.

61.

Mindenekelőtt szeretném tudomásukra hozni: nagyon örvendetesnek tartom, hogy végre valaki(k)nek eszébe jutott egy szélesebb körű felmérés során megkérdezni a romániai magyar közélet többé-kevésbé aktív szereplőit arról, mi a véleményük közéletünk közelmúltját és közösségünk jövőjét illetően. Azt csak remélni merem, hogy az Önök által megkérdezettek jelentős része nem vesz részt aktívan a romániai (magyar) politikai életben (vagy ha úgy tetszik: nem RMDSZ-tisztségviselő). Ugyanis személyes tapasztalatom, hogy a civil szféra különböző területein tevékenykedő értelmiségünk (s ez talán a romániai magyarság szellemi kapacitásának legjava) kiábrándultan, és a közéleti szerepvállalásról lemondva éli életét, teszi dolgát, bár – „szellembarátabb”, tisztességesebb feltételek mellett – aktívabb közéleti részvételre s teljesebb „közös szellemi teherviselésre” lenne képes.

1. A válasz részben a kérdésben adott – azzal a kis pontosítással, hogy: a romániai magyarság nemhogy a román és a magyar állam felé, de még önnön közösségi mivoltában sem tudta öntörvényűként hitelesen érvényre juttatni akaratát, mert ilyen akarat nincs, azaz: ezt az akaratot egy hiteles érdekképviselő fogalmazhatná meg, ám a magát a romániai magyarság érdekképviselői szervének nevező RMDSZ minden, csak az nem. S addig, amíg ilyen-olyan politikai-gazdasági érdekek mentén a képviselőlet valójában kis csoportok (nem egy esetben baráti körök avagy egy-egy üzletember) érdekeit jeleníti meg, s hogy az, „aki magyar, az az

RMDSZ-re szavaz” szlogenjének érzelmi zsarolásával hajtja választóit a „romániai magyarság zászlaja”-ként aposztrofált politikai járomba, vagyis valójában – abnormális módon – felülről lefelé szerveződik, a helyzet javulására semmi remény. Amikor még olyan méretű városkában is, mint Sepsiszentgyörgy, a helyi érdekképviselési választás úgy zajlik, hogy néhány tűzhöz közelebb tanyázó érdekelt haveri alapon összetrombitál egy közgyűlést (melyről senki sem tudhat, aki nem beavatott), s az előre megbeszélt menetrend szerint szentesítik a már előzőleg eldöntött (esetleg fentről sugallt, javasolt, illetve előírt) végeredményt, naiv, aki az RMDSZ-t (akár a „nem teljesen teljes értékű” kisebbségi társadalom) képviselési szervének hiszi, és nem meglepő, ha nemcsak az egyszerűbb ember, de az e munkában aktív szerepet betölteni hivatott értelmiség is egyre nagyobb megvetéssel és távolságtartással szemléli eme „úri huncutságot”. (Véletlen-e vajon, hogy az RMDSZ-nek gyakorlatilag nincsenek is tényleges alapszervezetei, s még az ún. „jegyzett” tagoktól sem szedik be a tagsági díjat? Hogy egyebet ne említsek...) A kérdés az, hogy az RMDSZ-t meg lehet-e tisztítani „bűnben fogantatottságától” (vagy: lehet-e teljes közösségi valós legitimitást szerezni valaminek, ami eleve idegenkedik ettől, hiszen ez „érdekeivel ellentétés”?).

Én nem hiszem. Ehhez egy alapvető dolognak kellene megváltoznia, annak, hogy a négyévente voksoló romániai magyar választók ne tekintsek természetesnek azt, hogy „aki magyar, az az RMDSZ-re szavaz”. Ehhez persze megfelelő politikai választék is kellene (romániai magyar alternatív politikai formációk), csakhogy, aki ezzel próbálkozik, arra azonnal rásütik, hogy áruló, hiszen az RMDSZ ellen dolgozik, s ebben a szűkebb pátriában két szentet ismer a tömegember: az RMDSZ-t és Tőkés Lászlót. Így – esetleg – Tőkés László mentén lehetne valami kiutat találni, de – ismert okok folytán – ez sem egyszerű és zökkenőmentes út.

A dilemma meghaladása talán egészséges, hiteles, „RMDSZ-mentes” és valóban működő romániai magyar civil szervezetek kitartó munkája után lenne remélhető (az egyházi intézmények is szóba jöhetnének, csak hogy ott is alapos munkát végzett emberanyagban a közel fél évszázados kontraszelekció). Én már évekkkel ezelőtt (1997 decemberében) kezdeményeztem egy afféle „civil akadémia” létrehozását, amelynek a közélet kontrollja, „auditálása” stb. lett volna a feladata, s amely azáltal tehetne volna megkerülhetetlenné magát, hogy a romániai magyar szellemi élet legjobbait tömörítette volna magába – bevallottan és hangoztatottan „RMDSZ-mentes” (nem RMDSZ-tisztségviselő) tagok által. Ez a szervezet rendszeres időközönként a médiumok útján hozta volna nyilvánosságra

véleményét (amelyet a mindenkori magyar kormánynak is megküldött volna) a közélet épp legaktuálisabb kérdéseiről, a legsürgősebb tennivalókról, a legégetőbb visszásságokról stb., stb. Kezdeményezésem akkor (tizenöt romániai magyar értelmiséginek küldtem meg a körlevelet) részleges meg nem értésre (egy-két esetben teljes félreértésre) talált, s így visszaléptem. Ettől függetlenül egy ilyenszerű szervezet létét továbbra is szükségesnek tartom, annál inkább, mert nem hiszem, hogy szerencsés dolog lenne ellenőrizetlenül csak az RMDSZ-re bízni a romániai magyarság sorsát. Ellenőrzést fölötte pedig csak olyan civil szervezet tud – a tömegemember számára is hihető módon – gyakorolni (hiszen a választópolgár ellenőrző szerepe nem érvényesülhet egy ilyen automatizált szavazógéphez hasonló közösségi elmeállapotban!), amelynek tagjai olyan vitán felül álló, ismert, elismert értelmiségiek, akiknek a pusztá neve garancia arra, hogy nem kétséges a nevükben elhangzó vélemény szakmai hitele és a szándék tisztességessége.

2. A kisebbségi sors természetesen nem lehet végcél. Aki a csonkítottságot a teljesség állapotaként akarja tételezni, az nem egészséges szellem. De a probléma mégis megkerülhető, mert arról szól, hogy „adott feltételek mellett miként tehető emberhez, illetve magyarhoz méltóbbá” e csonka sors. S hacsak valami új, váratlan (illetve előrejelezhetetlen) történelmi katasztrófa nem ér bennünket, egy egyesülő Európában nem föltétlen reménytelen a ma még anyaországi határokon túlra szakadt nemzetestrészek jövője. A probléma kulcsa szerintem mindenekelőtt gazdasági. Egy prosperáló (a térségben gazdasági-kulturális szívó hatással bíró) anyaország mellett kevesebb veszély fenyegeti a határon túlra szakadtakat.

S ha a „határon túli” magyar (akár anyaországi segítséggel is) meg tudja teremteni létének anyagi feltételeit, a tudati-szellemi feltételek is – a maguk organikus módján – megteremtődnek, illetve megteremtődhetnek (én már évekkel ezelőtt leírtam, hogy a magyar egyetem kérdése is összefügg ezzel, az EMTE születése – ha nem is pont úgy, ahogyan én megjósoltam – bizonyíték erre). Erre most nagyon jó esélyek vannak, s ha ezt most elszalasztja a magyarság, az lesz az igazi Trianon. Ehhez persze az is szükséges, hogy időközben egy dilettáns, szűklátókörű RMDSZ-vezetés (vagy bármi hasonló szerepben leledző képviselő) ne adja fel önként azt, ami jogkövetelésként mint a romániai magyarság érdekeinek érvényesítése megfogalmazható.

3. Szerintem ez a kérdés is gazdasági gyökerű. Ha vannak megfelelő anyagi eszközök, a szükséges erők mozgósítása megoldható. Az EMTE ehhez is kitűnő kezdet. Ám itt is szükség van olyan háttérintézkedések

sorozatára, amely éppen a romániai magyarság érdekképviselője és a magyar állam együttműködésétől várható. Csakhogy ezzel megint az 1. pontban megfogalmazott problémához érkeztünk. Az RMDSZ jelenlegi formájában teljességgel alkalmatlan erre. Ezt az űrt átmenetileg szintén a civil szerveződések tölthetnék be.

4. A fenntartható együttélés feltételeinek megvalósulása mindaddig elképzelhetetlen, amíg nem kerül sor párbeszédre a két nemzet (illetve a romániai magyarság és a többségi nemzet) képviselői közt. Ennek a párbeszédnek már régen eljött az ideje. S ez: az értelmiség feladata. A kérdés az, hogy a többségi nemzet képes-e erre, vagy – ha úgy tetszik – elegendő idő telt-e el ahhoz, hogy képes legyen rá (lehet, hogy nem, lehet, hogy egy generációnak ki kell halnia ahhoz, hogy a mentalitás változzon).

Mindenképpen a mi feladatunk is felmérni: megérett-e az idő a higgadt, ténylegesen tisztázó párbeszédre, a két nemzet kiegyezésére. Mert az – szerintem – nem kérdés, hogy a „fenntartható együttélés feltételeit föl kutatni és megteremteni” szükséges. Az viszont elgondolkoztató, hogy Romániában még mindig a magyargyűlölet a legműködőbb politikai tökeszerzés, s ez ellen a román értelmiség sem igazán képes semmit tenni. Olyan kiegyezés pedig, amelyben csak a romániai magyarság kész a kompromisszumra, nem kívánatos.

5. A romániai magyarság rövid, közép- és hosszú távú prioritásai lényegében bennefoglaltatnak a fentiekben (ez a kérdezők érdeme!), ám hadd nevezem néven a három legfontosabbat:

- rövid távon szükséges megoldani a hiteles közösségi (politikai) érdekképviselő és (civil) ellenőrzésének ügyét;
- középtávon elengedhetetlen mindazon feltételek megteremtése, amelyek a romániai magyarság megmaradásának gazdasági alapfeltételeit jelentik (ez részben összefügg az előbbivel is), s amelyek nélkül az anyanyelvi oktatás és a kulturális élet fölvirágoztatása lehetetlen;
- hosszú távon pedig elképzelhetetlen, hogy otthon érezze magát szülőföldjén a romániai magyarság, ha a többségi nemzettel való békés együttélés feltételei nem teremődnek meg.

6. A romániai magyarság politikai érdekképviselőjének (RMDSZ) egyetlen érdeme – ha ez egyáltalán az ő érdeme s nem a közösségé – az, hogy a romániai magyarság ma egyként mozgósítható, ha az érkei úgy kívánják – ha eltekintünk attól, hogy a nyelvhasználat kérdésében történt europaizálódás (kérdés, hogy ez mennyire az RMDSZ érdeme, s mennyire a romániai politikai elit Európába igyekvése oltárán hozott önkéntes áldozat, amint erre mindig képesek voltak átmeneti időre, amikor az ér-

dekeik úgy diktálták – pl. 1918 és 1946 körül is). Más (nem lényegtelen, csak közérzetkozmetikázó) sikert nem tartok említésre méltónak, pláne ha a mérleg másik serpenyőjébe tesszük azt, hogy milyen mértékben ártott ez az „érdekképviselő” a romániai magyarságnak.

7. Hibásan fölfogott célkitűzések, közösségi energiát elfecsérlő kivihetetlen elgondolások akadtak szép számmal; zömmel csak ilyenek jellemezték az RMDSZ elmúlt évtizedbeli ténykedését – a más, csoport-, illetve önérdékeket kiszolgáló stratégiák mellett. Csak példaként említeném ismét a magyar egyetem ügyét. Tudnivaló volt, hogy ezzel a román politikai-értelmiségi garnitúrával ez keresztülvihetetlen. Ha ezt idejében látták volna, akiknek a tisztánlátás tisztük volt, megspórolhattuk volna pl. a marosvásárhelyi vérengzést, s hasznosabb stratégiák kivitelezésére fordíthatunk volna hatalmas (anyagi és erkölcsi) energiákat. Még a magyar helységnévtáblák ügyét is marginális jelentőségűnek ítélném. Mert mindez akkor valósult meg, amikor szinte semmit sem értek el a romániai magyarság léte gazdasági feltételeinek megeremtésében, illetve jobbításában. Markó Béla nem szégyellte a napokban (egy sepsiszentgyörgyi találkozó kapcsán) elmondani a Duna-TV riporterének, hogy ő most jött rá (2001. július 11-et írunk!), mennyire fontos a tőke Székelyföldre való vonzása. Hát, így állunk... Ez lenne a romániai magyarság politikai elitje?

8. A romániai magyarság életkedvének visszaszerzése és a kitántorgási hullám megállítása szerintem szintén elsősorban gazdasági kérdés. Ehhez tőke kell. Ebben az anyaország szerepe is meghatározó. És itt még az amúgy gyenge RMDSZ-vezetés is sikereket érhetett volna el. Csak ki kellett volna deríteni, miként volt lehetséges, hogy Székelyudvarhelyen az élet színvonal háromszor magasabb lett tíz év alatt, mint pl. Sepsiszentgyörgyön (a nyolcvanas évek elején Sepsiszentgyörgy volt a szürkeállomány-szívó erdélyi város, ma nyomába sem eredhet Székelyudvarhelynek; ugyanolyan lakás ára ma háromszor annyiba kerül Székelyudvarhelyen, mint Sepsiszentgyörgyön). Mert Székelyudvarhely esete modellértékű. És a titka csupán az, hogy voltak Székelyudvarhelynek rátermett városvezetők, akik odacsábították a tőkét. Ha a betevő falat nem gond már, csak akkor jöhet a „szellem napvilága”, hiszen üres gyomorral még a himnusz-énekítés sem igazán serkentő, arról nem beszélve, hogy ez utóbbi ott és akkor kábít – ha csak ideig-óráig is –, amikor az éhhalál fenyeget. Persze ez nem jelenti azt, hogy karba tett kézzel kell várni a gazdasági felemelkedésig, s majd azután és kampányszerűen kell végrehajtani a szellemi élet reformját. De ezzel megint az egyetem kérdéséhez (is) érkezünk, amelyben jó kezdet az EMTE.

9. A romániai magyarság rendelkezik az elengedhetetlen változtatások keresztülviteléhez szükséges eszközökkel és befolyással. De ez csak annyit jelent, hogy 1918–19-ben is elejét lehetett volna venni a trianoni döntésnek, ha akkor a megfelelő helyen megfelelő politikusaink lettek volna (amiként Törökországnak ez megadatott). Sajnos, én nem látom, hogy a politikai elitünk „elit” lenne, s meg tudna felelni a történelmi kihívásnak. Ennyi politikai-szellemi törpét csak történelmünk legsötétebb pillanataiban sikerült kitermelnünk (és közéletünkben garázdálkodni hagynunk), s akkor is mindig súlyos árat fizettünk érte. Ha a civil társadalom intézményei nem tudják mozgósítani az értelmiséget e feladatok megoldására, és az érdekeinket – úgymond – képviselő politikusainkra hagyatkozunk csak, akkor szerintem nem sok reményünk van. Megint olyan időket élünk, amikor az értelmiségnek kellene (valamilyen módon) rákényszerítenie akaratát a politikai elite (vagy folyamatosan és megkerülhetetlenül szembesítenie akaratát vele). Nem vezet jóra, ha a vadkapitalista felhalmozás gátlástalan törvényei határozzák meg ellenőrizetlenül a romániai magyarság érdekképviselői szervének titulált szervezet mozgásirányát és mozgáspályáját. Erre a luxusra nincs időnk. Itt olyan folyamatokat kell egyszerre, egyidőben megtörténni segíteni, amelyek szerencsésebb társadalmakban ötven-száz évvel ezelőtt a maguk történelmileg organikus sorrendjében természetes módon végbementek. Erős romániai magyar polgárság születése kívánatos, de nem engedhető meg az, hogy ennek jegyében a romániai magyarság közösségi érdekei megmásíthatatlanul sérüljenek.

A fentiek névvel való közléséhez hozzájárulok.

Horváth Alpár

Európai Idő Kiadó

62.

Tisztelt Salat Levente és munkatársai!

Köszönöm a megtisztelő figyelmet, amivel felkértetek a véleménynyilvánításra.

Munkátokhoz sok sikert kívánok, és elnézést kérek a késésért, remélem nem hátráltattalak túlságosan.

1. Mielőtt válaszolnék a feltett kérdésekre, az esetlegesen felmerülő félreértések elkerülése végett szeretnék leszögezni valamit. Számomra a „romániai magyar közösség” fogalma nagyon ködös. A valóságban nem

tudom pontosabban mi az és hol-hogyan nyilvánul meg. Az egyetlen, számomra elfogadható megközelítés az erdélyi magyar köz- és magánintézményeken keresztül történhet.

A siker vagy sikertelenség ezen intézmények tevékenységének elemzésekor körvonalazódhat. Az egyén szintjén a szóban forgó kérdés szintén vizsgálható azon keresztül, ahogy intézményeihez kapcsolódik. Mennyire hitelesek számára ezek a fórumok, mennyire érzi, hogy képviselik gondolatait, értékeit, hogyan tud azonosulni velük, esetleg tevőlegesen rész vállalni a munkájukból?

Fontos lenne ezt a viszonyt elemezni, majd a leszűrt következtetések alapján rendezésén gondolkodni. Miért több és nagyobb a hitele a román vagy magyar kormánynak/államnak, mint ezeknek az intézményeknek?

2. A felelősségteljes önmeghatározás – a közösség, illetve az egyén szintjén – csak akkor valósítható meg, ha olyan hiteles, tárgyilagos források, modellek állnak a rendelkezésre, amelyeket az emberek el tudnak fogadni, amelyek alapján rendezni tudják gondolataikat, újraépíteni saját belső struktúráikat. Természetesen sok függ az emberek tudatos, felelősségteljes viszonyulásától. Aki valóban meg kívánja találni a válaszokat és segítségükkel rendezni kívánja helyét a kis- és nagyközösségekben, annak tudatosan keresnie kell azt, és nem elintézni egy ügysemlehettel.

3. Talán a legnehézkesebb folyamat az emberi mentalitás változása. Ezért bír különös fontossággal a fiatalok egészséges gondolatvilágának, értékrendjének kialakítása. A kérdés lényege, hogy ki az, aki modellül szolgál nekik. Az oktatás alapvető célja a ténylegesen hasznosítható ismeretek és azok kezelési módjainak átadása, befogadtatása. Ha ezeket az információkat értelmezhető célzások kísérik, megette a fene az egészszet. Ismét a manipuláció mocsarába kerülünk. A magyarságtudatnak szabadon kell kialakulnia és nem valamilyen alkalmazott stratégia eredményeként, feltételezve, hogy nem zsoldosokra, hanem gondolkodó, alkotni és dönteni képes személyiségekre van szükségünk.

4. Csak akkor tudom elfogadni a másikat, ha saját magammal megbékéltem. Ha képes vagyok tudomásul venni a mások létét, mérlegelés és összehasonlítás nélkül, tisztelettel tekintve a máságra – akkor máris megszűnt a generált probléma egy része. Erdélyben az együttélés hagyományos népi játék, amelynek az íratlan szabályait az emberek megszokták, ismerik, gyakorolják. Nem itt van a baj, hanem a hatalomnál, amely manipuláló szándékkal időként, mintegy öngigazolásul, kiásatja a csatabárdot. Nagyon erős kell legyen az a közösség, amely maga tudja jelölni, megválasztani vagy visszahívni vezetőit, akiknek természetesen megváv-

lasztóik érdekeinek megfelelően és nem azok ellenére kell végezniük vállalt dolgaikat, kell „politizálniuk”. Jelen pillanatban, amint a lelegején is kijelentettem, nem látom Erdélyben ezt a magyar közösséget. Amennyiben nincs ilyen, a hatalmat ideiglenes és feltételes használatra felkínáló fórum, a politikai személyiségek nagy része saját erejére, „ügyességére” támaszkodva jut pozícióba, és természetesen döntéseit is saját belátásai szerint és nem társadalmi ellenőrzés alatt hozza meg. Marad tehát ki-ki személyes hite, értékrendje, közössége iránti felelősségérzete, érdeke, ami mind annyiféle, ahány képviselőnk van, ezért tevékenységüknek semmi köze sem lehet egy általános, átgondolt, stratégiaileg egyeztetett érdekképviselethez. A vak tyúk jelenség kivételt képezhet.

5. Leninnel szólva tanulni, és természetesen a megszerzett tudást hasznosítani. Meglévő gazdasági lehetőségeinkkel élni, újakat létrehozni. Személyenként vállalni a közösségi életből reánk eső részt. Felelősséggel fordulni környezetünk, közösségünk problémái, egyáltalán dolgaink felé.

6. Erdélyi létünk hosszú évekig tudathasadásos állapot volt, pedig hát itt születtünk, itt nőttünk fel, ettünk, tanultunk, fociztunk, de különben mintha nem is léteztünk volna, vagy ha igen, hát csak egyénekként, a szomszéd bácsi szemében. Nyilvánosan csak rejtegettek, mint a szenilis nagypapát az adóvégrehajtó látogatásakor. Képviselőink jelenlegi részvétele a politikában önmagában jelentős és fontos. A tény, hogy elfogadott szereplői, alkalmanként tényezői lettünk a politikai életnek, partnerként veszünk benne részt itthon és külföldön, teljesen új státust biztosít az erdélyi/romániai magyaroknak. Ennek a képviseletnek az eredményeképpen könyvelhetjük el a törvényjavaslatokat, az elfogadott törvénymódosításokat a helyi közigazgatás, az oktatás, az anyanyelvhasználat, a visszaszolgáltatás, a magán és közösségi tulajdon visszaállítása, a tolerancia kialakítása stb. terén. Az egyén önmegvalósítása lehetővé vált. Tanulhatunk itthon és külföldön, lehetünk kis-, közép- vagy nagyvállalkozók, hazai vagy vegyes tulajdonformában, nemzeti kultúránk és tudományos életünk képviselői jelen vannak a hazai és a külföldi fórumokon, létrehozhatunk alapítványokat, egyesületeket, amelyeken keresztül kapcsolatokat tarthatunk fenn – létünket igazolandó – hazai és külföldi partnerszervezetekkel. Történelmi egyházaink reprezentatív épületeket emelnek, oktatási, szociális és karitatív intézményeket működtetnek. Sorolhatnám a közismert példákat. A továbbiakban csak az a kérdés, hogy mindettől otthonosabban érezzük-e magunkat? A magunkénak érezzük-e mindezt?

8. Rövid távon a személyes és közösségi tulajdonjog rendezésével több évtizedes közösségbomlasztó sérelmeket orvosolhatnánk, ennek elodázása minden szempontból hit- és hitelrontó. A tulajdon akarva akaratlan is felelősséggel és elkötelezettséggel jár, ami fontos része a már említett közösségi érési folyamatnak. Másfajta minőségében lennének a társadalom része. Lehetőség nyílna közösségi összefogásra, tulajdonon belüli szerveződésre. A biztos tulajdon elmélyítené az önbecsülést, az önértékelést, illetve az egymás iránti tiszteletet. Nem utolsósorban, mivel Romániában a gazdasági helyzet sajátosan alakul, a tulajdon egyfajta biztonságot jelentene.

9. Igen.

Bányász László

2001. 07. 17.

63.

Kedves Levente!

Mindenekelőtt megköszönöm megtisztelő felkéréseket a romániai magyarság sorskérdéseiről való elmélkedésre. Ennek legjobb tudásom szerint (mind Furdek Tamásként, mind Furdek László Tamásként – *hisz nektek e kettő sajnós nem egy és ugyanaz*) igyekszem eleget tenni. Mielőtt azonban a tárgyra térnék hadd fűzzek néhány megjegyzést a kezdeményezés formai és tartalmi vonatkozásaihoz.

Örömmel nyugtáztam, hogy a "Domnului Furdek Tamás" boríték-címzés nem folytatódik „Stimate Domnule...” megszólítással. Szóra sem érdemes – mondhatnánk, ha nem éppen azon a körlevélen éktelenkedne, mely magyarságunkról és annak megtartásáról kíván vitát indítani. Domnule Levente, jobban esett volna, ha válaszboríték nélkül, de magyarul címezve érkezik a küldemény. (Aki hajlandó napokat szánni idejéből a válaszok megfogalmazására, annak talán egy fránya bélyegre és futja honfiúi lelkesedéséből...)

Sajnálattal láttam, hogy a küldemény szövegében jó pár elírás is van, az űrlap kitöltése pedig korántsem egyszerű feladat. A magánszférában pl. nemcsak a táblázatban megadott kétféle munkahelytípus létezik, hanem egy harmadik is, a magáncégnél levő alkalmazott kategóriája. A civil társadalmi tevékenységek felsorolásánál végképp nem tudom, hogy (esetemben) az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaságot az „egyéb” kategória terjedelmes egy centiméterére próbáljam beszuszukál-

ni, vagy merészkedjem át a szomszédos téglalapba, s honfoglaljam el a „nem tagja egyetlen...” rovat túlméretezett de legalább üres területét is?! A Lyceum Alapítvány kuratóriumában betöltött tisztségem jelzésére már se így, se úgy nem marad lehetőség, annak is köszönhetően, hogy az adatlap összeállítói számára nemcsak a műszaki tudományok, de még az oktatás (!) sem felsorolandó terület.

A formai bakikon túlmenően némi tartalmi ellentmondás is megüli e felmérés légkörét, hiszen egyfelől névtlenséget kér (az űrlap kitöltésekor), másfelől pedig (igen helyesen) az álláspontok névvel való vállalását sugalmazza.

Mindezen felemás (de el nem kedvetlenítő) benyomás rögzítése után, forduljunk magához a körkérdés pontjaihoz.

1. Pestiesen szólva a kérdés úgy rossz, ahogy van. Hibásnak tartom ugyanis azt a magállapítást, hogy a romániai magyarság mint kisebbségi közösség nem teljes értékű, az „egyre kevesebb jogosultsággal” való jellemzést pedig több mint vitathatónak találom. Ha egy kisebbségi közösségre (lélekszámától függetlenül) többségi szerepkört osztunk, akkor ezeknek az elvárásoknak nyilván nem fog eleget tenni. Ha viszont tárgyilagosan vizsgáljuk a romániai magyarság helyzetét, akkor a látélet messze nem olyan tragikus, mint azt a kérdés sugallni igyekszik. 1989 decembere óta civil és fél-civil intézmények sorát sikerült létrehozunk, s ezek többsége (nem elhanyagolható anyaországi támogatással ugyan, de) folytonosan működik és közhasznú tevékenységének nem kis szerepe van mindennapjaink teljesebbé és otthonosabbá tételében. Aki ezt nem így értékeli, az legfeljebb udvari borúlátónak való, de ezt a beosztást (a túljelentkezés dacára) jobb volna egyszer s mindenkorra elfelejteni. Tény, hogy a közösségi autonómiának az elvét nem sikerült elfogadtatni a román közvéleménnyel, de ez nem ok annak a kijelentésére, hogy *kisebbségi* társadalmunk nem teljes értékű. Az autonómiáért folytatott küzdelem kudarcát én nem kis részben annak tulajdonítom, hogy közösségünk tagjai ösztönösen felismerték: nem ez a kulcsa – sőt, nem is ez a feltétele – annak, hogy bodogabbnak és otthonosabbnak érezzük magunkat e tájkon! A romániai magyarság mint népcsoport elenyésző mértékben azonosult az autonómia gondolatával, következésképpen nem is tűzte zászlajára – az eredmény pedig csupán logikus folyománya a fentebb említett hozzáállásnak. Nem szeretnék annak elemzésébe bonyolódni, hogy egyáltalán lehetne-e alkalmazni a közösségi autonómia elvét Romániában – s ha igen, az milyen előnyöket biztosítana számunkra. Mindenesetre a kettős nyelvhasználat iránt „mindkét táborban” megnyilvánuló – s a

„nagyromániás” akadémuskodástól eltekintve jótékony – közömbösség is azt bizonyítja, hogy az erdélyi átlagmagyarnak sem az fáj leginkább, hogy a közigazgatásban nem írhat magyar nyelvű kérvényt. Az a gyanúm, hogy ez az „önállósi” akkor sem működne igazán áldásosan, ha valami csoda folytán bevezetésre kerülne. Próbálkozzanak meg, kedves olvasóim, egy mégoly egyszerű hivatalos irat magyar nyelvű megszerkesztésével – és alighanem rá fognak döbbsenni, hogy románul szabatosabban és gyorsabban elboldogulnak! Egyfelől természetes, hiszen anyanyelvű kérvényt jószerevel soha nem volt alkalmunk írni, honnan tudhatnánk hát mikéntjét, másfelől a lehetőség fölöslegességét sugallja! A nemzetközi közvéleményben és politikacsinálásban sem túl népszerű a kollektív jogok gondolata, mert alighanem e körökben is érzik, hogy nem ez a békés együttélés legjárhatóbb útja. Ebben a helyzetben a magyar állam nem igazán tehet mást, mint hogy egyénileg segíti a határon túli magyarságot. (Az RMDSZ-nek és a civil szervezeteinknek juttatott iradatlan összegekről most nagyvonalúan feledkezzünk meg.) Azonban képtelen, hogy ez a fajta támogatás csökkentené az erdélyi magyarság összetartását és a szülőföld viszonyaink javítására tett erőfeszítések számát. Ez a következtetés nem más, mint kákán is csomót találó, fölösleges vészmadárkodás.

A román állam által a hadseregben, rendőrségen és más intézményekben alkalmazott diszkriminációnak már sokkal súlyosabb következményei lehetnek – de nem az euroatlanti felzárkózásra – hanem mindennapi életünkre. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy pont emiatt nem fogják Romániát befogadni a NATO-ba, ha az egyébként megfelel majd a nagyhatalmak érdekeinek (gondoljunk csak Törökország példájára). De ennek a helyzetnek a megváltoztatására kétségtelenül több energiát és ötletességet is fordíthatnánk, mint amennyit eddig áldoztunk rá. Közvetlen és gyors hatása ugyan nem lesz, de napirenden tart majd egy olyan elvárást, amely nemcsak jogos, hanem lassacskán talán orvosolható is.

A csúsztatás magasiskolájának találok a kérdésfelvetés azon megfogalmazását, hogy „a magyar állam felé nem sikerült öntörvényű közösségként érvényre juttatnunk akaratumkat”. Más országbeli magyar kisebbségekkel ellentétben és a szép számmal elhuhogott borúlátó jóvendölések dacára igenis sikerült egységes közösségnek megmaradnunk, s akként fellépnünk valamennyi kapcsolatunkban. (A reformka tömörülések Fidesz-szimpatiától feltüzelt múltó partizánkodásai csupán szabályt erősítő kivételek.) Magát az akaratervényesítést pedig irreálisnak találok, hiszen a farok csóválná a kutyát, ha mi íránk elő a magyar kormánynak a követendő stratégiákat. Helyesebb volna úgy fogalmazni,

hogy nem sikerült megnyernünk a magyar kormány kivételes rokonszenvét az általunk legjobbnak(?) tartott megoldáshoz.

A dilemma feloldása tehát elsősorban szemléletünk, kérdésfelvetésünk helyesbítésétől függ. Ebben az ellenséges környezetben nem várhatunk el több erdményt egy átmeneti évtizedtől, mint amennyit az nyújtani tudott, viszont igenis lássuk és láttassuk meg a vitathatatlan sikereket és azok számának növekedését. Elvégre a változás iránya döntő, nem az, hogy éppen hol tartunk.

2. A romániai magyarság megmaradásának feltételei napról napra javulnak, és azt tulajdonképpen egytelen tényező veszélyezteti: az esetleges kritikus tömeg (azaz lélekszám) alá csökkenés. Ezért a szülőföldön maradásnak s a családpolitikának valóban döntő szerepe van jövőnk alakulásában. Az elvándorlás fő okai azonban gazdaságiak, s ezek lényegében az ország egészének állapotából fakadnak, amelyet egy kis közösség bajosan tud érdemben befolyásolni – azt legfeljebb tehetetlenül szemlélheti. Naivság lenne azt hinni, hogy az elvándorlás mértékét RMDSZ-stratégiákkal vagy magyar jogszabályokkal (rövid távon) számottevően befolyásolni lehet. A gyerekvállalási kedvnek ugyan jót tesz a státustörvény néhány kedvezménye, de a negatív tendenciák megfordításához az csupán csepp a tengerben. A romániai magyarság lélekszáma egyébként – úgy vélem – azon a szinten fog pár évtized múlva megállapodni, mely még lehetővé teszi a közösségi életforma funkcióinak teljes körű ellátását. Annál inkább, mert százalékos arányunk akkorra remélhetőleg sokkal kisebb fontossággal bír majd, mint napjainkban.

3. Ez a körkérdés legkényesebb és legaktuálisabb pontja, s egyben az a pont, amellyel a vitaindítóval, ha megköveznek sem értek egyet. Mindenekelőtt azért, mert a fiatalok kivándorlási szándéka lényegében nem az oktatási rendszer hiányosságaiból, még kevésbé a (kisebbségi létre való) nem kielégítő felkészítésből, hanem a lényegesen magasabb külföldi életminőség karnyújtásnyira levő kísértéséből fakad. Mindaddig, amíg az életszínvonalbeli különbségek nem csökkennek legalább 1:2 mértékűre, addig a politikai, etikai, sőt családi megfontolások is csupán sokadrangú szempontok lehetnek. Ezeknek akkor lesz majd nagyobb jelentősége, ha a fent jelzett arány kialakulásával már nemcsak az anyagi jólét, hanem a szellemi közérzet, a kulturális közeg iránti igény is érdemben beleszól a „menni vagy maradi” kérdés eldöntésébe. Sajnos ezek egyelőre eltörpülnek a gazdasági megfontolások mögött. Ezért téves a kérdésfelvetés, a kivándorlás okai máshol keresendők. De ha már az oktatásról esett szó, egy hatalmas dilemmával azért itt is szembesülnünk kell, ez pedig a képzés nyel-

vét illeti. A meztelen valóság az, hogy a román társadalmi és gazdasági életben való helytálláshoz mindenkinek magas szintű román nyelvtudásra és a szakterületéhez tartozó román kifejezések alapos ismeretére van szüksége! Egy (elég szűk) körön kívül (magyar oktatásban, sajtóban, sajátos kisebbségi intézményekben dolgozók) legtöbbszörnek szoros napi kapcsolatban kell állnia azzal a többségi román közeggel, amely nem éppen irántunk érzett barátságáról híres. Ebben a kapcsolatban pedig nem lehet egyenrangú fél az, aki akadozva, hibásan beszél partnere nyelvét! Ez a kisebbségi létre való felkészítés tulajdonképpen kulcsa, amely nem valósítható meg (sem magyarországi, sem romániai) anyanyelvű képzéssel. Ezért öngól a magyar nyelvű felsőoktatás. Ez az út vezet legbiztosabban az elszigetelődéshez és sikertelenséghez, majd később az elégedetlenséghez és a kivándorláshoz. Ne balettezni tanítsunk meg valakit, ha operaéneklésből kell megélnie! Másfelől az is tökéletesen igaz, hogy nem alakulhat ki valakiben a nemzeti öntudat, a nemzethez való tartozás érzése, ha legalább nyolctíz éves koráig nem anyanyelvi környezetben nő fel, és ott nem szívja magába népe történelmének és kultúrájának meghatározó közösségi élményét. A dilemma tehát (sarkítva) az, hogy a beilleszkedésünket (s ettől függő boldogulásunkat) építgessük-e, vagy inkább nemzeti hovatarozásunkat ápoljuk. És össze lehet-e a kettőt egyeztetni?! Úgy gondolom, igen. Egy 10-12 éves magyar nyelvű líceumi és egy román nyelvű felsőfokú képzéssel. Mert való igaz, hogy az anyanyelven történő tanulás az egyetemen is könnyebb lenne, de ennek az ellentétnek az a legkézenfekvőbb feloldása, hogy a román nyelvet iktasuk ki (villámgyorsan) az idegen nyelvek sorából, s emeljük anyanyelvközeli szintre! Hiába szajkózzuk, hogy ahány nyelvet tudsz, annyi ember vagy, hiába járunk és járattjuk gyerekeinket idegennyelv-tanfolyamokra, ha románul megtanulni, csak azért sem vagyunk hajlandók! Az emögött meghúzódó nemzeti gőg édestestvére annak, amit oly hévvel (s oly jogosan) ítélünk el román polgártársainkban.

Nehéz a kisebbségi lét, mert kettős célja van: egyéni boldogulás és közösségi megmaradás, e kettő pedig – sajnos – külön utakon jár.

Jelenleg az egyéni érdekek kerültek előtérbe, de ezen aligha lehet hatóságilag változtatni. S ha lehet egyáltalán, akkor sem jelszavakkal és ideológiákkal!

4. A fenntartható és békés együttélésnek olyan szabályai és feltételei vannak, melyek ránk is vonatkoznak, nemcsak a román honfitársainkra. És erről gyakran megfeledkezünk. Nemegyszer szemtanúja voltam annak (mint ahogyan bizonyára önök is), ahogy románok jelenlétében olyan zavartalanul folyt a (szinte hetvenkedő) magyar nyelvű csevegés, mintha

nemcsak legalapvetőbb jogunkkal élnénk, hanem az együttélés erkölcsi magasiskoláját is gyakorolnánk. Pedig tapintatlanság ez a javából. Ha mi kerülnénk olyan helyzetbe, hogy a környezetünkben beszélt nyelvből egy kukkot sem értenénk (erdélyi tolerancia ide, háromnyelvűség oda), bizonyára mi is ingerülten kapnánk fel a fejünket. Gondoljunk erre is, mielőtt xenofóbnak nevezzük azt, aki ránk szól, hogy „ne tessék már jelenlétemben magyarul beszélni, mert nem értem!”

Ha mi is azzal a körültekintéssel, tapintattal és önvizsgálattal fogunk viszonyulni az együttélés kérdéséhez, melyet egyébként partnereinktől már régóta maximálisan (és joggal) elvárunk, akkor nyugodt szívvel elmondhatjuk majd, hogy nem rajtunk múltott. Ez az egymásra figyelés hozhat javulást mindennapi kapcsolatainkban, az intézményes, „állami” közbeavatkozás ellenére. A média is legfeljebb katalizálni tudja a felekben ezeket a pozitív gesztusokat, nem helyettesíteni. No és arról se feledkezzünk meg, hogy ezek a jelenségek felerősödnek, hatványozottan jelentkeznek az alacsony életszínvonalú társadalom apatikus, kilátástalan légkörében. A gazdasági helyzet várható (majdhogynem elkerülhetetlen) javulása magával fogja hozni az etnikai feszültségek tompulását is.

6. Az RMDSZ legnagyobb eredményének azt tartom, hogy sikerült bebizonyítania a román közvéleménynek, hogy mint „magyar párt”, következetes és megbízható partner az ország kormányzásában, a jövő tervezésében. Nem mumus, akitől rettegni kell, hanem korrekt és felkészült partner – mind sajátos céljai, mind az egész országot érintő célok megvalósítására való törekvésében.

A közérzetünk szempontjából nagy jelentőségű iskoláink, társadalmi intézményeink, civil szerveződéseink kialakításában azonban az RMDSZ-nek olyan kis szerepe (és támogatottsága) volt, hogy tárgyaltan róla beszélni.

7. A legtöbb energiát kétségtelenül a közösségi autonómiára, illetve az önálló magyar tannyelvű állami egyetem légvárára fecséreltük. A miértek, gondolom, kiderülnek az eddig elmondottakból.

8. Életkedvünk visszanyeréséhez sokkal inkább egyéni receptekre van szükség, mint „udvari bolondozásokra”. Jó volna megszívlelni Horváth István aforizmáját: „A boldogság egyetlen receptje: késhegyni örömdő éhgyomra vedd be!” Arra is rá kellene ébrednünk, hogy jó közérzetünk nem annyira pillanatnyi körülményeinktől függ, hanem ezen körülmények változásának irányától. Ennek felismerését elősegíthetné a romániai magyar sajtó, ha nemcsak a gondokat venné számba naponta, hanem a legkisebb eredményeket, biztató jeleket is. Ha általában pozití-

vabban viszonyulna mindennapjainkhoz, és tárgyilagosabban értékelné az elmúlt tizenegy év történéseit.

Nem igaz ugyanis, hogy helyzetünk romlott az elmúlt évtized alatt, nem igaz, hogy rossz irányba halad szűkebb-tágabb közösségünk szeke-re, mint ahogy az sem, hogy nincs jövője romániai jelenlétünknek, ki-sebbségi jövőnknek.

Sokkal többre mennénk egy kis optimizmussal, derűlátással, mint a helyzet túldramatizálásával, a világvégét előrevetítő siránkozással.

Persze mindemellett az sem ártana, ha érdekképviselőnk berkeiben kevesebb lenne a széthúzás és több a példamutatás. De ehhez a bölcsesség-nek és az önmérsékletnek olyan fokára lenne szükség, amelyet egyelőre hi-ába is várnánk el vezetőinktől. Sajnos, ránk is igaz, hogy olyan vezetőink vannak, amelyeneket megérdemlünk. Ezért nem a hibát kell keresni ben-nük, hanem a bizakodást kell ápolni egymásban és önmagunkban.

Furdek L. Tamás

64.

Tisztelt Salat Levente, Isán Csongor és Tasnádi Miklós!

Eljutott hozzám az Önök körkérdése, de időhiány miatt szintézis for-mában próbálom megválaszolni a kérdéseket. Válaszaim nem tartanak igényt a teljességre, személyes meglátásaimat tükrözik. Több hangsúlyt fektetek azon kérdések megválaszolására, amelyekben jártasabb vagyok, és elhanyagolom azokat, amelyekkel eddig kevesebbet foglalkoztam.

Örülök kezdeményezésüknek, további kitartást és jó munkát kívánok, hogy eredményesen fejezhessék be megkezdett munkájukat.

Az önök kérdései az erdélyi magyarság létkérdéseit célozzák meg, amelyekről lehetetlen nem beszélni. Az első kérdéskör az identitás kérdé-se. Véleményem szerint kisebbségben élni nagyon sok energiát igényel, itt és most több okból sem könnyű magyarnak lenni Elsősorban azért, mert kötelességünk megőriznünk múltunkat, történelmünket, oly módon, hogy szerves része legyen mindennapjainknak. Ugyanakkor azonban számos kompromisszumot kell kötnünk a gyakorlati-politikai életben a fennálló hatalommal. A helyzet dilemmatikus, de a mai világ nem egyszerű, ha-nem tele van paradoxonokkal és az egyénnek e labirintusban kell megta-lálnia a lehető legjobb megoldásokat, amelyek a nemzete javát szolgálják, de ugyanakkor tiszteletben tarják annak a nemzetnek a jogait is, amellyel együtt él. Ez a dilemma főleg a vezető pozíciókban lévőknél jelenik meg,

akiknek gyakran kell állást foglalniuk, és ennek a következményeit is vállalniuk kell. Sok esetben a nem választás is választás, aminek szintén megvannak a következményei. Az „egyszerű” emberek helyzete kevésbé dilemmatikus, nekik nem kell „mindent elpolitizálniuk”.

Az adott dilemma megoldásása felé tett első lépésnek tartom ennek a problémának már a felvetését is, mert így tisztázódik, hogy mit kell orvosolni, és talán sikerül hosszú távon is valamilyen megoldást találni. Szerintem ez a dilemma el fog tűnni, amikor kialakul a társadalom egészséges mentalitása, amikor mindkét fél teljesen nyitott lesz a másikkal szemben, a döntéshozatalban egyik felet sem fogják befolyásolni az előítéletek, és el tudja majd fogadni másnak a másikat – tőle különbözőnek.

Ahhoz, hogy ez az állapot kialakuljon szükséges egyrészt a gazdaság fejlődése, másrészt az oktatás színvonalának emelése; ahol előítéletmentes oktatás folyik, ott szellemileg egészséges emberek kerülnek ki az életbe, olyanok, akik képesek együtt élni másokkal.

Példának a AEÁ-at hoznám fel, persze ellenérveket itt is lehet találni, de fontos, hogy jól meghatározott cél felé haladjunk, mert ellenkező esetben mások tűznek ki nekünk célt, mi pedig pusztá eszközökké válunk.

Gondot jelent a kivándorlás is Nyugatra. Ennek az okát én elsősorban az adott gazdasági körülményekben látom, mert tárgyilagosan nézve, összehasonlítva bármelyik nyugat-európai állammal itt egy fiatalnak a jelen nem sok lehetőséget kínál. Itt túl nagy a különbség az elvégzett munka értéke és az érte kapott bér között, ami arra készteti az egyént, hogy igyekezzen innen elmenni, oda, ahol munkájáért tisztességesen megfizetik. Azonban ennek a kivándorlásnak van egy politikai vetülete is, mert komoly következményei vannak annak, hogy egyre kevesebben maradnak Erdélyben, gondolok itt a parlamenti képviselő nagyságára, az oktatásra stb. E téren fontos szerepe van az oktatásnak.

Az oktatásnak tárgyilagosan kell bemutatnia itteni helyzetünket, meg kell ismertetnie a különböző nemzedékeket múltjukkal, az őket körülvevő népek kultúrájával, civilizációjával, fel kell készítenie a fiatalokat az együttélésre, és fel kell hívja a figyelmet arra, hogy a túlzott nemzeti, nacionalista érzés soha nem vezetett békés együttélésre, hanem zavargásokra és háborúkra. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a nevelés nem könnyű munka, nem könnyű jól és eredményesen végezni, ezért nagyobb figyelmet igényelne a felsőbb szervek részéről. Elsősorban tisztességes, pedagógushoz méltó bért kellene biztosítani a nevelő munkát folytatóknak, és meg kellene teremteni a feltételeket az eredményes munka elvégzéséhez.

A román–magyar együttélésről dióhéjban szólok. Ami a konfliktusokat illeti, azoknak politikai és gazdasági okaik voltak.

Nagyon egyszerű a közvéleményt manipulálni: számos esetben, amikor gazdasági jellegű problémák merültek fel, és a figyelem ezekre összpontosított, nacionalista irányba terelték a közvélemény figyelmét, s ez mindig bevált.

Személyes véleményem, hogyha mindkét fél, a román is, a magyar is kellőképpen nyitottá válna, akkor az együttélés nem okozna szembeszökő gondokat. Viszont ennek eléréséig mindkét félnek nagyon sokat kell tennie. Elsősorban olyan oktatásra volna szükség, amely a XXI. század követelményeinek megfelelő egyéneket neveljen, és nem ideológiákkal, előítéletekkel, nacionalista érzésekkel megfertőzött egyéneket.

Ui. Szubjektív és objektív okok miatt megörzöm névtelenségemet.

65.

A romániai magyar kisebbségi közösség szülőföldön való megmaradásának és boldogulásának esélyeiről.

Válasz a Sapientia Alapítvány Tudományos Tanácsa által jóváhagyott kutatások keretében a Salat Levente kutatócsoportja által készített ankét kérdéseire.

A kutatás előfeltevéseivel kapcsolatos kifogásaim:

1. A kutatás egy feltételezett helyzetből kiindulva (a „közösségi programok eredménytelensége, kivihetlensége”) éppen annak kulcsszereplői által adott értelmezésekben próbál olyan közös nevezőt találni, amely alapot nyújthat az erdélyi magyarság jövőjét illető prioritások újragondolására. Ez egyrészt, a megkérdezettek kiválasztása révén előre vetíti a várható eredményt, másrészt azonban nem visz feltétlenül közelebb egy, a realitásokban mélyebben gyökerező helyzetfelismeréshez.

a.) A kutatás tervezői számára a „közösségi programok eredménytelensége, kivihetlensége” vagy ennek a „nyilvánosságban és közhangulatban eluralkodott összsképe” tényként kezelt kiindulópont, holott először is tisztázni kellene, hogy milyen mértékben, milyen területeken és kik számára helytálló ez az „evidencia”, illetve milyen viszonyban áll ez az alapélmény, az esetleg mégiscsak létező, más kategóriák alapélményével és jövőképeivel. Így máris képet lehetne kapni arról, hogy a kritikátlanul feltételezett közösség, közösségiség egyöntetűsége milyen alapokon áll, illetve milyen választóvonalakra kellene odafigyelni.

b.) Különbséget kellene tenni a kilátástalanság eseteinek, feltehetően tipikus elemek mentén szerveződő, *egzisztenciális alapja*, illetve az élmény érvekké fogalmazódásának szocio-pszicho-logikája és *retorikája* között. Ez a megkülönböztetés azért is hasznos volna, mert esetenként különböző szintű megoldásokra, illetve eltérő jellegű ellensúlyozásokra van szükség. Egyrészt gazdasági, közigazgatási, kisebbségpolitikai, másrészt életmódbeli, generációs vagy akár szervezetpolitikai, kommunikációbeli, médiapolitikai okokról lehet szó, amelyek hatása, illetve befolyásolásuk esélye is igen különböző. Így például a fiatalok (és nem fiatalok) kivándorlásának különféle trendjei, egzisztenciális meghatározottságai és legitimációs retorikái vannak. Ezek pontos, árnyalt feltárása megmutathatja a változtatás lehetséges (vagy éppen nehézségekbe ütköző) útjait, módozatait.

2. A romániai magyarság nemzetstratégiai orientációjának prioritásairól nem lehet egyetlen általános jelenségként beszélni, mert az hamis látszatonkon alapszik, és ugyancsak hamis képet eredményezne. Hogy az emberek tényleges hétköznapi „nemzetstratégiai orientációja” (amennyiben ilyen egyáltalán van) miben állott, illetve, hogy azt mi határozta meg, az igen alapos kutatást igényelne és feltehetőleg számos különböző változatot mutatna. A többé-kevésbé reflektált és nyilvánosan megfogalmazott nemzetstratégiai orientációk között is meg lehet különböztetni az RMDSZ-programba foglalt és a különféle politikai helyzetekben az illetékes testületek döntésének eredményeképpen aktualizált, gyakorlattá vált nemzetpolitikai orientációja mellett számos más orientációt is, mint például a különböző romániai magyar pártok, mozgalmak, RMDSZ-platformok, az egyházak és kulturális szervezetek, a magyarok világszövetsége baráti köreinek, kulturális egyesületeknek vagy akár különféle lapoknak (implicit vagy explicit módon képviselt) meglehetősen különböző árnyalatú nemzetstratégiai orientációit. Aki ezeknek az orientációknak irányt szeretne szabni, annak számolnia kell eltérő egzisztenciális meghatározottságukkal, a realitások nem egyöntetű értelmezésével, illetve az egyes elképzelések különböző reflektáltsági fokával.

Ami az RMDSZ gyakorlati nemzetstratégiai orientációját illeti, bár valóban nem készült egyetlen ilyen jellegű tanulmány sem, a nyugati modellek változatlan átvétele, illetve a politikai akarnokság és a konjunktúrák hatásán kívül magán viseli tíz év politikai tapasztalatainak a tanulságait is, és e tekintetben talán mégsem áll annyira távol a tényleges lehetőségektől. A kormányzati tisztségviselők és a helyi közigazgatási képviselők lényegében nem régi keletű tapasztalatainak a szövetség programjába való beépítésére most már természetesen új lehetőségek adódnak.

Válaszok a körkérdésre

1. A „teljes értékű kisebbségi társadalom” megnevezés számomra zavaros fogalom, amelynek jelentéstartományában talán leginkább az önállóságra, öfenntartásra való irányultságot és képességet kellene keresnünk. Ebben az értelemben a kisebbségi társadalom önfejlődése fokozatosan kibontakozó, hosszú távú folyamat, valamennyi közösségi cselekvés távlati eredménye, az RMDSZ-politika voltaképpeni célja.

Természetesen, az említett önállóság értelmében nem mondhatni azt, hogy a romániai magyarság máris teljes egészében kifejlesztett és részleteiben összehangolt gazdasági vertikummal rendelkezik, amely akár a legcsekélyebb mértékben is képes lenne másfajta gazdasági törvényszerűségek alapján működni, mint az országos átlag. Következésképpen semmilyen formában nem képes elhatárolódni az országos gazdaságpolitika következményeitől, sőt számos intézkedés, mint például a diszkriminatív területfejlesztési és adó-visszaáramoltatási politika még külön is hátrányosan érinti. Ennek ellenére bizonyos körülmények következtében, mint amilyenek a területi adottságok, a kezdeményezőkézség, a szakmai és munkaerőkölcs viszonylag magasabb fejlettsége, az országos átlagnál jobban artikulált civil szféra, az európai jogi és intézményes gyakorlat iránti nagyobb érdeklődés, illetve a magyarországi és a nyugat-európai személyes, egyházi, civil szervezeti és közalapítványi kapcsolatok rendszerének köszönhetően a romániai magyarság gazdasági élete részben autonóm módon is fejlődik. A gazdasági kapcsolatok kialakításában és fenntartásában olykor szerephez jut és kétségtelenül sokkal fontosabb szerephez is juthatna az RMDSZ megyéket átfogó szervezeti hálózata pl. üzletember-találkozók szervezésével, külföldi üzleti kapcsolatok közvetítésével, értékesítő hálózatok kialakításával.

A romániai jogrendszeren és joggyakorlaton belül nincs és egyelőre nem is lehet szó jogi értelemben vett autonóm kisebbségi öngazgatásról, legfennebb a különbözőség viszonylagos érvényesítéséről pl. a nyelvhasználatban, illetve a helyi és központi alapok felhasználásából való részesedésben, bár mind ez idáig igen csekély mértékben. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy távolodnánk a közösségi autonómia jogrendbe illesztésének és intézményesítésének lehetőségétől, hanem sokkal inkább azt, hogy ez a lehetőség Románia általános gazdasági-társadalmi-politikai szerkezete és jogrendszere átalakulásának történelmi távlatában képzelhető el. Nem kétséges, hogy a szóban forgó átalakítási folyamat a többségi népességnek, a hivatalnoki karnak és szinte valamennyi politikai pártnak az ellenállásába ütközik, de látnunk kell azt is,

hogy a nemzetközi szerződések ratifikálása, a világbanki és európai uniós követelmények akár minimális teljesítése, illetve Románia európai integrációja – amelyről teljességgel mégsem képes lemondani –, fokozatosan növeli ezt a lehetőséget. A folyamat elősegítéséhez nagymértékben hozzájárulnak az RMDSZ által kezdeményezett törvények is, viszont egy, az általános romániai politikától elforduló és a magyarság érdekvéne-sítését külön ügyként kezelő, bezárkozó kisebbségi politizálás az egész említett folyamat leállítását eredményezné.

A romániai magyarság nagymértékben széttagolt, jelentős regionális különbségeket mutató népesség, amely csak szimbolikusan, mindenekelőtt hagyományaiiban, kulturális (egyházi, oktatási és művelődési) életében, illetve az utóbbi tíz évben politikai gyakorlatában tekinthető közös-ségnek. A politikai gyakorlat jelenleg csakis a romániai politikai életben való részvételt és az RMDSZ által biztosított szervezeti kereteken belüli politikai tevékenységet jelenti. Az együvé tartozás formáit nem támogatják állandósult ösztönző vagy kényszerítő intézményes keretek. Nem beszélhetünk sem a közös cselekvés érdekében történő összefogás intézményes hatásmechanizmusairól (pl. saját kötelező törvények, adókivetés, saját pénzügyet vagy a felhalmozható erőforrások mozgosítása és csoportosítása fölötti egyéb rendelkezési lehetőség), sem pedig az együttműködésből származó előnyök olyanfajta kihasználási lehetőségei nem állnak fenn számára, amelyek külső beavatkozásoktól függetlenül vagy akár azok ellenére is fenntartható életlehetőséget, illetve egzisztenciális védelmet biztosítanak az együttműködőknek. Egy ilyenfajta, „laza”, azaz sokrétűen tagolt és érdekeiben csak áttételesen, másodlagosan egymásra utalt közösség egysége, illetve öntörvényű akarátérvényesítése szükség-szerűen korlátozott. Az emberek életvezetésének meghatározó jelentőségű napi eseményei, a regionális kivételektől eltekintve, többnyire nem a saját szűkebb vagy tágabb közösségük intézményeinek közvetítésével és azok „törvényei” szerint, hanem az országos intézmények és törvények „többségi” szabályozásnak alávetetten alakul. Ezek az alapösszefüggések nem nemzetstratégiai orientációtól függenek, hanem egyszerűen megkérdőjelezhetetlen tények.

Egyrészt mind a magyar, mind pedig a román állam, mint felhalmo-zott és mozgósítható erőforrások birtokosai, másrészt mint a saját területén (joghatóságán) belül átruházható jogosítványok felett rendelkező, illetve törvényszabó és törvényérvényesítő, ezen belül adókivető és igazgatási jogkörrel felruházott hatalom, a kisebbség laza érdekszövetségéhez képest a cselekvőképesség összehasonlíthatatlanul magassabb fo-

kával rendelkezik. Az említett kiváltságos lehetőségeiknél fogva mindkét állam a hatalomgyakorlás aktuális politikai érdekét, azaz saját fennhatósága megerősítését és kiterjesztését szem előtt tartva alakíthatja ki a maga integrációs ajánlatát. Az ajánlat formálisan általános, de mindig közvetlenül az egyénnek címzett, előtte villantják fel a lehetőségeket és az elvárásokat. A közösség, amely kifelé csak a közösséget képviselő szerveződés lehet, az ajánlattevő tetszése szerint válik hol partnerré, hol pedig puszta megtúrt harmadikká, ugyanis a kisebbségi szervezet konkrét érdekek érvényesítésére létrejött egyesülésként egyaránt kiszolgáltatott tagjai megalégedettségének, valamint az ehhez szükséges erőforrások és jogszükségek potenciális átruházóinak. A közösségnek, illetve a közösséget képviselő szerveződésnek a maga fennhatóságának az elismertetéséért, azaz az „öntörvényű akaratervényesítés” lehetőségéért, mind a saját tagjaival, mind pedig az érintett államokkal, az önérvényesítés és a feldarabolás technikáival esetről esetre meg kell küzdenie. Ezért sem állapítható meg egyértelműen, hogy hol tart ma „a közösség akaratának öntörvényű érvényre juttatása”.

A diszkrimináció az állampolgár kiszolgáltatottságával való visszaélés, és mint ilyen az autoritárius hatalomgyakorlás eszköze. Noha egy demokratizálódó államrendszerben a diszkrimináció nem jelentkezhethet explicit módon, rejtett formában bárhol megjelenhet és bármire kiterjedhet, ugyanis a diszkrimináció maga a rendszer működtetésében lappangó önkény, a hatalom érdekei szerinti válogatás, a kedvezményezettség és jogfosztottság tetszőleges kiosztása. Ennélfogva a diszkrimináció működésében sajátos körkörösség érvényesül. Az állami szervek testületeiben (többek között a rendőrségen, a hivatalnoki karban, a tisztikarban stb.) való részvétel lehetősége az egyén és adott esetben a közösség számára is az egyik legerősebb integrációs kapocs, mégpedig nemcsak azért, mert egyénileg anyagi és pozicionális előnyökkel jár, hanem azért is, mert különleges bizalommal való felruházást is jelent. Demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban a bizalommal való felruházás a rendszer működésének integráns része és nem különleges kedvezményezettség. Ezzel szemben az autoritárius hatalomgyakorlás emlékét őrző rendszerekben az állampolgári jogok gyakorlásának bizonyos formái csak a bizalommal való felruházás következtében és különös kedvezményezettségként érhetők el.

A hatalommonopólium logikája szerint a kedvezményezett olyan megbecsülés részesének tudhatja magát, amelyre méltóvá kell válnia, mégpedig nemcsak munkaköri kötelezettségeinek szakszerű teljesítésével, hanem a mindenkori felsőbbség kívánságainak tökéletesen és felté-

telek nélküli engedelmeskedésével. Ebbe természetesen beleértik az állampolgárok egy adott kategóriájának – akár a saját nemzeti vagy etnikai csoporthoz tartozóknak, akár másoknak – a felsőbb elvárás szerinti diszkriminatív kezelését is. Éppen ez a feltétel nélküli engedelmesség az, amiről a nacionalista és autoritárius hagyomány alapján szerveződő államhatalom hívei azt gondolják, hogy a kisebbségi jelöltek csak a saját rendőrségük, hivatalnoki karuk vagy tisztikaruk kötelékében lennének képesek azt gyakorolni, illetve, hogy adott esetben a megszerzett tapasztalatokat ilyen testületek létrehozására fordíthatnák. Egyszermind az is igaz lehet, hogy a kisebbségi jelölt maga is előfeltételezi ezt a logikát, illetve a saját sorstársai körében súlyos árulásnak minősülő cselekedet ódiúmát, és ennél fogva nem is jelentkezik a többségi állam szóban forgó testületeibe. Az így jellemezhető állapot egyszerre kifejeződése és újratermelője is az említett testületek diszkriminatív, sőt ellenséges működésével kapcsolatos kisebbségi félelmeknek.

A dilemma meghaladása talán abban rejlik, hogy a romániai magyarságnak tartalommal kell megtöltenie közösségi élete eddig kialakított intézményeit, azaz politikai értelemben is közösséggé kell válnia. Ez azt jelentené, hogy az emberek és a már létező testületek komolyan vennék az RMDSZ által kínált politikai keretet, és tényleges érdektagságuknak megfelelő szervezeti formákat alakítva részt vennének a döntések meghozatalában és végrehajtásában, elfogadva egy egységes politikai irányvonal szükségességét. A szervezet belső megerősödése, a magyar és a román állam előtti súlyának és befolyásának a növekedése révén elérhető lenne érdekvédelmi szerepének további növekedése is. Az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy az RMDSZ-politika az elmúlt években egyre szélesebb körűvé vált, és átfogta a romániai politikai élet majdnem minden területét. A szövetség kormányzati részvételével és politikai súlyának növekedésével párhuzamosan csökkent a magyar politikusoknak és szakembereknek a román intézményrendszerben való részvételtől az idegenkedése. Egyre több és egyre különbözőbb szakképzettségű magyar szakember került be különféle állami és helyi közigazgatási testületekbe. Kialakulóban van a magyar hivatalnoki kar, és ez a jövőben tovább bővülve és szakosodva a rendőrség és a hadsereg euroatlanti előírások szerinti átszervezésével, illetve egyes rendőrségi és államvédelmi hatáskörök demilitarizálásával tovább növekedhet a magyar kisebbség képviselőinek jelenléte az állami intézményrendszernek ezeken a területein is.

2. A kiegyensúlyozott együttélési modellek létrehozásához szükséges megfelelő politikai kultúra és intézményrendszer kialakulására manapság

nem csupán a kisebbségek törekvései és általában a belpolitikai gyakorlat fokozatos demokratizálódása, hanem az ország euroatlanti integrációja is hatással van (Európa Tanács pályázati rendszere, a felzárkóztatási hitelek, területfejlesztési programok stb.). A nemzetállami modell és az ahhoz kapcsolódó gyakorlat továbbra is a legkézenfekvőbbként adódik az országos, sőt olykor a kisebbségi politika irányvonalának a meghatározásában is, de ugyanakkor megnőtt és a hétköznapi tapasztalatban is elfogadottá vált a szupra- és szubnacionális szinteken érvényesülő demokratikus folyamatok jelentősége. Ma már számos többségi és kisebbségi is előnyben részesíti a regionális együttműködést és a nemzetközi kapcsolatokat a szűk körű nemzeti elzárkózással szemben, és jelentősen fejlődött a regionális és lokális identitástudat szerepe a politikai opciók megfogalmazásában. Ennek fényében a „lehet” és a „nem lehet” kérdése ma már nem pusztán az önálló nemzetként való önérvényesítés lehetőségének a kérdését jelenti, hanem sokkal inkább az egyéni kezdeményezések sikerének lehetőségeire vagy kudarcaira, illetve a tevékenységi kör vagy a területfejlesztési potenciál adottságaira vonatkozik. Éppen ezért a megmaradás feltételei a kisebbségek esetében sem pusztán tudatiak, illetve szellemiek, és eleve elhibázott lenne az a kisebbségpolitika, amely kizárólag a szellemi feltételekre összpontosítana. A szellemi feltételek, mint a nyelv, a saját kultúra, a saját történelem ismerete és öntudattá, önbecsüléssé alakítása összefonódik a saját életmód fenntarthatóságának, az élettervek értelmességének, kivitelezhetőségének a megélésével. Mindezen feltételek a romániai magyarság számára létszámának és rétegzettségének köszönhetően nem elérhetetlenek, de csakis megfelelő saját intézményi háttér mellett és a román állam, valamint az „anyanemzet” támogatásával.

3. A kisebbségi fiatalok felkészítése nem nélkülözheti e felkészülés célszerűségének szempontrendszerét. A felkészülés célirányossága itt mindenekelőtt a kisebbségi lét sajátos helyzeteiben való tájékozódó képességet kell jelentse. Az ilyen szempontoknak alárendelt oktatás nem jelentheti a magyarságtudat veszélyeztetését, hanem éppen annak konkrét tartalommal való megtöltésére törekszik. A kisebbségi magyarság mint státus kétségtelenül nem azonos az egyetemes magyarsághoz tartozással, de nem is ennek feladását jelenti. Az általános magyarságtudat konkrét meghatározottságok nélkül üres absztrakció, amely birtokosát semmire sem képesíti. Következésképpen az oktatáspolitikának a korszerű ismeretek és tudástechnikák elsajátítását, valamint az együttélés imperatívuszait is tartalmazó kisebbségi létismeretet mint a magyarságtudat sajátos formáját kell a nevelés előterébe állítania.

Az oktatáspolitikai gyökeres megreformálása hosszan tartó folyamat, amelyhez a szükséges erők (képzett szakemberek, tervek, elképzelések, szervezeti struktúrák) egy része adott, más része pedig a reform folyamatában kell kialakuljon. Fontos szem előtt tartani, hogy az oktatás önmagában nem lehet megoldás egy társadalom strukturális gondjaira, hiszen az oktatás maga is a struktúra része. A kisebbségi oktatáspolitikának és a többségi oktatáspolitikának egyaránt meg kell változnia. Itt természetesen csak a változás fő irányára térhetek ki. A oktatásnak szerkezetét és felhasználhatóságát illetően mindenekelőtt a mai és holnapi társadalmi szükségleteknek kell megfelelni –, hogy ez mennyiben jelenti a nyugat-európai oktatási modellek átvételét, és mennyiben kell a romániai, illetve a romániai magyar társadalom jellegzetességeihez igazódnia, azt csak konkrét kutatások dönthetik el. Mindenképpen úgy tűnik, hogy társadalmilag, kulturális szintek és szakágazatok szerint erőteljesen differenciált, pragmatikus oktatásra lenne szükség. Etnokulturális orientációját tekintve a sokféleségre és másságra (mindenekelőtt az együttélő kultúrák jellegzetességeire) kellene nyitottnak lennie, és mintegy kiegészítésként a civil társadalmi szervezetek által működtetett képzési formák és a társadalmi integrálódást, az együttélést segítő programok sokasága kapcsolódna hozzá.

4. A békés együttélés feltételei lassan és folyamatosan épülnek ki a gazdasági átalakulás és a pozitív társadalmi kezdeményezések folyamatában, illetve hasonló módon számolódnak fel a szélsőséges és konfrontációra irányuló megnyilvánulások nyomán. Ezeket a folyamatokat, különösen a negatív jellegűeket, ideiglenesen fel lehet ugyan gyorsítani, de tartós pozitív változás gyorsított tempóban nem érhető el. Így például Marosvásárhelyen, az 1990-es etnikai konfliktusok városában ma már különösebb feszültség nélkül nyilvánosan megünnepelhetők a hagyományos nemzeti ünnepek. Ennek, véleményem szerint, több oka van. Egyrészt mindenki érzékeli, hogy nincs ún. „forradalmi helyzet”, vagyis nem következhetnek be máról holnapra az etnikumok egymáshoz viszonyított pozícióját érintő lényeges változások. Ugyanakkor a konfliktusok tapasztalata megmutatta, hogy általuk semmit sem lehet elérni. Másrészt mindkét etnikum életében túlsúlyba kerültek a gazdasági érdekeltségek és ezek döntő mértékben nem etnikai alapon, hanem sok esetben éppen együttműködési formák által közvetítetten alakulnak.

A vátozások bizonyítéka többek között, hogy a korábbi csakis román tulajdonú gazdasági egységek mellett megjelentek magyar vállalkozások is a város központjában. Hasonlóképpen a város közterein immár három magyar személyiség (Bernády György, Borsos Tamás és Petőfi Sándor)

szobra is megtalálható, illetve megnyílt a Bernády György Kultúrközpont és a Nagy Imre Képtár. Minden bizonyos fontos szerepe lehet a légkör mérséklésében az RMDSZ országos és helyi politikai jelenlétének, a magyarországi testvérvárosi kapcsolatoknak, illetve számos helyi közösségi és civil társadalmi kezdeményezésnek, mint például a Vásárhelyi Napok évente ismétlődő rendezvényeinek és más városi szintű ünnepeknek, amikor is a város mindkét kultúrája jelen van a város főterén és a vár színpadán. Mindezek, valamint a Pro Európa Liga interkulturális rendezvényei igen jelentősek, bár nem teremtettek és nem is teremthettek általános etnikumközi szimpátiát, hiszen a magyar kulturális jelenlét szimbólumai (magyar nyelvű városnévtábla, illetve a Borsos Tamás szobor) azóta is ellenakciók célpontja. A felsorolt változások egy jól belátható időszak eredményei. Elképzelésem szerint hasonló eredmények várhatók egy elkövetkező „belátható” időszakon belül is.

A szemmel látható változások következtében semmi sem támasztja alá azt a kijelentést, hogy az életbe évről évre kikerülő generációk előítéletei ugyanazok lennének, noha joggal feltételezhető, hogy számos kérdésben – például a nemzeti történelemmel kapcsolatos kérdésekben – alig változtak vagy éppenséggel változatlanok. Az érdekeltségek és a sajátos egzisztenciális problémák azonban minden bizonyos egyre inkább megváltoznak, mégpedig a külföldi magyar és nemcsak magyar kereskedelemben és munkavállalásban rejlő lehetőségek elfogadásának a javára. Annak a belátása, hogy a környező országok jobb munkalehetőségeket és magasabb életszínvonalat képesek biztosítani állampolgáraik, sőt vendégmunkásaik számára is, illetve, hogy a magyarság részéről évek óta semmilyen komoly veszélyt jelentő lépés nem történt, alaposan csökkenti a nemzetféltő érzelmekre alapozott propaganda hatását. Ennek következtében minden erőfeszítés ellenére a nemzeti mobilizáltság elérhető színvonala évről évre csökken, illetve szociális irányba tolódik el.

A fenntartható együttélés feltételeinek felkutatására és megteremtésére természetesen szükség van, az ehhez nélkülözhetetlen hosszú távú investíciókkal együtt. E tekintetben rendkívüli fontosságúak a Pro Európa Liga, korábban a Soros Alapítvány helyi fiókjai által támogatott interetnikus programok, a román–magyar baráti társaságok tevékenysége, illetve a csíkszeredai KAM kutatási tapasztalatai. E tapasztalatokra alapozva az RMDSZ-nek ki kellene alakítania a maga interetnikus társadalomépítő programját, amely az általa elképzelt együttélési modell kiváló propagandája, illetve a román népesség RMDSZ-politikával szembeni ellenállásának legjobb oldószere lenne. A szóban forgó együttélési mo-

dell kialakításában különleges szerepe lehetne a különféle multikulturális művészeti, üdülési és táborozási programoknak, a helyi és regionális interetnikus együttműködés és a lokális kötődés erősítésének, a magyarországi és a Kárpát-medencén belüli testvérvárosi kapcsolatokban az interkulturális közeledésnek stb.

5. A romániai magyarságnak az elkövetkező időszakra vonatkozó rövid, közép- és hosszú távú prioritásai csak alapos vizsgálatok és széles körű társadalmi viták eredményeként fogalmazhatók meg. Általános értelemben legfennebb az általunk valószínűnek vagy kívánatosnak tartott tendenciákról beszélhetünk.

A legfontosabb rövid távú prioritások a már folyamatban levő átalakítások befejezéséhez, illetve az eddig kialakított szervezeti és intézményes keretek kihasználásához kapcsolódnak. Az ily módon megvalósítható konkrét célok sorában elsődleges jelentősége van a romániai magyarság egzisztenciális helyzetét érintő problémák tényleges megoldásának, mint például az ingatlanok, a földek és az erdők tulajdonjogának visszaállítása (azaz a törvény megszorító kitételeinek módosítása, diszkriminatív alkalmazásának elkerülése, illetőleg az emberek hozzásegítése ahhoz, hogy saját ügyükben hatékonyan eljárjanak), a helyi közigazgatási testületek tevékenységén belül a magyar népesség érdekeinek határozott megjelenítése és képviselői alkupozícióinak kialakítása, a területi fejlesztési előirányzatok összeállítása és az erőforrás-elosztások esetében a magyar lakta vidékek méltányos, illetve legalábbis alapvető szükségleteik szerinti részesezésének a biztosítása, az anyanyelvhasználati jog gyakorlati alkalmazása a közigazgatásban és a bíróságon, illetve a magyar nyelvű oktatás hatékonyságának, szerkezetének, versenyképességének javítása.

A középtávú célkitűzések között az RMDSZ intenzív gazdaságsszervező tevékenységének a kialakítását, a romániai magyarság területi gazdasági együttműködésének intézményesítését, rendszerré szervezését tartom a legfontosabbnak, mindezt természetesen az ország regionális fejlődésének jogi és intézményes keretein belül. Ez a lépés elengedhetetlen a gazdasági erőforrások és a területi együttműködési lehetőségek optimális kihasználása, a vállalkozások versenyben maradása és fejlődése szempontjából. Hasonlóképpen középtávú célkitűzés a területileg kiegyensúlyozottan eloszló önálló magyar nyelvű felsőoktatási intézményhálózat teljes körű infrastrukturális és személyi feltételrendszerének a megteremtése.

A távlati célok számos feltétel teljesülésétől függenek. Ilyenek az országos gazdasági, közigazgatási és törvénykezési reformjainak haladása,

Románia euroatlanti integrációjának fokozatai, a nemzetközi szervezetekkel, valamint a szomszédos országokkal, köztük Magyarországgal kialakított kétoldalú és sokoldalú szerződések. E feltételrendszerben elérhető legfontosabb távlati célkitűzések a romániai magyar közösségnek saját választott képviselőkkel és testületekkel, illetve létének fenntartásában legitím jogosultságokkal rendelkező közjogi alanyként való elismerésével kapcsolatosak. Ennek következtében pedig a közigazgatás általános decentralizációjával párhuzamosan minél több döntési hatáskör átutalása a területileg választott, illetve a kulturális képviselői testületek hatáskörébe.

Elképzelésem szerint az említett „kisebbségi öngazgatás” részben az ismert európai modellek szerint, részben pedig az országra a szóban forgó távlati időszakban jellemző érdekviszonyoknak megfelelően alakul, és a függőség, illetve az öngazgatás elemeinek egyfajta keveréke lesz. Ennélfogva leegyszerűsítő és semmitmondó lenne ezt valamely ismert autonómiaformával azonosítani, illetve számos tekintetben korlátozó volna a létező formák valamelyikének megvalósítását mint egyetlen üdvözítő célt kitűzni. Az ismert formák legfennebb kidolgozott mintákként, bevált alakzatokként, elveik pedig iránymutató eszmékként jöhetnek számításba, de hogy konkrétan mi lesz a megvalósítható együttélési, illetve önkormányzati modell, az kétségtelenül az odáig vezető történelmi folyamat egészétől, és az említett feltételek mellett kisebbségi politikai orientációnk felhalmozott eredményeitől is függ. Az mindenesetre kétségtelennek tűnik, hogy az autonómia megteremtése nem a közösségi önkormányzati hatáskörök átadásával kezdődik, hanem ez utóbbi, amennyiben bekövetkezik, nem lehet egyéb, mint a már ténylegesen fennálló viszonyok elismerése, jogi-politikai szentesítése.

6. Az elmúlt tizenegy év során a romániai magyarság politikai érdekképviseletének azon megvalósításai, kezdeményezései amelyek a legnagyobb mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy a romániai magyarság otthonosan, biztonságban és megbecsülve érezze magát szülőföldjén a következők: érdekképviselet létrehozása és működtetése a romániai politikai élet minden szintjén; a helyi közigazgatási testületekben részt vevő magyar tisztségviselők állandó kapcsolattartásának és tapasztalatcseréinek a megszervezése; az RMDSZ-nek a romániai és nemzetközi politikai életben kiegyensúlyozott, demokratikus és következetes politikai erőként való elfogadtatása; az RMDSZ részvétele az ország kormányzásában, országos és területi jelentőségű gazdasági, közigazgatási és közjogi testületekben a demokratikus átalakulást szorgalmazó politikai erők oldalán; az RMDSZ hozzájárulása az ingatlanok, a földek és az erdők tulajdonjoga-

nak visszaállítását biztosító törvények kidolgozásához, elfogadtatásához és alkalmazásához; a közigazgatási törvény elfogadtatása; a magyar nyelvű oktatás megerősítése és a felsőoktatás magyar tagozatainak fokozatos kiterjesztése; európai uniós, kormányzati és magyarországi közalapítványi támogatások megpályázásával kapcsolatos konzultáció, illetve egyes esetekben a támogatások megítélését és folyósítását előkészítő, koordináló testületek működtetése; közösségi létesítmények megteremtése, történelmi emlékművek helyreállítása és újak létesítése stb.

7. Energiaemésztő, hibásan felfogott célkitűzésekről mindig csak egy adott konjunktúrán belül és más „helyesen felfogott”-nak tekintett célkitűzésekkel szembeállítva beszélhetünk. A különböző minősítések során azonban figyelembe kell vennünk, hogy szinte minden célkitűzést valamely reális közösségi szükséglet hív életre, illetve, hogy kellőképpen tág időkeretek között valamennyi célkitűzésnek megvan a maga pozitív szerepe. Így például bizonyos, a „nemzeti presztizs” fenntartását szolgáló célkitűzések és politikai követelések, mint amilyen a romániai magyarságnak a román mellett „társnemzetként”, „államalkotó tényezőként” való elismertetésére irányuló szándékok, vagy a „történelmi jogok” alapján aktuálisan kétnyelvű oktatási intézményeknek egynyelvűvé alakítására irányuló törekvések, az intézményben érdekelt románság érdekeinek figyelembe vétele nélkül, átmenetileg „taktikai hibának” vagy „politikai üresjáratnak” tűnhet, bár jogosultságuk és identitásképző jelentőségük elvitathatatlan.

8. Szinte elképzelhetetlenek olyan rövid távú változtatások, amelyek a kivándorlási hajlandóságot jelentősen mérsékelhetnék. Egy mélyülő válsággal küszködő ország romló egzisztenciális viszonyai és ezek ellensúlyozását célzó autoriter kisebbségpolitikája sose lehet annyira vonzó a kisebbséghez tartozók számára, mint egy dinamikusan fejlődő országban a látszólagos „többségi” státus és a létlehetőségek gazdag kínálata. A tényleges megoldás a kisebbségek létfeltételeinek javítása lenne, többek között változatos munkalehetőségek, viszonylag magas jövedelem, rugalmas képzési és hatékony átképzési programok, kiterjedt ösztöndíjrendszer, egzisztenciateremtő hitelek, családalapítási támogatás, lakásépítési programok stb., mindez természetesen rövid távon elérhetetlen.

Mégis a kisebbségi politika, az intézményteremtés és a közösség-szervezés különböző stratégiái a kivándorlásra gyakorolt hatásuk szempontjából egyáltalán nem egyenértékűek. Tekintettel arra, hogy a kivándorlók többsége a fiatal korosztályból és a középkorú munkanélküliek közül kerül ki – ugyanis az átalakítás válságának és a kisebbségi sorsnak a szűk mozgásteréből elsősorban azok szorulnak ki, akik még nem teremtették

meg, vagy valamilyen oknál fogva elvesztették egzisztenciájukat –, mégis adódnak lehetőségek e kategóriák terheinek az enyhítésére. Így például a pályakezdés kilátástalanságát és a kisebbségi lét áttekinthetlenségét nagymértékben enyhíthetné az összes politikai, közigazgatási, civil társadalmi és művelődési intézményteremtő programok fizetett tisztségeinek, illetve közösségszervező szerepköreinek a legszélesebb körű nyilvánosság előtti meghirdetése és a személyes kvalitások elismerésével való összekapcsolása. Az országos törvényekben a pályakezdőket alkalmazók számára nyújtott kedvezmények, illetve a munkaerő elhelyezésére és átképzésére létrehozott állami hivatalok „állásbörzéi” mellett hasonlóképpen fontos lehetőséget kínálnak, illetve kínálhatnának a helyi RMDSZ-ek és ifjúsági szervezetek által vezetett és hozzáférhetővé tett álláskereső listák. Az átfogó egzisztenciateremtő programok helyett helyi, főként falusi környezetben különösen sokat segíthetne a haza-, illetve letelepedő családok elindulásában a helyhatósági, alapítványi, egyházi támogatások összehangolása és a hagyományosan hatékonynak bizonyult házépítő kalákák újjászervezése stb. Úgy ahogy ma a különféle közalapítványi programokon keresztül az RMDSZ számos tanulmányi és szociális ösztöndíjat ad ki a fiatalok számára elsősorban magyarországi támogatással, létre lehetne hozni, illetve állandósítani lehetne különböző pályakezdőket támogató ösztöndíjakat is. A parlamenti képviselőknek nyomon kell követniük és közvetíteniük kell a pályakezdő és egzisztenciateremtő támogatásokkal kapcsolatos központi és nemzetközi kezdeményezéseket, míg a különböző helyhatósági képviselőknek a hasonló jellegű helyi programokat.

9. Megítélésem szerint a romániai magyarság részben már rendelkezik az említett, elengedhetetlennek mondható változások keresztülviteléhez szükséges eszközökkel és befolyással, ezek, amint azt korábban felsoroltuk: az RMDSZ országos hálózata, helyhatósági és országos közképviselői testületei, a különböző civil szervezetek és művelődési intézmények, részben pedig az ezek tevékenységét összehangoló, illetve segítő háttérintézmények megteremtésének a folyamatában alakulnak ki. Anyagi forrásai közösségi összefogásból, magyarországi és más határon túli támogatásokból és a román állami pénzekből származnak. Mindezek mellett meggyőződésem, hogy bármely rövidebb vagy hosszabb távú probléma megoldásának legfontosabb alapja a közösségi összefogás és együttműködési hajlandóság, a „társadalmi tőke”.

Ungvári Zrínyi Imre

66.

Nyári elfoglaltságaim miatt csak most válaszolok június 27-én kézhez kapott körkérdésükre. Talán még fel tudják használni.

1. Jelen helyzetben a dilemmát nem látom meghaladhatónak. Románia, bármilyen kormánya legyen, önként soha nem fog kollektív jogokat adni a magyarságnak, mert ezzel megtagadná, részben hiábavalóvá tenné a nyolcvan esztendő megannyi áldozattal járó, de semmi áldozatot nem sajnáló fő célját: a teljes és végleges honfoglalást. Olyan hatalom pedig nem létezik, mely erre rákényszeríthetné. Nem azt gondolom, hogy erről a mindennek felett való célunkról le kellene mondani, azt állandóan számon kell tartani, nemzetközi fórumokon állandóan hangoztatni és követelni, de a nagyon kevés maradék erőnket ma inkább konkrét, megvalósítható, gyakorlati célokra kellene fordítani. Ami a státustörvényt illeti, meglátásom szerint legnagyobb jelentősége az, hogy jogi viszonyt teremt az anyaország és az elszakadt nemzetrészek tagjai között. Azt hiszem, ennél többet ma nem tehet. Legfeljebb arról érdemes vitatkozni, hogy lehetett-e volna megdöntöttebb, gyakorlatiasabban megfogalmazni: sok tekintetben íróasztal szaga van, de feltétlenül erősíti öntudatunkat, ezzel értelmet ad itthoni helytállásunknak is. Érdemes dolgozni, ha törődik velünk valaki. Maga ez az érzés lehet egyelőre a státustörvény legfontosabb hozadéka.

2. Egy súlyos és sajnósnálatos módon elterjedt tévedést látok a kérdés megfogalmazásában. Kétszáz évvel ezelőtt még szó sem volt nemzeti kizárolagosságról. Sajnos, hogy a „Hungarus” szót előbb a magyarok, azután a nemzetiségek maguk is összekeverték a „magyarral”. A Hungarus kifejezés bármely nyelvet beszélőt magába foglalt, s büszkén vállalták a más anyanyelvűek is. Magyarrá lenni viszont nem kívántak. A múltra vonatkozó vádak viszonylatában ezt mindig jó lenne szem előtt tartani.

A „nem lehet” alapérvzés általános és mindegyre újraéled, valahányszor a kétségbe ejtően rosszindulatú adminisztráció az egyének legtisztább törekvéseit is sárba tapossa. Jó lenne tudomásul venni és másokkal is tudomásul vétetni, hogy nem a politikai jogaink hiánya az, ami kibírhatatlan, hanem a bizánci, rossz hiszemű, ellenséges adminisztráció, amely – ráadásul – gyakorlatilag működésképtelen is.

Ami viszont különösen erősíti ezt az érzést és a belőle fakadó teljes apátiát, az az a körülmény, hogy a kommunista diktatúra alól felszabadult országok viszonylatában egyedül a mi közösségünk őrizte meg az egypártrendszert. 1989 decemberében nyomban megalakult az egyedüli, központosított érdekvédelmi szervezetünk a leghűségesebb kommunistáink veze-

tésével, és késedelem nélkül létrejöttek az ún. civil szervezeteink is, igen kevés kivétellel a régi rezsim nómenklatúrájának aktív részvételével. Attól kezdve mindmáig „bűnös egységbontásnak” minősül minden magán vagy kisközösségi kezdeményezés. Az egypártrendszer előnyei a nagypolitikában valóban léteznek, de a közösség életében csak a jól ismert hátrányai érvényesülnek: a klikkuralom, a korrupció, a társadalmi ellenőrzés érvényesítésének a lehetetlensége folytán a felelőtlen lelkiismeretlenség és az eluralkodó tehetelenségérzés. Ennek eredményeképpen sikerült kiiktatni a spontán, öntevékeny társadalmi erőket, ellehetetleníteni minden társadalmi vállalkozókedvet, a kisközösségekben aktív, vezetésre alkalmas embereket pedig depresszióba és közömbösségbe taszítani. Példák: a fordulatot követően késedelem nélkül megalakult, azóta is monopolhelyzetet élvező Gazdasági Egyesület elnöke több mint tíz év óta egy részeges kommunista költő. Eredmény: visszkapott földjeink nagy része, egyes vidékeken – pl. a felső Nyárárdmentén – legalább 70%-ban szántatlan, s ahogy egy lej adót vetnek ki rá, pánikszerűen fogják prédául dobni az első ingyen pénzhez jutó idegennek. Senki még csak kapcsolatot se próbál teremteni a kiszolgáltatott, teljesen tájékozatlan parasztokkal; szó sincs vetőmagról, tenyészalat-akcióról – legfeljebb kirakatszerűen, egyes klikkeken belül –, szó sincs szövetkezetesítésről, szervezett értékesítési lehetőségéről stb. A gyorsan megalakult Bolyai Társaság kimondottan ősmarxista vezetősége monopolizálja a külföldi ösztöndíjakat és továbbtanulási lehetőségeket, az „ittthontartás” ürügyén szabályszerűen eltitkolja a különböző lehetőségeket a körön kívüli diákok elől stb. Az RMDSZ képviselőinek parlamenti csapata véleményem szerint megteszi azt a keveset, amire képes, de a vidéki szervezetek, monopolhelyzetükkel bűnösen visszaélve – néhány dicséretes kivételtől eltekintve – semmit. Példa: Marosvásárhelyt még a leadott szavazatok ellopását sem próbálták megakadályozni: egyesült erővel dobták oda a város vezetését. Üresjáratú gyűlésezéseken kívül egyébbel az utóbbi hetekig nem is próbálkoztak. Folytathatnám, de minek? Az eredmény: lemondás, közömbösség, tájékozatlanság, atomizálódás – egyéni küszködés kizárólag a megélhetésért és bármi elérhető csekély eredményért. A magyarországi hatóságok pedig ragaszkodnak ahhoz, hogy csak a „legitim” képviselőkkel álljanak szóba, így ők is akadályozzák a valóságos, spontán civil szerveződések létrejöttét és életképessé válását.

Ilyen körülmények között véleményem szerint három réteg maradhat meg Erdélyben: az élelmesek, akik minden társadalmi segítség nélkül meg tudnak állni a lábukon; az alkalmazottak, ameddig bírják még a nyomorgást; és végül azok, akik tehetelenek arra, hogy a sorsukon változtassanak. A töb-

bi éppúgy az ajtót lesi, mint – az újabb információk szerint – a román fiatalok zöme. Aki ezért kárhoytatni kívánja őket, az előbb cseréljen helyet velük.

Ma már talán az sem segítene, ha ténylegesen lehetővé tennék és határozottan támogatnák a társadalom valamennyi rétegének spontán önszerveződését, mert nem volna hozzá vállalkozó kedv. De erre egyelőre semmilyen irányból nem látok törekvést. Az ellenzék részéről sem, mert ők is csak a nagypolitikában tájékozódnak, és társadalmilag maguk is csak egypártrendszerben tudnak gondolkozni. Mindenesetre ez lehetne az egyetlen remény arra, hogy a „romániai magyarság ki tudja alakítani megmaradásának tudati-szellemi feltételeit”.

3. Az ifjúság semmire sem kap megfelelő felkészítést. Legkevésbé arra, hogy képes legyen helytállani az európai versenyben. Nyomorúságban élő tanáraink között alig akad, aki a minimumnál többet hajlandó nyújtani, foglalkozni tanítványaival. Egyetemi tanáraink nagy része képzetlen maradványa a letűnt rezsimnek, nagyképűséggel leplezi tudatlanságát és járatlanságát a nemmarxista tudományban. Saját gyermekeiket kevés kivétellel külföldön taníttatják, jó példát mutatván arra, hogy ez a megoldás, ha valaki jól képzett kíván lenni. Súlyos bűn megvonni a tanulás és az érvényesülés lehetőségét fiataljainktól. Senkinek sincs joga nyomorra kényszeríteni őket bármilyen magas közösségi szempont üres hangoztatásával. Az itthon maradást hangoztató vezetőink – ha már ők akarnak dönteni sorsuk felől – előbb szervezzék meg számukra a szövetkezeti alapú életlehetőséget, azután írják elő az itthon maradást. (Sütő Andrásnak és a hozzá hasonlóknak egész családja már rég túl van a határon, vagy legalábbis megvan a kettős állampolgársága.)

Megoldás? Kidobni a meg nem felelő tanárokat az egyetemről, külföldről hozni megfelelőket – nem olyanokat, akik csak jókat enni járnak hozzánk – úgy, mint négyszáz évvel ezelőtt, és ahogy ma teszik a komolyabb afrikai államok, s lehetővé tenni a tehetséges ifjak külföldön való tanulását, meghagyva nekik a szabad költözködésnek még a régi jobbágyokat is megillető jogát. Enélkül szervezhetnek akárhány magyar egyetemet. Hogy volna-e erre erő a mai magyar közösségünkben? Jelenlegi, fentebb leírt állapotunkban semmi esetre sem.

4. Nem. A barátságához két ember kell. Ameddig a román nemzeti öntudat alapja a hungarofóbia, nem lesz barátság a két nemzet között, akárhogy udvarolnak a békesség jóakarató álmodozói. Sőt, talán annál kevésbé. Autentikus demokrácia pedig soha egyetlen bizánci berendezkedésű államban nem volt, és belátható időn belül nem is lesz. Nekünk erre kell berendezkednünk, nem álmok kergetésére. De ez nem jelenti azt, hogy

nem volna lehetséges jól szervezett közösségi életet élni Romániában: példa rá a harmincas évek végének erdélyi magyar gazdasági és kulturális felvirágzása. Tessék tanulmányozni és leutánozni, ha van kivel, pl. az EMGE példátlanul sikeres működését 1935–1940 között. De ehhez nélkülözhetetlen a civil szféra kiépülése és annak minden ágában a valódi – nem mondvacsinált – szakemberek vezető szerephez való juttatása.

5. A kommunista nómenklatúra mielőbbi felcserélése külföldön képzett, marxizmustól meg nem fertőzött fiatal szakértői gárdával. Az egy pártrendszer felszámolása és alulról jövő kezdeményezések eredményeként létrehozott civil szerveződések lehetővé tétele a társadalmi élet minden területén. Azután pedig hagyni kell azokat, hogy maguk keressék meg a hosszabb távú prioritásait. Ha én vagy a magam generációja akarná ezt megmondani, oda jutnánk, ahol most vagyunk. Sok helyen még ma is szokás egy-egy gyűlést úgy hívni össze, hogy előre megmondják, mit kell majd ott határozni. Ebben nem kívánok én részt venni.

7. Nehéz volna felsorolni. Minden megálmodott vagy beadagolt elképzelés, melyről józan ésszel bárki megmondhatja, hogy megvalósíthatatlan. Nem az a baj, hogy ilyen tervek születnek, hanem az, hogy ezzel elterelődik a figyelem olyan kérdésekről, melyek ha nehezen is, ha hosszabb távon is, de megvalósíthatónak tűnnek, és megannyi lehetőség megy kárba ennek következtében. Példaként csak a Székelyföld területi autonómiáját említeném: nem lehet manapság elképzelni olyan román parlamentet, mely azt megsza-vazná, olyan nemzetközi szervezetet, mely támogatná az erre irányuló erő-feszítéseket, olyan magyar kormányt, mely azért harcba szállna, olyan bel-ső erőt, mely magában létre tudná hozni. De ha valamilyen csoda folytán mégis megvalósulhatna, megosztaná a magyarságot: minden lehetséges jog-fosztásnak kitenné a kívül maradó háromnegyed részt, a Székelyföldet ma-gát pedig – annak mai állapotában – kitenné a magyar kiskirályok minden korruptságának. Az autómia-igény hangoztatása viszont alkalmasnak bizonyult arra, hogy ellenségeink minden megvalósítható célt megtorpedózhas-sanak erre való hivatkozással és a vele kapcsolatos gyűlöletkeltéssel.

8. Minden téren meg kell hallgatni a közvetlenül érdekelteket (nem csak a politikusokat és a lehetőségek öncélú kihasználóit!), és bátorítani őket arra, hogy maguk vegyék kezükbe ügyeiknek irányítását. A politika pedig annyit tegyen, hogy tegye lehetővé és támogassa ezeket az önszer-veződéseket. Ez talán segítene.

9. Nem.

Tisztelettel:

Varga László

67.

Mindenekelőtt köszönetet mondok megtisztelő bizalmukért az Apáczai Csere János Baráti Társaság Választmánya nevében, hogy sorsunk alakulására vonatkozó körkérdésükkel minket is felkerestek. Az elvándorlással kapcsolatos kérdések állandóan foglalkoztatják Baráti Társaságunkat, egyrészt az öregdiákok kapcsolatainak fenntartása, másrészt erkölcsileg és anyagilag támogatott iskoláink ifjúságának jövője szempontjából.

Tekintettel a központi problémánk sürgős megoldását célzó javaslatok begyűjtésének fontosságára, nem tartottam elegendőnek csak saját meglátásom és véleményem közlését. Felkértem választmányi munkatársaimat is, hogy válaszaink minél szélesebb körből járuljanak hozzá a felmérés sikeréhez. Sajnos igyekezetünk csak részben vált valóra, mert nem tudtuk a jelzett határidőt betartani. Utólag bár, de azzal a reménnyel küldjük gondolatainkat, hogy esetleg még felhasználhatók lesznek a kitűzött cél megvalósításában.

Kérésünk, hogy szíveskedjenek tudósítani a felmérés (közvélemény-kutatás) végső, esetleges részeredményeiről is, mert e nagy jelentőségű kutatás eredményeit terjeszteni kívánjuk civilszervezeti ismeretségi körünkben.

Veress László

Válasz a körkérdésre

1.a. Az 1989-es fordulat után a kisebbségi társadalomban élő magyar nemzetiségű román állampolgár egyre kevesebb jogot élvez, diszkriminációnak van kitéve. Ezért a kisebbségben élő magyarok sorsuk javulását az anyaországtól várják, és a státustörvény által kecségtetett jogok biztosítják a megmaradást, a tanulást és a külföldi munkavállaláshoz való jogot, a megélhetést egyes társadalmi rétegek számára (főleg a székelyföldi munkanélkülieknek).

1.b. Öntörvényű közösségről beszélni a mai helyzetben anakronizmus. Ennek egyik oka az erős államszervezet, az alkotmányosság. Anakronizmus tehát olyan közösségekről álmodni, mint amilyen egykor a székelyeknek, illetve a kalotaszegieknek volt stb., náluk a helyi szokások törvények voltak. Ezek az autonóm közösségek lassan beolvadtak az állami közigazgatásba (megyésítettek, idegenek települtek be). Az idegenek hozzák a saját szokásaikat. Ez külön tanulmányt érdemelne (lásd a közösségi erdők problémáját), miként bomlanak fel ezek az öntörvényű közösségek (lásd a szász, sváb, szlovák közösségeket). Át kell értékelni a fogalmat, konkrét tartalommal megtölteni. Sajnos erdélyi magyar „politi-

kusaink sincsenek pontosan tisztában, mit is akarnak, s csak szólamokat hangoztatnak – politikai érdekből – saját bölcsességüket igazolandó. Meg kellene vizsgálni az egyes közösségek autonómiajellegzetességeit, s ki kellene dolgozni az erdélyi magyarságra vonatkozó autonómiakonceptiót. Másrészt meg kellene nyugtatni a mellénk betelepedett idegeneket – akiké most a hatalom –, hogy az nem ellenük irányul, sőt ebből ők is előnyöket élveznek.

- a rendőrséggel kapcsolatos helyzet igen bonyolult. Először a képzést kellene megoldani, mert ameddig Erdélyben nem lesz rendőr-képzés (nem feltétlenül magyar nyelvű), addig a magyar fiataloknak nem lesz lehetőségük részt venni benne;
- a kisebbségi kérdést nem volna szabad a „csak rajtam keresztül juthatsz az Egyesült Európába”-szerű ijesztgetésekkel, zsarolással összekapcsolni. Ezt az átlagember úgysem érti, a primitív emberek félreértik, a szélsőséges nacionalisták pedig tőkét kovácsolnak belőle. A kérdést fordítva kell feltenni: „A kisebbségi probléma megoldásának feltétele az EU-ba való bejutás”. Erre kellene összpontosítani;
- az erdélyi kisebbség sorsát a mi érdekvédelmi szervezetünknek kellene rendeznie, de erre nem képes, felkészületlen. Mindennel foglalkozik, felveszi a pénzt a magyar kormánytól, de ennek sincs látszata, egynéhány rendezvényen, szimpóziumon, ünnepi összejövetelen stb. kívül. Sok magyar polgármester van, akiknek anyagiilag támogatnia kellene polgárait – földművelő eszközökkel, helyi ipari kezdeményezésekkel. Támogatni kellene az erdélyi magyar kisiparosokat, befektetőket.

1.c. Az 1989-es fordulat utáni nagy remények hamar szétfoslottak. Oka: a marosvásárhelyi események, a Bolyai Tudományegyetem visszaállításának elutasítása, az időhúzás az egyházi javak visszaadása esetében, az autonómia kérdése körüli felhördülés.

Mivel az említett kérdéseket a román kormány nem akarja megoldani, mert a nacionalista politikusok még mindig komoly erőt képviselnek az államvezetésben, egyedüli megoldás, az RMDSZ hatékonyabb politizálása lenne, s ha az nem megy, akkor lépjen ki a kormányból, hogy végre „csináljon valamit!”.

1.d. Az 1989-es fordulat után a romániai magyarság új helyzetbe került, de nyomasztóan érzi az elnyomást, a megkülönböztetést a hatalom részéről, s ez az elnyomás az ország euroatlanti felzárkózásának kerékkötője lehet.

1.e. Az erdélyi magyar kisebbség egy részében talán felmerül, hogy sorsának jobbra fordulását az anyaországtól remélje, de a nagy többség tudja, hogy sorsának, életkörülményeinek jobbra fordulásáért neki is tennie kell valamit. Sajnos ez a tudat nem mindenki előtt egyformán világos, bár az RMDSZ igyekszik azt erősíteni, de ez nem elég.

Nagy szükség lenne arra, hogy mindenki számára egyértelművé váljék: ha szűkebb hazánkban, Erdélyünkben jobban akarunk élni, akkor össze kell gyűjteni az erőket, mindig közösen és egységben kell cselekedni. A széthúzást, az egymás elleni mindenfajta megnyilvánulást ki kell „nevelni” magunkból. (Sokszor úgy tűnik, mintha valahonnan a háttérből valakik pont ezt akarnák megakadályozni...)

Röviden: közös munkára, nagyobb szorgalomra, magyarságtudatunk erősítésére, értelmes szervezésre és vezetésre van szükségünk. Itt ahol élünk, ahol a szülőföldünk van, itt kell továbbra is élnünk, becsülettel, nagyobb szorgalommal, nagyobb tudással, mint ami másoknak van, és akkor közös akarattal igenis javíthatunk helyzetünkön, természetesen anyaországi vagy európai segítséggel.

1.f. Tudatosítani kell a „népi bölcsesség” megnyilvánulásait, amelyek a szülőföldön való megmaradást hirdették évszázadokon keresztül.

Költőink, íróink, nagy politikusaink – nemzetünk lelkiismeretei – figyelmeztetnek:

- „Ne add el az ősi házat, ne add el az ősi telket.”
- „Amit elvettek tőlünk, azt még visszaszerezhetjük. Amiről önként lemondunk, azt soha.”
- „Csak az lesz a miénk, amit kiharcolunk magunknak.”

Mindeddig rosszul értelmezett méltányosságból – ne bántuk a többségi érzékenységet –, szépítettük a helyzetet. Tizenegy év után nyíltan színt kell vallanunk. Mit akarunk? Hogyan biztosíthatjuk jövőnket szülőföldünkön?

Első feltétel: ifjúságunk megfelelő szintű családi és iskolai nevelése, történelmünk ismertetése. Juttassuk érvényre a gyakorlatban sokat hangoztatott, az átlagosnál jobb tulajdonságainkat. Küszöböljük ki a széthúzást és azt, hogy mások rovására próbáljunk sikereket elérni.

Megítélésem szerint helyzetünk romlásának fő oka gazdasági. A megélhetési gondok, a mindinkább szűkösebb anyagiak akadályozzák az emberi élet kiteljesedését. Kulturált élet csak létminimum felett képzelhető el. Nagy hiba, hogy az RMDSZ nem tett lépéseket anyagi bázisaink kiépítésére, sőt a valamikor meglévőket is veszni hagyta, lásd a Tulipánt.

Közösségi tulajdonaink is lassan elsikkadtak, magánérdekeket szolgálnak – lásd a Trinvest-Trinforestet.

A „józan ész” segítségével, sikeres vállalkozások létrehozásával kell anyagi háttérrel teremtenünk magunknak – megmaradásunk érdekében.

2.a. Erdély kérdése a megfelelő politikai kultúra kialakítása által lehetővé tett együttélés alapján oldódhat meg. A politikusok zavarkeltó riasztgatásai ellenére a mindennapi emberek nagyon jól megférnek egymás mellett, dolgoznak és küzdenek a betevő falat megszerzéséért.

2.b. Megmaradásunk tudati-szellemi feltétele csak az lehet, hogy tudatosítsuk a fiatalokban miszerint ez „nem ősi román föld”, hanem „őseink vérrrel megszerzett földje”. Megfelelkezni erről árulás lenne emlékeink ellen, minden ellen, ami évezredek történelmünkben szent. Árulás itthagyni egy karéjjal több kenyérért ezt a földet. Amíg ezt szégyelljük bevallani a fiataloknak, addig semmi esély az elvándorlás megállítására. Mi ezen a földön maradtunk, és csak egy képzeletbeli vonal helyzete változott. Ne engedjük elhalványodni ezt a szellemiséget.

2.c. Igen. Feltéve, ha jó és hatékony iskolarendszert tudunk kialakítani, komoly tanári gárdával, amely jól képzett erdélyi értelmiséget tud felnevelni – és ennek az értelmiségnek legakárb 70%-a itthon marad.

2.d. A történelem során bebizonyosodott, hogy az erdélyi magyar kisebbségi társadalom számára a nemzetállami modell nem megfelelő.

2.e. Sajnos a „nem lehet” alapézés valóban létezik, főleg a kisebb szórványokban, és hatása egyre érezhetőbb... Sokan eleve lemondanak jogaikról, beolvadnak, mind nagyobb számban költöznek el szülőföldjükről a közeli városokba, vagy végleg „kitelepülnek”, magyarul megmondva, örökre elvándorolnak. A sok vegyesházasság, az iskolák hiánya, a magyarországi „csábító” lehetőségek mind ebbe az irányba hatnak.

De mégis látok esélyt arra, hogy a romániai magyarság megtalálja boldogulását, ha kialakul egy olyan új Románia, amelyben működik a demokrácia, megszűnik az uszító politika, teret nyer az európai gondolkodás, a többség az eszét használja és elszigetelti, kiközösíti a „vadimi” erőket, amelyek most is az előírt forgatókönyv alapján irányítják a hangulatot, minden alkalommal és minden fronton folytatják az uszítást. Talán ezt kellene, ma a XXI. században a nagyhatalmak, az egész világ tudomására hozni, hogy figyeljenek az itteni helyzetre, és akadályozzák meg a még mindig Keletről kapott ukáz teljesítését. Külső nagyhatalmi nyomásra is szükség van ahhoz, hogy stabilizálódjon Kelet-Európában a helyzet, és kikeljen a megbékélés magja. Sajnos ez a folyamat sehogyan sem akar beindulni. Ameddig hagyják, hogy az egykori KGB jól kidolgo-

zott, úgynevezett nemzetiségi politikája mindent elkövethessen a megbékélés ellen, addig a kisebbség nem tudja, nem tudhatja kialakítani megmaradásának anyagi-tudati-szellemi feltételeit. De ha most nehéz is, áldozatos kitartást és összefogást is követel, azért elsősorban mégis nekünk, az itt élő kisebbségeknek kell állandó felvilágosító munkával meggyőznünk a velünk élő többséget, hogy egymás mellett kell haladnunk a boldogulásunk felé vezető az úton.

2.f. Az Apáczai Csere János Baráti Társaság tizenegy év alatt bebizonyította, hogy ha van meggyőző erő, logikus összefogás és áldozatkészség, a legnehezebb körülmények között is lehetséges előrelépni a közösségi életben.

Szükséges a helyzet felmérése, a tennivalók megfogalmazása és a megvalósításhoz elengedhetetlen következetes, konok kitartás. 1990-ben Beke György: *Apáczai uram romkertje* című írása fordította figyelmünket elárvult iskoláink felé. Az amerikai „Optimisták Klubja” megvalósításainak ismerete vezetett Társaságunk megalapításához. Apáczai Csere János, Reményik Sándor, Kós Károly – kollégiumunk végzettjei – szellemében alakítottuk ki programunkat. Kezdetről fogva nem értettünk egyet Makkai Sándor: „nem lehet” megállapításával. Az optimisták fanatizmusával kerestük és keressük ma is a megoldást. „Mindig van egy helyzet”, amellyel szembe kell néznünk, és hosszú távú stratégiákon belül a felmerülő kérdéseket igyekszünk megoldani. Mondhatnánk, hogy a semmiből felújított színházunk van, működő szakosztályaink vannak, és az 1990 óta végzett fiatalok beszerzésével bizalommal tekintünk a jövőbe.

3.a. Habár az erdélyi magyarság kisebbségben él, meg tudja találni, ki tudja alakítani megmaradásának feltételeit, mert mindig is dolgos, ötleletes és nem ijedős típusú nemzet volt, amelyet történelmünk is igazol.

3.b. A 3. kérdés első mondatával nem értek egyet. Így felvetni a kérdést helytelen. Az ifjúság nem a kisebbségi lét elől menekül. Ifjúságunk nagy része helyt tud állni a kisebbségi lét nehézségei közt. Az elmenésnek gazdasági okai vannak. Kinek a gyermekei tanultak először Magyarországon? 1990 után itthon üresen maradtak a helyek az iskolákban, de az RMDSZ-es vezetők gyermekei és azok barátai kimentek, és aztán ott is maradtak. A közember nem is tudott ezekről a lehetőségekről. Most már persze hogy az akkor kiment fiatalok felnőttek, beszélhetünk a nem elvándorlás kérdéséről. Most már haza kell jönni, sőt a pénzt is itthon kell elkölteni! Megváltozott volna a tudat – az erdélyi önazonosság tudata? Ilyen demagógiával akarunk tudatot fejleszteni?

Az oktatáspolitikát mindenki reformálja, de nem mondja meg senki, hogy mit kellene tenni. Üres jelszavakkal dobálózunk. Kérem írja már le valaki, mi legyen az új oktatáspolitikáé lényege, tartalma, eszköze. Azzal egyetértek, hogy reformálni kell.

3.c. Nagyon jól képzett, lelkiismeretes tanerőkre van szükség, akik nem csak a szóban forgó tananyag ismereteit adják át a tanulóknak, hanem általános műveltséget, kultúrát és magyarságtudatot is átadnak.

3.d. Az ifjúság tömeges távozásának oka a romániai létbizonytalanság, ezért a legtöbb fiatal Magyarországon keresi a jobb megélhetés lehetőségeit.

3.e. Sajnos főleg a fiatalabb nemzedék nem szívesen vállalja a nehezebb körülményeket, és a divat hullámait (is) követve elhagyja otthonát, családját. Sokszor még az „okosabb” szülők, jó barátok is biztatják a fiatalokat, hogy hagyják el szülőföldjüket. Szerintem nagyon elítélendő az anyaország sokszor már nyílt, leplezetlen törekvése arra, hogy „elszívja” ifjúságunkat. (És ezt Csurka szégyentelenül még meg is próbálja magyarázni!) Az anyaország azzal próbálja megoldani a napjainkban is csökkenő népszaporulat okozta gondokat, hogy szívesen ad letelepedési engedélyt főleg az erdélyi iskolázott, tanult fiataloknak, itt kiképzett tanítóknak, tanároknak, orvosoknak, újságíróknak, színészeknek stb. – szinte hihetetlen, de még református papoknak is. Ez így olcsóbb, ugyebár?

A státustörvény is, bár kimondja, hogy a határokon túli ifjúság tanulását otthon kell támogatni, a valóságban azonban sok esetben kínál fél-éves magyarországi tanulási lehetőséget középiskolás tanulóknak, egyetemi hallgatóknak. Érthetetlen, miért kell még Kolozsvárról is „elhívni” diákokat oda tanulni, inkább itt kellene megfelelő, sok férőhelyes bentlakásokat biztosítani a vidéki vagy szórványban élő tanulóknak – ez lenne az igazi segítség.

Itt volna az ideje, hogy nyugodtan, de határozottan és egyre hangsúlyosabban kérjük és követeljük egykori, ősi felekezeti iskoláink, épületeink visszaadását a hozzájuk és egyházainkhoz tartozó ingatlanokkal, valamint más vagyontárgyakkal (például: iskolai könyvtárak, irattárak, felszerelések stb.) együtt.

Az egyházak egyszerre, összehangoltan indítsanak erre vonatkozóan jól felkészített és folyamatos akciót. Minden úton, bírósági úton is kérjék és követeljék összes elvett, elorzott javaik visszaadását. Ezt külföldön is propagálják, kérjenek segítséget. Ha aztán a bírósági úton is megtették a kellő lépéseket, és semmi eredményt nem értek el, a nemzetközi bírósághoz kell fordulni. Ismétlem, bentlakásos középiskolákra van szükségünk! Ez legalább olyan fontos, mint a magyar egyetem kérdése. Ha visszaad-

nák iskoláinkat, a vidéki tanulók is lehetőségét kapnának a bentlakásos tanulásra. Most sok kitűnő vidéki tanulónak nincs hol továbbtanulnia, leérettségiznie. Ennek a kérdésnek a megoldását nem lehet már sokáig halogatni: egységes, megfontolt, határozott fellépésre van szükség és külföldi nyomásra.

3.f. Csak közösségi javaink újratermelése után gondolkodhatunk általános egyéni felemelkedésre.

4.a. A békés együttélés legfontosabb feltétele a gazdasági fellendülés. Fejeződjék be az álszocializáció, működjön korrektül az igazságszolgáltatás, és akkor senkit sem fog érdekelni, hogy miért megy jobban a sora többet dolgozó szomszédjának.

4.b. A történelem folyamán a velünk együttélő románság az alárendelt helyzetből fölérendelt helyzetbe került. A mi helyzetünk éppen fordítva alakult. Ameddig a történelemírás a mindebből fakadó konfliktusokat valamelyik nemzetiség számlájára írja, addig nem áll helyre a kialakult egyensúly. Sajnos a román történetírás jár elől ebben a hamisításban. Következésképpen az fiataljaik már az iskolában magukba szívják a magyargyűlöletet.

Sajnos mi sem vagyunk mentesek az előítéletektől. Lenézzük a román népet, s nem ismerjük el, hogy egy része európaivá fejlődött. Arrogánsak vagyunk, s nem létező felsőbbrendűségünket fitogtatjuk. Ilyen körülmények között nehéz felhőtlen együttéléstről beszélni. Nemcsak deklaratív programokra van szükség, hanem a biztos egyensúlyt kell megteremteni.

4.c. Nem látom semmi esélyét annak, hogy az együttélés feltételei ötven éven belül megvalósuljanak.

4.d. A romániai magyar közösség oktatáspolitikájának megváltoztatásához szükség lenne arra, hogy visszakapja egyetemét, az egyházi vagyont, és hogy az állam támogatást nyújtson a kulturális intézmények működéséhez.

4.e. Talán hasznos lenne részleteiben is megismerni a sokat emlegetett német–francia megbékélést. Ezt itt Erdélyben mindenkivel meg kellene ismertetni, hogy akinek füle van, meghallja, akinek esze van, megértse. Talán az európai nagyhatalmak közreműködését is kérni lehetne, megértette velük, hogy Európának ezen a részén csak békésen, közös megértéssel lehet igazi megoldást találni. Röviden: ilyen körülmények között, amilyenek még most is uralkodnak, egyelőre nem látom esélyét annak, hogy a megbékélés feltételei Erdélyben rövid időn belül kialakuljanak – de ha az uszító politikát, a most is kommunista érdekeket képviselő

selő erőket félre lehetne állítani, hiszem, hogy beindulhatna egy, az értelemre, a közös előnyökre alapozott megbékélés folyamata.

4.f. Reméljük, Sabin Gherman pártja nemcsak megerősödik, hanem (amire nagy várákozással tekintünk) a transzszilvanizmus szellemében fog működni, és egybegyűjti majd a toleráns román értelmiséget, valamint a békés egymás mellett élés híveit. Parlamenti bejutása esetén, koalícióra lépve az RMDSZ-szel, tehetne valamit a jelenlegi kilátástalan helyzet megváltoztatására.

5.a. A román–magyar együttélés kiegyensúlyozott feltételei megteremtődnek Erdélyben, ha az általam előbb felsorolt pontok megvalósulnak.

5.b. – a mellettünk élő nemzetiségek megbecsülése, értékeinek elismerése;

- az erdélyi magyarság történelmének megismerése és megismertetése a románokkal is;
- történelmi megemlékezések, hagyományos ünnepeink megtartása;
- az anyagi biztonság megteremtése;
- hosszú távon egységes információs rendszer megteremtése – könyvek, folyóiratok, történelmi írások, megemlékezések, erdélyi és magyarországi személyiségek ismertetése az internet felhasználásával. Koordinációs bizottság irányítaná. Ehhez szükséges a magyar kormány anyagi támogatása is.

5.c. A történelem becsületes tanítására van szükség a román iskolákban is. Arra, hogy a többségi nemzet tagjai is tisztába jöjjenek azzal, mi mindent kaptak a magyaroktól: az erdélyi városok főtereinek épületeit, egyetemeket, iskolákat, színházakat, gyárakat, kórházakat, könyvtárakat stb.

5.d. A hétköznapi emberek között megoldódott az együttélés. Az elmentéket a kormány és a nacionalista pártok szítják.

5.e. Dialógusra van szükség.

- mozgósítani kell minden erőnket ősi felekezeti iskoláink, épületeink, egyéb javaink visszaszerzésére;
- küzdeni kell azok ellen a külföldi kezdeményezések ellen, amelyek a szülőföld elhagyására ösztönzik fiataljainkat;
- a civilszervezetek okosabb, hathatósabb támogatásával erősíteni kell a magyarságtudatot az ifjúság soraiban. Tanítani kellene Erdély igazi történetét;
- jobban kellene támogatni a többgyermekes családokat, ebben az egyházak is segíthetnének. Határozottabban kellene fellépni az „egykézés” ellen. Hosszú távon csak nagyobb népszaporulattal lehet elképzelni a magyarság megmaradását;

- minden európai támogatást, lehetőséget igénybe kell venni, ugyanakkor határozottabban kell kérni az erdélyi magyar kisebbség helyzetének szemmel tartását, fel kell tárnai a negatív jelenségeket, és mindent meg kell tenni kiküszöbölésükre.

5.f.

- felekezeteinknek és intézményeinknek népszerűségünkkel arányos állami támogatást kell kapniuk;
- érvényt kell szerezni a megszavazott törvényeknek és kormányhatározatoknak;
- meg kell valósítani az RMDSZ alulról történő újraépítését a platformok, tömörülések konstruktív közreműködésével;
- az RMDSZ-nek döntései meghozatalakor figyelembe kell vennie a civilszervezetek véleményét.

6.a. Érdekképviselőtünknek voltak és vannak megvalósításai, sajnos elég kis számban. (Ennek oka, hogy a vezető pozíciókban levők többet foglalkoznak saját ügyeikkel, mint a közösség ügyeivel.)

6.b. Az RMDSZ elsősorban a tanügyben ért el figyelemre méltó eredményt. Részleges eredményt ért el az ingatlanok visszaadása terén. Gazdaságilag semmi eredményt nem tud felmutatni, azon kívül, hogy vezetői gazdasági előnyökhöz jutottak. Még mindig nem tudtak létrehozni egy erdélyi magyar bankot. Igaz, erre nekik nincs is szükségük.

6.c. Sikernek könyvelném el a közigazgatási törvényt, amelynek alapján a közéletben magyarul is lehet beszélni, ha alkalmaznák a gyakorlatban.

6.d. Érdekképviselőtünk elég keveset tesz a romániai magyarság szülőföldjén való maradása érdekében, változna a helyzet, ha a közösség érdekében politizálna.

6.e. Bármilyen is az RMDSZ, jó hogy van, és hogy nehéz helyzetekben is tűrhető ügyességgel lavíroz. Ez is siker. Igyekezni kell a mindenkori kormányban maradni, s ha apró lépésekkel is, de közeledni kell a megegyezés, a megbékélés felé.

6.f. Amíg a helyi hatalmasságok, kiskirályok packázhatnak a központi kormánnyal és az igazságügyi intézményekkel, addig még a jóindulatú döntéseknek sincs semmilyen gyakorlati következménye. (A kolozsvári Református Kollégium papírforma szerint a miénk, de nem vehetjük tulajdonunkba.)

7.a. Az elmúlt évtized során a legtöbb közösségi energiát a xenofób Nagy-Románia Párttal való hadakozás vette igénybe.

7.b. Igen sok energiát fordítottak feleslegesen egy magyar magán-egyetem megalapítására. Le fogja gyengíteni a Babeş–Bolyai Tudományegyetemet, amelynek székelyföldi és partiumi utánpótlása számszerűleg csökkenni fog, s egy idő után ismét csak a tanárképzésre fog szorítkozni. És mi lesz akkor, ha egy új magyar kormány nem ad majd pénzt? Ez csak virtuális siker, amelynek következményeit nem mérték fel.

7.c. -----

7.d. A közösségi programelemeket az elmúlt években nem lehetett megvalósítani az RMDSZ rossz politizálása miatt.

7.e. Nehéz megfogalmazni, mik voltak a „kivihetetlen” elgondolások. De talán jobb lett volna, ha a magyar felekezeti iskolák visszaszerzéséért szállunk síkra, mert az egyetem problémája előbb-utóbb megoldódik, főleg azonban, hogy akkorra már nem lesz akit beiratni az iskolákba.

7.f. Nagyon sok közösségi energiát emésztett fel az RMDSZ szervezési struktúrájának, felépítésének többszöri meddő vitatása. Különböző testületek, tanácsok hatáskörének, feladatainak, döntési jogának a mai napig nem világos megfogalmazása miatt a csúcsvezetőség elszigetelődött a tagságtól. Emiatt meg kellene reformálni a szervezetet, és alulról kellene felépíteni meghatározott koncepció alapján.

8.a. A szülőföldön való megmaradást csakis az iskolák, templomok visszaszerzése, illetve újak építése, valamint munkahelyek teremtése tudná biztosítani (ha ez nincs, a fiatalságnak más nem marad csak a vándorbot).

8.b.

- a mezőgazdaság, a feldolgozó- és szolgáltatóipar fejlesztése;
- a művelődési élet támogatása (színházak, kiszállások szponzorizálása), kiállítások rendezése, egész Erdélyben terjesztett ismertető füzetek megjelentetése.

8.c. Több magyar szakiskolát kell létesíteni (mert nem mehet mindenki egyetemre), hogy a frissen végzettek el tudjanak helyezkedni kis- és középvállalatoknál, magánműhelyekben. Komoly gazdasági segítséget kell adni az erdélyi magyaroknak, hogy ne menjenek külföldre dolgozni, mert kevesen jönnek onnan vissza. Sajnos, az RMDSZ tíz év alatt szinte semmit sem tett a gazdasági helyzet javításáért.

8.d. Munkahelyek megteremtése, az életszínvonal emelése, az RMDSZ politikájának megváltoztatása, a fiatalok lakáshoz juttatása.

8.e. A civilszervezetek bevonásával minden iskolai szinten ingyenes vagy nagyon olcsó számítógépes oktatási tanfolyamokat kell szervezni. Ez nagy előnyt jelentene már rövid távon is. Így fiataljaink jobban el tudnának helyezkedni.

Minden nagyobb városban, az RMDSZ-en belül vagy civilszervezetek bevonásával, pályaválasztási irodát kellene működtetni. Ugyanitt a végzett, de állástalan ifjaknak elhelyezkedési tanácsokat lehetne adni.

9.a. Ha munkalehetősége, életfeltétele biztosítva van, a romániai magyarság nem távozik szülőföldjéről, mert itt kell boldogulnia. Ne feledjük, minden ember szívesen elmegy, hogy lásson, tapasztaljon, de ha egy lehetősége van, akkor mindezt itthon akarja kamatoztatni.

9.b. Miután a vezetők és barátaiak meggazdagodtak, talán lesz lehetőség megteremtteni az anyagi eszközöket a fentiek megvalósítására. Ők azonban egyelőre csak a maguk céljaira használják fel befolyásukat.

Le kellene mondani arról a tévhitről, hogy aki nem RMDSZ-es, az nem is magyar. Hol és ki hallgat meg egy érdekvédelmi szervezeti tagot? Nekem kuss? Biztos, hogy ez a kiáltás sem jut el ahova kell.

9.c. Nem rendelkezik! De komoly segítséggel és akarattal eljuthat oda, hogy képzett és anyagilag független legyen mindenki, a kapustól az egyetemi tanárig és a miniszterig.

9.d. A kormány, a politikai pártok és az RMDSZ támogatásával a romániai magyarság rendelkezik az életszínvonalának emeléséhez szükséges eszközökkel és befolyással.

9.e. Sajnos minden pozitív változás gyakorlati keresztülviteléhez gyengék és elégtelenek az eszközeink és befolyásolási lehetőségeink – éppen ezért kellene ezen segíteni. Hogyan? Okosan, higgadtan, nyugodtan és lépésről lépésre, rendre.

„Ahogy lehet!”

9.f. Ismét csak a népi bölcsességet idézem: „Segíts magadon, s az Isten is megsegít”. Nincs olyan látványos, kollektíven szervezett eljárás, amely hivatalból biztosítaná az általános felemelkedést. A belénk sulykolt kommunista felfogást kell kinőni, hogy bízunk mindent a vezetésre, tőle várjuk a boldogulást. Láttuk hova jutottunk! Az elmúlt tizenegy év egy helyben topogása, sőt minden idők legnagyobb hanyatlása ezen elv fenntartása, továbbéltetése miatt következett be. Az itt-ott jelentkező egészséges kezdeményezések eredményeit is semlegesítette a korrupció, a szemérmetlen csalás és lopás, a csódtömeg, a vadkapitalizmus hátulütői. Mindez az uralgó pártok, kormányok segédlete mellett, sőt azok kezdeményezésével.

Ilyen körülmények között a kisember csak magára és közvetlen környezetére van utalva. Mindenkinek egyénileg, képességeinek teljes felhasználásával, időt és fáradságot nem kímélve, minden lehetőséget felhasználva kell fokozatosan erőt és tőkét gyűjtenie a továbbhaladáshoz. „Minden kezdet nehéz”, de egyszer mindenkinek el kell indulnia. Aki

nem várta mástól sorsának jobbra fordulását, elindult tíz évvel ezelőtt, azt ma mint sikeres magyart ünnepelhetjük. Tanuljunk az ilyenektől, kövessük őket felfogásban és munkaszeretben, küzdőképességben.

68.

1. A romániai magyarság érdekképviselői programjában megfogalmazódott „*teljes értékű kisebbségi társadalom*” mint önmeghatározás valós definíció, hiszen ez a kisebbségi társadalom, leszámítva az önálló államiságot, rendelkezik a nemzeti közösség valamennyi attribútumával, teljes tagságú közösség, a tudománytól a művészetig artikulált társadalom a megfelelő intézményrendszerrel. Nem osztom a kérdésben megfogalmazott állítást, miszerint „*nem sikerült öntörvényű közösségként érvényre juttatnia akaratát*” sem a román, sem a magyar kormány irányában. Véleményem szerint csupán annyi állítható, hogy nem sikerült teljes mértékben, de ez általános és természetes a politikában, hiszen még a NATO-n és az EU-n belül sem érvényesül teljes egészében egyetlen tagország akarata sem. A világ legerősebb hatalma, az Egyesült Államok sem azt teszi, amit akarna, hanem (még belpolitikájában is) csak azt, amit az adott helyzetben és a világ hatalmi viszonyainak eredőjeként az adott pillanatban megtehet.

Közösségi autonómiánk megvalósulási esélyeinek csökkenése csupán átmeneti, egyrészt a többségi hatalmi tényezők értetlensége, másrészt érdekképviselői szervezetünk határozatlansága-következetlensége miatt. A világtrend megállíthatatlanul a mi javunkra alakul. Az 1989 utáni tizenkét esztendő nem nagy idő a történelemben és a politikai változások tekintetében, de már ekkora távlat is elegendő az elmozdulás regisztrálására: az egyházak, a tudományos és művészeti világ, az intézményrendszerünk autonómiájában értünk el eredményeket. Kétségtelen, hogy lelassulás, megtorpanás, sőt devolúciós szakaszok is bekövetkeznek de ez nem jelenti azt, hogy nem az evolúció, az előrehaladás a jellemző. A skót, walesi, dél-tiroli, baszk, katalán, finnországi, svéd stb. autonómia is évtizedekig vajúdott, olykor megtorpanásokkal és véres megtorlásoktól kísérve, de mégis kialakult, illetve alakulóban van, s talán az idők végezetéig alakul, hiszen a szabadság is végtelen, ha nem is hártatlan, de végtelen (akár a gömb), s határai odáig terjednek, ahol mások hasonló szabadsága kezdődik (vagy inkább végződik?).

A nemzetállamok kisebbségellenes diszkriminációja a többségi identitásmegőrzés fonák, primitív megjelenési formája, amely kiküszö-

böhlhetetlennek tűnik a társadalmi-nemzeti fejlődés kezdeti szakaszában, ahol mi most leledzünk. A „vagy-vagy” indulati kategóriáiban gondolkodó társadalom ösztönös önféltése idővel kilép a kifelé irányuló agresszivitásból, és befelé irányuló kreatív, minőségi értékek által meghatározott önazonossággá alakul. Olyanszerű átalakulásra lehet gondolni, mint amilyen a középkortól napjainkig lezajlott a katolikus és protestáns egyházak-vallások között, a gyűlölettől, háborútól az ökumenéig, a kölcsönös tagadástól a kölcsönös elfogadásig, a „vagy-vagy”-tól az „is-is”-ig.

A romániai magyarságban a kisebbségi tudat helyett a *társnemzeti tudatot* kellene megerősíteni. Így nemcsak az anyanemzet támogatására figyelne, hanem sokkal tevélegesebben és önállóbban venné kézbe saját sorsának alakítását.

A romániai magyarság az egységes magyar nemzet részeként politikailag és közigazgatásilag társnemzet a többségi román mellett. Tehát elvben azonos jogok alanya. Politikai, gazdasági, kulturális, mindennemű társadalmi tevékenységének pedig ennek a gyakorlati megvalósítására kell irányulnia. További és „bővített önújratereztésének” ez a biztosítóka. A máig kialakult, nemzetközileg garantált (!) kisebbségvédelem nem nyújt annyit, mint amennyit jelenthet a társnemzeti státus kimunkálása, elfogadtatása. Különös tekintettel a többségiek számára is bekövetkező előnyökről, pl. a társnemzet lojalitása a közös állam iránt, a revíziótól való hisztérikus félelem feloldódása a többségben, az erre pocskolt energiák pozitív felhasználása. Itt figyelembe kell venni a román politikai-történeti előzményeket: a Gyulafehérvári Nyilatkozat 3. pontja: „nemzeti jogok Erdély népeinek”, és az Actiunea Democratică alkotmánytervezete, amely „conatiune”-ről beszél a kisebbségekről szólva stb.

Az erdélyi magyar társadalomban tapasztalható apátia elsősorban azokat keríti hatalmába, akik anyagilag nem tudnak talpra állni, akik nem látnak maguk előtt szakmai perspektívát. Nagyon jónak tartom az RMDSZ 2000-es választási jelszavát: „Erdélyben a jövő!”. És bár közvetve minden az erdélyi jövőnkért történik érdekvédelmi szervezetünkben, (mondom én teljes jóhiszeműséggel), de a szervezeten belüli túlzott strukturális tagolódás (TKT, TÜK, MÜK,... nem is tudom pontosan felsorolni) olykor Parkinson törvényét juttatja eszembe: egy szerveződés fejlődése adott szakaszában többet foglalkozik önmagával, mint kitűzött céljával és fő tevékenységének saját fontossága bizonyítását tekinti, és mindenekfölött artikulálódik...

Visszatérve a választási jelmondathoz: valamennyi közösségi cselekvés fölé kellene emelni mint zászlót, vagy mint gyűjtő- és gyűjtőpontot szünte-

len érvényesíteni, a társadalmat ebbe az irányba vezetni. Így kezelhető lenne a társadalmi apátia és frusztráció. Az 1989-es fordulat után nagyszerű jelmondat volt: „*Ottthon a hazában*”, de sajnos gyakorlati konklúzióinak elmaradása nemcsak a hatalmi közegellenálláson múlt, hanem azon is, hogy nem dolgozunk ki konkrét, célirányos akciótervet, perspektivikus ütemtervet. Magyarán: nem voltunk elég határozottak, eltökéltek a szép egzisztenciális gondolatok valóra váltásában. Talán általánosnak mondható hibánk: több a „megváltó” ötletünk, mint a *szándékbeváltó energiánk!*

2. Makkai „Nem lehet”-jét nyolcvan éve valamennyi kisebbségi magyar naponta megéli, annak személyiségromboló, emberhez méltatlan egyén- és közösségsorvasztó vetületeiben. De ne feledjük, hogy a Reményik-féle „Ahogy lehet”, a Bethel Gábor-i „lehet, mert kell”, a „csak azért is” *ellenigék* a szó szoros értelmében háromnegyed évszázadig index alatt voltak. Az irodalom, az egyház, a sajtó és a színház (meg kell mondanunk: jobbik és nagyobbik hányada) a megtartás jegyében cselekedett, de hatékonyságát az ellenérdekelt hatalom a minimálisra csökkentette, ha lehetett extirpálta.

A cserkészmozgalomtól kezdve a civil szervezeteken keresztül a politikai alakulatokig a pontosan meghatározott (és sokak számára vonzó) cél és határozott tevékenység adta az éltető energiát. Egy társadalmi, kisebbségi-társnemzeti közösség számára is a jövőbe mutató, vonzó és vállalható célkitűzések adnak értelmet a létnek, reményt a jövőre nézve.

Biológiai állományunk zsugorodása, népességfogyásunk közösségünk legdrámább folyamata. Érdekvédelmi szervezetünk (dacára belső túlartikulálódásának) mai napig nem hozott létre a népességfogyásra összpontosító testületet, és nem dolgozott ki közvetlen stratégiát. Az egykézés, a kivándorlás, a vegyes házasságok nem képezik állandó témáját egyetlen bizottságnak vagy testületnek sem. A cigányság, amelynek szocializációs-integrációs problémái igen súlyosak, nagyobb biztonsággal tekinthet a jövőbe, mint mi, mert demográfiai magatartása pozitív a mi nagyon is negatív „fehérpestis”-ünkhöz képest.

Az intézményteremtő gazdasági, művelődési, társadalmi tevékenység pozitív hangulat-, közérzet-, tudat- és magatartás-meghatározó jelleggel bír. Az EMKE, EME, EMMT, EKE, EMKT az EMTE, az EMTE-SAPIENTIA, a Civil Szervezetek Szövetsége, az RMPSZ, RMGE, PARTIUM EGYETEM stb. léte, alakulása, tevékenysége értelmet ad a transzszilván életnek. Abból kellene egy jól csengő jelmondatot formálni sürgősen, hogy „Az anyaországban vagy még nyugatabbra lehetsz gazdagabb, szabadabb, de az életed itt a Kárpátok ölén tartalmasabb” (lásd Wass Albert példáját, aki amerikai jólétben,

egyetemi és irodalmi babérokkal gazdagon is csak Erdélyben tudott volna boldog lenni). Más: „Egy gyermek nem gyermek, két gyermek fél gyermek, három gyermek család” – sőt: „biztos, nyugodt jövő” – teszem én hozzá a désházi egyetlen pozitív népmozgalmú településünk jelmondatához.

A Bolyai Egyetemért szervezett országos aláírásgyűjtési akció, a közbirtokosság rehabilitációjáért folyó harc jelentős közösségerősítő folyamatok. Ezekben nem az a fő hiba, hogy kevés eredménnyel járnak – hiszen mint éltető, értelmet adó tényező a harc nemes öncél, hanem az, hogy igen kevés hasonló jellegű, nagy tömeget megmozgató akcióra került sor.

A romániai magyarság helyzettudata domináns elemének a jövőtudatnak kell lennie. Ez biztonságtudatot, reményt, a holnapba vetett bizalmat jelent. Ennek a tudatnak a kialakítására ugyancsak egy stratégiai-módszertani testületet kellene létrehozni, amelynek – vigyázva arra, hogy ne váljék didaktikussá – a valós anyagi helyzetből kiindulva, és nem hallgatva el elmaradottságunkat, anyagi földhözragadtságunkat, az erdélyiség valós értékeit, a jövőben minden valószínűség szerint bekövetkező előnyeit kell tudatosítania: küldetésünket szellemi hagyományaink továbbélésében, a négy nemzet – hét religió toleráns együttlétét, mint az integrált Európa előképét, úttörő mivoltunkat a vallás és egyéb szabadságjogok kivívásában, szerepünket a bécsi – 1606 –, veszfáliai – 1648 – békekötésben. Reményadó szándékkal idézni minél gyakrabban, hogy az erdélyi „tündéerkert” megszületését Bethlen korában egy olyan mélypont előzte meg, amikor őriztetni kellett az akasztófákat és temetőket, mert az emberek éhükben megették a hullákat. Nevezhetnénk ezt a periódust „erdélyi csodának”, amelyhez hasonlók voltak még, és akár precedensként is tanulmányozhatnánk ezeket a jelenségeket. Más: „eszmét futtathatnánk” arról, hogy az elektronikának, informatikának itt nagyobb távlata van, mint Nyugat-Európában, hogy itt olcsóbb a föld, az ingatlan, a munkaerő, tehát egy megbízható polgári törvényhozás rendkívüli befektetési konjunktúrával kecsegtetne. Erdély mint életkeret Európa tájait és levegőjét tekintve a kevésbé szennyezettek közé tartozik. Erdély „keletiségünk” révén még ma is közvetíthet a keleti értékek és a nyugatiak között...

Társadalmunk tudati reformja szükségképpen elvezet magatartásbeli reformunkhoz is. A Makkaiéhoz hasonló önrevízióra lenne szükség, de kiegészítve egy határozott cselekvési tervvel, nem pedig annak egyszerű kinyilatkoztatásával, hogy „nem lehet!”.

3. Hogy az anyaországi és nyugat-európai, amerikai, nálunkénál sokkal előnyösebb lehetőségeket kínáló oktatást és elhelyezkedést ellensúlyozni lehessen, először is őszintén, bátran és realistán szembe kell néz-

ni a kihívással, és vállalni kell a versenyt! Tudom, hogy mi itt a padlón vagyunk, és elkezdődött a kiszámolás, a K.O..., de újból arra hivatkozva, hogy voltunk már rosszabb helyzetben is a századok során, s egy adott pillanatban Erdély volt a magyar nemzeti állam, és nem a Buda-központú anyaország – most is azt mondom: túl a mi értelmiségi (hála Istennek) állandó elégedetlenségünkön, ahogy túléltek az 1918-at és 1944-et követő és a nyolcvanas, kilencvenes években zajló több százezer fős veszteséget jelentő elvándorlást, a mostani hullámvölgyön is túljutunk. Sajnos sajátos nemzeti alkatunknál fogva csak végletekben tudunk érezni és fogalmazni: társadalmunk jobbik fele csöndesebb, viszont az elmenők körül hangosabb a hír és a fájdalom. A jó hír nem hír, csak a rossz hír a hír! Mondjuk ki minél többször, hogy az elmúlt tizenkét évben nem csak rossz és szomorú dolgok történtek velünk, körülöttünk. Igaz, hogy nincs (általános és megfelelő) autonómiánk, nincs (még) Bolyai Egyetemünk, nem adták vissza elrabolt ingatlanjainkat, köz- és magánbirtokainkat, a hatalmasok, ahol tehetik, velünk húzatják a rövidebbet, rászednek, átvernek (sokszor saját hibánkból is), de vegyük már észre, hogy van (majdnem teljesen) autonóm intézményrendszerünk, autonóm szabad egyházi életünk, vélemény és sajtószabadságunk (kevés korlátozással), megadott a kiáltás joga, van Sapientiónk, a státustörvényből adódó előnyeink, a birtokok, ha lassan is, de mozgásban vannak jogos tulajdonosaik felé...

A mi közösségi létünk közösségi tudatunk függvénye is: Nem csak a lét határozza meg a tudatot. A mi köztudatunk és közérzetünk *jövőnk le-téteményese*. A remény és a derű (egyik sem jellemző ránk magyarokra, de műszerrel is mérhető energiánk van) elsődleges létmeghatározó tényező. Személyes ismerőseim közül említek néhányat, akiknek eredményes, sikeres életét a remény és derű nemcsak kísérte, hanem determinálta is: a világhírű feltaláló Kelemen Árpád műegyetemi professzor és a „csodapapok”: az illyefalvi Kató Béla, a csíksomlyói Gergely István, a nagyenyedi Papp László, a szászvárosi Bőjte József.

Az oktatási promovációs hálózat, amely Magyarországon és Nyugaton fogadja a hazai szakembereket, 10-15 éven belül (lehet még hamarabb is) hozzájárul a megfelelő egyetemi-akadémiai szakembergárda kialakulásához. Erdély minden korban európai mércével mérhető tekin-télyeket adott a tudományok minden területén. A továbbképzés és megfelelő kutatási infrastruktúra esetén és a modern informatika segítségével *az erdélyiség nem lesz vidékiesség*. Az anyaország anyagi támogatásával – hiszen közvetve az anyaországnak is érdeke – van reális remény egy több központú magyar tudományos univerzum kialakulására.

Ilyen konstellációban fiataljaink inkább maradnak itthon. Általam ismert felmérések azt igazolják, hogy kényszerből vándorol el az ifjú nemzedék és döntő többségük itthon maradna, ha megtalálná helyét.

A „hely”-hez pedig helyzet kell, amelyet nem várni kell, s ha megjön majd kihasználni, hanem megteremteni: feladatok, munkahely, eszközök. Saját üstökösünket húzva aligha jutunk ki a mélyből, de az anyaország (saját érdekében is meg viszonzásképpen is az utóbbi húsz évben áttelepedett, a mi áldozatainkból kiképzett sok ezer orvosért, tanárért, mérnökért, sok tízezer szakmunkásért) anyagi támogatása olyan kezdősebességet adhatna alkotó műhelyeinknek, amelyek egy idő után önfenntartókká és többletteremtőkké válnának.

Az oktatáspolitikai reform kidolgozásának alapját a funkcionális tanterv megtervezésével kellene kezdeni. A tananyag 40-50%-a mind a közép-, mind a főiskolákon diszfunkcionális, és időt energiát vesz el a fontosabb diszciplínáktól. A gyakorlatias célokat figyelő-követő oktatás (mint pl. az Egyesült Államokban), az alkalmazott kutatások (átmeneti) túlsúlyra juttatása az alapkutatásokkal szemben jótékony hatással lehetne ama kezdősebesség eléréséhez.

4. A francia–német viszony a mi, mai középgenerációnk életében jutott el a jelenlegi pozitív állapotba. Ehhez az kellett, hogy megvalósuljon a szabad mozgás, az anyagi jólét, a társadalmi érettség. Ma már a béke és háborítatlan társadalmi nyugalom fontosabb az elzászi németnek, mint hogy Németországhoz csatolják Elzász-Lotaringiát, Franciaország viszont lemondott arról, hogy a németek fölötti győzelem napját ünnepelje nemzeti ünnepként. Gesztusok, de a politikai bölcsesség kölcsönösen hasznos és pragmatikus gesztusai.

Erdélyben is megvan a reális remény arra, hogy az anyagi érdekek, a polgári élet értékeinek a dominanciája elvezessen az ellenséges viszonyulások oldódásához. A gyűlölködés, féltékenykedés alól „kimegy a történelem”. Például a két világháború között természetes és általános volt a magyar irredentizmus – ma már anakronisztikus. Ma már más rugók mozgatják és más irányba a társadalmat. Az európai integrációval elveszti tétjét számos egzisztenciálisnak tartott aspiráció.

5. Családcentrikus, gyermekvállalást támogató népesedéspolitikai kidolgozása és érvényesítése. Vonzó életpályák kialakítására irányuló intézményi gazdasági keretek kialakítása. Ki kell fejlesztenünk a transzszilván tudatot és büszkeséget, Erdélyt európai tényezővé tenni, amint ez sikerült a XVII. században. Ennek érdekében stratégiai munkacsoportokat kell létrehozni.

6. A parlamenti képviselő, a kormányba lépés, ami nem is az elért „kis lépések” eredményei miatt volt fontos, hanem mert így zsigeri ellenségeinknek is tudomásul kellett venniük létünket és azt, hogy számolni kell velünk, és nem lehet leszámolni velünk! Érdekképviselőnk mind belföldi, mind külföldi politikai viszonylatokban egyenlő tárgyaló partnerként lép fel képviselőnkben.

7. Nem tudok ilyenekről. Hacsak nem gondolok a túlzott belső, szervezeti artikulációra.

8. Az anyaország Erdélybe fektesse be fölös kapacitásait, és így teremtsen munkaerőt lekötő központokat. Az erdélyi magyarságnak szüksége van az őt egységbe tömörítő élményre. Ez a nemzeti létélmény. Tudatosítania kell azt, hogy létezik, van, és hogy ez a létezés önmagában nagy érték és a világ felé pedig feladathalmaz.

9. Egy egész napos erdélyi magyar nyelvű televízió lehet a közösségmegtartó erő, amely permanens módon biztosítja a nemzeti létélményt. Még nem rendelkezik elég eszközzel és befolyással (és sok millió dollárral) a változások megvalósításához, de ha a célt megfogalmazza, magáévá teszi és küzd érte, akkor megszerzi.

Csép Sándor

Kolozsvár, 2001. 08. 14.

69.

1. Nyilván valamilyen módszertanra szükségünk van ahhoz, hogy a tudósan megfogalmazott problémákhoz hozzászólhassunk. 1989 után az „új történelmi helyzetet” úgy értelmezzük, hogy eltűnt a totalitarista diktatúra, a román állam erőszakszervezeteinek – és nagyon sok, egyébként „semleges” állami intézmény is besorakozott ezek közé – frontálláspontja megszűnt, nem volt többé ideológiai monopólium. Nem szűnt meg azonban a román társadalomban kialakított nacionalizmus, megmaradt egyféle államideológiának (jobb híján), és megmaradtak képviselői, akik avatott személyként tovább szórják (akár a parlamentből, a képviselőházból, a kormányból) „a magot”. A „nemek” közül a legfájdalmasabb talán az igazságszolgáltatásnak és a bíróság intézményének a kapcsolata az „átkossal”, ez nem vált harmadik, független hatalmi ággá.

A tíz év nyilván kevés történelmi periódusnak – az, hogy a romániai magyar kisebbség történelmi helyzetbe került, úgy tűnik, egygenerációs periódusra érvényes, és ezt érzékelik nagyon is erőteljesen azok a fiatal

nemzedékek, amelyek masszívan el akarnak menni. Tegyük hozzá, hogy a léthelyzet érzékelése szerintem elsősorban a szociális-anyagi perspektíva kilátástalanságának az érzékelését jelenti, de ezt igen összetett módon: diákjaimmal folytatott megbeszéléseim, vitáim egyik lényeges apportja az volt, hogy igen szervesen és élesen összekapcsolták a szociális-anyagi és az emberi méltóság-szabadság perspektíváját: *méltóságunkon alulinak tartjuk otthon nyomorogni.*

Azt hiszem, hogy a közösségi autonómia problematikája felbontásában a román illetve a magyar államhoz fűződő viszony mellett a romániai magyar kisebbség *viszonya önmagához* alulképviselt maradt, az önérték problémája háttérbe szorult. Mi az, ami a kommunizmus ötven évének homályába burkolt-borított romániai magyarság (és még megmaradt értelmisége) hatalmi- (hm?!) politikai elitje számára nem volt, nem lehetett világos?! Ez a dolog az autonómiaformák, az azzal kapcsolatos konceptusok-tervezetek kidolgozásakor vált nyilvánvalóvá – az, hogy mások az érdekei a szórványmagyarságnak (ha egyáltalán még artikulálni lehet azt) s mások a tömbmagyarságnak, azaz a székelységnek, nem azonosak a városi magyaroké és a vidékieké. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy alapos felvilágosítással-kampánnyal nem lehetett volna megfogalmazni, hogy mi az a *közös alap*, vagy mik azok az illeszkedő felületek, amelyeket minden erdélyi magyar vállal. Nyelvben, kultúrában, vallásban ez aligha kétséges, de magatartásokban, beállítódásokban, politikai attitűdökben annál inkább az. Az öntudat- és identitásvesztést fel kellett volna mérni, és ezeket a tudatkérdéseket legalábbis prospektivikusan kellett volna kezelni. Az RMDSZ-politikusok, akik – ritka kivétellel – közvetlenül hatalmi, kormányzati viszonyban kívánták magukat definiálni, erre nem is gondolhattak – s vállalom a kijelentés kemény kritikai élet –, a megfelelő műveltségük sem volt meg hozzá. Gondolatmenetem csak jelzi a problémát, nyilván, de szerintem a következő évtized – akár generáció – abszolút feladata a *saját* célkitűzésrendszer kialakítása, analitikus vetületben, ez pedig az itt maradó értelmiség feladata lehet csupán, amely önmagát is „rászervezheti” e problémarendszerre. Ilyen vetületben újra kell értékelni az RMDSZ által politikailag kijelentett, majd részben vagy teljesen negligált közös célok relevanciáját. (Ha csak a felsőoktatással kapcsolatos egykori álláspontokat, alternatívákat vizsgáljuk, kitűnik, hogy a román állam egykori bornírt, majd rejtett multikulturális *nem*-je azért politikailag nem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy – az európai integráció *backgroundját* ügyesen kihasználó – magyarországi egyetemek kulturális expanzióját, majd a magyar *állam* képviselte művelődési-felsőoktatási elképzeléseket

ki tudja zárni Erdélyből (Sapientia Egyetem). (Ehhez persze saját oktatáspolitikája is hozzájárult, amely – a magánegyetemek révén – fergetegesen piacósította a romániai diákpánorámát s szabadidősítette az egyetemeket.) Mindaz, ami tehát a nagypolitikában megtörténhetett, már egy adott feltételrendszerre épült, ez a feltételrendszer pedig a közvetlen, nyílt, kemény érdekelismerés és -érvényesítés.

Előbbi – a romániai magyarok természetes megosztottságát jelző – felvetésemet hadd egészítsem ki azzal, hogy szerintem közösségünk egy része még a legelemibb konfrontációs *politikát* sem vállalja-vállalná az ún. közösségi célokért, s ez igen jól lefordítódik választásaiban, ahogyan kiválasztja képviselőit, akik aztán igen jól beilleszkednek az országos és helyi napipolitika rendszerébe. Ami azt jelenti, hogy *nem* akarja magát közösségként újrafogalmazni, azon kívül, ami természeti s emberjogi adottsága: hogy itt született erdélyi magyarnak. Ezt a dolgot tényszerűen jegyzem meg, semmi értékelést nem fűzök hozzá. Ide tartozik a vegyes házasságok problémája – s Ion Aluș, egykori professzorom számításai szerint Erdélyben 400 000-en élnek vegyes házasságban –, mindezek pedig azt jelzik számomra, hogy az erdélyi-romániai magyar társadalom a demográfia és a helyi kapcsolatok szintjén sokkal inkább integrálódott a román társadalomba, mintsemhogy azt átlátnánk. Ezzel sem akarom azt mondani, hogy feladta etnikai jellegét – etnicitását –, csak hogy e jelleg megnyilvánítása problematikusabb. Az asszimilációs politika demagógiája éppen eme etnicitás lényegtelenességét, feleslegességét, irrelevanciáját hangsúlyozta úton-útfélen – persze nem a többségi etnikum vonatkozásában.

Végül nem lehet észrevennünk, hogy voltaképpen a magyarországi-németországi munkavállalás konkrét lehetősége szegmentálja leginkább az erdélyi magyar társadalmat, a vonatok immár a 20–50 év közötti székely férfiakkal vannak tele, akiknek az egyelőre ideiglenes, később végleges hiánya Erdélyben a legnagyobb demográfiai problémát fogja okozni.

Mindezekre a kérdésekre elméletileg és a politikában egyaránt reflektálni kell, s a közösségi célokat ezeknek a valóban nem kedvező realitásoknak az összefüggésében kell megfogalmazni, azazhogy a romániai magyar társadalom e különböző szegmenseinek érdekharmónizációja – ha ilyen egyáltalán lehetséges még – hogyan fordítható le e politikai érdekképviselő nyelvére (persze most nem mai politikusaink kijáró gyakorlatára gondolok, mely teljesen alkalmatlan minden közösségi cél képviselőre). Ugyanakkor azt hiszem, hogy a két világháború közötti közösségi retorikában immár semmit sem lehet megjeleníteni. Nem fogadom el román politikai partnereink (Gabriel Andreescu) azon álláspontját, hogy a

magyar politizálás immár az örök együttműködésre van ítélve, mert még élénken emlékszem a Ceaușescu-féle reformideológia ama döntésére, amely valami nagyon korlátozott értékű magyar képviseletet hozott létre a hatalomban, s ez a dolog aztán politikai modellként élt tovább.

A helyzetet manapság az örökség és a kihívások kettősségében szokták meghatározni, mely utóbbi is felosztható a prioritások rendszerére. Az örökség kulturális kérdéssé változott, ünnepekké, amelyeket többnyire civil szervezetek dotálnak, melyek mögött nem egy esetben ott áll a magyar állami apanázs. A kihívások a gazdasági és politika szféra felől érkeznek (a kettő nem szimmetrikus, nem felcserélhető, egyik sem váltható ki a másikkal). Minden ideológiától elfordultak az emberek: a jól fizetett munkahelyek (honi!) létrehozásával kapcsolatban tökéletesen mindegy, hogy valaki nemzeti, konzervatív, szocialista vagy liberális, s a jövőt magyarjaink is gyermekeink jövőjében látják, szerintem ott, hol ez a jövő fényes! Egy adat: 2000-ben 2500 fiatal érettségizett Csíkszeredában, ezek közül 405-en helyezkedtek el – főleg a könnyűiparban –, mondjuk 1000 tanult tovább a különböző oktatási intézményekben. Hol van a többi ezer? Forrás: Hargita Népe, 2001. júl. 4.)

2. Ön meghatározás – ebből indultam ki – nincs önérték nélkül, ezt nemcsak egy világos identitástudatban látom, szemben az identitászavarakkal, hanem igenis abban, hogy az önazonosság mellé valamilyen pozitív értéket rendelünk. (Hogyan teszi ezt meg a mai média: lásd a *Találkoztam sikeres magyarokkal* című sorozatokat, ahol általában külföldről visszatelepült kisvállalkozók vagy honi pályaváltók, de szintén a sikeres kisvállalkozók állnak az élen. Kis magyar tőkés, aki néhány (ezer) munkahelyet is biztosít. Nem találkozunk azonban egyetlen munkással sem az érték pozitív magyar szerepében. Ennek az üzenete azonban mégis az, hogy munkásnak nem érdemes menni. Végül pedig olvasunk termelőről, akik még bírják a küzdelmet a földdel, a tőke- és géphiánnyal. Az egykori ún. értelmiségi pályák elvesztek a nyúlós sikertelenségben.

Nem tartom egészen jó megfogalmazásnak azt „hogy az erdélyi kérdést” a térség eddigi történelme során a nemzeti kizárólagosság, az utóbbi 150-200 év alatt a nemzetállami modell alapján próbálták megoldani. Kik képviselték a nemzeti kizárólagosságot? Azt értem, hogy a nemzetállami modellt úgy 1800 körül Bonaparte Napoleon. Ezzel azonban azt a hiányérzetemet is jeleztem, mely azzal függ össze, hogy az európai perspektívát mennyire nélkülözzük (-tük) sorsunk történetének megfogalmazásában, azt, hogy Erdély népeinek története *mennyire európai nagyhatalmi függvényekben dőlt el*. 1940 és 44 között például Erdélyben – a

magyar mellett – fokozatosan megéledt egy német közigazgatásféle (a III. Birodalom függvényeként, amint erről az utolsó erdélyi kormánybiztos Bethlen Béla gróf tudósít). Az örökségünk ilyen tekintetben az, hogy az erdélyi kérdést, azaz a magyar *kisebbségi* kérdést mindig képviselni kell a diplomáciai asztaloknál, és a kisebbségkérdést most is igen sajátos ösz-szefüggésben használtam.

Azaz: amikor az együttélési modellekről beszélnek manapság, akkor sokan valóban elfelejtik, hogy a többséggel (amely mindig érezteti, hogy többség, nem is kell ezt arrogánsan tennie) együtt élni – ez itt a morális kérdés. Ugyan kit lelkesítene a „farkát végül úgyis behúzó kutya” modellje, ez Kényszer, nem Szabadság.

A kisebbség eleve ontologikusan szabadsághiányos, ebben Makkai Sándornak igaza volt – amíg, nos, van amíg. Hiszen a nemzetállami modernizáció ismeri a politikai elitek hajlandóságváltozását. Az európai politikában nem a millenarizmus jegyében tűnt fel az olasz föderalizáció, Korzika autonómiája és a sort folytathatnánk. Feltűntek ezek a nívumok politikusaink argumentációjában, összekapcsolva netalán a magyar kisebbségi autonómia kérdésével? Én senkinél sem tapasztaltam, pedig alkalmasint ehhez is hozzá lehetett volna szoktatni a román nyilvánosságot. A román politikai elit ugyanis nem azért fél a kisebbségi autonómiától mert az a szeparatizmus logikáját követi, nem. A kisebbségi autonómia *versenyt* jelent, amelyet – nem egy beszélgetésben tapasztaltam ezt – a liberális elit nem kíván, sőt elutasít (mert feltételeit immár nem tudja teljes mértékben ellenőrizni). De ugyanez a megfontolás munkál abban a bornírt retorikában is, amely Erdély magyar „feltőkésítéséről” szól.

Valószínű, hogy a „kisebbség”-terminus teljes konnotációs rendszerét át kell gondolnunk, még a „vállalás”-ét is. A „kisebbségként való megállás” szerintem elavult, taszító fogalomrendszer, terhes dolog, semmi olyat nem sugall, ami a szabadságra vonatkozik.

3. Gondolkodom, az előbbieken világossá vált-e mondanivalóm ama része, amely a sarkított megfogalmazások, a leegyszerűsítő antinómiák felől közelíti meg a kérdéseket, így a szakmaiság és a magyarság problémáját, a mátrix másik két eleme lévén az erdélyi (helyi) valamint a magyarországi, nem helyi oktatás. Nyilvánvalónak tartom, hogy számos erdélyi oktatási intézményben oktatnak magas szakmai szinten és alakítanak normális magyarságtudatú embereket, mint ahogy a magyarországi oktatási intézményekben is ez történik – utóbbiakban más szabályzók, standardok szerint, amelyekről készséggel elismerem, hogy esetenként jobban megfelelnek az európai modernitás kihívásainak. De ezt így általánosítani nem

lehet. Sokkal inkább azt a jelenséget látom kibontakozni, amely a nagyobb mobilitási lehetőségek alapján nyilván a gazdagabb és vonzóbb régiók és pályák (lehetőségek) felé vonzza a fiatalabb korosztályokat, és ebből a perspektívából paradoxon, előny, hogy ez a lehetőség Magyarországon van, azaz, hogy *csak* az erdélyiséget kell feladni, de a magyarságot nem. Feladni a magyarság legkínosabb részét a tisztázatlan, nehéz erdélyiséget – ez voltaképpen nem is magyar, hanem normalitási kérdés – ismétlem, ha a jelenséget a paradox vonzatok felől közelítem meg. A kisebbségi oktatáspolitikai megreformálásához megvannak a személyi feltételek és az anyagi dotációkat is meg kellene szerezni. Csakhogy ez a kérdés igencsak idealista szemlélete: ebben a folyamatban politikai lobbyk kemény harca folyik s előfordul, hogy az átfogó problémákhoz a romániai magyar pedagógusok hozzá sem szólhatnak, illetve teljesen felesleges hozzászólniuk. Kibontakozóban van egy olyan folyamat, amely a globális-erdélyi megközelítést helyi érdekeknek rendeli alá, és ahelyett, hogy koncentrálnának az erők, szétszóródnak. Sehol a világon nincs felsőoktatás egy központi etalon intézmény nélkül, ahol a kutatás is folyik. A mai egyetemfejlesztési elképzelések olyan trendvonalat képviselnek, amelyeknek megvalósulása esetén Kolozsvár központi szerepe megszűnik. Ezt senki más nem valószínűsíthetja-valósíthatta meg, mint éppen mi, erdélyi magyarok. Ceaușescu mester *tapsol nekünk a sírjából*.

4. A különböző, az inter- és multikulturalitást képviselő szervezetek és intézmények, emberjogi alapítványok az utóbbi tíz évben igenis felismerték a nemzetek-nemzetiségek közelítésének fontosságát. Csoportdinamikai eljárások, training-metódusok sokasága szolgálja a reális kölcsönös megismerést, az előítéletek, beidegződöttségek kibeszélését, az egymással szembeni bizalom megvalósítását, a másik értékének felismerését. Ennek a nagyon értékes, modellértékű tevékenységnek volt egy felívelő periódusa, aztán pedig következett nagyjából a régi jó közömbösség, a gyanakvás, gyűlölet szintjén. Itt nemcsak a futballmeccsek mozgósító erejére gondolok, hanem arra is, hogy Románia legmagasabb közbizalmi méltósága helyezte kilátásba a régi módszerekhez való visszatérést (lásd uszítást), mindezt a státustörvény kapcsán. Egy 2001. július 3-án közzétett közvéleménykutatás (CURS) szerint a megkérdezettek 68%-a véli úgy, hogy a Románia területén lakó összes állampolgár a román nemzethez tartoznak. Mi ez, ha nem a nemzeti gondolat (reflektálatlan) abszolút triumfusa? Vannak-e a román médiának a kisebbségekkel foglalkozó műsorai – sajátságosan a többség felé irányítva? Történelemkönyvek stb., stb.

A társadalmat sikerül továbbra is a folyamatos mobilizáltság állapotában tartani, ha a vezető román politikusok naponta megengedik maguknak, hogy az állampolgárokat illető etnikai kérdésekben nyilatkozzanak. Ez mindenkivel szemben példátlan udvariatlanság és valóban arrogáns magatartás, abszolút kisszerűség. A német–francia megbékélést azért nem tartom példaértékű modellnek, mert soha nem említik, hogy két kiemelkedő *államférfi*, Konrad Adenauer és Charles de Gaulle nevéhez fűződik. Azt sem szokták hangsúlyozni, hogy motivációjuk teljesen eltérő volt, de mindkettő tudta, hogy mi szükséges a *nemzetnek*: a németeknek a zavartalan demokratikus fejlődés lehetősége, a franciáknak a független európai politikai szerep. A kölcsönös előnyök vezettek a ki egyezéshez, kemény politikai kalkuláció.

Ismét csak: meglehetősen idealista elképzelésnek tartom azt, hogy a román–magyar együttélés feltételeit a társadalmi menedzsment segítségével hozzuk létre – ha maga a román nemzetpolitika nem lép erre az útra. Azonban a román nemzetstratégia szerintem nem azon az úton halad, azzal a kalkulussal dolgozik, hogy az euroatlanti integrációs politikájában a magyar nemzeti kisebbségnek más státust biztosítson, mint amivel most rendelkezik. És ismét a paradoxonban rejlik a nagy esély – a magyar kisebbségi politikának pontosan ebből kellene kiindulnia.

„A kiegyensúlyozott, fenntartható román–magyar együttélés feltételei Erdélyben” tézis két argumentumot szokott használni – nem bizonyító erővel –: *ha van rá politikai akarat* vagy *a remény*. Gondolom, generációk untak – unnak bele ebbe, itt már semminek sem szabad hinni, csak a mérlegelven nyugvó szikár politikai kalkulusnak, ebből lehet – esetleg – következtetéseket levonni. Lesz-e esetleg olyan politikai csoportosulás, amely immár a spontaneitáson túl a politikai tervezés eszközeivel fog neki eme „dolog” átnézetének, felvezetésének.

5. A romániai magyar kisebbségnek részeiben és egészében, az egyének, családok és nagyobb közösségek szintjén világos álláspontra kell helyezkednie a tekintetben, hogy megy vagy marad. Nagyobb közösségeknek itt egyszerűen azt tekintem, amelynek valamilyen köze van valamihez, ami Egy, ami benne közös és oszthatatlan. Nyilván minél hamarabb megszületnek ezek a döntések, annál világosabb és áttekinthetőbb lesz a helyzet a továbbiakban, azaz gazdasági alanyiség szempontjából. A különböző autonóm közösségek léte gazdasági eszközeik hatékonyságától és sikerességétől függ, s ebben a kérdésben a romániai magyarság politikai profizmusból (s valamilyen atavisztikus oknál fogva)

a bírálatok ellenére soha nem tudta, nem akarta igénybe venni a nyugati magyarság szakértelmét, segítségét.

Egy olyan önértéktudatot kell kialakítani, amelyben a romániai magyarság önbizalma, önbecsülése meggyökerezhet. Ebben nagyon fontos szerep hárul a médiára, a szellem embereire – akiknek persze valamennyire a totális bővli kihívásainak is ellent kell állniuk. Itt tehát átme gyünk egy mentális- és értékdimenzióba, konkrétan egy profil megtervezésébe, amelyben a borvíz és a fenyő, a korondi cserép elnyerik méltó helyüket a turisztikai iparban, és a szimboliztikában feltűnnek – mondjuk – a híres magániskolák (college) világszerte ismert jelvényei.

6. Az elmúlt tizenegy esztendő során a romániai magyarság politikai érdekképviselőtének legnagyobb megvalósítása az volt, hogy létrejött, politikai érdekképviselő volt. Az emberek tennivágyása, lelkesedése és akarata hozta létre akkor, amikor a tenebrózus erők a megfélemlítés egész arzenáljával meg akarták akadályozni, hogy a romániai magyarság *ismét* megjelenjen a politikában. Ez történelmi esemény volt. Ez a politikai érdekképviselő – a dolgok itteni rendje szerint – átalakult rendes klienteláris rendszerré, és a politikai jelenlét – a mindenkori pontosság túlhangsúlyozásával – lemondott a stratégiai célok képviselőtéről. Az RMDSZ egyre inkább csak önmagát kezdte képviselni, „az udvar fontosabbá vált a királyságnál”. A megvalósításokat nagyságrendi szempontból kell vizsgálni, nem pedig azon a módon, ahogyan egy százalmas sikerlistával próbálta hártani.

Nagyságrendi szempontból a legfontosabb *az arányos képviselő* rendszerének megteremtése vagy legalábbis a lehetőség felmutatása. Ez demokratikus kérdés, alapelv, s ezt sérti meg immár maga az RMDSZ- „kamarilla”, amikor a kérdést túl- vagy alulpolitizálja. A demokrácia minimumát rendesen el lehet veszíteni a politikai alkuk sorozatával, és meg lehet akadályozni az állami közigazgatással – ezért a demokrácia elvét is kell hangsúlyozni mindig. A magyarság szempontjából döntő fontosságú volt a művelődés teljes szabadsága, liberalizálása, az állami oktatás jelentős szegmenseinek visszanyerése – most majd jöhetnek a magániskolák –, a nyelvhasználati jog realizálása a közigazgatási törvényben.

7. A célokat – még ha hibásan is voltak felfogva – meg kellett jeleníteni a politikai szférában. A romániai magyar politizálás történelmi tehertertele az volt, hogy minden törekvése – lásd Bolyai Egyetem, iskolák visszajuttatása – eleve a politikai szférában, szélsőséges szimboliztikai környezetben jelent meg – jóllehet ezek konkrét működési oktatáskérdések voltak. Sajnos, ez nem lehetett másként, a nacionalizmus és a féktelen agresszió, a kommunizmus öröksége volt. A baj szerintem sokkal in-

kább az volt, hogy a brassói kongresszustól kezdődően az RMDSZ vezetősége kivonta az alapvető célokra vonatkozó szavakat a forgalomból is, törpe célokat, ványadt elképzeléseket tárt a magyarság elé, elvesztette szavazóit (hiszen köztudott, hogy a magyar szavazók többnyire magyarságukra szavaznak, „automaták”). Végül is azokban a szavakban, amelyeket az RMDSZ kezdetben megfogalmazott, történelmi identitása fejeződött ki, vezetőinek történelmi tudata fejeződött ki. Vagy: „nem tudtunk mást kérni, mint amit tőlünk elvettek”, ötven templom helyett nem lehet ötven kilométer autosztrádát kérni. Most már persze itt az ideje annak, hogy a restitúciós célokról le nem mondva, az erdélyi magyarság is belépjen valahogyan a második modernitásba és a tudás alapú társadalmat válassza ideáljának. Mást nem tehet, a meg nem valósított célokról szóló diskurzus maradjon a politikatörténezszek feladata.

8. Az erdélyi magyarság életkedve (jó lenne már elkerülni az esszenzialista meghatározásokat – a magyarok, a sokaság) akkor fog visszatérni, ha valami rövid távon látszik, s nem csak az újgazdagok palotáira gondolok. Itt komolyan kell venni az egyébként üresnek tűnő szlogent, hogy minden helyben és érte történik. Pszichológiailag továbbra is kisebbségi – hátrányos helyzetben tartja, hogy ő *csak* profitálhat, hogy vigyázó szemeit Magyarországra vetheti (a *státustörvény* ilyen értelemben is nagy kihívás). Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy nincs nyomasztó szociális kérdés, hogy nincsenek nyomorgó százezrek... Az önbizalom azt jelentené, hogy valami általa is történik. Az erdélyi magyar kivándorlás – több irányba – történelmi folyamat, és már demográfiai összefüggésekkel is összekapcsolódik, csak önmagában igen meglepő beszélni róla.

Egyed Péter

Csíkszereda, 2001 júliusában

70.

Hézagos válaszok a Sapientia Alapítvány körkérdésére

1. A kizárólag egyéni állampolgári jogokra építő nemzetállami liberalizmus nem nyújt elfogadható megoldást a kisebbségi közösségek hosszú távú fennmaradására, ellenkezőleg, eszközként szolgálhat egy „fájdalommentes” többségi asszimiláció megvalósításához. A román állam időnként „szelíd”, általában azonban „kemény” asszimilációs törekvéseivel szemben a magyar állami támogatás, de legfőképpen az a vonzerő, melyet ma Magyarország határaitól keletre, északkeletre és délre

szakadt nemzetársai számára jelent – leginkább, bár nem csak gazdasági téren –, nem nyújt biztató alternatívákat kisebbségi közösségeink önazonosságának megóvásához, „jóindulatú” bomlasztóerejének határfoka vetekedvén az előbbi, esetleg „rosszindulatú” törekvéseivel.

Nemzetállami keretek között a kisebbségi kérdés „végleges megoldása” elkerülhetetlen, az *Endlösung* kizárólag csak idő kérdése. Az a nemzetállami etnikai tisztogatás, amely a XX. század folyamán – „kemény” és „lágymód” változatban egyaránt – végbement, akár tudatos politikai programként, akár bizonyos események melléktermékeként, veszélyes nemzetiségi elkülönüléshez és etnikailag monolitikus társadalmakhoz vezetett (a jugoszláviai háborúknak sikerült tökélyre vinniük ezt), valamint ahhoz a (téves) következtetéshez, hogy normális élet csak kizárólag tiszta nemzetállami keretek között képzelhető el (vö. Makkai Sándor), könnyelműen felszámolván a középkori pozitív hagyományokat, melyeknek a modern Európába való töretlen átívelését az államnemzeti ideológia töténelmi „balesete” szakította meg. (Mert az a bizonyos francia nemzetállami modell, amelyet példaértékűnek tartott mind a kiegyezés utáni magyar állam, mind a nagy egyesülés utáni román állam, véleményem szerint, inkább jelentett rendhagyó törést, mint szükségszerű szabályt Európa modernkori fejlődésében.)

Hogy hosszú távon valamennyi európai, többségi, illetve kisebbségi nemzet előbb vagy utóbb egyaránt csupán színfolt marad egy nagy, globalizált anglofon tengerben, az több mint valószínű. Sem a nemzet, sem a nemzetállam, sem a nemzeti nyelvek sokasága és sokszínűsége nem örök életű, csupán az emberi társadalom fejlődésének egy (többé-kevésbé rövid) szakasza. Azt hiszem, elvi szempontból is illene szembenéznünk ezzel az igazsággal. A makacsabb konzervatív társadalmak feltehetően tovább „húzzák” majd, átmentve egy ideig még sajátosságukat, amiért viszont nem kis árat kell majd fizetniük fejlődésük rovására. Addig viszont, amíg az elkerülhetetlen bekövetkezik, és azért, hogy ez a távlati átmenet valóban magrázkodtatások nélkül történhessék meg, szükséges az organikus regionális közösségek harmonikus kifejlesztése, a *kis pátriáknak* a maguk természetes voltában való visszaállítása, ami a történelmileg kialakult sajátosságok figyelembe vételével termékeny alternatívát jelenthetne az elkövetkező évszázadra. És ki tudja, talán még azután is?

Mindebből következik, hogy a teljes értékű „kisebbségi” társadalom semmi esetre sem lehet befelé forduló társadalom, önmagának elégséges autarchikus közösség, amely merev identitásfáltésében kívül marad a dinamikus világ fejlődési vonulatán, mely energiáit saját életképtelenségének leplezésére pazarolja a körülmények örök mostoha jellegére való hi-

vatkozással. Egy kisebbségi társadalom számára a körülmények soha nem kedvezőek, mindig nagyobb terhet kell hordoznia és mindig nagyobb kihívásokkal kell szembenéznie, mint egy többségi társadalomnak. Ez nyilvánvalóan – ha válaszol a kihívásokra és nem menekül a legkisebb ellenállás kényelmesebb, de végzetes mentsvárába – nagyobb képességek kifejlesztését teszi lehetővé a kisebbség, mint a többség számára.

Egy kisebbségi közösség – és vajon hány mai európai nemzet lesz képes hosszabb távon elkerülni a teljesen integrált Európai Unió szerves részeként a „kisebbségi közösségi” státust? – véleményem szerint csak a „nyitottság” és „zárttság” dialektikus összefüggésében, azaz a „nyitott önállóságban”, az „együtt, de külön” hagyományos erdélyi dialektikájában képes hosszabb távon fejlődőképesen fenntartani magát.

Mára már szinte köztudott, hogy a román állam nemzeti ideológiája kizárja a kisebbségi közösségek integrálásának gondolatát és lehetőségét, az egységes nemzetállam ideológiája csak asszimilálni tud és akar. A magyar állam többé-kevésbé azonos nemzetállami/államnemzeti ideológiai platformról kiindulva sem képes túlhaladni a trianoni paradigmát, és bár tudatában van annak, hogy nem lépheti át a post-helsinki *status quó*t, távlatilag egy új „európai” nemzetépítő stratégiában gondolkodik XIX. századi építőelemekkel. Ilyenformán nem csoda, hogy ennek a filozófiának a produktuma, az annyi vihart kavart és illúziót támasztott státustörvény, hibrid szülemény, és annyira összeférhetetlen érdekeket próbál sikertelenül összehangolni, távlatilag viszont ugyancsak a „tiszta etnikumú” határokon átívelő ország perspektíváját célozza meg.

Viszonyrendszerünk a jövő Európájában csakis többsikű, összetett jellegű lehet. Számos nyelvi és kulturális szál köthet majd egyrészt a kulturális nemzet többi részeihez, függetlenül azok „földrajzi” elhelyezkedésétől (szándékosan nem használom az „anyanemzet” fogalmát, amely, véleményem szerint, egy olyan markáns egyéniséggel rendelkező közösség számára, mint amilyen az erdélyi magyarság, mindaddig nem releváns, amíg „teljes értékű társadalomról” beszélünk), beleértve a magyarországit is, a maga sajátos hangsúlyaival, másrészt közvetlenül is képes lesz bekapcsolódni az európai intézményrendszer vérkeringésébe saját regionális képviselőin keresztül. Feltehetően az állammal – adott esetben a román állammal – való viszony egyre inkább a közigazgatás területére korlátozódik, így a hármas kötődésnek idővel valószínűleg ez lesz a leggyengébb, a legformálisabb szála.

Ebben a nemzetközi kontextusban az a nemzetiségi közösség lesz életképes, amely képes lesz tudatosan felépíteni önazonosságához nél-

külözhetetlen, nyitott, önálló intézményrendszerét, amely nem elszigeteltsége, hanem éppen nyitottsága révén biztosíthatja versenyképes jelenlétét hosszú távon az európai zenekarban, elsősorban regionális, másodsorban kontinentális szinten. *A nemzetállami és államnemzeti dimenzióknak ebben az egyenletben nincs többé helye.* A nélkülözhetetlen modernizáció és a kikerülhetetlen globalizáció kétségtelenül a nemzeti múzeumokba utalja majd azokat a kulturális elemeket, amelyek nem képesek integrálódni ezekbe a rendszerekbe. Nem kétséges, hogy mindezt veszteségként éli majd meg minden nemzeti közösség. De ez sajnos a fejlődés elháríthatatlan velejárója, nincs, és soha nem is volt alternatívája.

2. A romániai/erdélyi magyarság voltaképpen nem kisebbség, mégha számbelileg kisebb közösséget alkot is, mint a többségi románság. Ezt egyre egyértelműbben tudatosítania kellene a közösségnek is. Romániában a román mellett a magyar közösség az egyetlen (a német sajnálatos távozása után), amely képes lenne teljes értékű párhuzamos intézményrendszert felállítani, és amely társnemzeti helyzetben tud gondolkodni és viselkedni regionális szinten, államalapítói jellegénél fogva is. Az erdélyi magyarságnak – a román állammal és a magyar „anyanemzet”-tel szemben egyaránt – ki kell lépnie abból a kisebbségi lelkiállapotból amely másodrangú polgárrá degradálja mind a román állam, mind a magyar állam (-nemzet) viszonylatában. Ez viszont felelősségteljes hozzáállást és elkötelezett küzdelmet jelent e státus mindkét részről való elismertetéséért.

Maga a „kisebbség-többség” fogalompár értelmezése is kizárólag csak nemzetállami összefüggésben lehetséges. Regionális viszonylatban ez teljesen értelmetlenné válik, hisz megszűnik az etnikai, nyelvi, kulturális alá-, illetve fölrendeltség ténye/jogosítványa. Nemzetállami logikában és gondolatrendszerben, kisebbségként, a romániai magyarság sorsa és jövője egyértelműen meg van pecsételve. Mint ahogy a többi kisebbségé is. A pótmegoldások csak meghosszabíthatják életét és haláltusáját, lelassíthatják az asszimilációs, valamint a kivándorlási folyamatot. Az egyetlen hosszú távú megoldást a nyitott, teljes értékű nemzeti közösség elfogadásában és sajátos regionális identitásának érvényesítésében látom, amelynek eredményeképpen egyenlő félként léphetne fel nemcsak a régió más nemzeti közösségeivel szemben/mellett, de az államnemzet asszimilációs törekvéseivel és az „anyanemzet” szívóhatásával, anyáskodó/bekebelező törekvéseivel szemben is.

3. Nem vagyok a kisebbségi oktatáspolitikai szakértője. Azt viszont merem állítani, hogy az itthonmaradás perspektívája egyenesen arányos az „itthon” presztizsének kialakításával. A romániaiság” vonzereje, hogy

finoman fogalmazzak, bizonytalan még az erdélyi románság számára is. Az „erdélyiség” markáns egyénisége mint a regionális interkulturalitás összefonódásának eredője, mely ugyan vonz és taszít, de feszültségeiben pozitív energiákat szabadít fel és előrevetíti a jövő Európájának komplex modelljét kicsiben, hozhatná létre azt az „itthont”, amely megfelelő vonzerővel bírna egy jövőt építő iskolarendszer megalapozásához. Ennek viszont sajátos, eredeti rendszernek kell lennie, nem Bukarest vagy Budapest oktatási rendszerének és programjainak másolata. Ehhez tudatosan létrehozott sajátos programra van szükség, mely függetlenül attól, hogy ki finanszírozza ezt az oktatási rendszert, képes függetlenítenie magát a hagyományos nemzeti paradigmáktól. Ehhez feltétlenül felelősségteljes egyéniségekre van szükség és nem utolsósorban bátorságra.

4. Igen, megteremtődhetnek Erdélyben a román–magyar együttélés feltételei. A fenntartható együttélés alapfeltétele azonban a közös cél és érdekeltség széles körű tudatosítása. És ez az összefogó erő, a nemzetiségi és felekezeti megosztottsággal szemben csakis a regionális identitásra és érdekközösségre épülhet. Ez elsősorban a többség megértésén és „kisebbségi” komplexusainak legyőzésén múlik. Ám a többség megértését gyakran a kisebbség viselkedésmódja, hozzáállása is meghatározza. Ezt jó tudomásul venni.

5. Ami a romániai magyarság bármilyen távú prioritásait illeti, elsőrendű fontosságúnak tartom kilépni a nemzeti paradigmából anélkül, hogy egy pillanatra is feladnánk nemzetiségi önazonosságunkat, újraéleszteni regionális interkulturális értékeinket anélkül, hogy valamilyen regionális sovinizmusba fulladnánk, és kidolgozni egy új, komplex európai perspektívájú paradigmát, amelyben helyet kapjon a nemzetiségi, a vallási és a regionális identitás egyaránt, legalábbis addig, ameddig az racionálisan fenntartható.

8. Az anyanyelvű oktatás biztosítása minden szinten, párhuzamosan annak széles körű tudatosításával, hogy az erdélyi magyarság etno-kulturális túlélése nem függ kizárólag a (magyar vagy román) nemzetállami emlőtől; jogbiztonság megteremtése, amely visszaállítaná a hagyományos szerződésistelő erdélyi kultúrát, valamint a gazdasági fellendülés dinamizálása. Talán a magyarországi „paradicsom” mítoszának realistább felmérése sem volna értelmetlen, párhuzamosan az erdélyi multikulturális identitás előnyeinek reális felértékelésével az új, európai kontextusban.

9. Igen.

Szokoly Elek

A VÁLASZOLÓK NÉVJEGYZÉKE

1. Ferenczi Mihály, Galacfalva	59
2. Varga István, Marosvásárhely	60
3. Müller Ádám, Kolozsvár	62
4. Bodó Barna, Temesvár	73
5. Demeter M. Attila, Kolozsvár	75
6. N. n.	76
7. N. n.	80
8. Grauer János, Temesvár	81
9. Király Károly, Sepsiszentgyörgy	82
10. Lapka Tibor, Szatmárnémeti	93
11. N. n.	98
12. Joikits Attila, Szilágysomlyó	99
13. Román János, Máramarossziget	101
14. Balázs Piroska, Székelyudvarhely	105
15. Horváth Szabolcs, Marosvásárhely	109
16. Albert Etele, Sepsiszentgyörgy	112
17. Dr. Király Ernő, Nagyvárad	114
18. Kocsis Erika, Csíkszereda	116
19. Parászka Miklós, Szatmárnémeti	117
20. Sárkány Ernő, Szászrégen	120
21. Gazda József, Kovászna	121
22. Simon Gábor, Kolozsvár	124
23. N. n.	125
24. Péntek László, Kőrösfő	127
25. Tatárné Magyar Etelka, Arad	129
26. Fey László, Kolozsvár	130

27. Póka András György	134
28. N. n.	135
29. Dr. Matekovics György, Temesvár	138
30. Szilágyi Ferenc, Gyergyószentmiklós	140
31. N. n.	143
32. Keresztes Zoltán, Sepsiszentgyörgy	147
33. Forgács László, Magyarláros	148
34. Bardócz Péter, Brassó	154
35. Rácz Levente, Nagyenyed	156
36. Kelemen Attila, Kolozsvár	159
37. Fábrián József, Tenke	162
38. Dr. Buchwald Péter, Kolozsvár	164
39. Török Mihály, Kutyalva	169
40. Balló Áron, Kolozsvár	169
41. Markó Bálint, Marosvásárhely	173
42. Bajkó Ferenc, Margitta	179
43. N. n.	180
44. N. n.	183
45. Matekovics Mihály, Arad	185
46. Dósa Sándor, Kibéd	188
47. Balogh István, Dés	189
48. Bodor Dénes, Kőhalom	191
49. Dr. Balázs Lajos, Csíkszereda	193
50. Plainer Valeria, Nagyvárad	195
51. N. n.	200
52. Sógor Géza, Kolozsvár	201
53. Csutak H. Levente, Brassó	203
54. N. n.	209
55. N. n.	211

56. Osváth Csaba, Ákosfalva	213
57. Veres István, Szatmárnémeti	215
58. Nádudvary György, Brassó	219
59. Demény Sándor, Kovászna	221
60. N. n.	222
61. Horváth Alpár, Sepsiszentgyörgy	226
62. Bányász László, Csíkszereda	231
63. Furdek L. Tamás, Kolozsvár	234
64. N. n.	240
65. Ungvári Zrínyi Imre, Marosvásárhely	242
66. Varga László, Kolozsvár	255
67. Veres László, Kolozsvár	259
68. Csép Sándor, Kolozsvár	270
69. Egyed Péter, Kolozsvár	276
70. Szokolý Elek, Marosvásárhely	284

ABSTRACT

Analysis and Symptomatology of Public Thought Patterns of the Hungarian Minority in Romania

The research conducted pursued to identify and analyze the dominant symptoms in the public thinking of the Hungarian minority living in Romania. The hypothesis the authors set off from was that the most influential patterns that one encounters in the public thinking of the Hungarian elite in Romania are not adequate to the specific situation that the minority experiences. Instead of facilitating an efficient orientation in a world dominated by another culture, the recurrent themes of minority public thinking reproduce the apparently insurmountable character of most of the topics that members of the Hungarian minority in Romania are faced with, thus contributing to the general feeling that the collective as a whole has failed, and offering additional arguments for the decision to emigrate. The initiators of the research wanted to find an answer to the question whether the Hungarian minority in Romania has or does not have the conceptual tools that allow the reproduction – on the medium or long term – of the spiritual conditions of communitarian existence in the fatherland.

The research consisted in sending out, in May-June 2000, 946 letters containing a list of questions addressed to people whose position, or activity, can be taken as proof of the fact that they are opinion-leaders. To the date the research was concluded, 80 answers were recorded and processed, altogether making up a 240-page material.

In processing the material thus obtained, the initiators of the research applied the method of qualitative analysis, used in applied policy research.

Given both the quantitative, and the qualitative dimensions of the material that was obtained, the processing that has been done so far is only preliminary. By publishing the edited and commented version of the material, the initiators of the research hope to contribute to facilitating a constructive public debate regarding the topics in discussion.

REZUMAT

Analiza și simptomatologia privind gândirea publică a minorității maghiare din România

Cercetarea efectuată a urmărit identificarea și analiza simptomelor dominante în gândirea publică a minorității maghiare din România. Ipoteza cercetării s-a referit la faptul că cele mai influente *pattern-uri* pe care le putem întâlni în modul de gândire al reprezentanților elitei maghiare din România nu sunt adecvate situației specifice în care se găsește minoritatea: în loc să-i faciliteze orientarea eficientă într-o lume dominată de o altă cultură, temele recurente ale gândirii publice minoritare reproduc caracterul aparent insurmontabil al majorității problemelor cu care se confruntă membrii minorității maghiare din România, contribuind astfel la generalizarea sentimentului de eșec colectiv și la fundamentarea deciziei de emigrare. Inițiatorii cercetării au urmărit deci să găsească răspuns la întrebarea dacă minoritatea maghiară din România dispune sau nu de instrumentele conceptuale care îi permit reproducerea – pe termen mediu și lung – a condițiilor spirituale de existență comunitară pe meleagurile natale.

Cercetarea a constatat în expedierea – în perioada mai-iunie 2000 – a 946 de scrisori conținând o listă de întrebări, adresate persoanelor care prin funcția pe care o dețin, sau în baza activității desfășurate pot fi considerate formatoare de opinie. Până la data încheierii cercetării au fost înregistrate și prelucrate 80 de răspunsuri, care au totalizat o culegere de texte de peste 240 de pagini.

În prelucrarea materialului, inițiatorii au folosit metoda analizei calitative, utilizată în cercetările aplicate privind politicile publice.

Datorită dimensiunilor atât cantitative, cât și calitative ale materialului analizat, prelucrarea efectuată este preliminară, fiind necesară continuarea analizei, în vederea valorificării bogăției de idei și informații conținute în luările de poziție înregistrate. Publicarea versiunii editate și comentate a materialului va facilita, sperăm, inițierea unei dezbateri publice constructive privind temele abordate.

A SAPIENTIA KÖNYVEK SOROZAT KÖTETEI

Megjelent:

1. TONK MÁRTON–VERESS KÁROLY (SZERK.)
Értelmezés és alkalmazás. Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai vizsgálódások. 2002.
2. PETHŐ ÁGNES (SZERK.)
Képtávitelék. Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből. 2002.
3. NAGY LÁSZLÓ
Numerikus és közelítő módszerek az atomfizikában. 2002.
4. EGYED EMESE (SZERK.)
Theátrumi Könyvecske. Színházi zsebkönyvek és szerepük a régió színházi kultúrájában. 2002.
5. VORZSÁK MAGDOLNA–KOVÁCS LICINIU ALEXANDRU
Mikroökonómiai kislexikon. 2002.
6. KÖLLŐ GÁBOR (SZERK.)
Műszaki szaktanulmányok. 2002.
7. SZENKOVITS FERENC–MAKÓ ZOLTÁN–CSILLIK IHARKA–BÁLINT ATTILA
Mechanikai rendszerek számítógépes modellezése. 2002.
- 8–10. TÁNCZOS VILMOS–TÓKÉS GYÖNGYVÉR (SZERK.)
Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről. I–III. 2002.
11. SORBÁN ANGELLA (SZERK.)
Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról. 2002.
12. GÁBOR CSILLA–SELYEM ZSUZSA (SZERK.)
Kegyesség, kultusz, távolítás.
Irodalomtudományi tanulmányok. 2002.

Előkészületben:

- NAGY LÁSZLÓ (SZERK.)
Természettudományi tanulmányok
- NÉMETI JÁNOS–MOLNÁR ZSOLT
A tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon
és az Ér völgyében
- BIRTALAN ÁKOS
Románia és Kelet-Közép-Európa piacainak kapcsolata

Scientia Kiadó

3400 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Kossuth Lajos u. (B-dul 21 Decembrie) 24/3.
Tel./fax: +40-64-197584, +40-64-194228
E-mail: kpi@kpi.sapientia.ro

Korrektúra:

M. Kovács Emma

Tördelés:

Tánczos András

Tipográfia:

Könczey Elemér

Készült a ProPrint nyomdájában

500 példányban, 18,5 nyomdai ív terjedelemben
4100 Csíkszereda (Miercurea Ciuc)
Temesvári u.19.
Felelős vezető: Burus Endre igazgató